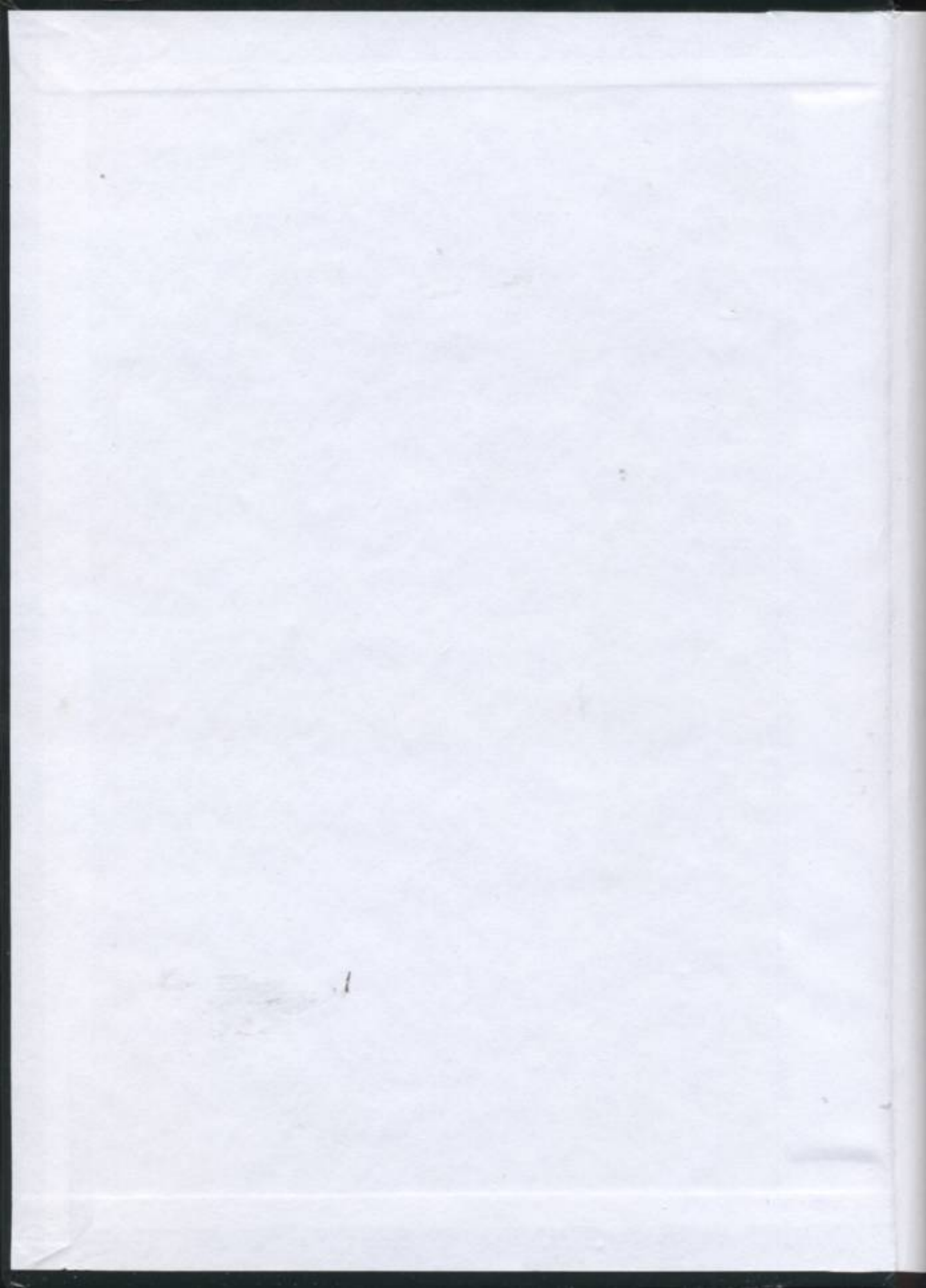

Роман Горак
Ярослав Гнатів

ІВАН
ФРАНКО

книга перша

Р
я і д
Л КОВА

ИВАН ОРАШКО

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Роман ГОРАК, Ярослав ГНАТІВ

ІВАН ФРАНКО

КНИГА ПЕРША

РІД ЯКОВА

Друкується
за рішенням Науково-методичної ради
Львівського літературно-меморіального музею
Івана Франка

ББК Ш5(2=Ук)5-4 Франко 2

ІВАН ФРАНКО

КНИГА ПЕРША

Горак Р., Гнатів Я.

Іван Франко / Ки. перша. Рід Якова. — Львів, 2000. — 232 с.

Книга є першою з серії документальної біографії Івана Франка і присвячена одному із найбільш актуальних питань його біографії — родоводу. Всупереч усіляким запевненням про німецьке, польське коріння Івана Франка, автори на основі документального матеріалу доводять про справжнє походження Івана Франка, якого справедливо вважають інтелектуальним показником української нації. Книга вперше охоплює матеріали, які до цього не були в науковому вжитку, або ж свідомо замовчувались, чи перекривувались.

Наступною книгою в даній серії є дослідження "Цілком нормальна школа", присвячена питанню навчання Івана Франка в Дрогобицькій школі отців Василіян.

ISBN 966-7086-84-4

ББК Ш5(2=Ук)5-4 Франко 2

ISBN 966-7086-84-4

© Р. Горак, Я. Гнатів, 2000
© А. Кісь, обкладинка, 2000
© Видавництво "Місіонер", 2000

ПЕРЕДНЕ СЛОВО

Ця книжка — про родовід Івана Франка, котрого називаємо Вічним Революціонером, Каменярем, Титаном Праці, Мойсеєм. Перші публікації на основі матеріалу, що ввійшов до неї, не одержали належного схвалення. Критика вважала, що такі справи, про які йдеться в книзі, не конче мусять досліджуватися. Якщо ті дослідження уже й зроблено, то вони можуть зацікавити хіба що окремих людей. Нічого, мовляв, такі дослідження нового франкознавству не дають. Переривши документи, автори доказали, що Іван Франко за походженням не німець і не поляк, а українець... Тож Франко був і залишається Франком...

Наших перших публікацій буцімто й не було. На міжнародному симпозіумі "Іван Франко і світова культура", який відбувся у Львові в 1986 році, дослідники серйозно обговорювали питання: Франко німець чи поляк за походженням...

Якщо ж говорити про часописи та видавництва, куди ми зверталися з проханням надрукувати нашу книгу, то там чули відому нам фразу: "Нашому читачеві все це просто не цікаво"...

Чи варто було нам братися за таку грандіозну і, на нашу думку, необхідну працю?.. Нікому вона не потрібна! Ніби всі змирилися з "теорією" академіка Білодіда, який доводив, що українська нація серед світових націй найбільш оригінальна й унікальна, бо всі нації мають одну мову, а українська — дві: українську та російську. Перед тою українською — жодних перспектив, бо вона випхана з усіх сфер людського спілкування, а перед російською, як інтернаціональною, — велике майбутнє! Нам радили проводити своє дослідження в руслі інтернаціоналізму та ленінсько-сталінсько-сусловської теорії про злиття всіх націй в одну. Іван Франко під цю теорію нібито надавався, бо, як виявилось, був корисним для всіх своєю творчістю.

Деякі "щирі патріоти" нас переконували, що справді чудово, коли Франко-німець, нащадок німецьких колоністів, на українському ґрунті став таким великим, навіть геніальним письменником. Ну хіба ж це не гарно, що стільки світових величин мають українське коріння! А скільки лауреатів Нобелівської премії за походженням українці. Мовляв, "чисті" українці не можуть видати зі свого середовища жодного лауреата...

Ми взагалі "в чистому вигляді" нічого не варті. Навіть В. Ленін твердив, що ми фізіологічно й біологічно не здатні створити свою державу без допомоги старшого російського брата.

Наші старання показати, що Іван Франко з діда-прадіда українець, а отже, українці без побічної допомоги спроможні на людину такого високого рангу, сприймалися як вияв крайнього націоналізму, який треба викоринювати. Появилися чисельні рецензії, які прирекли книгу на невихід у світ. Пресловутий Олексій Дей радив редакторам перевірити, чи автори, бувало, не попівського походження, бо користуються церковними документами, про які не мають знати радянські дослідники. О. Дей не відав, що саме ці документи дають відповідь на важливі питання, пов'язані з Іваном Франком.

Та не тільки редактори, рецензенти, часописи та видавництва заплющували очі на своє коріння, родоводи. Саме суспільство вважало все це забаганкою окремих людей, а не "нас, трудящих". У "трудящих" було витравлено бажання знати своє коріння, своїх предків. Знати своє коріння було небезпекою в той час, бо, як говорив Маркіян Шашкевич, чоловік дізнався б, що він "не неволі син", а нащадок гордої людини, предки якої одвічно жили на своїй землі, не загарбували чужих земель, до нікого не йшли зі смертю, а тільки з наукою, просвітою; вчили грамоти Московію і Росію, а за нею і всю Європу. Говорити українцями, ким він був, означало будити "в нім гайдамаку" і прагнення до волі.

Нас довго привчали цуратися свого роду. Ми жили, щоб тільки вижити. У нас була подвійна, потрійна мораль. Для нас навіть термін було придумано "вуйки". Ми дуже часто соромилися писати у своїх документах, що батьки наші були звичайними "агріколя" — селяни, на яких трималася нація і звідки черпалися сили для нашого відродження.

Історія поставила над нами, як народом вибраним, унікальний експеримент, якого не винесли інші народи. Біологи твердять, що коли винищується 20 % національного генофонду, нація розмивається. Нас винищили на 52 %, а ми є. І будемо!

Розрахунок був простий. Людина без родової пам'яті легко стає ренегатом, манкуртом, фіпляється реп'яхом до чужих культур, ліпить-ся до них, ненавидить своє походження, не чує відповідальності перед своїми предками, не відчуває зв'язку між минулим та сучасним, сучасним і майбутнім.

Ми вмирили. Хрести на наших могилах гнили, могили наші зрівнювалися із землею. І тільки згадував про них паламар, косячи сіно для худоби...

Чи ж треба доказувати, що найвищим досягненням нації є її культура. Подобається вона комусь чи ні, а називається вона національною. Найвищою ознакою національної культури є її родова пам'ять: хто ми і що ми, звідки наші корені, чого живемо і чого хочемо на цій землі і в цьому світі. Чи знаємо ми бодай дату, місяць і рік народження нашої бабусі, нашого дідуся, дату їх шлюбу? Чи можемо похвалитися тим, що знаємо своїх предків у шостому коліні? Задумаймося над цим...

Оповідючи про рід Якова Франка, що порохом розсіявся по світу, ми, дорогий читачу, говоримо і про твій рід, про твої корені у цьому світі, про твою відповідальність перед тими, хто уже відійшов від нас, і перед тими, хто ще прийде. Ми всі пов'язані один з одним, а корені наші надто глибокі, аби каратися, як казав поет П. Скунць, минулим.

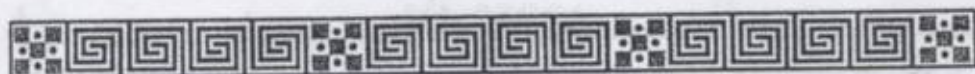
На жаль, для написання даної книги ми мали тільки метричні книги, які велися колись священиками у церквах. Від акуратності та ретельності записів метричних актів народження, одруження та смерті залежить наша генетична пам'ять. Ось чому, оповідаючи про родовід Івана Франка, ми вважали за необхідне розповісти і про священиків. Вони теж формували нашу культуру...

Ясна річ, метричні книги свідомо, активно нищилися. І це з'ясовує нам, хто саме нас нищив, скільки нас було знищено і коли.

Доля хотіла, щоб не все було знищено. Частина метричних книг опинилася в Центральному Державному історичному архіві у Львові. Вони склали навіть не основний, а 4"г" додатковий опис 201-го фонду. Тільки пізніше їх було зараховано до особливо цінних документів. Тепер це 4"а" опис фонду. З 1980 року багато книг опинилося у місцевих та районних архівах ЗАГСу. Місцезнаходження всіх джерел вказано в дужках після посилання на той чи інший метричний акт.

Наша книга писалася ще до реформації 201-го фонду, а тому всі посилання, що були в перших наших публікаціях, переведено на нові.

Наша книга — перша із задуманої серії документально достовірної біографії Івана Франка.

РІД ЯКОВА

*Я Господь, Бог Авраама, батька твого,
і Бог Ісаака. Землю, на якій ти лежиш,
Я дам її тобі та нащадкам твоїм...
І буде потомство твоє, немов порох
землі. І поширишся ти на
захід, і на схід, і на північ, і на
південь. І благословляться в тобі та
в нащадках твоїх всі племена землі.
Я з тобою, і буду тебе пильнувати
скрізь, куди підеш, і верну тебе до
цієї землі, бо Я не покину тебе, аж
поки не вчиню, що сказав був тобі.*

Біблія: Буття, 28

I. ОБІТОВАНА ЗЕМЛЯ ЯКОВА ФРАНКА

Земля, яку дав Господь Якову Франкові та його чисельному потомству, котре згодом розпоршилося по всьому світу, була бідною. Ріки на ній невеликі, здебільш каламутні від частих дощів. Вони аж ніяк не були схожі на благодатні ріки землі обітваної. Десь отам, по сусідству, також у підгірських околицях, скупих на чорнозем, багатих на каміння та пісок, родило все — і овес, і ячмінь, і жито, — а тут, у Нагуєвичах, ніколи не було щедрих врожаїв, хоч двічі на рік — восени і навесні, люди землицю удобрювали і старанно фбробляли. А вона, землиця, не ставала пухкою: при дощах робилася грузьким місивом, а в спеку — суцільним порохом, що забивав очі. Навіть трави тут низькі і кликали одна одну. Годі було призбирати сіна на зиму.

Щоб протримати худобину до нової паші, треба було їхати по сіно аж на Самбірщину. На пасовищах трава до Першої Богородиці вже вигорала, і худоба стояла та ревла на ціле село. Село рятувалося хіба що навколишніми лісами: в них пасли худобу.

Правда, ліси належали не людям, а державі — отож, державними (камеральними) були не тільки дерева, з яких будувалися хати, але й хмиз, потрібний для опалювання. Державними вважалися і трава, і гриби, і навіть губи, збирати які заборонялося. Пасти худобу і збирати гриби в лісі треба було так, щоб не помітив злісний — доглядач лісу. Якщо ж він помітив, то спина винуватця була густо списана нагайкою. Це ще в кращому випадку, бо, як говорили в Нагуевичах, “кров не масленка, а зад не шкленка і витерпіти мож”. А в гіршому — злісний міг подати схопленого до суду, і плати штраф, на який хіба що продати худобину. Тому-то пасли худобу по ровах, окописьках; коли ж трава вигорала, заганяли в стайні, давали їй хопту, назбирувану по городах. Хто годився на роботу в економа, то випасав худібку в лісі.

Під осінь починали дуті вітри; здавалося, розвіють землю і рознесуть її по всіх усюдах. Може б, так і сталося, якби не оті густі межі, що порізали поле і, як мужицькі жили, мужньо боронили його од вітру. Особливо дошкульним був полевій, за яким наставав дощ. Усе в болоті. Навіть деревій по краях доріг. Низькі стокрутки губляться в пилюці і болотах, затовкаються ногами. Не промиють їхніх жовтих оченят ні вранішня роса, що після Богородиці тримається аж до полудня, ні дрібен дощик, який раптом набіжить. Тільки впертий Петрів батіг, котрого не бере жодна коса в селі, стоїть на межах і випускає одна за одною сині квітки, які до вечора стають чорними.

Від усього цього віє безнадією і приреченістю...

На північний схід від Нагуевич на пагорбах розкинулося село Медвежа. Колись воно мало назву Медвежа Воля, але з часом друга половина цієї назви втратилася. На схід від Нагуевич село Унятичі. Обидва ці села розділяв великий ліс, праву сторону якого згодом назвали Радичів, а ліву — польським словом Панцизна. Через ліс до Унятич стелилася вузька дорога, по якій можна було пройти пішки чи проїхати конем. Теперішня дорога, що колись була гостинцем, виникла десь наприкінці вісімнадцятого століття — тоді, коли й Нагуєвицька Слобода, в котрій невдовзі загував молот коваля Якова Франка.

Ще в ті часи, коли на Нагуєвицьку Слободу не було й натяку, село закінчувалося трохи нижче долішньої Церкви Святого Миколая — там, де завжди стояла капличка. Це місце називалося — Ворота. Кожен, хто їхав тією дорогою в Дрогобич, зупинявся тут, мовив “Отче наш” та “Богородице Діво”, просив у Господа посприяти у справах і рушав далі. Дорога звертала до лісу Радичів, йшла попри нього до верхнього кута Ясениці-Сільної, а відтак, з’єднавшись з Ясеницьким трактом, вела на Дрогобич. На Заліссі виходила до Церкви Великомучениці Параскеви.

Тут люди знову зупинялися, молилися за здоров'я та удачу і в їжджали в славне місто Дрогобич.

Коли контакти села з Дрогобичем зміцніли, було прокладено коротшу дорогу — через Унятичі. З Унятич на Лішню — і вже передмістя Дрогобича під стріхами.

На дорозі до Дрогобича небавом з'явилася Мошкова корчма неподалік від дуба, під яким син Якова Франка Іван написав оповідання "Оловець". Корчму в Нагуєвичах любили, не забували до неї дороги навіть у найтяжчі роки. Там вирішувалися громадські справи, йшов обмін різними новинами; правувалися між собою газди і газдині, парубки і дівчата. Тут хитрому корчмареві селяни пропивали маетки, коні, вози, кожухи. З часом корчма перетворилася майже в громадський клуб, місце, де вона стояла, почало називатися — Забава. Так називається воно і понині. При всяких okazіях його окуповують торгові точки з оковитою та закусками.

Не обминув того місця своєю увагою й Іван Франко. В "Украденому щасті" він змусив Миколу Задорожного з головної вазової дороги звернути до корчми, щоб випити чогось зогріваючого, та на його стукіт ніхто не відізався. Потім виявилось, що хтось вирізав корчмареву сім'ю...

Ясениця-Сільна від Нагуєвич дуже близько, лежить від них на південному сході. Звідси Яків Франко взяв собі дружину Марію Кульчицьку. На південному заході, уже майже в горах, розмістився Підбуж — тоді провінційне місто, а тепер типове село. З нього походили тесті Якова Франка.

На захід від Нагуєвич — село Урож, а на південний захід Винники і Мокряни. У Мокрянах знаходилася деканальна канцелярія — тобто деканат, до якого належала і Нагуєвицька парафія.

На південь від Нагуєвич розташоване село Ступниця. Переказ твердить, що власник Ступниці (він так і писався — пан Ступницький) заснував теперішні Нагуєвичі (перша назва — Незнаничі). Потім назва села змінювалася: спочатку — Сольне чи Сільне, потім — Бишів, чи Башів, чи Башево, згодом — Грушатичі, а наостанку — Нагуєвичі. Чому так часто змінювалася назва села важко сказати; не залишилося жодних документів, крім переказів. Один з таких переказів стверджує, що пан Ступницький поставив свій двір чи фільварок під Війтовою горою, на ґрунтах, що їх люди звали Байзар або ж простіше — Базар. Мав той пан п'ять форналів-слуг, і вони заснували село. Усі теперішні Чаплі, Дум'яки, Громи, Буцяки, Лялюки і є нащадками тих форналів і засновниками села. Решта — народ зайшлий.

У соту річницю від дня народження Івана Франка (Указом Президії Верховної Ради УРСР) село Нагуєвичі було перейменовано на село Івана Франка. Дітям у школі доводилося писати: "Великий український письменник-демократ Іван Франко народився в селі Івана Франка". Щоб ця фраза виглядала якось оковирніше, районний відділ народної освіти рекомендував у дужках після нової назви села зазначати: "колишні Нагуєвичі". У 1993 році селові знову було повернуто попередню назву.

Село Винники, що неподалік Нагуєвич, внесло у нашу мову часто повторюваний у народі вислів. Розповідають, що колись власником цього села був пан Селецький (дорогу, прокладену за його розпорядженням через кам'яний горб, було названо селецькою). Він мав дві доні. Одна з них вийшла заміж за якогось пана Сандецького, а друга — за шваба на прізвище Шляк. Пан Шляк був окружним катом, чим увічнив себе, бо відтоді молодіці, сварячись, бажали одна одній якнайскоріше потрапити в руки пана Шляка. Звідси, можливо, і зродилась знаменита галицька лайка: "Шляк би ті трафив". У всякому разі, в Нагуєвичих твердять, що ця клятьба чисто винниківського походження, а не німецького.

Землі роду Якова Франка розкинулися біля підніжжя гірського пасма, що називається Ділом. Ця назва походить, може, від того, що пасмо ділить води надвое: одні течуть до Дністра, другі — піднімаються на північ. Ті, що пливають через Нагуєвичі, звичайно, дністровські. Потічків тут з назвами і без них чимало — особливо навесні. У Кругельницькому лісі (він під самим Ділом) започатковуються потічки, і кількість їх то збільшується, то меншає в залежності від пори року та опадів. Усі ті потічки вливаються у більші потоки. У Нагуєвичих їх три: Збір, Шишова та Монастирський. Вони біжать на південний схід.

Потім Шишова та Монастирський впадають у Збір, а він пливе далі — аж в Унятичі. Отож, назва цього потоку оправдана — він збирає інші потоки. В Унятичах Збір уже стає Баром. Бар впадає до Тисьмениці, а та — у Дністер. В піснях дівчата і молодіці оплакують свою долю. Вони пускають на потокові води білі квітки, щоб пливли аж до Дунаю (певно, мається на увазі Дністер).

Вийде мати до Дунаю воду брати, уздрить доньчину квітку і заплаче. Чим ще зможе допомогти? І несуть споконвіку жіночі жалі до Дністра потічки, що під Долом починаються.

За щоденною працею ніколи й глянути на той гарний Діл, замилуватися ним. Навіть у піснях, записаних у Нагуєвичих, не згадується той Діл. Не оспівано його розмаїтих осінніх барв, не помічено його прадавності, якою віє від нього взимку, його свіжості і мінливості навесні, його

зелені влітку... Потрібен для цього поет. Село не мало часу зауважувати принади Доли, хоч віддавна навчилося користатися ним у своїх справах. Діл і могутній ліс ховали людей від нападів турків і татарів. Діл подарував людям перші соляні джерела і започаткував соляні промисли. Тільки коли село розрослося і не могло вже поміститися при Долі, пішло вниз, від чого програло, бо часті дощі та таяння снігу лише шкодили господарству. Не дивно, що коли село розрослося і стало великим, люди покинули доли і знову пішли під захисток гір.

Основним харчем для тутешніх мешканців є картопля, або, як тут її називають, бульба. Коли вона не зродила, то наставала справжня біда. Старі люди переповідають: було так, що одна молодиця (чи не Лялюкового Гринька покійного?) цілий день копала бульбу, а надвечір усе накопане згорнула в подолок та голосила так, йдучи з поля додому, що збіглося усе село — такого ще не бувало.

Земля була неврожайною і через те, що в ній містилося багато солі. Сіль давала добрий зиск усяким зайдам і орендарям, селянинові не давала нічого. Навчилися користуватись цією землицею італійці, окупувавши дрогобицькі жупи ще в час руських князів. Не могла відірватися від тієї солі Річ Посполита, аж поки не розпалася; потім Галичина з Нагуєвичами та їх сіллю потрапила до рук Австрії, яка усьому вміла дати лад. Раніше ось як було: вийдеш на поле, прокопаєш на кілька рикалів землю і до ранку нащоркаєш повна яма ропи. Просто з ями начерпаєш її, поставиш на сонці і ввечері вигрибай сіль. Правда, була та сіль брудна, з землею. Але навіть брудну охоче купували бойки для маржини — овець та корів. Про всяк випадок таку сіль можна було споживати й самому; але, правда, краще, коли її ще раз розчинити у воді, пропустити через удвоє складене полотно, поставити на сонці або ж на припічок коло теплої печі, і сіль робиться білою, приємною для споживання. За голову солі можна було дещо купити для хати. Але на промислові поставив крапку австрійський бюрократ. Видобуток солі навіть для власних потреб карався законом. Невдовзі соляний промисел у Нагуєвичах зовсім зник.

Із ходом розвитку соляного промислу, вважає дехто з дослідників, пов'язана давня назва Нагуєвич-Башево. Першим документом, який фіксує, що село мало назву Нагуєвичі, є декрет короля Сигізмунда I про призначення комісії для відмежування сіл Нагуєвичі, Медвежа Воля, Ясениця-Сільна від Дрогобича та Унятичів. Документ датується 1531 роком і зберігається тепер у Центральному державному історичному архіві України у Львові (ф. 856, оп. 1, спр. 422, арк. 1-6). Наприкінці зазначеного року села справді були відмежовані, кожне з них стало окремою адміністративною одиницею. 20 грудня цього ж року король видав спеціальний при-

вілей про підтвердження Їх Величності кордонів між вищеназваними поселеннями (Там же. — Ф. 146, оп. 88, спр. 236, арк. 11-13).

Село, що колись називалося Башево, зазначається в інвентарних книгах за 1669 рік, котрі входили до зводу книг ревізії Перемишльської землі. Переписувач документів у розділі "Нагуєвичі" записав витяг з книги надання королівських привілеїв перемишльському єпископству, де було вказано: "Ми, князь Лев, син короля Данила, порадившись спільно зі своїми дорадниками і нашим господарським двором, дали два лани ріллі в селі Башево і чотири черени монастирю святого Миколая, ігуменові Іллі та тим богомольцям, які будуть після нього". Цю дарчу було підписано у Львові року Божого 1244, а опісля підтверджено польським королем 1566 року (Там же. — Ф. 856, оп. 1, спр. 424, арк. 1-2).

Історики після публікації цього документа засумнівалися в його достовірності і взагалі в існуванні документа, виданого королевичем Левом. Важливо було мати другу грамоту, підтверджену королем, бо наставали часи, коли добрі землі було порозхапувано, а нові землі треба було завойовувати — викорчовувати ліси, вирівнювати горби, засипати ями або висушувати заболочені поля, розорювати пустирі. За таку важку роботу люди не дуже бралися. Розросталися вийтівства, і кожен вийт зазіхав на чужі, не ним освоєні землі. Тому й найчастіше той, на землі кого хтось зазіхав, лаштувався в далеку дорогу, аж у Варшаву, до короля і виклопочував від нього на основі грамот та привілеїв, наданих попередніми можливо-владцями, "пергамін з печатками на шнурах", які підтверджували б право на власність. Таким робом у краю з'являлися німецькі та швабські колонії. Боротьба за вийтівство — владу, зверхність над іншими, сприяла колонізації.

Вийтівство, право на посідання власності, було справою спадковою, і боротьба за неї була гострою, не перебирала методами. Історики почали сумніватися, чи василіянські монахи не підробили старого привілею з часів князя Лева і вибороти право на лани в Нагуєвичах і на видобування солі. Навряд чи варто було боротися лише за саму землю, малородючу і мало-прибуткову.

Інша справа — сіль, яку можна було видобувати з цих земель.

На основі грамот, підтверджених королем, земля в Нагуєвичах (точніше два її лани) опинилася в руках Перемишльського єпископства. З невиразних причин (можливо, через занепад соляного промислу в Нагуєвичах, котрий не витримував конкуренції з Дрогобичем) Перемишльська дієцезія за єпископства Максима Рилла передала ці лани світським людям і ніколи вже не вимагала повернення їх Церкві. Отже, назва села Нагуєвичі виникла десь коло 1244 року, коли було зафіксовано привілей

Льва Даниловича, або 1531 року, коли вперше було розмежовано суміжні поселення і виділено з них як окрему адміністративну одиницю село Нагуєвичі.

Чи мало тоді село назву Башево — судити важко. Може, монахи справді знайшли грамоту з привілеями на якесь село Башево і переконали короля та його королівську канцелярію в тому, що саме так колись називалися Нагуєвичі.

Те, що Нагуєвичі дуже давнє село, немає сумніву, як і нема сумніву в тому, що перші людські поселення на Прикарпатті виникали там, де була сіль. Навіть перша згадка про село фіксує той факт, що Лев Данилович дозволяє отцеві Іллі мати чотири черени, аби добувати сіль.

Отже, виходячи з документів давніх часів, а також аналізуючи топоніміку земель навколо теперішніх Нагуєвич, не можна не зауважити, що всі вони дотичні до питання солі і, очевидно, колись мали спільну назву — Сольне чи Сільне. З часом розпочалася диференціація територій — окремі з них почали набувати більш конкретні назви, а деякі так і залишили за собою назву, пов'язану етимологічно зі словом "сіль" (наприклад, Ясениця-Сільна).

Можна повірити, отже, старим документам, що перша назва Нагуєвич була Башево, і дістало село ту назву від башт (веж), що стояли поблизу гір. Збереглися досить докладні описи тих башт. Вони були характерними і помітними будівлями, а в майбутніх Нагуєвичах їх стояло значно більше, ніж в інших місцевостях, тому й закріпилася до села назва Башево. Башти фіксуються у давніх королівських люстраціях, але вже як такі, котрих ніхто не хоче експлуатувати.

Доволі повну картину розмаху видобування солі в Нагуєвичах дає люстрація 1686 року. Це вже був час, коли королівська казна (скарб) повністю перебрала соляний промисел у свої руки.

Згідно з цією люстрацією, було в селі три вежі, на яких сіль виготовляли товпками. Зображення товпок можна побачити на старих та новому гербах Дрогобича. На четвертій вежі виробляли бочкову сіль. Вона була дешевша від товпок, бо на виготовлення товпок витрачалося більше роботи та часу — вони випікалися у печах. У кожній вежі було три великі черені. На Дрогобицькому заводі, де виготовляється сіль, зараз стоїть тільки одна черинь, а соляну ропу тягнуть тут аж із джерел Нагуєвич — з Радичівського лісу. Про це джерело в давні часи, очевидно, не знали, бо експлуатували інше, менш потужне, що знаходилося ближче до гірського кряжа Діл. На початку XVIII століття це джерело себе вичерпало. Нагуєвичі мали 24,5 лана землі, два з яких належали війтові, один — священникові та один — гайдукові. Один лан був вільним. На ньому

селяни мали право за відповідну платню косити сіно. Мешканці села не дуже були обтяжені повинностями. За користування землею кожен лан зобов'язувався постачати на жупу 190 возів дров. Дрова потрібні були для нагрівання череней.

Ліси немилосердно вирубувалися, і дров'яну повинність згодом було замінено грошовою повинністю. Від кожного лану платилося 50 золотих податку. Крім того, до грошей треба було додати ще 2,5 мірки вівса, двох гусей, чотири курки та 16 яєць. Усе це давалося державі, точніше її представникові — нагуєвицькому економові. Економом був пан Нагуєвський, від якого, вважається, і походить теперішня назва села. Переказ твердить, що пан Нагуєвський походив із сусіднього села — Фельштина (тепер Скелівки). Документально відомо, що пана Нагуєвського поховано в скриптах (підвалах) теперішньої Церкви Святої Трійці в Дрогобичі — колишнього Кармелітського монастиря, на фундаментах якого і виросла церква. Пан Нагуєвський нібито залишив по собі двох дочок, яких поховано біля Церкви Миколая — в тому ряді, де тепер (справа від церкви) муровані могили першого ряду цвинтаря.

Село в давні часи давало чинш не тільки економові, а й гайдукові та священикові, що мали по лану землі.

Коли видобуток солі на державних жупах у Нагуєвичах занепав, держава передала ті жупи приватникам. "Приватну" сіль почали добувати, згідно з люстрацією, уже в 1653 році. Патент на видобування солі та утримання однієї черені одержав нагуєвицький війт, у руках якого промисел розцвів. Війт відмовився від виготовлення товпок солі, виготовляв тільки бочкову сіль і продавав її за ціною нижчою від державної. Через те державна скарбниця, збіднівши, розірвала договір з паном війтом і встановила повну монополію на добування солі, а невдовзі остаточно провалила промисел.

Однак у Нагуєвичах сіль видобувалася ще довго. Інвентар 1760 року докладно описує жупи, будівлі, інвентар, що застосовувався при виварюванні солі. З нього можна дізнатись, де стояла солеварня: "...з боку від Підбужа, за мостом з дилів, на лігарях викладених". Але ніхто тепер не може пояснити, де саме знаходився той міст "з дилів, на лігарях викладених". Як свідчить цей же інвентар, держава таки не витримала конкуренції з приватним бізнесом, провісником якого в Нагуєвичах був шанований війт, а тому зовсім перестала займатися промислом — цілком передала його в приватні руки. Інвентар 1760 року наводить прізвища промисловців (тридцяти християн і трьох іудеїв). Із прізвищ, наведених у списку, тільки деякі залишилися в сучасних Нагуєвичах: Петак, Глинка, Партека...

Від 1760 року площа села не змінилася — так само 24,5 лана. Облогом лежало 3,5 лана, бо не було сенсу цю землю засівати: і так неврожайна, а ще й у багатьох місцях виступає ропа, творячи то тут, то там озерця. Важкий сопух від них розносився по околицях. Сморід відганяв не тільки людей, але й худоба не хотіла пастися. Часом ропові озерця загорялися і наносили велику шкоду: трава вигорала, а чаду й смороду село довго не могло позбутися. Під час грози люди переживали, щоб блискавка не влучила в озерце — пішло б з вогнем ціле село. Дощові води, стікаючи до потічків та в річки, несли ту ропу по всіх усюдах.

Подекуди ропа сама знаходила собі дорогу до потічків — не чекала дощів чи танення снігів. Через неї часто не замерзала вода в потічках, з яких люди напували худобу, прали шмаття, вибілювали полотно. На щастя, Господь, відвертаючи зло, скеровував ропу в струмочки, якими ніхто не користувався.

Нафту з води можна було легко вибрати. Мітлою з кінського хвоста змітали її з водної поверхні як сміття. Із кінського хвоста нафту здоювали в бочку, везли в Дрогобич і продавали жидам за гріш. Жиди розвозили ту нафту по краю, розхвалюючи її як найкращий засіб боротьби з нужою (вошами, гнидами) та з глистами. Навчилися жиди також робити з ропи шмір, яким торгували на базарах. Шмір використовувався для змазування шпичів на колесах селянських возів. Та яким би не був попит на нафту, всі вважали її Божою карою для села...

На семи ланах Нагуевич, згідно з інвентарем 1760 року, косили траву і виготовляли сіно. Ще два лани мав війт, один солтис, один — священик. Селу залишалася решта — 10 ланів. За неї воно платило державі щорічно 1058 золотих. Ланами користувалися вільні люди, серед яких були Стефан та Іван Кімаковичі, Василь Дрогобицький, Степан Стецюків, Кость Ланів. Скарб від дав їм для вжитку півлану, а вони зобов'язалися за це пильнувати камеральний ліс, допомагати жупі. Усі названі селяни були предками Якова Франка. Предком його був і священик Стефан Кімакович, з родини якого походила мати Якова Франка — Катерина Кімакович.

Серед документів Самбірської економії зберігся і привілей короля Августа III з 1756 року, котрим Степанові Маху, Степанові Лужничому, Петрові Дрогобицькому та іншим селянам давалося право на "Вибранецькі лани" в Нагуевичах. Селяни, які вибиралися на ці лани, зобов'язувалися за першим покликом короля йти на війну і бути в складі, точніше в активі, королівського війська. Вони звільнялися від кріпосних повинностей, навіть від шарваркових робіт, мусили дбати про одяг, коня, зброю та зброю і чекати, коли протрубить труба — покличе їх у похід.

Такі люди найчастіше ставали "шляхтою", з якої сміялися, мовляв, що то за шляхта — спереду ворок (мішок), а ззаду плахта, до того ж дірява. Предки Якова Франка Кімаковичі обслуговували жупу, ремонтували її будівлі, зводили нові башти-вежі та склади. Дещо більші повинності виконували ті, що мали волів. Треба було їм щотижня з лісу на жупу завезти дві фіри дров: одну "з чубком", а другу — "без чубка".

Як твердить інвентар 1760 року, війтом у Нагуєвичах був Еліяш Туркул — полковник його королівської милості. Війтівство вважалося цілком самостійним. 1779 року воно перебувало в руках Петра Туркула — сина Еліяша. За його період війтівство втратило самостійність — було долучене до дрогибицького.

У селі Нагуєвичах дотепер пам'ятають панів Туркулів, які жили на тому місці, де й нащадки Якова Франка. Те місце мало назву Слободи. Там стояв замок. Не було згоди і миру між панами Туркулами. Сваркам та бійкам не було кінця. Дійшло до того, що один з Туркулів задля помсти привів до Нагуєвич татар і показав їм потайний вхід до замку. У підвалах замку знаходилася кімната з великими запасами пороху. Татари підпалили той порох і висадили замок у повітря. Досі виорюються старі камені та цегла — нагадують про панів Туркулів та їхні родинні чвари.

Зрештою, війни за Нагуєвичі були майже звичними — прибутки від нагуєвицької солі не давали спокою. 1580 року виник великий конфлікт між самбірським старостою — наглядачем за експлуатацією жуп по Самбірській економії, куди входили і Нагуєвичі, каштеляном львівським Станіславом Гербуртом з Фельштина і Віктором Ковальським, державним солтисом у Нагуєвичах, через те, хто повинен збирати данину з села. Пан Гербурт вважав, що це його справа, і намагався всіх у цьому перекопати. Король Стефан спеціальним розпорядженням, що збереглося донині, заборонив панові Гербурту пхатися в нагуєвицькі справи, не заважати збирати податки панові Ковальському.

Селяни з Нагуєвич вважалися багачами. Коли ж вони поодиноці гнали на ярмарки худобу, на них нападали і викрадали товар.

Тому-то нагуєвицькі селяни на ярмарок їздили групами, та ще й наймали собі охорону. Злодії, однак, нападали і на охорону, відбирали худобу, били її власників. Покривджені потім довго ходили по судах — просили повернення викраденого.

У 1757 році, наприклад, селяни гнали з Нагуєвич багато волів на самбірський ярмарок. На них напали мешканці сіл Новошиць та Сілець, збили на квасне яблуко охорону, позабирали вози та воли, а нагуєвицьких господарів погнали в напрямку до їхнього села (ЦДІА України. — Львів. — Ф. 856, оп. 1, спр. 428).

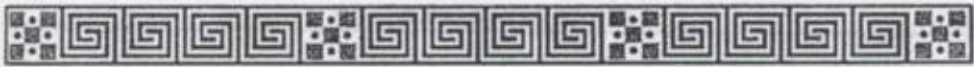
Мешканці Нагуевич не могли цього подарувати викрадачам. В одну з неділь вони підстергли селян, які йшли на ярмарок у Дрогобич, добряче їх побили і пообіцяли: коли ж не віддадуть волів та возів, то вони спалять їм село. Чи віддали їм ті вози та воли — невідомо. Мабуть, таки віддали, бо в Нагуевичах слово на вітер не кидали. По сусідніх селах так і прозивали палюхами або палячами, бо вони за допомогою вогню любили вирішувати справи поділу маєтків, матримоніальні суперечки та справи чисто гонорові.

Поволі соляний промисел у Нагуевичах почав занепадати. Уже наприкінці XVIII століття було закрито і засипано всі жупи (студні), звідки бралася соляна ропа. Ніхто тоді не здогадався поставити помпи і висмоктувати ропу. Джерело експлуатувалося доти, доки ропу можна було черпати відром. Чинною залишилася тільки одна жупа глибиною 30 метрів. Сировиці в ній було на 15 сажнів. Із ста фунтів сировиці виробляли 11-16 фунтів солі. На жупах у Дрогобичі з такої кількості сировиці видобували 33-35 фунтів солі при однаковій затраті дров. Собівартість солі в місті була втричі менша, ніж у селі. Окрім того, сировиця в Нагуевичах мала багато земляних домішок і вимагала додаткової очистки, а все це впливало на собівартість солі. Знали б тоді підприємці, що неподалік у Радичівському лісі є соляна ропа, багата сіллю і чиста як сльоза! Це джерело відкрили нещодавно, і Дрогобицький соляний завод працює тепер на його сировиці.

Знайдено було в Нагуевичах і земний віск — озокерит, який згодом виявився справжнім небесним даром. Але ніхто тоді не знав, як скористатися ним. Тільки хитрі жидівські промисловці Дрогобича навчилися очищати земний віск і робити з нього свічки. Ними закидали весь європейський ринок, але торгівля йшла мляво, бо свічки мали неприємний нагар. Спроби постачати свічки в Росію провалилися, бо російський Синод на спеціальних зборах дозволив палити у церквах тільки воскові свічки. Селяни користувалися дешевими лойовими свічками.

Про економічне становище мешканців села Нагуевич дають уявлення актові книги Перемишльського земського суду, який регулярно проводив ревізію всіх підлеглих йому поселень. У Нагуевичах ревізія була у 1692 (ЦДІА України. — Львів. — Ф. 14, оп. 1, спр. 258) та в 1782 роках (Там же. — Ф. 146, оп. 86, спр. 1364). Пізніше проводити ревізії не було сенсу: Польщу поділено, і Галичина з Нагуевичами опинилася під Австрією, яка запровадила нові порядки.

Тепер у Нагуевичах про озокеритні ями, соляні жупи, нафтові шиби, мости на ділях мало хто знає, а якщо і знає, то хіба з оповідей старших.

II. СВЯТИНЯ ЯКОВА ФРАНКА

Наприкінці XVIII століття Нагуєвичі (від Долю аж під Слободу) простягалися більш ніж на сім кілометрів. Частина села, ближча до Підбужа та гір, стала називатися Нагуєвичами Вижніми, тобто Верхніми, а частина, яка витягнулася до Слободи, відповідно почала йменуватися Нагуєвичами Нижніми, чи Долішніми. У тодішньому селі соляний промисел ще трохи розвивався, розроблялося видобування озокериту, відкривалися, а не закривалися нафтові шиби. Нагуєвичі могли розростися так, щоб поділитися на два незалежні села. Однак вони зростали дуже повільно, і не дійшло до поділу на два окремі села. Правда, тенденція до такого поділу — не села, а парафії — існувала весь час.

Мешканці верхнього кута Нагуєвич не хотіли ходити до Церкви, що стояла ближче до нижнього кута. Через Церкву обидві частини села пересварилися і поперегнівувалися. Примирювати селян змушена була Перемишльська консисторія та австрійська влада. І держава, і консисторія висловились категорично проти того, щоб у селі діяли дві церкви, а тим більше дві парафії. Село справді було завелике для однієї парафії і замале для двох, а від величини парафії та кількості прихожан залежав добробут отця духовного. Ось чому ділити Нагуєвичі ніхто не зважувався. Селян примирили тим, що вирішили поставити Церкву якраз посередині села, щоб усім було вигідно ходити до неї. Селяни нібито помирились: вирішили в центрі села, при дорозі, будувати Церкву і віддати її під опіку Миколи Чудотворця — улюбленого святого на Русі.

Це мала бути вже третя Церква в селі. Про першу відомо лише те, що стояла вона там, де згодом виросла Нагуєвицька Слобода, яку потім звали просто Слободою, або Війтівською горою (там мешкали війти). Легенда твердить, що це була Церква Воскресіння Господнього. Коли саме її було збудовано, хтось був її ктитором, як вона виглядала — ніхто, звичайно, тепер нічого сказати не може. Не може ніхто пояснити і того, чому її було поставлено так далеко за селом — аж під лісом і тим місцем, де жили Туркули. А може, що Церкву й поставили брати Туркули? Легенда тільки розповідає про те, що одного року на сам Великдень Церква провалилася під землю, а на її місці виникло озеро. Коли це сталося, чи були тоді в Церкві люди — легенда мовчить. Провалилася — й усе. Кажуть, що коли безгрішна людина підійде на Великдень до озера,

то зможе побачити хрести на церковному даху і навіть чути, як б'ють дзвони. Могло б це означати, що разом з Церквою під землю пішла й дзвіниця.

Оповідь про Церкву, що пішла під землю на Великдень, у нашому фольклорі дуже типова. Настільки типова, що в Нагуєвичах на згадку про таку подію навіть не поставлено хреста. А Церква Воскресіння Господнього таки в Нагуєвичах була. Тільки чи стояла вона там, де тепер рибалки ловлять рибу, і чи пішла вона під землю? З тієї Церкви знайдено дві різьблені, обпалені вогнем ікони. Це унікальна плоскорізьба предсто-ячих фігур, із залишками пофарбувань окремих деталей одягу. Такі народні мистецькі витвори датувати дуже важко. Можна лише припускати, що є вони частинами якогось великого твору (ймовірно, іконостасу) і потерпіли від пожежі. Ці дерев'яні ікони люди перенесли в каплицю, що стояла над річкою коло мосту — як їхати з села на Слободу. Тепер каплиці вже немає, але, на щастя, ікони опинилися в добрих руках відомого львівського реставратора Петра Лінинського. Одну з них віддано Львів-ській картинній галереї, другу — Музеєві Івана Франка у Львові. Існування в Нагуєвичах Церкви Воскресіння Господнього підтверджу-ється наявністю в Церкві Святого Миколая (вона була наступницею попередніх Церков, у тому числі й Церкви Воскресіння Господнього) запрестольної ікони Воскресіння. Написи на полях старих Євангелій також підтверджують те, що першою Церквою у Нагуєвичах була Цер-ква Воскресіння. Цілком ймовірно, що згоріла вона під час одного з набігів татар у другій половині XVII століття — тоді горіли й дрогобицькі Церкви. Було це, можливо, року Божого 1653-го...

Можна припускати, що Церква стояла посеред села, яке повністю було знищене татарами. А люди, боячись на старому місці будувати собі оселі, перенеслися в долину. Хоч долину часто затоплювало під час вилливу річки, виходу іншого не було. Та минули часи, і замість людського поселен-ня — тільки поля. Від спалених хат нема й сліду. При оранці знаходять тільки камені та добре випечену цеглу.

Побудувати Церкву село відразу не мало змоги. Було вирішено поставити каплицю і фосвятити її Іоану Предтечі. Вона стояла на про-тилежному березі потоку — де Церква Святого Миколая, на ґрунті, що звався ксьондзовим. Там віддавна була плебанія. Ерекційного поля (гро-мада віддавала його в користування священика) було стільки, що на ньому тепер розмістилося дванадцять господарств. У Церкві Святого Миколая опинилася ікона, яка символізувала каплицю Іоана Предтечі. Не знаємо, як довго простояла каплиця. Наприкінці XVIII століття село почало бурхливо вирішувати проблему: де будувати нову Церкву. За

допомогою духовної та державної влади було досягнуто згоди: Церкву ставити в центрі села. На церковному хресті та в довідковій літературі зазначено час завершення її будівництва — 1800 рік.

Як свідчить напис “на пам’ятку” майбутнім поколінням, зроблений на сволоці, будували Церкву Іван Панас та Ілько Дум’як коштом громади та вїйта Тимишина. Іван Панас, як розповідали в Нагуєвичах, був майстром зайшлим, а при будівництві Церкви був головним — його прізвище так і виписано на сволоці першим. Ілько Дум’як був місцевий. Чи будували Іван Панас та Ілько Дум’як ще якісь Церкви — не відомо. Може, колись усе виясниться. Поки що жодних даних про це не маємо. Знаємо тільки те, що був Ілько Дум’як братом Федя Дум’яка, син якого, Кость Дум’як, був товаришем і кумом Якова Франка, а Іван Тимишин (вїйт Нагуєвич) був тестем Якова.

Наперекір письмовим згадкам та написові на сволоці, люди твердять, що головним будівничим був Сольвар Іван. Коли вже кінчали покривати Церкву гонтям, він зірвався з даху і полетів униз. Упав щасливо: поламав тільки ногу. Говорили старі люди, що це добрий знак: Церква простоїть віки, Богу і людям на славу.

Церква мала типову архаїчну бойківську архітектуру — так званий безкупольний тип. Нагадувала звичайну, більшу хату. Такі Церкви можна зустріти не тільки на Бойківщині, але й по всій Україні. На дахах стояли три хрести: один — над престолом, другий, найбільший, — посеред Церкви, третій — над хорами.

Хрест опирався на місяць, що символізувало перемогу християнства над мусульманством.

Коли Перемишльська консисторія і Мокрянський деканат дали дозвіл будувати Церкву в нижній частині Нагуєвич, образилася верхня частина, що прилягала до гірського пасма Діл. Аджé через неї проходила дорога до Підбужа, тут мешкало більше людей і на гористому березі Монастирського потоку колись стояв на освяченому місці чоловічий монастир Василя Великого, чи василіян (його знищили татари). Мешканці верхньої частини Нагуєвич всупереч рішенню вищої церковної влади (мовляв, місце тут освячене і пустувати не може) почали будувати собі Церкву. Вони вже заздалегідь заготували будівельний матеріал і захова-ли його в лісі. Вночі з 26 на 27 травня потайки перенесли з лісу вже готову основу церкви в три зруби і поставили її над Монастирським потоком — на тому місці, де, як казали, був монастир Василя Великого і каплиця, посвячена Івану Предтечі. Наступного дня — 27 травня був празник перенесення мощей Святого Миколая, або празник літнього Миколи. Згідно із старим середньовічним законом, ніхто не смів у цей день роз-

бирати поставлену за одну ніч споруду, яка вже мала три зв'язі дерева. Тодішньому нагуєвицькому священикові не залишалось нічого, як змиритися з тим, що в селі будуватимуться дві Церкви, і він освятив початки її споруди. Церкву було віддано під покров Святого Миколая.

Легенда оповідає, що село відважилося на будівництво Церкви у вижньому кутку лише після того, як дістало запевнення, що гроші на спорудження храму не доведеться збирати по селах — вони будуть. На будівництво Церкви дала кошти жінка на прізвище Гавриляк. Одні кажуть, що звали її Рузею (дуже популярне в селі ім'я), другі — Марією. Розбагатіла вона завдяки випадкові. Під час набігу татар один татарин захотів напитися. Заїхав на подвір'я Гаврилячки і наказав дати йому жентиці. Господиня завела татарина в комору, де жентиця стояла в бочках. Татарин, маючи велику спрагу, не задумуючись перехилився над бочкою і почав пити. Гаврилячка зауважила, що татарин малий — ноги його висять у повітрі. Не вагаючись, вона захопила завойовника за ноги і втопила. На подвір'ї стояв осідланий кінь, якого треба було відігнати, щоб не накликати біду. Гаврилячка зиркнула під сідло — а там повно золотих грошей. Вона забрала їх і стала багачкою. Але содіяний гріх не давав їй спокою. Не могла ні спати, ні їсти, змарніла, не знала, що діяти. Тоді хтось порадив їй, аби пожертвувала гроші на будівництво Церкви. Жінка так і зробила. Мало того, за свої гроші придбала й образ Божої Матері-Троєручниці в ризах, пов'язаних з чудом із рукою Івана Дамаскіна. Ікона висіла на стіні справа від вівтаря. За Гаврилячку, ктиторку храму, постійно у встановлені дні відправлялися служби Божі. Церкву (та ікону) чекав трагічний період. Її закрили, приноровили до складу. Згодом навіть зроджувалась ідея створити в ній атеїстичний музей, але, на щастя, нічого з того не вийшло. Церкву не рушили. Проте люди, боячись небезпеки, потихеньку з Церкви повиносили книги... А книги ті були рукописні — кажуть з тодішнього монастиря. Деякі книги зберігалися в людей, деякі було віддано на інші села. Одне слово: книг по тепер немає... А пам'ятають же люди, що в одній з них детально описувалося, що саме відбувалось у Нагуєвичах у тому чи іншому році.

Коли настав час відкривати Церкву, люди вирішили навести порядок. Ікона Богородиці-Троєручниці потемніла, і вони зважилися її підремонтувати. На зворотньому боці ікони виявився напис про те, як будувалася Церква, і про Гаврилячку. Та так реставрували ікону самодіяльні художники, що напис частково стерся. Залишився тільки такий текст: "Триручица пресвятая богородици"... Ікону тепер виносять при обході Церкви.

Євангеліє в Церкві старе — ще з 1818 року. Оправа вже нова: по кутах чотири євангелісти (фігура Матвея зовсім пошкоджена). У центрі — оплакування Христа, так звана пієта. Зворотна дошка на півкулях. По центру — горельєф Святого Миколая посеред шістьох шестикутних зірок. Застібок немає. Збереглася церковна печатка і напис про те, що цю святу книгу куплено в книгарні відомого книготорговця М. Димета і що в нього (у його майстерні) виконано оправу для Євангелія.

Зі старих речей у Церкві збереглася срібна дарохранительниця, не вельми вибагливої форми. На дні — текст українською мовою про те, що чашу офірував сільський пан у 1723 році. Напис спонукає до думання: Церкву літнього Миколая збудовано 1801 року, а чашу даровано в 1723 році. Якій Церкві даровано? Хто це був "пан села" Нагуєвич, коли село вважалося власністю королівською. Може, так іменував себе пан економ? А історія твердить, що паном економом у селі був тоді Ілля Туркул. Виходить, що дарував він ту чашу не цій, а іншій Церкві. І чи не отій, що колись стояла на Війтовій горі, — Воскресіння Господнього? Про неї люди потім склали легенду, буцімто вона провалилася під землю... Чи саме не з неї різьблені ікони, що були в Петра Лінинського? І означає це все, що перша нагуєвицька Церква згоріла під час татарської навали. Яка вина в цьому Туркулів? Поки що залишається легенда про те, що з помсти привели вони в село татарву.

Метричні книги народження, одруження та смерті парафіяльні священики почали заводити з приходом австрійської займанщини. Від 1872 року, згідно з розпорядженням самого цісаря, кожен священик повинен був якнайретельніше вести такі книги, за що одержував певну винагороду від влади. Однак влада висувала свої вимоги. Такі книги мали вестися обов'язково латинською мовою, яку більшість тодішніх сільських священиків не знала.

Зобов'язувались вивчити латинь хоч настільки, щоб у метричній книзі виконати запис про народження, смерть чи одруження. З книги треба було зробити три копії і відправляти їх у деканат, консисторію та світський орган — староство. При плануванні плебанії був обов'язковим розрахунок на приміщення для канцелярії, де метричні книги зберігались і де священик регулярно щороку виготовляв з них копії. Саме ті книги і допомагають встановити тодішніх мешканців села і душпастирів.

Важко через відсутність даних встановити, ким були ті перші священики в Нагуєвичах. Але, виходячи з того, якою була політика польської шляхти щодо українців, а також з вимог городненських постулатів, що визначали, як повинна польська шляхта винищувати українців, не важко здогадатись: тодішні священики за своїм розвитком і становищем мало

чим відрізнялись від своїх парафіян. На хліб насущний вони заробляли, як панські піддані. Таке становище священників тривало до приходу Австрії і пізніше, аж до скасування кріпосного права в Галичині 1848 року.

Відомо, що з 1799 року по 1828 рік парохом у Нагуєвичах був Василь Винницький. При ньому і відбувалось будівництво двох Церков. З крайової табули — тобто книжки, в яку записують усі акти продажу та куплі, а також даровизни землі, 1802 року Іван Кімакович (прадід Івана Франка) відступив під церковні потреби за священництва Василя Винницького три пруги поля. Частина цього поля й пішла під громадський цвинтар коло Церкви Святого Миколая, а частина — під громадську толоку при Церкві.

1828 року помер Василь Винницький, і парохом став Микола Вітошинський, деякі відомості про якого можна почерпнути з шематизмів перемисьльського єпископства. Він народився 1789 року, у 1815 році його було висвячено у священничий сан. Де працював до Нагуєвич не відомо. Парохом Нагуєвич був недовго: помер 25.06.1831 року. На його місце прийшов Микола Гриневецький.

Він був значно старший від попереднього пароха — 1771 року народження, 1796 року рукопокладений. Відомо, що раніше був парохом у Лімній, що в Турківському повіті. У 1833 році Миколі Гриневецькому, як людині поважній і такій, що працює на великій парафії, дають для допомоги асистента Максима Колпачкевича: 1802 року народження, тільки що закінчив духовну семінарію і 1831 року висвячений. Колпачкевич пропрацював при отцеві Гриневецькому до 1836 року; відтак перейшов на душпастирство в село Завадка Турківського повіту. На його місце прибув Юліян Ясеницький. Йому тоді було 25 років (1811 року народження), 04.02.1835 року (ЦДІА України. — Львів. — Ф. 201, оп. 4а, спр. 4026, арк. 2) він одружився з Юлією Вітошинською — дочкою покійного Миколи Вітошинського та Теклі Гриневецької, котрій було 15 років (народилася 1820 року). Юліян Ясеницький вважався шляхтичем герба Смаргава і був сином священника Якова Ясеницького з Поток та Катерини Япосевич. Парафія в Нагуєвичах вважалася доброю, і кожен священник передавав її в спадщину. Юліян Ясеницький довго не затримався в Нагуєвичах: 1843 року став парохом Висоцька-Вижнього Турківського повіту і пропрацював там до самої смерті — до 1886 року. На його місце прибув отець Іван Федорович. Він народився у 1810 році, а тільки в 1843 році його було висвячено. Коли він став нагуєвицьким парохом, отець Микола Гриневецький був важкохворим і майже не виконував душпастирських повинностей. Він помер 21 січня 1844 року і було його поховано поруч з попереднім парохом — Миколою Вітошинським.

Перемишльська консисторія скерувала до Нагуевич отця Сильвестра Лісковацького, який мав шляхетський титул, належав до герба Одзиконь і був одружений з дочкою Миколи Вітошинського Марією. Отець Сильвестр народився 1814 року, у 1842 році його було висвячено. Разом з Іваном Федоровичем він пропрацював у Нагуевичах до 1846 року — доти, доки син Миколи Гриневецького, Іллярій Гриневецький, не закінчив Львівської духовної семінарії та не обняв дідівське та батьківське приходство.

Отець Іллярій Гриневецький, 1820 року народження, працював у Нагуевичах до 1849 року, звідси перейшов на парафію в Шкло Яворівського повіту. Там довго не затримався — 1851 року перейшов у Немирів Равського повіту, де спочатку виконував обов'язки адміністратора, а з 1852 року — пароха. У 1868 році почав працювати в селі Смолин Равського повіту, де й помер 15.05.1902 року. Одночасно з Іллярієм Гриневецьким у село прибув отець Лев Кордасевич, децю старший від Іллярія — 1808 року народження. Походив він з великої священничої родини Кордасевичів, які душпастирювали в Перемишльській єпархії. Після закінчення Львівської духовної семінарії Лев Кордасевич був висвячений (1832 року). Деякий час вчився на спеціальних курсах при Перемишльській єпархії (в будинку молодих священників), а 1833 року його скеровано на душпастирство в Коровники Перемишльського повіту, де працював до 1835 року. Одержав скерування в цьому ж році в село Рождалів Сокальського повіту. Працював там до 1846 року. У 1846 році перейшов у Нагуевичі. Коли ж виникло питання про те, кому ж іти з дідівської нагуєвицької парафії, вибір випав на Іллярія Гриневецького, а Лев Кордасевич залишився на парафії. Він був чи не єдиним священником в Нагуевичах, що користувався авторитетом серед селян і зберіг по собі добру пам'ять. Після відходу в Перемишльську консисторію до нього їздили люди з Нагуевич за порадою і захистом. Отця Лева шанував і Яків Франко, який зробив для нагуєвицької Церкви чимало доброго. Лев Кордасевич — це пастир, який зумів згуртувати село в найважчий для нього час. За його душпастирства було наведено порядок у Нагуєвицьких церквах.

Залишився в нашій історії парох Лев Кордасевич — його обезсмертив Іван Франко в повісті "Великий шум", надрукованій вперше в "Літературно-науковому віснику" в 1907 році. Лев Кордасевич — син пароха Пралківців коло Перемишля Стефана Кордасевича та Єлизавети-Олени, дочки Михайла Войтини і Марії Борецької. Стефан Кордасевич народився 1775 року. В Пралківцях парохував до 1838 року, а відтак — у селі Папоротно коло Добромиля, де й помер 1851 року.

Дружиною Лева Кордасевича була дочка Семена Гриневецького, пароха в Смольнику, та Пелагеї Подлуської, дочки Семена Подлуського та Марії Маршалкевич. Семен Гриневецький, що народився 1784 року, доводився рідним братом Миколі Гриневецькому — парохіві Нагуевич. Лев Кордасевич підтримував і примножував у Нагуевичах те, що було здобуто його попередниками.

Досі відомо тільки те, що Яків Франко для нагуєвицької Церкви подарував Євангеліє та на громадській толоці збудував пам'ятник на честь Свободи, чи знесення кріпосного права. На кам'яному підмурівку пам'ятника з одного боку було викарбувано: "Іаковъ Франковъ обыватель Нагуевскій оустроїлъ сіє знаменіє". На лицевій стороні — напис: "Третій (3) Май іюлій 1848 Памятка даной свободи", а внизу — зображення тернового вінця. На пам'ятнику з одного боку — відомі слова імператора "Соединеними силами" і текст: "поставлено сіє знаменіє" за держави Фердинанда милостивого імператора Австрії царя Галіції Володимиріи". Дивує велика кількість написів на пам'ятнику (чогось аналогічного в окрузі немає). Яків Франко був неписьменним, але книжки шанував і завжди у нього за своєю хатою знаходилися "святі письма" та різні книжечки для народу. Навіть була там "Русалка Дністровая", яка, як твердить Іван Франко, дісталася йому від пароха отця Йосифа Левицького. Писати Яків Франко не вмів. На різних офіційних та церковних документах він ставив хрестики. Отже, на купленому пісковнику могла виконати напис якась грамотна людина. Можливо, сільський писар Кость Дум'як, що товаришував з Яковом Франком, чи сільський учитель Тимофій Партика, котрого в селі поважали, але кепкували, що він не говорить, а "сіє" — тобто часто вживає слово "сіє", що означає "це". На пам'ятнику так і виписано: "Сіє знаменіє"...

Пам'ятник знесення кріпацтва у Нагуевичах взагалі не такий, як в інших селах. Скрізь ставили хрести з вапняку, різної форми і різної висоти, не такі, як у Нагуевичах. Верхня частина нагуєвицького пам'ятника шаблонна. Литво розп'яття чавунне. Навіть не ковальської роботи, яку міг би виконати коваль Яків Франко. Чавунні литі хрести тоді були дивиною і рідкістю. Корпували дуже дорого і не скрізь можна було їх купити. Такий пам'ятник на честь знесення кріпосного права був тоді гордістю села. Згодом вартість пам'ятника з серійним випуском литих розп'ять упала. При дорогах повсюди ставилися такі пам'ятники.

У період боротьби з релігією пам'ятник у Нагуевичах, звичайно, знищили. Зробили це вночі, щоб ніхто не бачив. Боялися тодішні атеїсти не кари Господньої, а кари людської. У Нагуевичах вчинки атеїстів залишали на розсуд Божий...

Безбожники трошили вночі пам'ятник у Нагуєвичах якось так, що розбитою залишилася тільки чавунна частина. Пам'ятник під свою опіку відразу взяли працівники музею, який знаходився тоді там, де тепер сільська рада. З владою була домовленість: вона залишає в спокою пам'ятник по Франку, а працівники не ставитимуть на нього хреста. Хрест відтоді лежав на горищі, а надворі — тільки підмурівок з отими написами. У 1994 році пам'ятник було реставровано силами музею, за первісним зразком (на основі фотографій). Поставлено його біля музею-садиби на Війтовій горі, поскільки громадської толоки вже не існувало.

Другий подарунок Якова Франка селу — Євангеліє, що зберігалось при Церкві, а потім у Музеї Івана Франка. Починаючи з сьомої сторінки на кожній сторінці Євангелія, внизу, (по декілька слів на сторінку) було виписано такий текст:

“Сію книгу зовемую Євангеліон
справиль рабъ божій
Іаків Франко
Со женою своєю Марію з Тимишиних
и со матерією Екатериною Кімаковичових
за отпущеніє гріховъ
и отдал в вічними часи
До церкви парафіальной Нагуевской долішной
за отпущеніє гріховъ
до храму Воскресенія Христоваго
Рождества чеснаго и славнаго
Пророка, Предтечи и Крестителя
І Святителя Христова отца Николая.
А ктобы дерзнулъ
сію книгу
от храму отлучити
сей отдасть ответъ
на страшном судилищи Христовомъ
Оправа сеи книги
держить в себѣ ваги Віденской
сімдесять и пять лутив (75)
и коштует со всемъ
Четырдесять два дукатовъ (42) или
сто осмдесять і девять
Ренскихъ Монеты Конверсійної
то есть 189”.

Із закриттям Церкви Євангеліє з Нагуєвич було заховано у музейних фондах. Забаглося працівникам музею показати всім неоціненний скарб — виставили Євангеліє в експозицію. І треба ж було, щоб до Нагуєвич

навідався, відпочиваючи в Трускавці, товариш Скаба. Побачив у вітрині "опіум для народу" і мало не зомлів. Усі перелякались і Євангеліє надовго заховали у фонди. Відтак на вимогу громади віддали Церкві.

Після сільської реставрації Євангеліє, обтягнуте в червоний оксамит, виглядало, як первісне. По кутах — відлиті з бронзи портрети чотирьох євангелістів, з'єднані бронзовою гірляндою з троянд. Колись усі прикраси були покриті сріблом тепер воно витерлося. У верхній частині — Бог Саваоф, посередині — скульптурна група, що зображає зняття Христа з хреста, а внизу — Дух Святий, тобто традиційна композиція існування Бога в трьох іпостасях. Біля Бога, у верхній частині лицевої сторони Євангелія, — сотворене Отцем Сонце, Місяць та розкидані по червоному бархату шестикутні зорі.

Як і годиться, четверту сторінку обклашки Євангелія виконано на чотирьох сферичних півкулях. Посередині — отець Миколай, якому посвячена нагуєвицька Церква. По одну і другу сторону від нього — по три невеликі шестикутні зірки.

Євангеліє відкривається карткою, на якій витіюватим шрифтом написано: "Сія книга, сиріч Євангеліон, за держави Ёго Милости Великого і Пресвітлішого імператора Австрії Фердинанда і Престолу архієрейського в Перемишлі вакууючу справлена до Церкви долішньої парафіяльної Нагуєвской сіє єсть до храму спасителя Христова Николая за старанієм Іерея Льва Кордасієвича Пароха Нагуєвского". Трохи нижче меншими буквами зазначено: "Писав Тимофій Партика, учитель".

Справді престол архієрейський у Перемишлі на той час був "вакууючим". Його тривалий період займав Іван Снігурський, що помер 1847 року. З 1847 по 1848 рік — перед прибуттям Григорія Яхимовича (він був архієпископом до 1860 року), обов'язки єпископа виконував Іван Сілецький. Згадка про "вакууючу" посаду дає змогу встановити час, коли Яків Франко подарував Євангеліє Церкві.

Про вчителя Тимофія Партику чимало даних дають метричні книги села. Вони іменують його професором тривіальної школи в Нагуєвичах, вважають сином Миколи Партики та Марії — дочки Петра Боянського. Його дружиною була Пелагея — дочка Юрія Зерени та Марії, що доводилася дочкою Іванові Ковалю та Анні з Качановських. Коли Тимофій Партика одружився з Пелагеєю — не відомо, як не відомо й те, коли він прибув до Нагуєвич учителювати. Знаємо, що 08.06.1836 року (спр. 4023, арк. 24) у Тимофія Партики народився син Паладій, 08.03.1838 року — син Микола (спр. 4023, арк. 30), 23.10.1840 року — син Аполлон (спр. 4023, арк. 46), 31.07.1843 року в нього народилася дочка Юлія (спр. 4023, арк. 72), а 24.08.1846 року — Емілія (спр. 4023,

арк. 85). Саме в її метриці вказано, що Тимофій Партика походить з села Висоцького, а його дружина Пелагея — з села Мекіш.

Маємо свідчення про те, що Яків Франко був добре знайомий з Тимофієм Партикою, хоч жив аж під Долом, у домі номер 355. Метричні книги зафіксували, що 21 вересня 1844 року Яків Франко і Пелагея Партика були хресними батьками в Єви Твардовської — дочки війта Івана Тимишина, тестя Якова Франка (спр. 4024, арк. 75).

Тимофій Партика був у селі десь до 1855 року, бо метрична книга померлих фіксує, що 09.08.1855 року в Нагуєвичах від холери помер син Тимофія Партики Микола, який народився 08.03.1838 року (спр. 4025, арк. 14).

Тимофієві Партиці довелося покинути Нагуєвичі, бо за 1848/49 навчальний рік громада не заплатила йому ні копійки. Звернення до війта та громади нічого не дали, і він, залишивши в селі родину (вчителем став його син Аполлон), перебрався в Куликів на Львівщині. Зароблені в Нагуєвичах гроші (51 флорин конвенційної монети) він таки не хотів подарувати громаді і 1864 року звернувся зі скаргою до президіального відділу Вищого крайового суду у Львові (ЦДІА України. — Львів. — Ф. 150, оп. 16, спр. 15). Президія суду відіслала скаргу на розгляд самбірському судові, в юрисдикції якого були Нагуєвичі, і самбірський суд присудив громаді заплатити борг учителеві. Але громада не виконала рішення суду. Тимофій Партика 28 серпня 1865 року знову поскаржився Президії. Знову суд — і знову громада була глухою до претензій учителя. Наступна скарга надійшла на громаду в 1866 році, і аж тоді борг було погашено скарг на громаду більше не надходило (а можливо, Тимофій Партика вже махнув на все рукою).

Яків Франко робив ще й інші добрі справи для нагуєвицької Церкви — виконав дерев'яну частину вівтаря, майже всі дерев'яні речі, бо був добрим столярем. Однак документальних свідчень про це довго не було. Аж нарешті знайдено підтвердження цьому. У свій час на сторінках "Вісника для русинів австрійської держави" Лев Кордасевич розповів про добродієння Якова Франка.

"Вісник" був першою українською офіційною газетою при австрійському уряді після скасування кріпосного права. Друкувалася вона кирилицею, виходила під гаслом "Соединенными силами" — тим самим, що було виписане на пам'ятнику в Нагуєвичах.

Першим редактором "Вісника" був Микола Устиянович, але невдовзі його за вільнодумство було звільнено з роботи, скеровано на парафію в Сколівські гори, а місце редактора зайняв молодший брат Якова Головацького Іван Головацький. Цісар хотів бачити на сторінках "Віс-

ника" матеріали про події в краю після знесення панщини та дарування народів конституції. Але народ був неписьменним, і в газету дописували душпастирі.

В номері 66 за 1850 рік у "Віснику" було надруковано статтю декана Мокрянського деканату та нагуєвицького пароха Лева Корда-севича "З Мокрянського деканата Самбірського округу" (під рубрикою "Справи народні"). У ній подавалися відомості про новини в селах деканату. Про справи в Нагуєвичах автор писав так: "Громада справила 6 світильників цинових 100 фунтів висячих за 66 рублів сріблом... Яць Франків, котрий прежде отновил олтар, тепер сорудовал Євангелію новую, дав во Львов переплести в срібло цілком с позолоченням окути 75 лутів — 189 рублів серебром.

Той же пожертвовав на крест желізний позолочений і камінь на память 3 мая 1848 року 50 рублів серебром.

Причинився до отновлення братства, которое на світло зложило на вступі 15 рублів серебром.

Обіцяв другий відновити олтар і дає щорічно кілька футів воску до Церкви бесплатно".

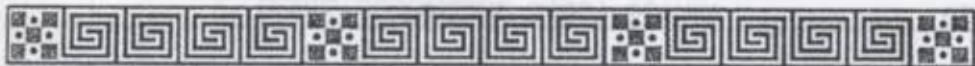
Чи Яків Франко відновив другий вівтар (очевидно, бічний) — не відомо. Та й навіщо було його відновляти, якщо Церкву відкрили аж у 1801 році? І чи не був той вівтар із давнішої нагуєвицької Церкви, коли він вимагав відновлення?.. Чому в Нагуєвичах не поставили запланованого "креста желізного позолоченого", а звичайного, чавунного — теж загадка. Може, забракло коштів.

У статті названо й інших благочинців, що давали пожертвування на Церкву в Нагуєвичах: "Тацька Галавчика справила фелон світлий — 60 р. ср. Яць Дрогобицький — 9 р. ср. Иван Галавко купив кадильницю — 8 р. ср. Сестри Нагуєвскі купили стихар 18 р. ср. Михайло Буцяк з войска прислав на відновлення олтаря 6 р. ср."

Неважко зробити деякі підрахунки. Якщо взяти до уваги й гроші братства, відновленого стараннями Якова Франка, то 1850 року він пожертвував Церкві 447 р. 36 кр. — тобто 71,6 % від загальної суми пожертв на Церкву.

Поза всяким сумнівом, Яків Франко був ктиторм нагуєвицької Церкви. Тут збереглися речі, яких торкався він і члени його роду. Пам'ять про рід Франка збереглася в старих письменах та церковних книгах. У метричних книгах зафіксовано дати народження, одруження та смерті кожного члена роду. Церкву в Нагуєвичах звали Церквою роду Якова Франка, серед представників якого був й Іван Франко.

III. ПЕРШЕ ПОТОМСТВО ЯКОВА ФРАНКА

27 серпня 1856 року Яків Франко не розкладав у кузні вогню, не гепав молотом по розчервонілому залізу, хоч роботи мав доста. Уже закінчилися жнива, і люди готувалися орати та сіяти зимові. Комусь потрібно було поправити леміш, бо витерся від роботи і став тонким як папір; комусь — нагострити рало, бо затупилось; комусь — поправити колеса у теліжках. Жінки наносили серпів, аби коваль підправляв, бо навесні знадобляться. Але у Якова Франка сьогодні свято, і ніякої роботи не буде. Бог вислухав його молитви і послав йому сина. Первородного, як говорив грамотний Кость Дум'як.

Прийняла новонародженого на світ Божий Теодозія Буцяк, яку в селі знав кожен. Кликали її по-панськи Дозею, а не Тасею, як інших жінок з таким іменем. Віддавна була вдовою по світлої пам'яті Семенові Буцяку. Мала репутацію доброї акушерки, бо перейняла ту професію від своєї матері, а та, в свою чергу, — від своєї. І не дивно, що саме її, бабу Дозю, привів удосвіта 27 серпня коваль Яків Франко до своєї хати, аби прийняла пологи у його молодій дружини Марії.

Верталася баба Дозя додому підхмеленою, бо за прислугу "такого рода", як любив казати Кость Дум'як, звичай велів віддячуватися не тільки якимось півкорцем жита чи кількома гарнцями картоплі, а й добрим могоричем — тим більше за сина, на якого немолодий батько довго чекав. А син Якова Франка у селів цього році був сорок п'ятим. Народжувалися самі хлопці, і баба Дозя пророкувала, що то, май, на войну.

Спровадивши додому бабу Дозю і обдарувавши її, Яків Франко одягнувся по-святковому, прихопив з собою квартиру горілки і пішов просити кумів. Просив свого товариша Данила Навроцького за хресного батька, а Олену Риб'як, жінку Івана Риб'яка — за хресну матір. Дитину просив таки відразу нести до хресту.

Якову Франкові належало першенство при виборі імені, бо народився продовжувач його роду. За традицією, свого наступника, як велів звичай, мав назвати іменем свого батька — Іваном.

І як не любив свою дружину на цей раз не послухався її: не назвав новонародженого Мироном, як цього вона хотіла. Чому Марія Франко облюбувала собі таке ім'я і хотіла ним назвати свого сина — ніхто не знає, Миронів тоді зі свічкою не знайдеш ні в Ясениці-Сільній, звідкіля Марія

родом, ні в Нагуєвичах, ні в інших селах. Навколо Івани, Петри, Василі, Миколи, Стефани, зрідка Кості, Якови, Онуфри... Правда, у селі був хлопець Мирон. Він народився 4 вересня 1844 року (спр. 4023, арк. 75), був незаконнонародженим сином Єви Мискин — дочки Василя та Марії Кльоц. Єва була вдовою по Гіацінту Печей. Тодішньому священикові Сильвестру Лісковацькому не залишалось нічого іншого, як дати дитині таке ім'я, аби було видно, що воно копильча незаконнонароджене.

Не зміг Яків Франко обійти і другу традицію: дівчат, що народжувалися під Першу Богородицю, називали Маріями, а синів — Іванами. До того ж на початку вересня було ще й свято Івана. Марія Франко про людське око погодилась йменувати сина Іваном, але кликала його Миронем. Тодішній парох Нагуєвич, знаний в літературі Осип Левицький, автор граматики і слабеньких перекладів Гете, у метричній книзі зробив відповідний запис під номером 45 за 1856 рік про те, що 27 серпня 1856 року народився і відразу був охрещений та названий Іоанном законнонароджений (правого ложа) син тутешніх селян, які замешкували в будинку, що, згідно з конскрипцією мав у селі номер 7, — Якова Франка та Марії Франко. Як вимагав закон, Осип Левицький написав у метриці, що батьками Якова Франка були Іван Франко та Катерина, з дому Кімакович, а батьками Марії (матері) — Микола Кульчицький та Людвіка, з дому Гвоздецька.

Це записав священик, що прийняла на світ Івана Франка Теодозія Буцяк — "повитуха неіспитована", тобто без акушерських дипломів на практичну діяльність, а чин миропомазання та возливання водою здійснив він — Осип Левицький.

Метрична книга, в якій було зроблено цей запис, вважалась втраченою, аж поки у 80-х роках її було виявлено в Львівському Центральному державному історичному архіві при упорядкуванні консисторіяльного фонду.

Відсутність метричної книги не давала змоги перевірити легенди, що з'явилися після смерті Івана Франка. Довго існувало, наприклад, твердження про те, що Іван Франко народився не 27 серпня, а 25 серпня 1856 року. Це твердження було возведено до символу, бо 25 серпня проголошено Українську державність.

Народження Івана Франка і Української державності в один і той же день справді виглядало символічно, але ж це не відповідає дійсності.

Не відповідає дійсності, бо Яків Франко не міг допустити того, щоб не охрестити дитину відразу після її народження — у той же самий день. Вважав, що якби порушив цей закон, то був би покараний Господом. Він і так вже був покараний: смерть весь час крутилася по його обійстю. Холера 1855 року забрала йому першу дружину — Марію Тимишин.

Перед тим поховав свою єдину донечку Катерину, і після неї дітей не було. 18 серпня 1856 року, за дев'ять днів перед народженням Івана Франка, помер слуга Франків Іван Шиян. Було йому 60 років, походив з села Ольшани Перемишльського повіту (спр. 4025, арк. 15).

Ні, Яків Франко не мав права ризикувати. Дитину відніс до хреста того ж таки дня.

Якщо це твердження має невинний характер, то досить злісним було твердження про те, що Іван Франко не був сином Якова, а "якогось жида", з яким Марія Франко ще дівчиною зайшла у гріх. Батьки, тікаючи від ганьби, присилювали дочку вийти заміж за старого вдівця. Звичайно, це твердження не зафіксоване в літературі, але було живучим — передавалось з покоління в покоління. Виникло воно в період передвиборної кампанії Івана Франка до Віденського парламенту. Противники не шкодували для Франка чорних фарб, Івана Франка було проголошено "жидом" Френкелем, що замаскувався під русина. Поширювачі наклепу посилаються на те, що нібито Іван Франко в оповіданні "Неначе сон", яке вперше було надруковане в "Літературно-науковому вістнику" за 1908 рік (кн. 5, с. 212-215), сам признався у цьому. В оповіданні справді йдеться про молоду жінку Марисю, яка вийшла заміж за старшого від себе чоловіка, але зраджує вона його не з корчмарем тобто жидом, а з дяком Нестором, який "радував людські душі своїм чудовим голосом" і був ідеалом сільського красеня, "принадою для дівчат та молодичь".

Ця плітка ходила доти, доки не було віднайдено метрику народження Івана Франка і метрику одруження його батьків.

Тепер фонд метричних книг села Нагуевич в архіві складається як з оригінальних книг, так і з копій. Книга, в якій на 37 аркуші записано метрику народження Івана Франка, значиться як справа 4024, фонд 201, опис 4, належить до особливо цінних документів архіву.

Метричний запис про народження Івана Франка має сорок п'ятий номер. Під сорок четвертим — метрика народження Андрія, сина Михайла Буцяка — того самого, який 1850 року прислав на руки Левові Кордасевичу шість рублів сріблом на відновлення вівтаря. Михайло Буцяк був сином Івана Буцяка та Олени Ясинської. Дружиною Михайла і мамою новонародженого була Юстина Буцяк — дочка Якова і Марії Мацкової. Прийняла на світ Андрія, який народився 20 серпня 1856 року (спр. 4024, арк. 36), Теодозія Буцяк, як і Івана Франка. Правда, хрестив Андрія не Йосиф Левицький, а священник з Ясениці-Сільної Іван Чайковський.

Нагуєвицький парох був у жалобі. 8 березня 1856 року (спр. 4025, арк. 15) на п'ятдесят четвертому році життя померла його сестра Текля,

що жила при ньому після смерті її чоловіка Якова Черлюнчакевича — пароха Олеська.

Сорок сьомим записом значиться метрика народження 30 серпня 1856 року (спр. 4025, арк. 36) Тимофія Буцяка, котрий був сином Григорія Буцяка та Катерини — дочки Івана Лялюка та Марії Хохlach. Тимофій Буцяк пережив Івана Франка — помер 19 квітня 1939 року. Хресними батьками Івана Франка були Данило Навроцький та Олена — жінка Івана Риб'яка.

Данило Навроцький, або Данько, як його кликали в селі (часто так і писали в документах), був сином Євстахія Навроцького та Марії Мітчак. Він був значно молодший від Якова Франка — народився 1818 року. Мешкав неподалік старої дороги, яка в селі завертає на Ясеницю-Сільну і зветься Воротами. 12 лютого 1833 року (спр. 4022, арк. 1) одружився зі старшою від себе Анною Хрунь. Анні було 18 років, а Данькові — 16. Анна була дочкою Івана Хруня та Марії Гадзули. Аж 26 червня 1847 року (спр. 4023, арк. 91) народився у подружжя перший син і назвали його Іваном. 27 лютого 1857 року (спр. 4024, арк. 40) в сорокарічного Данила Навроцького, хресного батька Івана Франка, народився син Теодор (він помер 2 березня 1920 року). Хрещеним батьком Теодора був Кость Дум'як. 24 жовтня 1859 року (спр. 4024, арк. 57) народилася дочка Марія, яка через пару днів померла. Після неї померла і дружина Данила Анна, а він, щоб зберегти господарство, одружився вдруге із Софією Хохlach дочкою Гната Хохlacha та Анни Лазорчин (спр. 4022, арк. 45). Данилові було 42 роки, а Софії тільки 19. Шлюб відбувся 12 лютого 1860 року — невдовзі по смерті Анни Хрунь. З другою жінкою Данило Навроцький мав тільки сина Стефана, який народився 26 березня 1869 року (спр. 4027, арк. 23). Помер Стефан Навроцький 5 листопада 1909 року.

Данило Навроцький належав до сільської аристократії. Був малярем — малював ікони на продаж, кілька ікон зробив для Церкви Миколая у Нагуєвичих. Яків Франко горнувся до Данила, і, очевидно обидва наполягали на ремонті вівтаря — і головного, і бічного.

Хрещена мати Івана Франка — Олена Риб'як, дружина Івана Риб'яка, була з Гвоздецьких, як і Марія Кульчицька, дружина Якова.

1856 і 1857 роки були неврожайними. Важким був переднівок. За хлібом доводилося їхати у Молдавію та під Перемишль.

Саме тоді (24 березня 1858 року) баба Дозя повіла наступну дитину Франків — Тетяну, про що священник Йосиф Левицький, який її хрестив, зробив у тій самій книзі, де була метрика Івана Франка, на 46-ій сторінці відповідний запис. За хресних батьків дочці Яків Франко за-

просив селянина Івана Клясяка і Олену Риб'як, що була хресною мамою Іванові Франку.

Метричні книги в Нагуевичах (як і по всіх Церквах Галичини) почали регулярно заводитись з приходом австрійської адміністрації. Священники повинні були подавати у них відомості про батьків новонародженого, дідусів і бабусь як по батьковій, так і по материнській лінії. Йосиф (чи Осип) Левицький часто нехтував цими вимогами: навіщо, мовляв, хлопці такі дані. З метрик, які він вів, можна дізнатись тільки те, що бабуся Івана Франка була Катерина Кімакович, як звати було батька бабусі — цього не зафіксував.

Так записав він відомості про батьків і в метриці народження третьої дитини Якова Франка — Захара, який народився 17 вересня 1859 року (спр. 4024, арк. 56). Це був другий син, і звичай велів називати його іменем, яке стояло в цей день в календарі — якого святого чи великомученика святкувалось. 17 вересня було свято великомученика Вавили і Боговидця Мойсея отже випадало називати сина Вавилою або Мойсеєм. Вавилами не тільки в Нагуевичах, але й в усій околиці хлопців ніхто не називав. Цим іменем хіба що прозивали дебелу і неповоротку людину. Не пасувало називати й Мойсеєм, бо це ім'я також не для Нагуевич, а скоріше для Дрогобича, де повно євреїв і котрих в Нагуевичах звали "мойшами". Можна зрозуміти Якова Франка в такій прикрій ситуації: рад би дотримуватись припису, а не виходить. Не знати, що би з того вийшло, якби не баба Дозя. Вона переконала Якова в тому, що дитина не повинна називатись Вавилою чи Мойшею, бо, по-перше, вона народилася тоді, коли ті свята вже відходили і мали настати нові — з новими іменами святих та великомучеників. Що там для рахунку година чи дві?

Син народився в неділю перед північчю — що там та дрібка часу... Важливо, доводила баба Дозя, яке свято випадає на день хрещення. Куми, що мали нести новонародженого до хреста, підтримали бабу Дозю, адже вона, мовляв, ніколи злого не радила, а діти, прийняті нею, здорові і "ніц їм не хибує". На день хрещення (понеділок, 18 вересня) випадало свято пророка Захарія і пророчиці Єлизавети, які, за Новим звітом при народженні Ісуса Христа грали поважну роль. Зрозуміло, що на ім'я Захарія, тобто Захара, можна було з бідною погоджуватись, хоча, чесно кажучи, і Захаріїв, як і Вавил, у Нагуевичах було обмаль. Але якось уже те ім'я краще презентувалось. До такого висновку прийшли куми і, за згодою Якова Франка, другого його сина назвали Захарієм. Кумом, тобто хресним батьком, був той самий Іван Клясяк (писали часто і Клясяк), що і для Тетяни. Кумою була Олена — жінка того самого Михайла Буцяка,

який пожертвував на Церкву 6 рублів сріблом. Брат Михайла Буцяка Семен був чоловіком баби Дозі.

Посту на той час не було і Яків Франко справив сину Захару належні хрестини. Рік був урожайний, та й пора уже осіння, в хаті завжди знайдеться щось поставити на стіл.

І на цей раз матері не сподобалося ім'я сина, тому замість Захар звала його Михайлом. Нарікала, що не гріх було б назвати дитину й Михайлом, бо онде, 19 вересня, тобто через день, випадало свято Михайла.

Отож, першого сина Якова Франка Івана так і звали — Мироном, а другого, Захара — Михайлом. Ніхто в селі, крім, звичайно, близьких, не відав, що Михайло Франко — це Захар Франко. Якщо поштареві треба було віднести візвання чи квитанцію на ім'я Захара Франка, то він мав багато клопоту, бо, поштарі та громадські писарі, як правило, були з горішнього кінця села і на Війтову гору мало приходили.

Захар Франко так і помер Михайлом. Правда, Іван Франко взяв його ім'я для своєї історичної повісті "Захар Беркут".

Прізвище героя Іванові Франкові теж навів брат Захар. Повість писалась тоді, коли Іван Франко після другого арешту змушений був сидіти в Нагуевичах, пасти коней, виконувати всяку чоловічу роботу по господарству вітчима, ходити в неділю на Діл по горіхи, які рясно зародили. Одного разу він побачив біля хати хижого беркута, насиленого на тичку Захаром. Беркут був рідкістю для гір, а для Нагуевич тим паче. Впіймати його неможливо було, тому Захар-Михайло, гордячись своїм трофеєм, насилів його на тичку, аби люди бачили і дивувались спритності мисливця. Побачив це і брат Іван, тому свого героя у повісті назвав Захаром Беркутом.

По народженню Захара в хату прийшов перший смуток. 20 грудня 1859 року, на празник Миколая, який був у Нагуевичах храмовим, померла мати Якова Франка Катерина (спр. 4025, арк. 24). У метриці смерті записано, що була вдовою по Іванові Франку, чоловікові, і було їй 80 років, була вона з 1779 року народження. Коли помер Іван Франко — встановити неможливо, бо нагуєвицьку книгу померлих, яка охоплювала 1830-1852 роки, втрачено. Саме в ці роки і помер батько Якова Франка Іван. Попередня книга охоплює 1799-1829 роки, а наступна — 1853-1898.

У ній і є метрика смерті Катерини Франко. Про діда Івана Франка нема даних. Чи хоч бачив дід свого внука? І чи запам'ятав малий Іван Франко свою бабусю, що померла, коли йому було тільки два з половиною роки?

Після Захара, 21 червня 1861 року (спр. 4024, арк. 73), знову народився син. І знову проблема з іменем. За традицією, якої Яків Франко

суворо дотримувався, дитину треба було назвати іменем, "яке вона сама собі принесла". Тобто глянути в церковний календар і подивитися, якого святого сьогодні день. А був день преподобного Онуфрія Великого та Петра Антонського.

Вибрали ім'я Онуфрія, було це ім'я в селі рідкісним. Мати вже змирилася і не змінювала імені дитині — кликала його Онуфером та Нуфером. Прийняла на світ Божий Онуфрія та ж баба Дозя Теодозія Буцяк. Хрестив і миропомазав новонародженого наступник недавно представленого отця Йосифа Левицького — отець Михайло Лісикевич, людина грамотна, поет і родич отця Левицького. До запису метрики отець Лісикевич ставився, як видно, більш відповідально від його попередника, а тому, подаючи дані про батьків Онуфрія, зазначив, що Яків Франко був сином Івана Франка та Катерини, — не просто Кімакович, а Катерини, дочки Івана Кімаковича. Варто зазначити, що отець Лісикевич чомусь вперто не визнавав прізвища Франко і замість нього всюди писав Франків. Для пошуку родовідної лінії Якова Франка обидві інформації виявились суттєвими, поскільки стало ясно, що шукати цю нитку слід по лінії Івана Кімаковича, а не взагалі Кімаковичів, яких у селі на той час було повно. Крім того, стало зрозуміло, що навіть на той час прізвище Франко ще не усталилось — його трактували як Франків, тобто як син батька на дуже поширене тоді ім'я Франко.

Парох Василь Білинський, який прибув на приходство замість отця Михайла Лісикевича, не був таким прискіпливим і виконавським, а тому при хрещенні наступної дитини Франків Юлії, яка народилась 16 серпня 1863 року (спр. 4024, арк. 87), записав, що Катерина Франко була з Кімаковичів, без вказівки, якого з Кімаковичів. Хресним батьком Юлії був Кость Дум'як, а мамою — Олена, дружина Івана Риб'яка.

15 січня 1863 року, перед самим Йорданом, коли землю сковують найсильніші йорданські морози, до хати Якова Франка прийшло знову нещастя. Померла Тетяна (спр. 4025, арк. 36). Ховали її 17 січня. Сумним був Щедрий вечір у хаті Якова. Із самого малку росла Таця слабовитою, а лікувати й виходжувати дитину не було кому. Бог дав, Бог узяв.

Після Тетяни помер батько — Яків Франко...

Ще перед смертю був такий радий і гордий за свого сина Івана. Батька запросили на екзамен до нормальної школи отців Василіан у Дрогобичі, де вчився син. "На екзамені, — згадував пізніше Іван Франко, — котрий був властиво тільки парадом, був і мій батько. Я не бачив його, а тільки коли мене викликали першого, щоб одержати нагороду (книжку), то я почув, як він голосно заплакав. В два місяці опісля, на

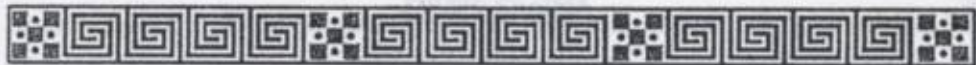
самий великдень, він умер, покинувши господарство в розстрою і в довгах...”

У метричній книзі померлих села Нагуевич записано, що 15 квітня помер, а 17 квітня 1865 року похоронено селянина Якова Франка, що мешкав у будинку № 7. У графі, де записують вік померлого, зазначено цифру “67”. Хоронив Якова Франка і опечатав гріб отець Василь Білинський. Згідно із записом виходило, що народився Яків Франко у 1798 році.

Ще ж зовсім недавно приїхав Яць Франко з Дрогобича і всім домашнім оповідав про успіхи свого сина в науці: подумати тільки — син його став першим учнем школи... Це зовсім недавно всі не могли нахвалити татового пестунчика, згадували, як тяжко було малому в Дрогобичі і він тікав додому, бо над ним, селюхом, насміхалися учні, не вельми прихильно дивились учителі на те, що хлопська дитина пхається до науки. Як усі вченими стануть, то хто ж коло гною буде працювати?.. Та все минулось — Івась, такий несміливий, такий боязливий, узяв першу локацію в класі. Мати, певно, гладила по голівці свою розумну дитину, а він соромився, бо де то видано, аби мати парубка гладила при людях. Візьмуть люди на язик і будуть насміхатися... Тато, певно, обіцяв на зиму справити нові чоботи, а то і новий козушок, бо в нього такий старий... Певно, але...

Іван Франко в дев'ять років став сиротою...

IV. ГУЧНА СВАРКА

Коли Гілярій Гриневецький 1849 року перейшов з Нагуевич на парафію у Шкло (Яворівського повіту), на його місце для допомоги прибув Людвік Заграднік. Він у 1849 році закінчив Львівську духовну семінарію, і парафія в Нагуевичах була для нього першим місцем душпастирської роботи. Лев Кордасевич мусив обслуговувати дві Церкви, та ще й був мокрянським деканом. Усе це забирало в нього багато часу, тому метричні записи вів молодий священик. Заграднік попрацював у Нагуевичах до 1850 року, потім перейшов у Сянок. Шукав доброї парафії, поки 1862 року не став парохом Старяви Мостиського повіту. Там пропрацював вісімнадцять років і перебрався 1880 року в село Купновичі коло Рудок, де й помер 03.09.1903 року.

На його місце Левові Кордасевичу Перемишльська консисторія скерувала Григорія Білинського. Він був майже ровесником Кордасевича — 1812 року народження. 1838 року його було висвячено. Першим місцем праці для нього була парафія в Дорожеві Самбірського повіту, Мокрянського деканату. Там пропрацював до 1845 року, а відтак перейшов на парафію в Біличі-Долішні Старосамбірського повіту, де жив до 1846 року. Відтак знову повернувся в Дорожів, все ще асистентом, а не парохом, хоч чотири роки, необхідні для цієї посади, давно вже проминули. У 1850 році Білинський переходить працювати помічним священиком у Нагуевичі. 1852 року Лева Кордасевича покликано працювати в Перемишльську капітулу крилошанином. Цілий 1853 рік у парафії в Нагуевичах не було пароха. Відійшов і Григорій Білинський, знову повернувся у Біличі-Долішні. У Нагуевичі прибув Іван Давидович — старший поважний чоловік 1802 року народження. Його було висвячено у доволі зрілому віці — у 1852 році, і Нагуевичі для нього були першим місцем праці. У 1852 і 1853 роках Давидович вважався асистентом, а з кінця 1853 року та 1854 рік кооператором — тобто фактично виконував обов'язки пароха. У 1853 році в село помічним священиком прислано Григорія Коблоша (1824 року народження). У 1851 році його було висвячено. У Нагуевичі він одержав скерування після роботи адміністратором в Сторонній Дрогобицького деканату. На початку 1854 року парафію в Нагуевичах покидає отець Іван Давидович — і тимчасово переходить в Медвежу — сусіднє з Нагуевичами село. Через рік пере-

брався в село Блажів Самбірського повіту, де працював до самої смерті — до 19.06.1905 року.

У Нагуєвичах священники не засиджувалися — швидко змінювалися. Вважали за краще позбутися нагуєвицької парафії, хоч багатої, але неспокійної.

Після відходу Лева Кордасевича Перемишльська консисторія гарячково шукала місце праці для бунтівливого професора богослов'я Перемишльської духовної семінарії Йосифа Левицького.

Перемишльському єпископу Григорієві Яхимовичу — ректорові духовної семінарії спало на думку послати парохом в Нагуєвичі Йосифа Левицького. Мабуть, він знав, що для Нагуєвич потрібні саме такі душпастирі. Ця пропозиція, на жаль, була фатальною і для Йосифа Левицького, і для села. Вона відбилася в певній мірі і на долі Якова Франка та його сина Івана.

Економом у Нагуєвичах тоді працював українець Антон Кисіль. Він робив записи у метричних книгах села. Кисіль був одружений на Жульєміні Вейгель, а 1 лютого 1852 року в Нагуєвичах справив бучне весілля своїй шістнадцятирічній дочці Джульєміні, що виходила заміж за двадцятисемирічного економа з Брониді Франца Грабовського син Казимира Грабовського, офіціаліста в Сеняві, та Катерини Максей (спр. 4026, арк. 34). І пан економ, і оте весілля надовго запам'яталися селу, навіть вишилися на сторінки "Великого шуму" Івана Франка.

Народився Йосиф Левицький 1801 року в Барановичах (чи Баранчицях) Самбірського повіту, в сім'ї священника Захара Левицького з Бориславських та Катерини Новаківської. Ще в дитячі роки він виявив хист до науки, тому батько взявся за розвиток його здібностей. Закінчив Перемишльський ліцей, в 1818 році вступив до Львівської генеральної греко-католицької семінарії.

Після закінчення першого курсу (філософії) його було прийнято у Віденський конвікт. Там Йосиф почав активно займатися проблемами філософії руської мови та письменства. У 1822 році до Відня приїхав Кирило Блонський (1803-1852). Обидва хлопці заприятелювали і, як писав згодом Й. Левицький, почали "о обясненію языка руского промишляти". Результатом цього "промишлення" став переклад твору Гете "Heimweh der Verbannten" під назвою "Домоболіє проклятих". У 1825 році Йосиф Левицький закінчив духовну семінарію. Не одружувався, висвятився неодруженим і відразу став капеланом перемишльського єпископа Івана Снігурського — палкого українського патріота, якого Іван Франко назвав променем світла в глухій темряві тогочасного суспільного життя. Капеланом працював до 1832 року, а потім (до квітня 1834 року)

викладав у духовному закладі при Перемишльській капітулі слов'янську граматику кандидатам філософії і богослов'я. Йосиф Левицький був надійним помічником єпископа Снігурського, який намагався організувати тодішню духовну та світську інтелігенцію для боротьби за права української мови, за українські школи в краю. В 1827 році він створив у Перемишлі при капітулі хор, до якого запросив відомих на той час музикантів для диригування та навчання співу. Хор спричинився у значній мірі до появи в літургійних відправах творів Бортнянського. У 1829 році єпископ Снігурський організував Єпископську друкарню, яка між іншим надрукувала "Азбуку і абецадло" Маркіяна Шашкевича — пристрасний твір на захист української мови. У друкарні друкувалися перші підручники для народних шкіл та перші твори українського письменства. Єпископ Снігурський, нарешті, впорядкував і зробив придатною для користування бібліотеку, що залишилася по єпископу Івану Могильницькому. Єпископ Іван Снігурський перебував, як вважалося, під впливом "загорілої голови" Йосифа Левицького, який надумав воскресити давно "погребенною рускою народнось". Почали будуватися різні перешкоди для задумів як єпископа, так і Йосифа Левицького. Через постійні інтриги і шантажі Йосиф Левицький 1834 року був змушений покинути Перемишль, надрукувавши ще в цьому році свою першу в Галичині граматику української мови (роботу над нею закінчив ще в 1830 році). Одні твердили, що Йосиф Левицький покинув Перемишль через чуму 1833 року, котра забрала майже третину мешканців міста. Другі вважали, що наробила йому клопотів саме його граматика. Треті розповідали, що змучений колотнечею навколо себе Іван Снігурський став менше звертати уваги на Йосифа Левицького, а той, образившись, покинув митрополиче місто. А радянські історики доводили, що втеча Йосифа Левицького з Перемишля була виявом протесту проти уніатського кліру. Наприклад, Г.Гербільський у монографії "Розвиток прогресивних ідей в Галичині у першій половині ХІХ століття (Львів, 1964) додумався написати, що "враховуючи деякі праці Йосифа Левицького, написані до 1843 року, можна зробити висновок, що гострі виступи Йосифа Левицького проти вищого уніатського кліру були не тільки відповіддю ображеної людини, не тільки засобом особистого захисту, а мали певну ідеологічну спрямованість."

У 1834 році Йосиф Левицький одержав парафію в Шклі — відомому тепер курортному містечку на Львівщині. Служив у старенькій дерев'яній Церкві Великомучениці Параскевії, збудованій у 1723 році. Природа, спокійна атмосфера після галасливого Перемишля сприяли

творчій праці Йосифа Левицького. Під його статтями починає з'являтися підпис: "Й. Левицький зі Шкла".

Попрацювавши десять років у Шклі, він несподівано для всіх 1844 року покидає парафію і добивається скерування у Грушів (коло Дрогобича), відомий відпустками та об'явою Матері Божої.

Там його застала революція 1848 року. Наляканий революційними подіями, австрійський монарх, аби вгамонити "свої народи", вирішив трохи попустити русинам своєї імперії. Він дозволив викладати у початкових школах рідною мовою, відкрив кафедру руської мови і літератури у Львівському університеті, дав свою згоду випускати один часопис. Цього було досить, вважав монарх, аби задовольнити русинів у той час. І, чесно кажучи, він не помилився. Потрібні були освічені люди для здійснення імперських "благ". Йосиф Левицький і здобув собі уже славу автора граматики української мови (правда, написаної по-німецьки) виданої в Перемишлі у 1834 році, і автора шкільних підручників. Жодна суспільна подія не могла обійти його боком, він усюди втручався, прислужувався своїми порадами, за що його всі незлюбили. Левицький спонукав до мовних суперечок, був запеклим ворогом латинізації і, щоб хоч трохи відстояти мовну незалежність, активно пропагував старослов'янську мову. Писав оди та панегірики отцям Церкви та батькам держави, творив оригінальну поезію, особливо на переклади Гете та Шіллера. Його активна літературна праця, його завзяте відстоювання церковної мови як літературної викликали глум і кепкування.

Йосиф Левицький вважав себе "твердим руським патріотом", тобто вірним австрійського монарха і завзятим ворогом поляків. Поляки, вважав він, мають схильність до бунтів, революцій. Йосиф Левицький боровив селян від надмірних обов'язків, перед панщиною, доводив поміщикам, що селяни-кріпаки — теж люди, але одночасно вважав, що для селянина панщина вкрай необхідна, бо без неї він зовсім розлінувався б. До цісаря писав листи про тяжке життя народу, про те, як пани здирають з нього шкіру, думав, що цісар про це нічого не знає, і от він, Йосиф Левицький зі Шкла, розповість йому і все стане на своє місце.

Свій народ Йосиф Левицький вважав занедбаним, розпияченим, ледачим і думав, що його покликання — виховати цей народ, але вихователя і учня розділяла певна дистанція. Він, Йосиф Левицький, боявся, щоб мужик своїм брудом не заплямив його панськості.

На заклик Головної Руської Ради у Львові Йосиф Левицький разом з дрогобицьким монархом-василіаном Юстином Ганькевичем заходились організувати в Дрогобичі окружну руську раду і руську гвардію.

Написаний підписок до 1832 року, з подібним (але вже до 1834 року)

Левицький писав листи до знайомих, закликав до агітації серед селян — почувся людиною потрібною.

Однак монарх дозволив такі ради організовувати не тільки русинам. Поляки теж почали творити свої інституції, вважаючи Галичину своєю споконвічною землею, яку від них недавно відірвала Австрія.

Хитра політика монарха та його прибічників мала призвести до сутички між українцями і поляками, що жили в Галичині. Так і сталося. Про збори, що повинні були заснувати “власть русинів” у Дрогобичі, оповів у своїх спогадах Ю. Желехівський у газеті “Галичанин” за 1898 рік. Багатолюдні збори відбулися 22 травня. Головував на них Йосиф Левицький. Він першим узяв слово і заговорив про руський нарід, про його важку долю, його кривдників, про далекі княжі часи і перейшов до часів загарбання Русі польським королем Казимиром Великим. Левицький так барвисто почав описувати поведінку завойовників на території Русі, що присутні поляки не витримали і почали протестувати; коли ж і це не допомогло, почали кричати і хотіли побити Левицького. Метушню трохи втихомирив Юрій Кмищикевич, але поляки, заповзявшись таки збиралися побити Левицького. Йосифові Левицькому вдалося втекти на фірі, що їхала до Грушева, і на збори, що відбулися знову 29 травня, він уже не приїхав. Побоявся. Але не побоявся поїхати до Львова на так званий з’їзд руських вчених. Виступив на ньому з промовою і став засновником Галицько-Руської матиці.

Від нагуєвицького отця Василя Білинського Іван Франко записав цікаві спогади про Йосифа Левицького періоду революції та опублікував їх, як попередні, у “Зорі” за 1886 рік. “Пробуваючи в Грушеві, — писав Франко про Йосифа Левицького, — він часто заїздив до Дрогобича, де утворилась була польська гвардія народова. Левицький дуже досолоював полякам жартами і острыми нападами, і вони вкінці змовилися при в’їзді до Дрогобича побити його. Левицький дізнався о тім, удався до старости, котрий дав йому військовий конвой для безпечного повороту. В 1849 році, коли у всіх школах Східної Галичини замість німецького почали заводити руський язик, покликано й Левицького до Перемишльської семінарії, щоби преподавав питомцям по-руски катехиту. Нерадо їхав Левицький до Перемишля, знаючи свою натуру, котра не давала йому з ніким зжитися і згодитися. На всякий случай, коли б йому в Перемишлі не подобалося, він застеріг собі парохію в Грушеві на цілий рік. В Перемишлі зразу пішло йому дуже добре, крім преподавань в семінарії він зостав єпископським проповідником і катехитом семінарії і побирав з перших двох посад по 800, а з третьої 300 гульденів. Але гордість його була без границь, він швидко пересварився з усіма каноніками, трактуючи

їх як погоничів, хоч сам був простим попом. Вийшло так, що коли раз завакувало (запустувало — авт.) місце каноніка, а Левицький подався на те місце і єпископ Яхимович, знаючи його заслуги, хотів його іменувати, всі каноніки освідчили, що скоро Левицький буде іменований, то всі вони зрікаються своїх достоїнств. “І так тепер нам при нім життя нема, — говорили вони, — а що ж тоді буде, як він у всім з нами порівняється?” Левицького поминено, що знов його так роз’ярило, що він і на самого Яхимовича почав нападати. Се й погубило його. Яхимович, як стій, велів йому податися на опорожнену парохію Нагуєвич, а каноніки наказали сусіднім священикам і деканам, щоби пильно слідили за его поступками і о нім доносили до консисторії. Ті доноси, а також жалоби Дум’яка, о котрих я уперед згадував, були причиною, що Левицькому вкінці виточено слідство дисциплінарне і засуджено його на шість неділь реколекції. Багато труду і клопоту стояло Левицькому, поки вкінці зміг ублагати Яхимовича, щоб увільнив його від тої кари. Увільнений, зламаний на душі, він вернувся до Нагуєвич, де швидко опісля вмер від апоплексичного удару.”

Уся ця історія цікава і як розповідь про особу Йосифа Левицького, і тим, що події, які призвели до смерті його, Іван Франко використав у повісті “Великий шум”. Не важко зрозуміти, чому Франко вивів отця Левицького в образі отця Передримирського, а Лева Кордасевича — під іменем Корда. Саме його та громадського писаря Костю Дум’яка Левицький вважав причиною всіх своїх нещасть.

Кость Дум’як так часто згадується в усіх документах, пов’язаних з Яковом Франком та його дітьми, що здається, він мав би бути принаймні ровесником Якова чи близьким його родичем. Метричні книги встановлюють, що в далеких родових лініях Дум’яки справді якось були посвоєчені з Кімаковичами, але такі родові зв’язки можна вважати вже й не родовими. 5 травня 1840 року (ф. 201, оп. 4а, спр. 4026, арк. 12), як записано в метриці, “молодець обряду греко-католицького, син покійного Федя і Марії Сирогнізд”, якому було шістнадцять років, одружився зі старшою від себе на чотири роки Варварою Домович — дочкою Миколи Домовича, родом з Бикова, та Марії Чаплі з Нагуєвич. Свідчили при цьому Андрій Дум’як, стрийко, та Іван Клясяк. З даної метрики шлюбу випливає, що Кость Дум’як був 1824 року народження — значно молодшим від Якова Франка, а його дружина народилася 1820 року. Іван Клясяк, або ж Клясяк (по-різному писали священики) був сусідом Костя Дум’яка. Був 1798 року народження і хресним батьком братів Івана Франка. Доводився сином Дмитрові та Катерині Клясякам, а 11.02.1819 року (спр. 4022, арк. 15) одружився з Катериною Буцяк, 1803 року народження, дочкою Івана та Марії Буцяків.

Кость Дум'як у тринадцять років втратив маму, а батько, сорокарічний вдівець (1797 р.н.), 8 серпня 1837 року (спр. 4026, арк. 7) одружився з шістнадцятирічною (1821 р.н.) Катериною Чаплею — дочкою Миколи Чаплі та Марії з Іванишиних. Мачуха Костя Дум'яка була на три роки старша пасерба і на рік молодша його майбутньої дружини. 1840 року Федь Дум'як помер, і шістнадцятирічний Кость Дум'як змушений був відразу одружуватись, щоб не пропало господарство і щоб хтось в хаті виправ йому сорочку та зварив їсти.

Костеві судився недовгий вік. Помер 24 грудня 1867 року на 44 році життя (спр. 4028, арк. 1), залишивши по собі вдову та трьох дітей: Тетяну, яка народилася 22 січня 1842 року (спр. 4023, арк. 58), Марію, що народилася 4 березня 1844 року (спр. 4024, арк. 10). Хресним батьком Івана Дум'яка був Яків Франко.

Кость Дум'як товаришував не тільки з Яковом Франком, але і з його друзями. Він тримав до хреста сина Данила Навроцького Теодора, що народився 27.02.1857 року (спр. 4024, арк. 40); був хресним батьком сина Якова Франка Онуфрія, а по його смерті — хресним батьком дітей Марії Франко та Гриня Гаврилика Марії, яка народилася 23 жовтня 1866 року (спр. 4027, арк. 11); його дружина Варвара доводилася хресною мамою Антонові Гаврилику, який народився 17 червня 1870 року (спр. 4027, арк. 31).

У 1854, 1855, 1856 роках Йосиф Левицький в кожному новорічному номері "Зорі Галицької" друкував один і той же вірш, в якому просив новонародженого Ісуса спослати русинам і їх землі людину, яка б уславила цей край, щоб можна було говорити про неї "во многая лета". 27 серпня 1856 року він охрестив іменем Івана сина Якова та Марії Франків. До речі, якщо досі священники писали прізвище Якова "Франків", то Йосиф Левицький написав вперше "Франко". Відтоді "Франкові" стали іменуватися в документах "Франко".

1937 року Василь Ціурат в архіві Перемишльської консисторії віднайшов скарги нагуєвицьких селян; Костя Дум'яка та священників із сусідніх сіл. Ці скарги спричинилися до того, що 1858 року Йосифові Левицькому було організовано слідство, про результати якого вже було відомо зі статті Івана Франка про Йосифа Левицького (вона згадувалась вище). Усі матеріали слідства стали власністю музею Івана Франка у Львові.

З цих матеріалів постає цільна картина тодішніх Нагуєвич, в яких ріс Франко і формував свій характер.

Недавній захисник руського народу Йосиф Левицький, прибувши до Нагуєвич, ніби забув про все своє колишнє. Він потроїв ціни за шлюб,

сповідь, хрестини. Почав вимагати, аби йому приносили курей та інше їство, щоб безплатно працювали на його полі. Не хотів за малу платню ховати людей. На слідстві він свою поведінку здирство пояснював тим, що громада платила йому так, як жебракові.

З людьми Йосиф Левицький був грубий. Пропагуючи вимоги Івана Могильницького про те, що літературну мову треба очищати від "поганих слів", сам вживав їх. У протоколах слідства залишилося повно його висловів. До жінки Луця Сидора він кричав: "Курво, марш мі з церкви..." Так само верещав до парубка Ілька Франка. Усе нагадали йому люди на слідстві. Навіть діти свідчили проти свого вчителя та священника. Акти зафіксували таке цікаве свідчення: " — Якби ми так оба пішли красти, — запитував Йосиф Левицький малого Василя Грома, — і дізналися, що в коморі суть ковбаси, вилізли би-смо собі на стрих, вибрали повалу, я би ся зістав на стриху, бо я грубий, а ти би поліз всередину по ковбаси. Кто би з нас був злодій — ци той, що лізе, ци той, що би ся зістав на стриху.

— Я би був злодій, — сказав учень.

— Ба, а я? — запитав Левицький.

— Та і їгомось злодій, — гукнув Василь Гром."

Усі реготали. Батьки вважали, що таке навчання нічого їхнім дітям не дає, воно також принижує авторитет Левицького як священника. Діти скаржилися на те, що не тільки словами ображав їх, але й бив. Серед інших скаржилася і Марія Франко дочка Степана Франка, рідного брата Якова. Степан помер, а Марисю взяв до себе на виховання Яків Франко. Марися й була тою дівчиною, яка з малим Іваном Франком ходила шукати вогненні ворота, за якими ховається на ніч сонце. Діти боялися Левицького і не хотіли ходити до школи.

Селяни хотіли позбутися Левицького. Село розкололося на двоє: одні захищали Левицького, а інші були проти нього. Противників Левицького очолив Кость Дум'як. Він мешкав у будинку 67, мав тоді 34 роки та двох дітей. Чотирнадцять років прослужив у війську, навчився грамоти і тепер був тимчасовим війтом, писарем та касиром громади.

Війтом Кость Дум'як став відразу по Васи́лєві Тимішину — у 1857 році. Його кандидатуру було узгоджено із священником. Левицький підтримав цю кандидатуру, але незабаром побачив, що з Костем непереливки, тому письмово звернувся до староства в Дрогобич, що вже більше не підтримує Костя Дум'яка, просить призначити нового війта. Внаслідок енергійних дій злопам'ятного Левицького Костя Дум'яка було звільнено 9 травня 1859 року, за вимогою Левицького, з посади тимчасового війта. На його місце було призначено Андрія Чаплю.

Як впливає з актів, ворогування між Костем Дум'яком і Левицьким розпочалося тоді, коли Дум'як був кумом у Дмитра Цюника. Вважаючи Дум'яка багатим, Левицький вимагав від нього за кумування велику плату. Одержавши відмову Костя, розлючений Левицький крикнув, що вїтування Дум'яка вже закінчилося. І священник слова дотримав: відразу ж після хрестин він написав до староства, буцімто вїтг Дум'як заважає йому, парохіві Нагуевич, навчати людей релігії. Дум'якові зробили зауваження, і відтоді він явно став ворогом Левицького — прагнув позбутись його або хоч насолити йому. Така нагода трапилась. Приводом стала свиня Федора Глинки. Як відомо, ґрунт Левицького межував з громадським, і від того він мав чимало бід. У травні 1856 року Левицькому донесли, що свиня Федя Глинки з пасовища залізла до городу шановного отця і наробила шкоди. Отець побіг за вїтгом Василем Тимишиним і свідками, перегнав свиню до себе додому, а на Глинку подав до суду. Суд маючи багато справ, відклав скаргу Левицького для розгляду аж у листопаді. Свиня з травня по листопад мала бути у Левицького. Але на попівських харчах вона довго не витримала — здохла. Тепер Федь Глинка подав до суду на Левицького, і суд присудив священникові сплатити власникові вартість свині. Левицький запустив у рух своїх впливових знайомих із Самбора та Дрогобича — і за свиню не сплатив. Така поведінка Левицького обурила навіть мокрянського декана, до якого належала і Нагуєвицька парафія.

Коли справа зі свинею затягувалася, коли Йосиф Левицький їздив по своїх впливових знайомих, помер батько Федора Глинки Стефан Глинка, що був одружений з Іриною Хом'як. Жив він неподалік Церкви Миколи і був сусідом Левицького.

Федір Глинка був поважаною в селі людиною. Метричні книги фіксують, що був 1772 року народження, 11 жовтня 1849 року (коли мав 27 років) одружився з Марією Буцяк, дочкою Івана Буцяка, та через жінку був споріднений з родиною Якова Франка.

Не дивно, що коли набирав свою команду для воювання з отцем Левицьким, то "по-родинному" взяв до неї і Якова, людину поважну й шановану в громаді.

Отець Левицький, перебуваючи у неприязельських стосунках з Федором Глинкою, відмовився ховати покійника. Мав для цього причину, хоч Федір Глинка представив в скаргах до Перемишльської консисторії справу по-іншому. Священник пояснював усе тим, що старий Стефан Глинка не висповідався перед смертю — отже, не має права на християнський похорон. Федь Глинка доводив, що батько помер несподівано. Левицький твердив, покійний Стефан хворів віддавна — син

просто не виконав свого християнського обов'язку щодо батька. Отець Левицький, отже, категорично відмовився ховати Стефана Глинку. "Най мі дає корову, — кричав він, — я его ховати не буду, най му ся засмердит". Федір Глінка, висваривши священика, вирішив ховати батька без духовного отця. Люди навіть підтримали таку думку Федора Глинки, готові були вже нести покійника на цвинтар, але примчав отець Левицький і відправив заупокійну службу Богу. У своїй проповіді він жорстоко звинувачував селян у тому, що, мовляв, не виконують своїх християнських обов'язків, на вічні муки прирікають своїх батьків. Нагадав, до якого морального занепаду дійшло село: панує ненависть між людьми, брат готовий вбити брата, свою злість родич зганяє на родича, з димом пускає його майно. Звинувачував людей отець за те, що радше йдуть до корчми, а не до Церкви. Не хочуть жертвувати на Церкву, утримувати отця духовного... Нагадав Левицький про низьку поведінку молодих, не втримався від того, щоб не назвати їх відповідними словами, бо де ж то видано, аби по селу бігали байстрюки. Селян така проповідь отця вивела з рівноваги. Вони після похорону викрикували за ним непристойні слова. "Би-сь тріс, аби-сь ся засмердів, аби-сь пук, ти череватий, варт єсть луп'яром бути, а не попом", — кричав Федь Глінка. А жінки: "Ти, псе беззубий, ти не варт попом бути, ти грубий, бодай-єсь ся розпук". Коли крики і погрози набули жахливого характеру, отець Левицький покликав на допомогу з Церкви церковних слуг. Слугам вдалося втихомирити прихожан, вони навіть заявили, що посвідчать на користь отця Левицького...

Після похорону Йосиф Левицький подав Федора Глинку до суду. А той відповів зустрічним ударом. Справа у тому, що Федір Глінка був гайовим — пильнував ліс, аби не брали пруття на розпал, не випасали худобу, не рубали дерева, не збирали в лісі ягід та грибів. За порушення пан Глінка одних бив гарапом, других штрафовав. Усе село боялося його, бо потихеньку крали всі. Отож, люди залежали від пана гайового, і не дивно, що небагом до Перемишльської консисторії полетів лист від 37 селян про те, що отець духовний забув про свої душпастирські обов'язки, дере з людей гроші, свариться "пхає свого носа всюди".

Створив цей лист Безух — писар зі Сторонної; підправив його колишній співробітник отця Левицького отець Кобош, а начисто переписав писар Іван Бережницький. До Перемишля скаргу доставив сам Федір Глінка. Не зареєстрували в митрополичій канцелярії ще цієї скарги, як наспіла друга. Її написав і скріпив громадською печаткою Кость Дум'як, який тоді був уже сільським вйтом. Під скаргою Костя Дум'яка підписалося 18 селян. Йосифові Левицькому не важко було

переконати консисторію в залежності авторів скарги від гайового та від сільського війта Кость Дум'яка.

Кость Дум'як у своїй скарзі називав отця Левицького божою карою для села: дере гроші, вимагає вина, горілки, курей, грошей... Від кого вимагав отець усе це — Кость Дум'як не писав.

Зате навів факти, що підтверджували те, як Йосиф Левицький шельмував і зневажав його, війта, а отже, і всю владу, що є злочином супроти цесаря і держави. "Що ся тичит, — писав Кость Дум'як, — публичного шкальовання через ксендза пробоща, то я сам маю на них великі жель. Раз по разу через чотири неділі називали мене Левицькі "громадзка палице", в тім прирівняню, що чорт, а громадзка палице — то єдно і тоє самое. Я того слухал, але-м ніц не відповідал. Потому при казанню на Різдро о Іроді, котрого описувал кс. пробощ, яко найгіршого чоловіка, накінци добитні і виразні повіли: той Ірод був Манта, а всі люди на мене очи звернули. Потому знову при казаню о богачу і Лазару описували кс. пробощ богача рожними фарбамі, а вкінци знову назвали: то богач був істини Манта. Ту знову всі люди глапнули на мене, — бо тра знати, же мого якогось попередника тутки в селі люди прозвали Манта, поневаж він, вернувши з Поділля, приніс на собі такі сірак з капішоном, а на шиї люде тото назвали манта, і тото прізвище іще люде пам'ятают, а ксьондз десь ся о тім довідали і мене при казаннях так прозивають, аби мене перед людьми обсміяти, та й тим способом я уже зостал то Іродом, то богачем евангеличним. Той остатної неділі при казаню мовили ксьондз пробощ о тим, що то не вірни, же он его не виділ під смоковницею і так закінчили: то був невірні, то був Манта. З тих казань люди ся не дивуют, але в Церкви ся сміют і з ксендза си дрвят, бо то більше на паяца, як на ксендза подобає."

У відповідь на скарги нагуєвицьких селян на свого душпастиря (бо був більше "на паяца подібний", ніж на "ксьондза подобає") Перемишльська консисторія розпочала слідство. Його доручено було провести безпосередньому начальникові Йосифа Левицького деканові Юрію Кміцикевичу, що парохував у Гаях коло Дрогобича. Отець Кміцикевич був значно молодшим від Йосифа Левицького — 1814 року народження, 1840 року рукопокладений.

Відразу після закінчення семінарії працював у Вербиці Равського повіту, з 1845 року — парохом у Гаях-Нижніх. У 1852 році став мокрянським деканом і був ним до 1864 року. Відтак працював тільки парохом у Гаях-Нижніх аж до самої смерті до 28.04.1884 року. Юрій Кміцикевич доводився родичем колишньому парохові Нагуєвич Винницькому, діти якого залишилися мешкати в селі, і нічого дивного в тому, що на

час ревізії в Нагуєвичах він поселився в них і протягом 22 днів (від 23 лютого по 20 березня 1858 року) керував слідством. Давали покази 156 мешканців села, що становило приблизно десяту частину всіх мешканців села. Слідство було подією для Нагуєвич. Село розділилось на різні партії, компанії... Одні були противниками отця Левицького, другі — його прихильниками.

Основний протокол, надісланий Юрієм Кміцикевичем до Перемишля, був на 943 сторінках великого формату. Висновки Юрія Кміцикевича Перемишльська консисторія вважала образливими не тільки для Левицького, але й для священництва взагалі. У діях декана консисторія відчувала особисту зацікавленість перевіряючого, тому вирішила не поспішати зі своїми висновками — повернула справу на дорозслідування. На цей раз третейським суддею було обрано священника зі Стебника Василя Гапоновича. Він був майже ровесником Юрія Кміцикевича — тільки на рік старший і відповідно на рік раніше висвячений. Працював на Дрогобиччині: спочатку — у Ваньовичах, відтак — у Вороблевичах, а з 1856 року — в Стебнику. Авторитет мав високим, бо з 1849 року був деканом Дрогобицького деканату. Його вважали розсудливою і об'єктивною людиною. Василь Гапонович знову перевірів усю справу і свій звіт склав на 64 сторінках, абсолютно виправдавши отця Левицького. Більше того, він вважав, що розпите і розгуляне та здеморалізоване село, обплатане дияволом, накинuloся на Йосифа Левицького, який з тим дияволом і його диявольськими проявами боровся. Якщо і є в чомусь вина отця Левицького, то тільки в тому, що він ревно сповняв свої душпастирські обов'язки. Сповнення ним своїх обов'язків і призвело до того, що нажив собі противників та ворогів, які забунтували проти нього.

Цей висновок у справі Йосифа Левицького Перемишльська консисторія визнала об'єктивним і оправдала священника, чим він і скористався: Йосиф Левицький негайно написав скаргу на селян, які його привселюдно зневажають, свідомо, як безбожники, принижують, тому він не може виконувати своїх душпастирських обов'язків. Суд, дізнавшись про тиск Федора Глинки на селян, аби визнали, що до написання скарг їх намовив пан гайовий, присудив йому місяць арешту, Насті Дідич — два тижні, Антонові Рураку та Марії Климко — вісім днів арешту.

Отримав своє і Кость Дум'як. Хтось доніс Левицькому що бачив у Йоськовій корчмі п'яного Костя Дум'яка, який при всіх зневажав страшними словами "пана ксендза пробоща", пив при цьому горілку, та ще й грав на скрипці. Олекса Ісайський визнав, наприклад, що в корчмі Кость Дум'як говорив йому таке: "Ви попів сусід, ви попови асистуете, ви богачі, ви маєте в що ся огорнути, в гуні, в кожухи, ви світите свічки-трійці, а

мані-сте заказали, аби мені не дали, а я такі попи з болота за волосе тегал, мені такі попи в руку цілували, а мені свічка его і трійця в гузиці". Йосиф Левицький, зсилаючись на доноси, на другий день подався до Дрогобича. Туди було викликано Олексу Ісайського та Дмитра Цюника, які підтвердили, як то Кость Дум'як публічив в корчмі пана "ксендза пробоща". Дрогобицька повітова рада вирішила передати справу в Стрий на розгляд полкової комендатури, якій Кость Дум'як, як "вислужений" фельдфебель підлягав. Полкова комендатура винесла Дум'якові догану.

Левицький взявся за те, щоб Дум'яка зняти з посади тимчасового війта. У всіх своїх скаргах почав писати, що саме через такого війта село морально занепадає. Це переконало дрогобицьку повітову раду, і вона позбавила Костя війтства, війтом Нагуєвич поставила Андрія Чаплю.

Одним із свідків, які давали не корисні для Левицького зізнання, був Яків Франко. Його допитували аж п'ять разів. Він розповів, що отець вимагав від нього, як і від інших людей, м'яса, яєць та різних віктуалів. Він, звичайно, не дав нічого тому попав у неласку до Левицького, який свого не дарує: племінника публічить перед усіма, викрикує за ним, з Церкви виганяє, як хто за кума просить його, то не визнає. Малу Марисю, покійного брата Стефана дочку, страшно сварить. А що таке мале дівча винне? На слідстві Яків Франко повідомив, що він нагуєвицький газда, живе в будинку номер сім, має челядь з п'яти осіб і одного хлопця. Крім Марисі тримає ще Єву Лялюк куховаркою, бо бідній нікуди було приткнутися; живуть у нього парубок Микола Буцяк та ще дві жінки, прізвища яких не назвав. Про себе сказав, що йому 58 років.

Яків Франко на відміну від інших свідків намагався висвітлити інший бік характеру Левицького. На одному з допитів він оповів і таку історію. Справляв він комашню — поминки по батькові. Запросив свого священника, бо так належиться, але запросив і ясеницького отця Чайковського, бо його жінка з Ясениці-Сільної. Посадив обох єгомостиків поруч, аби мали між собою що говорити. Але "наш єгомость" сидів, як в рот води набрав, ні словечком не обізвався до сусіда. Відвернувся, робив "то зневажине" цілком явно, аж люди почали між собою шептатись і показувати пальцями. А Левицькому хоч би що. Сидить надутий, а потім встає, виходить з-за стола і йде собі додому, навіть не попрощавшись з ясеницьким священником. А як людьми гордує!

Над молоддю просто-таки знущується, дере з неї гроші, не простою монетою, а конвенційною валютою, — "то ест нова останова ксендза, бо ми того не давали, і просимо, аби при давним звичаю zostали". Яків Франко оповідає, що хоч Левицький і ратує за обов'язки перед Богом, але поводитьсь так, ніби ті обов'язки тільки для селян, а його вони не стосу-

ються. І взагалі газда Франко відкрито заявив, що такого священика в селі не треба, хай світла консисторія собі його забирає.

Свідчення Якова Франка Юрій Кміцикевич вважав дуже важливими і викликав його спеціально, аби підтвердив сказане ним ще раз, поставив під написаним хрестик або забрав свої слова назад. Яків Франко свої показання підтвердив, слів назад не брав.

Василь Гапонович, прибувши після Кміцикевича, знову викликав Якова Франка і попросив підтвердити свої свідчення.

Франко підтвердив і розписався хрестиком. Не залишалося йому нічого іншого, як визнати в протоколі, що Яків Франко — один з "немногих" запеклих ворогів священика Йосифа Левицького.

Яків Франко розповів і про негідні дії священика щодо зміщення з посади Костя Дум'яка, а також про те, що священик намовляв і його, аби він поставив свій підпис під скаргою на Дум'яка, чого, звичайно, не було зроблено.

Свідчення Якова Франка засмутили Йосифа Левицького. Він сподівався підтримки такої поважної людини, як Яків Франко.

Хіба ж газда не бачив, як поводить його сусід Микитич? Хіба не бачив нещасної дівчинки — служниці, яку він збезчестив і бідна дитина в якихось десять років мусила родити? Хіба пиятика, аморальність не вражають Якова Франка?..

Яків Франко в душі визнавав священикові рацію, але не міг схвалювати його поведінку. Вважав, що все могло б вирішуватися інакше, а не доводити село до бунту проти свого духовного пастиря.

З другого боку, Яків Франко не міг стати на бік отця, бо проти нього були всі його родичі та друзі. Як би він виглядав? Що б про нього думали? Він вирішив пожертвувати своїм власним на користь громади — став на бік противників Йосифа Левицького.

Про все це Іван Франко довідався тільки від людей. Вони могли дещо призабути, докинути своє, а тому справа смерті Йосифа Левицького, про яку він писав у "Зорі", можливо, і була результатом домислу. Справді було так, що один з попередників Йосифа Левицького Микола Вітошинський десь наприкінці двадцятих років до церковних приєднав і дяківський ґрунт, бо так якось вийшло, що в селі не було постійного дяка, тому поле часто пустувало. Вітошинський, побачивши таке неподобство, сам взявся обробляти ґрунт, а з часом всі так до цього звикли, що вважали дяківський ґрунт назавжди ерекційним. Правда, податок за нього платили селяни, а хліб їв священик. Коли ж почалася суперечка з Йосифом Левицьким, сварки дійшли до того, що громада пригадала йому і дяківський ґрунт, заявила, що це поле громадське, а не попівське і доволі їсти з

нього хліб. Тоді Левицький вирішив обгородити все поле, в тому числі й дяківське. "Ксьондз пробощ" городили, а вночі якийсь "лайдак" то кілля повитягував і повикидував. Вранці отець Левицький біг на поле, кричав, сварився і забивав кілля наново. Ініціатором того, щоб поле було повернуте громаді, був Кость Дум'як (це виявили акти слідства), про що він говорив на слідстві 25 лютого 1858 року.

Існувало ще одне поле, за яке Левицький затівав з громадою сварки. У 1839 році парох Микола Гриневецький відпустив під цвинтар кусник власного поля, аби громаді була користь.

Попередні роки були такі щедрі на похорони, що бракувало вже місця на старому цвинтарі. Але люди, на щастя, стали не так вже й вмирати, і місця на старому цвинтарі вистачало. Левицького, як порядного господаря, заболіло за серце, що дармує кусник поля. Він долучив його до свого, ба й навіть змусив громаду платити за нього чиншове. Громада платила, але вимагала, щоб до цього поля "грубий ксьондз" носа не пхав. Суперечки загострилися.

Несподівано Йосиф Левицький одержав удар звідти, звідки й не сподівався. Він написав листа цісареві, в якому детально з'ясував стан шкільництва в Галичині та утиски українців внаслідок дій польської шляхти. Імператорська канцелярія надіслала скаргу Йосифа Левицького намісництву і зобов'язала тодішнього губернатора Галичини Агенора Голуховського відповісти на скаргу і одночасно написати звіт про стан середньої та вищої освіти в Галичині та становище духовенства. Губернатор Голуховський зобов'язав члена шкільної ради та інспектора гімназій Евзебія Черкавського скласти такий звіт. Черкавський за походженням був українець, за духом — перекинчик. 27 квітня 1859 року — коли Левицький уже розквітався зі своїми ворогами у Нагуєвичах, губернатор надіслав на ім'я цісарської канцелярії обширний звіт, в якому одночасно було дано і відповідь на скаргу Йосифа Левицького по дванадцятьох пунктах.

Ця відповідь потягла за собою так званий другий тайм азбучної війни в Галичині. Дослідників настільки захопило розігрування цієї війни, що навіть не звернули увагу на те, що звіт Голуховського в імператорську канцелярію скеровується не в міністерство освіти, а начальника поліцейської служби баронові Кемпен фон Фіхтенштамму. Барон мав обов'язком розшукувати таких злочинців, які піднімають руку на імперію. Особа Левицького видалася йому цікавою з цього погляду. Поліція розшукала Йосифа Левицького і попросила явитися у дрогобицький суд. Левицький на початку червня 1860 року прибув до Дрогобича, зайшов до суду, мав там розмову. Очевидно, ця розмова вплинула на стан здоров'я

Йосифа Левицького... Твердять, що він помер у Дрогобичі. Вийшовши з суду і перейшовши площу, впав, вражений інфарктом. Версія малоймовірна. Згідно з тодішніми приписами, ховали людину там, де вона померла. Метрика смерті Йосифа Левицького, що знаходиться у нагуєвицьких метричних книгах, свідчить про те, що смерть отця була спричинена сварками з громадою за поле, але настала вона в Нагуєвичах... Згідно нагуєвицької метричної книги (спр. 4025, арк. 26), 5 червня 1860 року помер, а 7 червня цього ж року було поховано Іерея Йосифа Левицького, пароха Нагуєвич, сина Захара Левицького та Катерини Новаковської. Номер будинку, в якому жив покійний, — 269. Причина смерті — апоплексія (інфаркт). Вік покійного — 59 років.

Хто ховав покійного і опечатував його гріб — невідомо. Підпису немає. Не було багато священиків на похороні. Тільки на основі графологічного аналізу можна прийти до висновку, що метричний запис про похорон зробив парох Ясениці-Сільної Іван Чайковський.

Про смерть Йосифа Левицького повідомляв тодішній "Галицько-руський вісник" у вісімнадцятому номері, від 8 (20) червня 1860 року: "Іерей Левицький Іосиф, парох в Нагуєвичах, сочинитель першої граматики рускої, бивший професор богословія пастырского в Перемьшлі умер в Нагуєвичах..."

Свідчення Левицького Юрієві Кміцикевичу та Гапоновичеві змальовують картину Нагуєвич. Йосиф Левицький бачив перед собою розгнуждане, розпиччене село, і це для нього було катастрофою. Він переконався, що прихожани охочіше йдуть до Йоськової корчми, ніж до Церкви. Там вони пропивають своє майно, деградують. Отець бачив, як на селянах наживається корчмар, як ліцитуються ґрунти у селі. Бачив, як скиба за скибою земля переходить у чужі руки, а вона ж дісталася селянинові після знесення кріпацтва. У школі, де Йосиф Левицький вчителював, одного разу він застав дівчинку, що корчилася у родильних муках.

Після народження дитини дівчинка боялася іти додому. "Микитичів дуб" Івана Франка спирається на дійсні факти. Господар гвалтує беззахисну сестру служниці, ще зовсім дитину. Аби приховати свій сором, дівчинка тікає у Дебру, щоб народити там дитину. У лісі вона й закопує у сиру землю свій сором.

Про мораль тодішніх Нагуєвич свідчать не тільки оповідання Івана Франка, але й розгляд суперечок між громадою села і Йосифом Левицьким, судові справи Самбірського окружного суду та доповідні записки та скарги священиків, що працювали в Нагуєвичах. Згідно із судовими справами, що розглядалися у Самборі, в Нагуєвичах, майже щотижня сусід підпалював хату сусідові, брат калчив брата через борону чи плуг. З

відкриттям нафтового та озокеритного промислів у Бориславі та Дрогобичі, справи, які розглядав Самбірський суд, кількісно зростали. У село приходила "нова культура", воно ще більше деморалізувалося.

Деморалізація Нагуевич лякала священників. Вони відчували, як марне тратяться їх сили, і атакували консисторію в Перемишлі своїми скаргами і вимогами. Консисторія вирішувала справи по-своєму. На її думку, Нагуевичам потрібні священники, "які вміють воювати". Йосиф Левицький був такою особою — консисторія знала його з Перемишля.

Методи боротьби Йосифа Левицького за моральність не сподобалися селу. Зрештою, не дуже вони імпонували і слідчим. Виявляється, гроші понад норму отець Левицький брав тільки тому, щоб люди не несли їх у корчму, а здавали на Церкву. Гострі вислови Левицького також мали своє пояснення. Хай пан слідчий стане на отцеве місце і поспробує, як то солодко.

Йосиф Левицький не розумів, що на деморалізацію села вплинуло знесення панщини: селянин, котрого віками гнобили і мучили, раптом відчув себе вільним і почав диктувати свої права... І кожного хто хоч трошки зазіхав на його свободу, він вважав своїм запеклим ворогом. Стосунки між отцем і нагуєвицькими прихожанами саме цим і пояснюються.

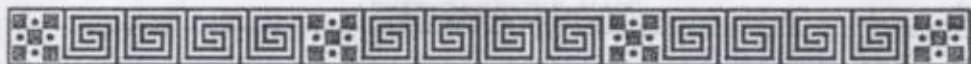
Могила Йосифа Левицького не збереглася. Село не поставило на його гробі камінного хреста. Не любило свого пароха.

Цвинтарів у Нагуевичах кілька. Окрім старого, біля церкви літнього Миколи, далеко за селом, як іти дорогою на Ясеницю-Сільну, був холерний цвинтар, про існування якого тепер нагадують тільки дерева, що росли на ньому. Існує цвинтар і навколо долішньої Церкви Миколая. Він був невеликий, закінчувався біля дзвіниці. Його колишні розміри прослідковуються по деревах, що росли біля огорожі. Перед входом на цвинтар колись давно стояв громадський шпихлір. Тепер його, звичайно, немає, а подвір'я Церкви, а разом з ним і цвинтар значно розширилися.

Де знаходилися перші цвинтарі в долішній частині Нагуевич невідомо. За традицією, мусли вони бути коло Церков. Можна лишень припускати, що вже тоді, коли в Нагуевичах була каплиця Івана Хрестителя, теперішній цвинтар уже існував, — це впливає із суперечок між громадою та отцем Йосифом Левицьким. У 1895 році на цьому цвинтарі уже не було місця для поховань, а тому громада вирішила закрити його. Тодішній священник Михайло Єднакий висвятив нове місце під захоронення — на горбі супроти Церкви через дорогу. Першим поховали там Івана Грома, на гробі якого зберігся пам'ятник, збудований сином. Син якраз повернувся з Америки із заробітків і вшанував свого батька гарним

пам'ятником. І цей цвинтар був швидко заповнений — почали шукати нове місце для похоронень. Село повернулося до старого цвинтаря. На ньому багато могил від часу втратилося, він поріс травою. Можна було тут ховати людей. Тим більше, що територія цвинтаря розширилася. Служив селові старий цвинтар до 1989 року, аж поки знову не стало на ньому місця. Люди перейшли на той цвинтар, де було поховано Івана Грома.

На цвинтарі коло Церкви літнього Миколи спочивають ті, що були учасниками суперечок з отцем Йосифом Левицьким: Дум'яки, серед них Кость Дум'як, Федь Глинка і його предки та нащадки, родина першої дружини Якова Франка Тимишини, перша донечка Якова Франка з Марією Тимишин Катерина. Спочивають тут Лялюки, Партики. Найстарший пам'ятник — Степанові Партиці, який народився 1818 року...

V. ДРУГЕ ЗАМІЖЖЯ МАРІЇ

Отець Григорій Коблош став відвертим супротивником Йосифа Левицького, писав на нього скарги до єпископа в Перемишль своїми проповідями під'юджував прихожан до активніших дій — про якусь співпрацю між ними не могло бути й мови. Отець Коблош думав собі, що Перемишльська консисторія вижене з села ненависного йому пароха, а він, отець Григорій, спокійно займе його місце. Але не так склалося, як гадалося. Отця Левицького не прогнали, він спокутував гріхи на старому місці, а отцю Григорію не залишалося нічого іншого, як піти з села. Кажуть, що за ним не дуже й плакали, а невдовзі на парафію у Нагуевичах з Перемишля було послано отця Ананія Нагорнячевського. Він народився у 1828 році, закінчив семінарію у 1853 році, одружився, висвятився, а через п'ять років став вдівцем. Отцю Левицькому отець Нагорнячевський подобався, бо, мовляв, без дочок та синів буде ліпше служити Богові, Церкві і людям. Можливо, так би і сталося, але отець Ананій мав дивну звичку довго не затримуватись на одному місці. Перед Нагуевичами він побував у Біличах-Долішніх, Кириліївці коло Ланьцута, відтак у Висоцькому коло Ярослава, де й поховав дружину, а по її похороні, 1858 року, прибув до Нагуевич. Давня любов до мандрів і тут не лишила молодого вдівця, і він 1862 року подався на парафію в Хирів Самбірського повіту, а звідти помандрував далі.

Після смерті отця Левицького Перемишль прислав до Нагуевич отця Михайла Лісикевича. З шематизмів про нього можна дізнатись хіба те, що так само, як і отець Ананій, народився 1828 року, на рік скоріше від нього закінчив духовну семінарію, а відповідно скоріше і висвятився, причому висвятився неодруженим, бо готувався до вищої духовної кар'єри.

Почав він свою духовну кар'єру в Самборі, у мурованій церкві Різдва Пресвятої Богородиці, збудованій 1707 року.

Але чомусь з міста пішов по селах. 1855 року був адміністратором у селі Сосниця — невеликому, але дивовижно живописному надсянському поселенні; потім працював у Горицях Ланьцутського повіту, а з 1860 року з Гориць перейшов у Нагуевичі і працював тут парохом до 1862 року. Потім служив у Цеперові коло Нового Яричева, де і відбулися події, що відображені у повісті Івана Франка "Основи суспільності". Потім отцеві

Лісикевичу забалося Підгір'я — став парохом у Ступниці, у 1869 році — парохом у гірському селі Новий Кропивник, де була бідна парафія. Там і закінчилась його життєва дорога — вона не привела отця до єпископської мітри: він помер 22 січня 1895 року. По материнській лінії отець Лісикевич був племінником Йосифа Левицького, а окрім того — його палким прихильником, і мав успадковану від свого родича войовничу вдачу, яка і завадила йому добратися до Перемишля, а запроторила його в гори, подалі від великих міст. Його батько, Тома Лісикевич (1795-1839) був довголітнім парохом села Улазів коло Чесанова, а брат Микола учителем Перемишльської гімназії, поетом і автором панегірика “На гроб Йосифа Левицького, представившегося дня 24 мая 1860, воспел от родини Н.Т.Лісикевич”.

Так, певно, і забажала доля, щоб першу свою Службу Божу отець Лісикевич відправив у сороковий день по смерті отця Йосифа Левицького. У своїй післяєвангелістській промові про слуг, що вбили свого господаря, він дав зрозуміти, що саме він стане для всіх тією караючою рукою для тих, хто спричинився до смерті такої великої і заслуженої для Русі людини, як отець Левицький. Новоприбулий парох повідомив також, що не збирається скасовувати порядки, заведені в селі покійним отцем Левицьким. Ще не приступивши до виконання своїх душпастирських обов'язків, отець Михаїл Лісикевич настроїв людей супроти себе.

Призначення отця Михаїла парохом Нагуевич означало, що він буде викладати в школі релігію, чи закон Божий, що досі робив отець Левицький. У цьому ж самому 1862 році випало йти до школи Івану Франкові, батько якого аж п'ять разів свідчив проти отця Левицького і був на боці Костя Дум'яка. Яків Франко вирішив не посилати свого сина до нагуєвицької школи. Посилався на те, що туди далеко, а окрім того, у сім'ї всі люди неграмотні — нічим не зможуть допомогти школяреві. Вирішив віддати сина до школи в Ясеницю-Сільну, яка була близько вуйка Павла.

Отець Михаїл, який хотів продовжити традиції отця Левицького, на щастя, вчасно збагнув свою долю у Нагуєвичах і в 1862 році покинув їх — подався в Цеперів.

До Нагуєвич прибули брати Білинські. Старший з них, Григорій, був 1812 року народження, а молодший, Василь, — 1821 року. Григорій уже працював у Нагуєвичах, але повернувся на попередню парафію у Біличі-Долішні. Потім служив у селі Орові коло Дрогобича, в Поріччі коло Рудок, а 1862 року вдівцем повернувся знову в Нагуєвичі. Молодший Василь, після закінчення духовної семінарії у 1849 році працював на парафії в Артасові коло Жовкви, відтак адміністратором в Тяглові коло Рави-Руської, а з 1853 по 1862 рік пробув у Цеперіві. 1862 року помінявся

парафіями з отцем Михайлом Лісикевичем — перейшов працювати в Нагуєвичі. Брати походили з Білини-Великої на Самбірщині, де їх батько, загумінковий шляхтич (при своїм прізвищі дописував, що він Білинський де Ярошевич), зумів дати освіту своїм синам. Довго працювати в Нагуєвичах Григорію Білинському не довелося: помер 23 квітня 1865 року, на 52 році життя, про що в книзі померлих (спр. 4025, арк. 42) зроблено відповідний запис. Цього ж року, за тиждень перед смертю отця Білинського, у великодню суботу, 15 квітня 1865 року (спр. 4025, арк. 42) помер Яків Франко. Ховав його отець Василь Білинський, а за тиждень священники із сусідніх поселень з'їхалися хоронити отця Григорія Білинського. Поховали покійних майже поруч. На жаль, родина не поставила пам'ятника отцеві Григорію і могила загубилася. Правда, збереглась могила Василя Білинського пісковик, на якому є напис: "Тут спочивають мощи Василя Білинського, пароха Нагуєвицького. 1829-1893". Роки проставлено помилково: мали б бути "1821-1892". Очевидно, пам'ятник робився значно пізніше, і дати було уже забуто. Можна припускати, що отця Василя Білинського поховано коло брата Григорія. Це суттєво, бо в Нагуєвичах збереглося твердження, що Якова Франка поховано "в ногах" отця Григорія Білинського, а оскільки всі знали тільки одного отця Білинського, Василя, то й показували приблизно місце поховання Якова Франка.

Смерть Якова Франка для сім'ї була несподіваною. Та й сам Яків не думав ще про смерть — не встиг скласти заповіту, що виявилось фатальним для сім'ї, оскільки дружина його вдруге вийшла заміж, померла, діти малі, і поле успадкував її другий чоловік. У родині почалися суперечки за землю. Вони тривали доти, доки одинадцять прутів землі не було розділено між чотирма дітьми і дружиною Марією. Таким чином, сім'я могла існувати тільки разом, користуючись спільно цією землею, окремо ніхто не зміг би вижити. Землі було обмаль. Після смерті наймолодшої дочки Юлії її ґрунт було розділено між усіма. Крім того, виявилось що землю Яків заклав за борг — господарство перебувало на грані катастрофи. Відомо, хто напоумив Марію продати єдину дійну корову (була ще телячка) і за одержані гроші оправити в Церкві в честь Якова Євангеліє. Одні твердять, що це була воля Якова, а інші — що так хотіла вшанувати пам'ять чоловіка дружина, бо до того ж справила великі по ньому поминки. Були й такі, що вважали, ніби на такі справи Марію намовив сам отець Василь Білинський. В таке твердження повірив й Іван Франко. Він, до речі, мабуть, не знав про презент батька нагуєвицькій Церкві, ніде про це не згадував (такого факту він не міг би не згадати, якби знав про нього).

Ця сторінка належить до книги "Історія української літератури" — це не є

Про це не говорили Іванові Франку і священники, бо вважали його своїм ворогом.

Ціле життя Іван Франко мав жаль на отця Білинського за те, що поховав йому батька та ще й мусли продати корову, за похорон — навіть не було молока малій Юльці... Можливо, малий Іван Франко був свідком того ганебного, але типового торгу, коли священник торгується з родиною покійного, скільки треба заплатити за похорон. Ніколи добрим словом не згадав Іван Франко свого нагуєвицького душпастиря. Писав в газетах про його захланність, про те як отець здирає з людей яйця за післяйорданівське освячення хати та про інші неприємні дрібниці.

Конфлікт тривав аж до самої смерті отця Василя Білинського, що сталося 14.06.1892 року...

Після смерті брата Василь Білинський вирішив ні з ким не ділити своєї духовної влади, тому сам правив в обидвох Церквах — вижній та долішній. Аж у 1869 році відважився взяти до себе за помічного священника отця Теофіла Турчмановича (народився 1842 року, висвятився 1866 року), бо люди почали називати його скупарем, якому півсвіта замало. Але отець Турчманович з Василем Білинським довго не потягнув — у 1870 році став парохом у селі Лещовате Лиського повіту. На його місце в Нагуєвичі прибув його молодший брат Северин (народився 1844 року, висвятився 1869 року). Нагуєвичі були для нього першою парафією, після неї він поїхав працювати в село Розлуч Турківського повіту. У Нагуєвичах знову настали перебої зі службами в Церкві. Почалися скарги на те, що Василь Білинський, засівши в двох Церквах, не може впоратися з усім, занедбав село, служби Божі правляться сяк-так. Василь Білинський мусив після дворічної перерви знову взяти собі помічника. Ним став Ілля Сьокало (народився 1841 року, висвятився 1873 року), який пробув у селі чотири роки, а в 1877 році уступив місце синові Василя Білинському Юліанові (народився 1854 року в Цеперові), який закінчив Львівську духовну семінарію і якраз висвятився. Під патронатом батька син працював до 1886 року, після чого перейшов у Сприню Самбірського повіту, а з 1894 року — в Ольшаник того ж повіту, де й помер 01.01.1935 року.

Юліан Білинський уступив місце в Нагуєвичах своєму молодшому братові Йосифу (1858 року народження, висвятився в 1887 році). Під протекторатом батька Йосиф був до 1890 року, а відтак перебрався в Куликів Жовківського повіту. Довго не затримувався на приходствах, часто зміняв їх; у 1894 році став парохом Устрік-Долішніх, де й помер 15.05.1914 року.

Руської, аж 1853 по 1862 рік пробув у Цеперові. 1862 року призначився

У 1890 році висвятився наймолодший син Василя Білінського Микола (1859 року народження), і батько забрав його до себе в Нагуєвичі. Микола мав би успадкувати Нагуєвицьку парафію, але на час смерті батька не мав ще достатнього стажу. Він пропрацював до 1894 року і перейшов у село Биків Самбірського повіту. Пробув там рік, знову рік служив у селі Щавному коло Сянока, а з 1896 року аж до самої смерті душпастирював у селі Кам'янка Грибівського повіту. Помер 1936 року.

Після Гриневецьких Нагуєвичі довго окупувала родина Білінських. Не так батько, як сини стали тут поборниками "русской идеи". Білінські підготували у селі міцний ґрунт для москвофільства. Михайлові Єднакові, який прибув у Нагуєвичі після Білінських, не залишалось нічого іншого, як плекати паростки москвофільства, виращені його попередниками. Москвофільство розбудило і комуністичний рух у селі. Зламати москвофільську традицію судилося Іванові Савчаку. Він прибув у Нагуєвичі в 1892 році (працював адміністратором), відразу після смерті отця Василя Білінського. Іван Савчак належав до тих молодих священників, які, вийшовши з селянського середовища, стали справжніми провідниками села. Народився 1861 року, 1888 року висвятився. Спочатку працював у Гаях Нижніх та Доброгостові коло Дрогобича, а з 1891 по 1892 рік — у Самборі. Попрацювавши у Нагуєвичах рік, отець Савчак мусив уступити місце швагрові єпископа Юліана Пелеша. Сам почав працювати в Мокротині коло Жовкви, а з 1894 року — у Замочку Жовківського деканату, де й помер 17.10.1910 року.

Традиція вимагала, щоб ктиторів Церкви (а ним був і Яків Франко) ховати в тому самому ряді, що й священників. Перекази, які дійшли до нас, твердять, що Якова Франка поховали "в ногах" отця Білінського. У 1956 році виникла ідея поставити пам'ятник на могилі Якова Франка (святкувалося 100-річчя від народження Івана Франка) тоді було ще багато людей, які знали, де його поховано. На основі їх свідчень працівники Львівського літературно — меморіального музею й побудували пам'ятник батькові Івана Франка.

Після побудови пам'ятника у Нагуєвичах винирнули твердження, що, за свідченням попередніх священників, Якова Франка поховано в іншому місці — зліва від Церкви, там, де стояв місійний хрест. Тодішній голова сільської ради Юліан Твардовський на щастя, пояснив, причину обрання місця для пам'ятника.

Якова Франка вважали щасливою людиною в Бога. Мовляв, Бог вислухав його, послав йому на старість молоду дружину і дітей. Забрав його Бог до себе якраз на Великдень — душа йде в рай... Але для Марії, вдови по Якову Франку, настали не райські дні. "Мати мусила, — писав

згодом Іван Франка, — швидко вийти заміж, щоб запобігти цілковитому розстроєві господарства ...”

Марія Франко вийшла вдруге заміж, як свідчить метричний запис у книзі одружень (спр. 4026, арк. 8) 22.11. 1865 року, не перечкавши навіть року жалоби по чоловікові, як цього вимагав звичай. Її ніхто не осудив. Усі розуміли, як гірко вдові з дітьми без господаря.

Заслав до Марії старостів Григорій Гаврилик, котрого по-тутешньому звали Гринь Гаврилик. Був ще парубком. Мешкав неподалік хати, з якої походила Марія Франко. Гавриликів в Ясениці-Сільній називали Кабатюками. Не походив Гринь з бідної, багаточисельної сім'ї, щоб сказати: закомився на добро Якова і засватав старшу за себе на вісім років вдову.

Народився Григорій Гаврилик 01.02. 1843 року (спр. 6146, арк. 89). У сім'ї Стефана та Єви Гавриликів він був молодшим було, а взагалі тільки два сини. Старший син, Іван, народився 22.05. 1837 року (спр. 6148, арк. 18). За ним 12.03. 1841 року народилася дочка Марія (спр. 6148, арк. 18), але, не проживши й місяця, померла 26.03. 1841 року (спр. 6147, арк. 38). Батько Григорія Гаврилика, Стефан Гаврилик, якого ще давні метрики іменують Гавриляком, був сином Івана Гаврилика та Анни, дочки Якова Вовківа. Одружилися вони 16.10. 1796 року (спр. 6143, арк. 4). Іванові Гаврилику було тоді 24 роки, а Анні — 19. Старшим сином був Стефан. Від 18.02. 1835 року, у 20 років (спр. 6144, арк. 16) одружився з дочкою поважного ясенівського газди Луки Кабатюка Євдокією, яку в селі звали Євкою. Євдокії тоді було 15 років. Ні наречений, ні вона, за законами Австрії, не були повнолітніми, тому на шлюб їм давали дозвіл батьки. Молодшу на один рік від Стефана дочку Івана Гаврилика Марію 09.03. 1834 року взяв за дружину Григорій Стронський, син Івана Стронського (спр. 6144, арк. 17). Григорій Стронський мав 22 роки, а Марія — 18. Григорій Стронський замешкав у хаті дружини. Так було заведено, що жили в Ясениці, як і, зрештою, в Нагуєвичах, дуже часто цілими родами і найстарший в роді усім керував і всі його слухали. Під шим дахом мешкали і старі Гаврилики, які, як казали в селі, носили себе гонорово, бо тато Анни Вовків, як і всі Вовківи, були в Ясениці-Сільній при церкві дяками, а це надавало родові Гавриликів відповідної поваги та гонору. Правда, Григорій Гаврилик, теперішній чоловік Марії Франко, свого діда не пам'ятав, бо помер Іван Гаврилик 02.02.1837 року (спр. 6147, арк. 67). Восьмого лютого 1857 року дев'ятнадцятирічний Іван Гаврилик, брат Григорія Гаврилика, одружився з Анною Федунців, дочкою Матвія Федунціва та Параски, дочки Івана Вовківа. Обидвоє були ще неповнолітніми, але такий поспішний крок Івана Гаврилика був викликаний тим, що помиралі батьки і треба було брати газдівство в свої руки.

Дітей подружжя довго не мало, і тільки 18.03. 1867 року народився син, котрого назвали Василем (спр. 7379, арк. 23), а 23.03. 1870 року (спр. 7379, арк. 50) народилася дочка Анастасія.

Після одруження брата та смерті батьків Григорій Гаврилик подався на бориславські ями. Заробив грошей, купив кусник поля і зрозумів: сидіти в родинній хаті йому нема сенсу. Так і залишається загадкою, чому він, молодий, красивий, одружився з Марією Франко — вдовою з дітьми. Марію він знав віддавна, бо приїздила до родини в Ясеницю-Сільну часто, а хата Григорія Гаврилика близько від хати Кульчицьких. Може, засватав його і сам Кость Дум'як, колишній товариш Якова Франка, бо шанував його Григорій Гаврилик, кликав за хресного до своїх, з Марією дітей, а коли той помер, то запрошував його дружину Варвару. Не обійшлося, звичайно, і без Григорія Стронського, котрий старостував на весіллі Якова Франка та Марії Кульчицької. Він доводився вуйком для Григорія Гаврилика. Певно, маючи якусь моральну відповідальність і перед Марією, і перед Яковом та розуміючи, що врятувати господарство від руйнації зможе тільки сильна рука звів Марію з Григорієм.

Не згадав Іван Франко, чи було якесь весілля, чи частували на господарстві гостей, як велів звичай. Метричні записи свідчать, що весілля таки було і старостували на ньому брат Кості Дум'яка Василь Дум'як та нагуєвицький коваль Іван Гайгель.

Губилося в догадках село, чому саме так сталось?.. Що набув молодий хлопець, не бідний, оженившись на вдові з чотирма дітьми? Усього одинадцять прутів землі — не буде навіть чим тих дітей обділити.

Був Григорій високий, навіть красивий, під чорним вусом, завжди акуратний, чисто зодягнутий. На вітер слів не пускав, не сквернословив. Хоча для Нагуевич був чужаком, але і було його обрано на довгі літа війтом — "громадськов палицев". Правда, згодом село каялося, Григорій Гаврилик не давав спуску нікому, не дозволяв, щоб хтось йому їздив по спині. Він був принциповим, вмів доводити справу до кінця, а, маючи печатку та власть війта, почав касувати старі порядки та звичаї, що йшли на шкоду громаді, хоч до них громада вже й звикла. Не терпів пияків. Якщо вони порушували "спокій громадський", то, не задумуючись, впускав у рух палицю. Діставалось від війта язикатим нагуєвицьким молодіцям. Вимагав, щоб люди на село виходили гарно вбрані, щоб думали про чистоту села. Як побачив, що корова наслідила на вулиці, а газда не прибрав — ого, відразу штраф. Перед економією людей боронив. Сам ходив у вибіленому кожусі, в смушевій шапці, а влітку в костюмі із зрібного полотна.

Нагуєвичі — таке село — казали в Ясениці-Сільній, — що як не крикнеш і не замахнешся палицею, то з місця не зрушаться. В Ясениці

навіть було таке прислів'я: Впертий, як теля з Нагуєвич. Говорили, що у всіх селах корови й телята ступаються з дороги, коли їде віз, а в Нагуєвичах ні. Ступаються тільки тоді, коли вперішчиш батогом по хребті. А люди як і ступаються з дороги, то обов'язково за возом каменем кинуть. Навіть священики в Нагуєвичах були інакші — першими ніколи не вітались.

Тому й мусив Гринь Гаврилик часто пускати в рух палицю. Найчастіше за ним баба з-поза плотів викрикували: за що війт, отой прибулда з другого села, їхніх чоловіків поштрафував. "За те, що казав їм роботу громадську робити. А наші тати і діди не робили, і ми не будемо". А йшлося про горб коло Воріт, через який їхали фіри і часто ламалися. Але в Нагуєвичах позивкали, що це не я, а хтось має зробити. Дуже злостила Григорія ота притаманна селу впертість...

Та все одно Григорія Гаврилика Нагуєвичі шанували. А Франки мали завдячувати йому за те, що врятував їх маєток від занепаду після смерті Якова Франка. Бо ж розтягували ковалеве добро на всі боки, а Марія, вдовиця, не могла собі з тим ради дати. Діти малі на руках, роботи повно... Коли Яків жив, то завжди на обійстю було повно людей — допомагали йому. А тепер нікого. Робота на полі не чекала, вимагала міцних чоловічих рук. Григорій Гаврилик, — писав про нього Іван Франко, — "довгі літа мусив боротися з різними труднощами, а почасти навіть з традиціями сусідськими, які виробились були за часів батька, а тепер підкопували господарство. За часів батька у нас було багато людей, ішло гостеприймство, водились знайомості чисто безкорисні і поетичні, годувалось при хаті багато бідної, а то й неробучої батькової рідні, котра по батьковій смерті почала красти та розтягувати оставше добро. Вігчим звільна все це покасував. Це натура наскрізь практична і реальна, без іскри поезії, а зате із значною дозою скептицизму і вільнодумства, чоловік сильної волі і енергії...", "я й досі, — признається Іван Франко Михайлові Драгоманову в листі від 26 квітня 1890 року, дуже високо поважаю його, як звичайно поважаємо того чоловіка, що відзначається прикметами, яких у нас самих мало. Я кінчив за його старанням школи нормальні і перейшов до гімназії саме в р. 1868..."

Кривду дітям Якова Гринь Гаврилик не робив. Як не було сутужно, але Івана Франка зі шкіль не забирав, а дав можливість продовжувати навчання. Знав, що Яків Франко дуже хотів вивчити сина. Захотів другий син піти вчитися на коваля — послав, а наука багато коштувала. Та й в усьому дітям Якова Гринь був порадником. Хіба не до нього звернувся Іван Франко, коли з Йосифою Дзвонковською зі Станіслава хотів закладати "комуну".

Григорій Гаврилик поїхав, подивився на господарство, на ґрунт, і сказав пасербові, що діла не треба навіть починати. І мав рацію. Іван Франко за цю пораду потім був йому вдячний. Коли ж після другого арешту Іван Франко не мав де подітись — знову прийшов до вітчима. Усе зважив тоді вітчим і сказав, що найкраще Іванові піти послушником в монастир, бо між людьми йому буде, ой, як нелегко.

Шанував Марію Григорій. Слова згідного їй не сказав. Був терплячим і покладистим. "Йй з Григорієм, як в Бога за дверима". Марія мала задуху, і він робив все за неї, за це не дорікнув і словом.

Різне було в житті подружжя Гавриликів: і щастя і смуток та горе. Почалося з того, що 19 квітня померла дочка Якова Юлія (спр. 4025, арк. 45), маючи 2 роки і сім місяців, як записано в метриці смерті.

23 жовтня 1868 року повила Марія (тепер уже не Франко, а Гаврилик) дочку Гриня Гаврилика Марію (спр. 4025, арк. 11). Хресними батьками дитині були Кость Дум'як та Олена Буцяк. Навіть тих же кумів брав Гринь Гаврилик, що і Яків Франко. Малятко померло через п'ять днів.

26 січня 1868 року народилася знову дочка. Назвали її Юлією (спр. 4027, арк. 16). Хресними для неї Григорій Гаврилик вибрав Ілька Франка, племінника Якова Франка по братові Степану, та Олену Буцяк. Не міг запросити Костя Дум'яка — він помер у грудні. Юлії суджено було вижити, і вона залишилася єдиною дитиною Марії та Григорія Гавриликів.

17 червня 1870 року народився син — Антон (спр. 4027, арк. 31). Хресними його були Андрій Гаврилюк та дружина покійного Костя Дум'яка Варвара. 28 лютого 1875 року (спр. 4028, арк. 32) Антон помер.

24 березня 1871 року в Ясениці-Сільній померла мати Марії Людвіка Кульчицька.

Після народження Юлії приступи астми у Марії Гаврилик почастишали. Від ядухи не було порятунку. Весна і початок літа для неї були особливо важкими. Запахи поля, квітів та буяння навколишньої природи викликали в неї немилосердні приступи кашлю. Перед Великоднем 1872 року Марія цілком звалилася з ніг і вже не піднімалася. Мучилася, що в хаті повно роботи, дітям і чоловікові нема кому випрати сорочки, зварити їсти, корову видоїти, порядок зробити. Треба було білити хату, а вона не могла. Журилася Марія, що навіть паски дітям не спече на свята. Хто помие голову Юльці? Хто заплете їй коси? Хто ж пригорне бідного Івана.

Була якраз субота. Лив дощ. Казали, що рік буде добрий на врожай. Малий Іван Франко той ранок і той день запам'ятав назавжди. Хтось

прийшов в гімназію і сказав йому, що вмирає мати. Не пам'ятав нічого, тільки той дощ, що немилосердно шмагав його по обличчю, коли біг додому. Дорога здавалася йому неймовірно довгою... Тремтів, не міг вимовити ні слова. "Я прибіг додому, — оповідав пізніше, — пополудни, мокрий до нитки і застав маму конаючу. Вітчим сидів під вікном і чесав вовну. Я став коло постелі, не говорячи ні слова, — я тільки дрожав, ані сльозинки не капнуло з моїх очей. Мама не могли говорити, але дивилися пильно на мене. Як виглядало тоді моє лице — не знаю.

На другий день рано мама вмерла. Вночі вони ще говорили з другою жінкою (я спав), і та жінка передала ми ось які слова: "Боже, Боже, — казали небіжка, — мій Іваньо прибіг з Дрогобича, став коло мене і так сі чогось гнівно на мене дивив, так гнівно, що Господи! Що я йому зробила злого?". Про це, що бачив і відчував того страшного дня, Іван Франко оповів у листі своїй нареченій — Ользі Рошкевич. І їй, єдиній, зізнався: "Знаєш, тепер з яким страшним важким чутем вмерла моя мама..."

Тридцять перший запис за 1872 рік метричної книги померлих села Нагуєвич: 1 червня померла, а 3 червня 1872 року була захоронена Марія, замужем за Григорієм Гавриликком. Прожила 40 літ. Хоронив о. Василь Білінський (спр. 4028, арк. 11).

Світ буяв, світ радів. Навкрути свіжа зелень. Хати аж світилися до сонця. Вишні розцвіли і гули бджоли. Жито повистрілювало колоски. По ровах, що при дорозі, всюди ромашки. Блимають жовтими оченятами до сонця, і самі на малі сонечка по землі розсипані подібні. Кущі бузини вкрилися великими лапатими квітами. Бузок при плотах (бо де порядний господар дозволив землю нищити таким непотребом) позацвітав. Трава по перших майових дощах стала якоюсь дуже зеленою і хапала за очі. Лопухи розпустили парасолі...

Люди почали вже виганяти худобу на пасовиська. Уже посадили картоплю, а дехто вже почав просікати її від хобти...

На могилі Марії Франко поставили дерев'яний хрест. У 1994 році її могилу було віднайдено і на ній, збудовано надмогильний пам'ятник. На офіровані гроші його поставили працівники нагуєвицького музею — садиби.

...Ота пора, коли на землю приходять літо і робить перші несміливі кроки, коли відцвітають яблуні і зав'язуються вишні, а молочаї починають розпускати по вітру дрібні парашутики, ота пора завжди нагадувала Івану Франкові про маму.

Хто був біля Івана Франка в останні дні його життя, твердив, що йому здавалось, ніби до його смертельного ложа приходила мама. Не вимовила ні слова. Стала і стояла в ногах. Так, як він колись, коли прибіг з Дрого-

бича. “Бідний, бідний мій сину! Ось що з тебе зробило життя за маленьку часину! Чи ж давно я плакала тебе і водила за руку? Чи на те ж я дала тебе в світ, щоб терпів таку муку?” — це з шістнадцятої пісні “Мойсея”...

Боже, скільки було радості, коли одного дня він зіп’явся на ноги і зробив кілька кроків по землі! Коли це було? Мав уже рік чи ні? Пройшовся по хатній долівці, чи по двору, по траві?

А може, по батьковій кузні? Чи стримав тоді Яків сльози? Такий завше перечулений. Брат Степан уже внуків женив, а він тільки дочекався первістка. Чи доведе його до пуття? Чи виведе на ту стежину, на яку хотів?

Ні, мати таки зауважила, що син почав ходити. Певне, побігла до кузні, покликкала Якова, аби поглянув. Може, тоді було, як завжди, в кузні повно людей, і всі вийшли подивитись. А Яків, вимазаний сажею, вибіг надвір, простягнув руки і кликав сина до себе. А той біг. Може, спіткнувся і впав, а батько і мати підбігли, підняли й поцілували...

Так мало Іван Франко був з мамою. Так мало. У шістнадцять років став повним сиротою...

На руках Григорія Гаврилика залишилося троє малих дітей Якова Франка та своїх двійко. Та ще велике господарство. І було йому тільки тридцять два роки. Не залишалось нічого іншого, як взяти до хати господиню, а собі дружину. 18 червня 1872 року Григорій одружився з Марією Терлецькою, дочкою Стефана Терлецького та Анни Винницької (спр. 6150, арк. 40). Терлецький вважався шляхтичем загоновим, як і Марія Франко, покійна дружина Григорія Гаврилика. Згідно з метрикою народження, що збереглася (спр. 6148, арк. 41), народилася Марія Терлецька 31.08.1843 року — була однолітком Григорія Гаврилика.

Дітей нове подружжя не набуло: померла Марія Терлецька 19.05.1900 року (спр. 4029, арк. 5). Хворіла водяноюю.

Марію Терлецьку з любов’ю згадував Іван Франко, бо не кривдила сиріт, всіх любила, кожному намагалася допомогти.

1880 року, коли Іван Франко захворів на тиф, виходжувала його. Марії Терлецькій судилося женити дітей Якова, робити їм весілля і допомагати в перші роки окремішнього газдування.

20.11.1900 року (Дрогобицький архів ЗАГС. — Кн. 192. Арк. 11) вдівець Григорій Гаврилик (було йому 57 років), син Стефана Гаврилика та Євдокії Кабатяк, уродженець Ясениці-Сільної, мешканець Нагуевич одружився із сорокадев’ятирічною вдовою по Петру Франку — Параскевією Франко, дочкою Теодора Кахнія та Катерини Комар. Параска Кахній, народилася 28 січня 1851 року (спр. 4024, арк. 34). Це вже третє заміжжя Параски. Вперше виходила заміж 25.02.1870 року

(спр. 4026, арк. 16), коли було їй 19 років, за набагато старшого від себе Василя Буцяка, сина Стефана Буцяка та Анни Хохlach. З першим чоловіком мала трьох дітей: Михайла, що народився 04.12.1870 року (спр. 4027, арк. 33), Марію, яка народилася 02.12.1871 року (спр. 4027, арк. 38), та Василя, що народився 13.01.1875 року (спр. 4027, арк. 52), за яким 01.07.1875 року помер і сам Василь Буцяк, чоловік Параски. Мав тільки 32 роки. Смерть була частою гостею у Параски. Ще за життя чоловіка, 03.01.1871 року, помер найстарший син — Михайло (спр. 4028, арк. 8); після цього відразу, 27.09.1875 року, помер наймолодший — Василь (спр. 4028, арк. 24), а 06.07.1876 року не стало і останньої дитини — дочки Марії (спр. 4028, арк. 26). Бездітна вдова не вдовувала довго. Уже 17.02.1876 року, через півроку по смерті першого чоловіка, вийшла заміж за Петра Франка. Він мав уже 27 років (народився 1847 року) і був сином молодшого брата Якова Франка — Стефана та Катерини Хохlach. З чотирьох синів Стефана (Івана, Григорія та Іллі) Петро був наймолодшим. Мати його, Катерина Хохlach, була рідною сестрою Анни Хохlach — матері Василя Буцяка, першого чоловіка Параски. Старі люди мали свої розрахунки і свої погляди на подружжя — дуже важливими для них були господарка і поле. Не хотіли Хохlachі, аби їх маєток, що дістався Парасці по покійному чоловікові, сплив кудись, тому й одружився з нею Петро Франко. З новим чоловіком Параска мала чотирьох дітей: Василя, який народився 05.10.1876 року (спр. 4027, арк. 61), Олену, що народилася 22.10.1879 року (спр. 4027, арк. 75), Іллю, що народився 12.06.1880 року (спр. 4027, арк. 91) і Теодора, чи по-простому Федя, народженого 01.02.1882 року, який за місяць помер — 23.02.1882 року (спр. 4028, арк. 41). Решта дітей вижила, щасливо поодружувалася, залишивши по собі чисельний рід Петра Франка. Не судилося довго жити лише самому Петрові Франку. Він помер 18.02.1887 року (спр. 4028, арк. 56). Уже по смерті Петра народилася 22.07.1887 року його дочка Марія. До часу смерті Марії Франко, другої дружини Григорія Гаврилика, Параска Франко, дружина покійного Петра Франка, вже оженила сина Василя та видала заміж дочку Олену за Андрія Мериновича, сина Івана Мериновича і Розалії Королевич. Сталося це 23.02.1897 року (спр. 4026, арк. 75). Андрій Меринович народився 14.12.1873 року, помер 12.12.1941 року. З ним Олена Франко мала Івана, що народився 23.06.1898 року (Дрогобицький архів ЗАГС, — Кн. 190. — Арк. 28), помер через три дні — 26.06.1898 року. Така ж доля спіткала і Марію, яка народилася 10.11.1901 року, а померла 19.12.1901 року (Там же, — Арк. 84). Василь був третьою дитиною в сім'ї. Народився 28.10.1902 року (Там же, — Арк. 101). Після нього 24.12.1905 року народився

Михайло (Там же, — Арк. 136), якому теж не суджено було довго жити — помер 11.07.1906 року.

27.07.1907 року (Там же, — Арк. 183) народилася Анна, а за нею 20.03.1911 року (Там же, — Кн. 191. — Арк. 7) — Марія. Двоє з трьох останніх дітей — Катерина, яка народилась 17.08.1913 року (Там же, — Кн. 191. — Арк. 51) та Микола, що народився 15.11.1918 року (Там же, — Кн. 191. — Арк. 102) — повмирали: Катерина 17.05.1914 року, а Микола — 11.11.1920 року. Між ними 28.11.1915 року народився Михайло (Там же, — Кн. 191. Арк. 81), про долю якого нічого не відомо.

Найстарша дочка Андрія Мериновича Анна 23.02.1943 року вийшла заміж за вдівця Миколу Винницького (Там же, — Кн. 191. Арк. 223), сина покійного Василя Винницького та Олени Хохlach, який народився 13.12.1899 року. Вважала це щастям, бо була завіткою з дітьми: Марією (народилася 22.03.1930 року), Стефанією (народилася 08.10.1932 року), Анною (народилася 21.07.1937 року) та Фрузеєю (народилася 02.05.1940 року). Після одруження народилися Іван (18.06.1943 року), Михайло (10.07.1946 року) та Юліан (25.10.1950 року). Анна Меринович померла 07.10.1984 року.

На батьківському місці залишився син Василь. Він 06.10.1929 року (Там же, — Кн. 192. — Арк. 175) одружився 24-річною дочкою Дмитра Кімаковича і Анни Дідач Марією і мав з нею двох дітей: Анну, що народилася 11.10.1930 року (Там же, — 191. Арк. 252), та Омеляна, який народився 20.10.1934 року (Там же, — Кн. 191. — Арк. 303). Омелян помер 14.02.1985 року, Марія Кімакович — 14.08.1945 року. Василь Меринович 14.02.1946 року одружився вдруге з Фесеєю Буцяк (народилася 27.05.1908 року). Василь Меринович помер 13.03.1989 року. Його дочка Анна 26.01.1950 року вийшла заміж за Ілька Дум'яка (народився 12.04.1923 року). Дочка Андрія Мериновича і Олени Франко Марія в 23 роки, 11 листопада 1934 (Там же, — Кн. 192. — Арк. 106), вийшла заміж в Борислав за купця Михайла Ревуса — сина покійного Михайла Ревуса і Марії Федорківої. Йому було 25 років.

Наймолодший син Андрія Мериновича, Михайло (народився 28.11.1915 року), одружився з Анастасією Безклубою — дочкою Миколи Безклубого та Марії Дрогобицької. Метрична книга зафіксувала, що 30.06.1940 року (Там же, — Кн. 191. — Арк. 360) в них народився син Іван.

Ілля Франко, третій син Петра Франка 11.11.1920 року (Там же, — Кн. 192. — Арк. 119), майже в 40-річному віці, одружився з Анною Риб'як — вдовою по Миколі Риб'яку, донькою Теодора Навроцького та

Анастасії Чаплі. Анні було стільки ж років, як Іллі — народилася 17.03.1922 року (Там же. — Кн. 191. Арк. 143). У них був син Василь, про долю якого не відомо.

Після смерті Петра Франка Параска, його дружина, недовго вдовувала: її посватав Григорій Гаврилик, вже двічі вдівець. Гору взяли господарські інтереси, і господарство Франків було збережено — не перейшло в чужі руки. Але спокою в родині не було: між пасербами і Григорієм Гавриликом почалися суперечки за батьківський ґрунт. Григорій образився: адже всі в селі знали, що саме він врятував ґрунт після смерті Якова Франка.

Сплатив податки, повіддавав борги, а все це гроші, які заробив на бориславських ямах. Не курив, не пив, дурних звичок не мав. Збирав копійку до копійки, множив багатство, бо в ньому бачив свою силу. Не кривдив дітей Якова. Хіба не вивчив Івана, хіба не послав вчитися ремесел Онуфра та Захара? Хіба зачинив двері перед Івановими жінкою та дітьми? Хіба син Івана Петро не народився у Нагуевичах (жінка не хотіла записувати його у сільські метрики)? Хіба обділив когось при вінуванні? І хіба брати не розуміли, що роздрібнювати господарство не годиться? Ні, їм забаглося жити окремо, мати свою частку землі. Та ще й під'юджували сусідів, братів, що він, Григорій Гаврилик віддасть весь ґрунт Марії — дочці третьої жінки. Типова маєткова колотнеча закінчилася судом.

Дочка Григорія Гаврилика Марія, через яку почалася колотнеча, вийшла заміж 06.06.1911 року (Там же. — Кн. 192. — Арк. 82) за Михайла Кушніра. Він народився 08.06. 1884 року, походив із сусіднього села Унятичі, доводився сином Теодора Кушніра та Розалії Хом'як. Був на три роки молодший від дружини. У Марії та Михайла Кушнірів були діти: Григорій — народився 11.03.1912 року (Там же. — Кн. 191. — Арк. 28), Микола — народився 25.07.1913 року (Там же. — Кн. 191. — Арк. 50), Василь народився 23.04.1916 року (Там же. — Кн. 191. — Арк. 84).

Після появи на світ сина Василя Григорій Гаврилик захворів і невдовзі, 22.05.1916 року (спр. 4029, арк. 61), помер... Помер десь тиждень до смерті пасерба — Івана Франка. Чи повідомив хтось Івана Франка про смерть Григорія Гаврилика? Не відомо. Очевидно, ні. Була війна...

Бачився Іван Франко з Григорієм Гавриликом тоді, коли приїжджав до Дрогобича читати "Мойсея" — у 1913 році. Прощався тоді з рідними сторонами, Дрогобичем, Церквою Святої Трійці, монастирем Василіан і нормальною школою, в якій колись вчився (тепер від цієї школи залишилися зовнішні стіни і кімната-їдальня).

Здалось Іванові Франку, що позбудеться пут, які крутили йому руки, якщо розкопає криницю на батьківському обійстю. Було так: перекидаючи в руках ключ, він нахилився над студнею і дивився на своє відображення у воді: не зчувся, як випустив ключі. Їх не можна було нічим виловити, але через якийсь час вдарив у колодязь грім. Таке водне джерело вважалося уже споганим: у ньому ховався від Іллі, який їхав по небу на вогнянім возі, сатана. От і влучив у нього Ілля. Сатана десь подівся, але місце так і вважалося оскверненим. Довелося закопати криницю, в якій були ключі Івана Франка від батьківської хати.

Тепер Франко вірив: якщо, відкопає студню сам, власними руками, Бог поверне силу його рукам.

Прибув з Дрогобича, став на подвір'ю. Вийшов Григорій Гаврилик. Ліпше виглядав від свого пасерба. Іван Франко попросив лопати, але, кажуть, не зумів втримати її в руках. Зробивши кілька спроб копнути, покинув обійстя.

Розкопано було студню уже за газдівства Кушнірів. Знайдено-таки ключі Івана Франка. Вони зберігаються у Нагуєвицькому музеї-садибі...

Третьому синові Михайла Кушніра не судилося довге життя: помер 10.10.1918 року. Наступного сина, який народився 15.04.1920 року (Там же. — Кн. 191. — Арк. 164), народився Йосиф, який помер 11.11.1927 року.

На третій день Різдва, 09.01.1931 року, померла Марія дружина Михайла Кушніра, і він 06.10.1931 року одружився вдруге з Катериною Коваль, яка була вдовою. З дому мала прізвище Бойко, народилася 1889 року. Дітей у подружжя не було.

Через рік по смерті матері, 05.03.1931 року, одружився найстарший син Марії Кушнір-Франко Григорій, з дочкою Теодора Домовича та Марії Саяк-Настею Домович, яка народилася 29.04.1905 року (Там же. — Кн. 192. — Арк. 189). Настя була на сім років старша від чоловіка, з роду Стефана Франка — брата Якова Франка. У неї з Григорієм Кушнірем були діти: Марія народилася 01.02.1933 року, померла 10.02.1933 року (Там же. Кн. 191. — Арк. 282); Ярослава — народилася 16.02.1934 року, (Там же. — Кн. 191. — Арк. 302); Михайло — народився 19.04.1938 року (Там же. — Кн. 191. — Арк. 341).

Микола Кушнір, чи, як звали в селі, Николай Кушнір, — наступний у сім'ї Кушнірів син після Григорія. Народився 24.02.1940 року (Там же. — Кн. 192. — Арк. 225). Одружився з Марією Білоголовкою — дочкою нагуєвицьких селян Івана Білоголовки (народився 08.07.1889 року, помер 19.02.1989) та Марії Буцяк (народилася 17.06.1898, коли померла — не відомо). Марії було тоді 18 років — народилась 09.10.1921 року.

Замешкав Николай Кушнір на обійстю Франків. Найстарша дочка його Ірина народилася 24.10.1941 року, але невдовзі (16.06.1942 року) померла (Там же. — Кн. 191. — Арк. 382). Померла і друга дочка — Марія. Вона народилася 02.01.1944 року, покинула цей світ 03.09.1944 року. Живими залишилися діти, народжені пізніше: Зиновій (народився 05.06.1946 року), Стефанія (народилася 05.01.1950 року) та Любов (народилася 03.01.1952 року).

Наймолодший син Михайла Кушніра Василь, що народився 15.04.1920 року, 22.05.1943 року одружився (Там же. — Кн. 192. Арк. 234) з дочкою Михайла Буцяка та Марії Буцик Катериною, народженою 11.05.1922 року. Метричні книги зафіксували лише дату народження їхнього первістка — Михайла: 10.08.1943 року (Там же. — Кн. 191. — Арк. 394). Про інших дітей нема жодних даних. З 1981 року всі Кушніри покинули місце Франків і замешкали у Дрогобичі.

Поховали Григорія Гаврилика на тодішньому "новому" кладовищі — на ньому почалися захоронення після закриття 1925 року цвинтаря коло церкви Святого Миколая. Могила його не збереглася, і ніхто не пам'ятає, де саме був його гріб.

"Батько мій, — писав Іван Франко своїй нареченій, а відтак дружині Ользі Хоружинській 24 лютого 1886 року, — був сільський коваль і вмер давно (мабуть, ще 1865 року). Мати вийшла другий раз заміж за мужика Гриня Гаврилика, котрого я тепер і зову батьком. Се чоловік молодий ще (сорок і два роки), статний і розумний, був 5 літ начальником громадським, письменний, хоч, звісно, елементарно, — на пробу висилаю Вам картку, писану його рукою, в котрій він просить мене приїхати на весілля брата...

Вітчм дуже любить і поважає мене, о братах, звісно, й говорити не треба..."

Не збереглася та картка Григорія Гаврилика. Не збереглася Жодна його фотографія. Не збереглася його могила. Час забрав із собою все...

VI. ПРИХІД У НАГУЄВИЧІ

Батьки Івана Франка, Яків Франко та Марія Кульчицька одружилися 07.08. 1885 року, що засвідчує запис у метричній книзі села Ясениця-Сільна (спр. 6144, арк. 47). Про наречену у метриці сказано, що має 20 років, а про нареченого, Якова Франка, — що йому 45 років і він уже вдівець. Отже, згідно із записом, Яків Франко народився у 1810 році. Ще одна метрична книга Нагуевич називає рік народження Якова Франка. Згідно з нею (спр. 4026, арк. 23), 19.02.1824 року Яків Франко, що проживав у Нагуевичах в будинку під конскрипційним (переписним) номером "7", син Івана Франка та Катерини з Кімаковичів, узяв шлюб з Марією Тимишин — дочкою Івана та Анни Тимишинів. У графі, де проставлявся вік народження вказано, що нареченому було 22 роки (народився у 1802 році), а нареченій Марії — 16 років (народилася 1808 року).

Марія Тимишин була дочкою вїйта, про якого збереглися деякі дані. 22.02.1806 року (спр. 4022, арк. 7) він у 18 років одружився з Анною Буцяковою, якій було 16 років. Від цього шлюбу і була дружина Якова Франка.

Свідками, чи старостами на Яковому весіллі були Дмитро Кімакович та Стефан Комар. Дмитро Кімакович був близькою людиною по матері Катерині Кімакович — сином Стефана Кімаковича брата Івана Кімаковича, батька Катерини Кімакович та Марії Луньової. Був одружений з Анастасією Тимишин — рідною сестрою дружини Якова Франка Марії. Стефан Комар був одружений з Оленою Кімакович, що була родичкою матері Катерини Франко. Шлюб Марії Тимишин та Якову Франкові давав тодішній парох Нагуевич Микола Вітошинський.

Усе складалося добре у житті молодого подружжя. Мали статки, пошану у людей. Наприкінці 1824 року народилася дочка, яку згідно із звичаєм назвали іменем бабусі по чоловікові Катериною. Померла Катерина 03.01.1826 року (спр. 4021, арк. 48), і відтоді лелеки обминали двір Якова Франка. Люди почали радити Якову, щоб умилоstinив Бога — вимолвив у нього дітей.

Яків став ктиторм нагуєвицької Церкви: відновив головний вівтар Церкви Святого Миколая, діяльність братства при Церкві, ярий віск для свічок давав безкоштовно, а навіть зробив дарунок, гідний дідича: пода-

рував Церкві Євангеліє, оправлене сріблом. Забезпечував Церкву необхідними ковальськими виробами. Звів пам'ятник на честь знесення кріпацтва. Роки минали, Яків відчував, як спливають його сили. Голова сива, а дітей нема. Що йому з того добра? Невдовзі у його хаті зажили бідні родичі, богомільні люди, жебраки. Яків був до них щедрий. Бог не прислухався до його молитв. 19.05. 1855 року від холери, що хлинула на село, померла Марія Тимишин (спр. 4025, арк. 22). Поховали її на холерному цвинтарі, що за селом, по дорозі на Ясеницю-Сільну.

Яків Франко 07.08. 1855 року, через якихось два місяці одружується вдруге — з Марією Кульчицькою. Чому так поспішав? Не залишила ж Марія Тимишин на його руках дрібних дітей?...

Було кому доглядати за господарством — мав слуг. Поспішав Яків, ніби чув, що не довго залишається йому жити на цьому світі. Як він розридався, коли на екзамені в школі Василіан у Дрогобичі почув, що його син Іван дістав першу премію! Батьківське серце не могло витримати радості і сліз...

Так мало знаємо про Якова Франка. З одних метричних книг виходило що народився у 1798 році, з других — у 1810 році, а метрика першого шлюбу засвідчувала: що він 1802 року народження. Внести ясність могли б тільки метричні книги, але прізвище "Франко" до одруження Якова Франка з Марією Тимишин взагалі у них не зафіксоване — його немає до 1824 року. Це прізвище не зустрічається і в давніх документах — у Йосифінській та Францисканській метриках. Обидві метрики були описом усіх нагуєвицьких маєтків і зазначали власників цих маєтків, аби австрійська адміністрація могла чесно та справедливо проводити оподаткування. Кожній власності надавався кадастровий номер; маєток наносився на карту, у метриці записувався її власник, називався дім, в якому він жив, називалася місцевість, де знаходиться маєток; перераховувалося що саме можна зібрати з поля, якщо воно орне, та скільки в грошах буде виносити податок від цього поля. Давнішою є Йосифінська метрика. Люди, що складали її, могли, звичайно, не внести в опис той чи інший маєток — приховували власника від оподаткування. Пізнішою є Францисканська метрика. Вона точніша від Йосифінської, але не бездоганна. Тому-то цісарський двір завів кадастрові карти, де вже нічого не можна було приховати. Якими б не були ті метрики, але серед власників землі (орного поля, чагарників, городів, лук, пасовиськ, лісу) вони не зафіксували прізвища "Франко". Йосифінська метрика під 1787 роком (ф. 19, оп. 14, спр. 240) зафіксувала, що земля у Нагуєвичак, на котрій народився у 1856 році Іван Франко, тоді належала Іванові Кімаковичу. Будинків на Війтовій горі, яка пізніше стала називатися

Нагуєвицькою Слободою, тоді ще взагалі не було. Сам Іван Кімакович мешкав у селі під конскрипційним номером "269". Францисканська метрика (ф. 20, оп. 15, спр. 78) називає уже нову нумерацію будинків і полів, а тому будинок Івана Кімаковича (уже на Нагуєвицькій Слободі) одержав конскрипційний номер "7". Власником будинків на новому місці й власником усіх маєтків, що колись належали Іванові Кімаковичу, був Гнат Добровлянський. Хто він і як пов'язаний з Іваном Яковичем Франком, названі документи відповіді не дають.

Нічого суттєвого не виявляють і збережені фасії села Нагуєвичі. Вони зазначали, сплату повинностей (та їх розмір), які накладалися на мешканців села. Прізвища Франка у фасіях немає. Зате про Івана Кімаковича та про його рідню з них можна довідатися, що це були люди вільні, без кріпосних повинностей.

Кімаковичі постачали село війтами, громадськими поручителями, село доручило їм (серед інших) підписувати Йосифінську та Францисканську метрики, сервітутову угоду між селом та урядом. На основі цих документів можна прийти тільки до такого висновку: Яків Франко і весь його рід не походив з Нагуєвич. Він, як тоді говорилося, був зайшлий. Це стверджував і сам Іван Франко. У нарисі "Моя вітцівська хата" він розповідає, що його батьківська хата була збудована правдоподібно ще при кінці XVI в., в часі першого оселення Нагуєвицької Слободи, а мати могого вітця купила її десь у 20 рр. XIX в. з усім обійстям, з 12 прутами поля та з усіма господарськими приладами".

Акт купівлі чи продажу землі, як нерухомого майна, мусила зафіксувати так звана "Крайова табуля" для села Нагуєвичі. На щастя вона збереглася і знаходиться тепер у ЦДІА України у Львові (ф. 146, оп. 1, спр. 1792). Виявляється, що у 1775 році в Самбірському замку, куди юридично належали і Нагуєвичі, відбувся суд між синами покійного Івана Кімаковича за розподіл майна. Іван Кімакович помер, не встигнувши скласти заповіту, а тому всім, що залишилося по ньому, закерував найстарший син Андрій. Весь ґрунт він, як повнолітній, записав на себе. Батько Андрія, Іван Кімакович, крім землі, трьох неповнолітніх братів та своєї непрацездатної дружини, залишив ще 888 золотих боргу. Як свідчили на суді, Андрій молодшим братам кривди не робив, одягав їх, годував, на добру дорогу направляв, а тому щодо цього ніхто до нього претензій не мав. Шанував і свою матір: "всяку вигоду їй чинив", а коли померла, то справив християнський похорон, поминки, як і належить доброму синові та християнинові. Не сидів Андрій склавши руки, гарував, бо велику частку батьківського боргу сплатив. Може, було б і надалі все спокійно, але брати підросли і кожен почав домагатися своєї частки. Земля була різна — де

краща, а де гірша, — але кожен брат хотів тільки найліпшої. Вони домагалися і поділу возів, пасіки, борін, плугів — усього що було на селянському господарстві. Спочатку сперечалися між собою, потім сварилися, а відтак билися... На бійки збігалося все село, і нарешті брати подали на найстаршого брата, Андрія, в суд. Самбірський суд заслухав усі сторони, створив комісію, котра описала маєток, оцінила його і винесла своє рішення, внаслідок якого кожному братові (Андрієві, Григорію, Іванові та Петрові) було виділено частку батьківського майна та поле. У своїй постанові суд записав, що таке рішення помирило братів, вони заприсягнули більше не сваритися і взаємних претензій не виставляти. Якщо ж ця умова буде порушена — брати знову почнуть розбурхувати в селі спокій громадський, то їм кожному "дати по 50 буків".

Ґрунт на Війтовій горі при розподілі попав Іванові Кімаковичу — сину. на ньому він збудував хату, яка при переписі у 1787 році одержала номер "269". В Івана Кімаковича було усього 11 прутів землі. Поле на Війтовій горі не було з найкращих далеко від села, близько до лісу, на ньому важко було догаздуватись.

Свідки та брати Кімаковичі на суді не забули ні однієї дрібниці, яка залишилася по батькові на господарстві. Не забули назвати, скільки залишилося плугів, борін старих і нових, скільки возів, драбин та всякого іншого реманенту. Про будівлі не йшлося. Говорили про обороги, стодолу, стайню, але ні словом не обмовилися про кузню. Кузні тоді не було у Кімаковичів, як і не було в їх роді ковалів, чи, як тодішні священники у метричних книгах їх охрещували, *faber ferrarius*. Брати довго сперечалися за пасіку, яка, як виявилось, була ще віддавна, але суд присудив її молодому Іванові Кімаковичу. Була вона і при Франках. Це про неї писав Іван Франко в "Моїй вітцівській хаті": "Далі на південь, за огорожею, йшов сад із пасікою, до якої вела фіртка".

Як господарювалося Іванові Кімаковичу на новому газдівстві, сказати важко. У всякому разі, нової землі не прикупив, а батьківську розтратив. Не так уже батьківську, як материнську. 17.10.1803 року датується акт, згідно з яким, Іван Кімакович, син Івана Кімаковича, жертвував за 500 золотих три пруті поля нагуєвицькому парохові Василеві Вінницькому. Уклав з ним відповідну угоду, в якій запевняв, що ні він, ні його дружина, ні його діти, ні діти його дітей не будуть мати претензій до шановного пароха і що шановний парох може цим полем розпоряджатись як хоче. Іван Кімакович зрікався і усього того, що на цій землі є і буде. В акті продажу зазначено, що це поле справді належить Іванові Кімаковичу і дісталось воно йому від матері, родом з Луньових. Імені матері в акті не названо.

Що змусило Івана Кімаковича продати тих три пруті землі? Важко сказати. Саме тоді він повіддавав усіх своїх дочок заміж, наділив кожну вином і, як видно, ніхто до нього відносно того претензій не мав. Отже, поля не потрібно було продавати, а він продав... Може, треба було йому грошей, аби дати лад господарству на Війтовій горі? Поле було далеко, припірало до самої громадської толоки, де в основному паслися свині й робили безкінечні шкоди, а тут ще й близько до ерекційних (церковних) ґрунтів. Парох Василь Вінницький, мабуть, намовив Івана Кімаковича на продаж поля, — мовляв, обидвом буде добре. Парохіві було вже шістдесят, і він вирішив залишитись назавжди в Нагуєвичах. Згодом купив ще трохи ґрунту, побудував хату і упокоївся в бозі на вісімдесятому році життя — 05.02.1823 року.

Доля присудила, щоб саме на його полі став цвинтар. На ньому буде поховано і нащадків Івана Кімаковича...

В Івана Кімаковича були самі дочки: найстарша, Мар'яна, за нею — Катерина, потім Анна і наймолодша Тетяна. Метрики про їх народження не збереглися, але деякі дані про них все-таки вдалося знайти, а серед них — і метрику шлюбу наймолодшої, Тетяни, яка вийшла заміж за Каєтана Орловського з Дрогобича 24.02.1782 року, маючи 15 років (спр. 4022, с. 5).

29.10.1805 року на 76-році життя у будинку № 7 в Нагуєвицькій Слободі, помирає Іван Кімакович (спр. 4021, с. 42). Смерть була несподіваною бо інакше Іван покликав би сусідів, війта чи панотця і склав би заповіт, щоб пізніше не було клопоту. Розділив би між дочками маєток, сказав би кожній, що їй дістанеться, а то нічого... Заплющив очі, залишив жінку та родину в смутку і відійшов. На газдівстві залишилася старша дочка Мар'яна. Була замужем за Гнатом Добровлянським — нагуєвицьким селянином. Після смерті батька взяла під опіку матір і все господарство. Очевидно, сестри з цим змирилися, вирішили, що так справедливо. Мар'яна буде до смерті турбуватися про матір, а вони не матимуть претензій до майна по батькові. Мир тривав коло трьох років. Першою збунтувалася наймолодша Тетяна. Почулася обкраденою і стала дорікати найстаршій сестрі, мовляв, забрала весь батьківський маєток. Тетяна почала під'юджувати й інших сестер. Але вони чомусь не прагнули сварок, суперечок та судів — довелося Тетяні самій подати на суд. Саме тоді писар при суді відайшов документ з 1775 року, переписав його до "Крайової табулі" — показав, що земля, за яку тепер сперечаються, колись належала Іванові Кімаковичу-батьку, а потім перейшла у спадок через суд Івану Кімаковичу-сину, ну а тепер спричинилася до суперечок між його дочками — Мар'яною, Катериною, Анною та Тетяною. Як і

годилося, на суд приїхали з села віїг, свідки, дочки, їх чоловіки, вдова по Іванові Кімаковичу Магдалена з Підгурських — писар мав досить роботи. У квітні справу було вирішено — сторони було “залагоджені”. Під рішенням суду і сестри, і їх чоловіки “при повнім розумі і свідомості” поставили хрестики.

Суд присудив ґрунт і все, що на ньому рухоме і нерухоме Мар'яну та Гнатові Добровлянським. Вони повинні були до самої смерті утримувати матір, “всяку вигоду їй чинити”, і навіть перераховувалося, якими мають бути ці вигоди, як вони мають виконуватися. Гнат та Мар'яна позбавлялися б права на власність, якби почали матір кривдити, збиткуватися над нею, волі її не чинити. Матері припадала п'ята частка спадку і вона автоматично переходила до Мар'яни. Що ж до інших сестер, то вони воліли замість поля отримати гроші за нього. На тому й порішили. Мар'яна з чоловіком згодилася заплатити Катерині (що замужем за Іваном Франком) 481 золотий ринський; Анні (замужем за Габрієлем Тарнавським) — 675 золотих, а Тет'яні — аж 941 золотий. Разом — 2097 золотих. Це надзвичайно велика сума, але Добровлянські сплатили її і між ними — з одного боку та сестрами — з другого було укладено угоду про те, що сестри всі разом і кожна зокрема не матимуть ніколи претензій до Мар'яни та Гната Добровлянських стосовно батьківського спадку.

Сестри з чоловіками згоджувались і на суму, яку визначив їм суд. Запевняли, що не тільки вони, але і їх діти не зазіхатимуть на маєток Мар'яни. Усі акти датовано 20.04.1808 року.

Де тоді жила Катерина Франко, бабуся Івана Яковича Франка, документи не розповідають.

Лелеки, що перед вильотом у вирій любили збиратися на Війтовій горі, недалеко лісу на вигоні, хату Гната та Мар'яни Добровлянських обминали. Господарі вже й зістарілись, а дітей так і не було. Гнат мав повно родичів у селі — міг би взяти до себе когось з них за вихованка, але не взяв. А час спливав...

31.01.1824 року в Дрогобичі, на суді, було укладено угоду, яку в “Крайовій табулі” було зафіксовано під номером “59” /с. 3/. Мар'яна та Гнат Добровлянські в присутності свідків і ландвійта Нагуевич продавали Катерині та Іванові Франкам вісім прутів (16 моргів) землі, що на Війтовій горі. Вона межує, з одного боку, з ґрунтом Ілька Лялюка, а з другого — з ґрунтом Івана Микитича. Катерина та Іван Франки повинні були заплатити Добровлянським, Мар'яні та Гнату, всього-на-всього 125 золотих. Колись Мар'яна та Гнат за це поле заплатили більше двох тисяч золотих.

Між покупцями і продавцями землі було ще й укладено угоду, за якою Катерина та Іван Франки ставали опікунами Мар'яни та Гната Добровлянських. Будинки Добровлянських залишалися за ними до самої смерті. Угода передбачала навіть такий випадок: коли б вони захотіли перенестися кудись в інше місце, мали б право забрати із собою будинки. Згідно з другим пунктом угоди, Франки повинні давати щороку Добровлянським вимолочене, просіяне зерно; вказувалося навіть, якою міркою воно міряне. Якщо корець, то в нього входить 36 гарців. Щороку Франки мали давати Добровлянським два корці озимої пшениці, чотири корці озимого жита, п'ять корців ячменю і тринадцять корців вівса. Сіна солодкого зобов'язані були давати стільки, скільки треба було для утримання пари коней та двох корів, — три повні фіри. Стільки ж повинні були давати грубшого сіна і п'ять фір соломи. Якщо ж вони, Франки, не зможуть давати стільки названих "віктуалів" і фуражу, зможуть заплатити грошми, але за базарними цінами у Дрогобичі. На добре обробленій землі Франки мусили ще сіяти для Добровлянських 16 гарців льону, вісім гарців конопель та висаджувати три корці картоплі. На городі для них мало бути відведено три грядки під ярину. В угоді вказувалося, що порушення цих умов призводить до втрати права на все, що Добровлянські відступили Франкам.

Крім офіційних представників, дану угоду підписали Мар'яна та Гнат Добровлянські — з одного боку, і Катерина та Іван Франки з синами Яковом та Стефаном — з другого. Дата підписання угоди — 31.01.1824 року, а вже 19.02. в будинку № 7 на Війтовій горі гуляли весілля. Яків Франко брав собі за жінку Марію Тимишин...

Коли саме Іван Франко та його дружина Катерина стали повновладними господарями садиби на Війтовій горі — не відомо.

Мало статися це тільки після смерті Гната та Мар'яни Добровлянських, а от коли помирали вони — не знати. Метричної книги померлих у селі Нагуєвичі в 1829-1851 роках відшукати не вдалося. У ці роки померли Добровлянські та Іван Франко — дідусь Івана Яковича, бо у віднайденій метриці смерті Катерини Франко, яка померла 20.12.1859 року, на вісімдесятому році життя, вказано, що Катерина Франко була вже вдовою /спр. 4025, арк. 29/.

Залишилося нез'ясованим питання звідки родом був не тільки Іван Франко, дід Івана Яковича Франка, але й сам Яків Франко. Як бути з розбіжністю у датах народження Якова Франка?

Відповідь на ці питання дають лише Йосифінська та Францисканська метрики навколишніх та подальших сіл, а також фасії цих сіл.

Прізвище “Франко” вдалося знайти лише в двох селах: Волосатому, що біля Сянока, та Озимині, недалеко Дублян коло Самбора.

Село Волосате належало до доміні Кросно Сяноцького циркулу. З Волосатого збереглися Йосифінська (ф. 19, оп. 15, спр. 27) та Францисканська (ф. 20, оп. XV, спр. 278) метрики. У Йосифінській метриці, складеній 1788 року, на сьомій сторінці сказано, що в селі проживав якийсь Іван Франко, мав хату з номером “57” та город коло хати довжиною 64 метри та шириною в 9 м — площею в 576 сажнів. В залежності від площі сплачував податок. Мав Іван Франко трохи сіножатей, корчів та пасовища, платив за все теж податок. Фасії села Волосатого не збереглися, а тому важко сказати, був Іван Франко людиною вільною чи відробляв панщину. Про це нема запису у Францисканській метриці. Куди дівся він — невідомо. Міг продати свій ґрунт та хату і податися з села, але цей факт мало би бути зафіксовано в “Крайовій табулі”. Міг померти, а господарство перейшло в руки зятя, з іншим прізвищем, але в такому випадку це обов’язково зафіксувала б котрась метрична книга села. На превеликий жаль, не збереглися ні “Крайова табуля”, ні сільські церковні метричні книги. Вперше прізвище “Франко” у Йосифінській метриці найшов науковий працівник Львівського музею народної архітектури та побуту Іван Красовський, про що заявив у пресі. Серед колишніх мешканців села Волосатого він знайшов тих, що твердили: чули, що був такий чоловік у селі, але чомусь вибрався із села, продав ґрунт і пішов “на доли”. Версія про Франків виявилася цікавою, бо стало відомо, що Іван Франко не раз приїжджав у Волосате і головного героя п’єси “учитель” поселив у ньому, відрізаному від світу селі.

Однак рід Франка виводився не з Волосатого, а з Озимини (чи, як говорили в старі часи, Озьмини), що на Самбірщині.

У кінці XVIII століття в селі Озимина було 75 хат з чотирма сотнями жителів. Воно нагадувало скоріше хутір, ніж село. Розкинулося на лівому березі невеликої, але повноводної річки Черхавки, яка часто виходила з берегів, заливаючи навколишні лути. Місцеві жителі, знаючи свою примхливу річку, не ставили хат коло поля — мали вигоди від сіна. Сіно з Озимини здавна славилася на цілу округу, навіть розповідають, що не обминав навіть король Владислав Ягайло — зупинявся тут під час полювання і годував своїх коней сіном. Газдам з Озимини не було потреби возити сіно на ярмарок — покупці самі приїжджали в село, і сіно продавалося, як-то кажуть, “з пня” — ще травом.

Де сіно — там і коні. А до коней треба ковалів. Може, цим і пояснювалося те, що неподалік від Озимини, виникла німецька колонія Крайцберг, що славилася майстернями, ковалями та ремісниками. Нале-

жала Озимина в той час до Дублянського ключа Дрогобицького староства Самбірської циркули. Від Озимини до Самбора — близько 16 кілометрів по дорозі на Дрогобич — майже стільки, скільки до Нагуєвич. З 1760 року, тобто ще з часів Жечі Посполитої, Озимина стала камеральним селом — його мешканці кріпосних повинностей не виконували, мушили тільки сторожувати на панському дворі, де жив економ панів Созанських.

Камеральним селом Озимина була і в період австро-угорської монархії. Тут діяла Церква (дерев'яна) Святого Миколая, що адміністративно підпорядковувалася дублянській Церкві. Збереглися метричні книги села Озимини. Йосифінська метрика (ф. 19, оп. XIV, спр. 197), підписана 06.04.1788 року, зафіксувала аж трьох Франків: Федя Франка, що мешкав у будинку під № 45, Дмитра Франка, що мешкав у будинку під № 46; у будинку № 44 мешкав Іван Франко. Правда, метрики часто замість "Іван Франко" пишуть "Іван Франків" або ж "Федь Франків" чи "Дмитро Франків". Фасії Озимини (ф. 146, оп. 18, спр. 2931), складені у серпні 1789 року, фіксують тільки двох Франків — Івана Франка та Федя Франка. Францисканська метрика (ф. 20, оп. XIV, спр. 99) зафіксувала їх значно більше: у будинку № 27 мешкав Гринь Франко, у будинку № 71 — Михайло Франко, а в будинку № 83 — Іван Франко. З фасії 1820 року (ф. 146, оп. 19, спр. 3312-3322) можна дізнатися про те, що всі Франки були людьми середнього достатку і що найбіднішим з них був Іван Франко.

Йосифінська та Францисканська метрики фіксували лише власників ґрунту, а не мешканців тієї чи іншої хати. Мешканці не цікавили австрійську адміністрацію. Тим хто жив в хатах під соломою і без димаря, цікавився священник, бо він жив з того, що давала парафія. Похоронів, хрестин, шлюбів священник не пропускав не тільки з обов'язку, але й чисто з практичних мотивів, бо всі події в селі старанно фіксувалися у метричних книгах. Якби хтось прийшов до священника по метрику хрещення (щоб з однієї віри перейти в іншу), а її немає, то священникові було б непериливки — за цим пильно стежила австрійська адміністрація.

Метричні книги села Озимина підшиті й переплетено разом з книгами містечка Дубляни. Вони зберігаються в ЦДІА України у Львові. Пояснюється це тим, що село Озимина ніколи окремої парафії не мало, а зі своєю Церквою Святого Миколая входило до складу Дублянської парафії. Коли в селі було збудовано першу Церкву — не відомо. Відомо тільки, що першу Церкву було збудовано десь 1821 року. У 1862 році збудовано нову Церкву, також дерев'яну. Її ремонтували і відновлювали в 1892 році. Лише в 1930 році в Озимині створилася окрема, незалежна

парафія. Дублянська і Нагуєвицька парафії входили до Мокрянського деканату. У Дублянах була Церква Богоявлення Ісуса Христа, збудована в 1813 році. Яка Церква була перед тим — відомостей немає. У 1860-1863 роках було збудовано нову Церкву, яку реставровано в 1891 році.

Згідно з метричними книгами, прізвище "Франко" зустрічається вже в 1777 році — ще до складання Йосифінської метрики в селах Волосате та Озимина. 07.04.1777 року священик Дмитро Бережницький ім'ям Марія охрестив дочку мельника з Озимини Івана Лівчака та Марії Стефана Коса (спр. 1780, арк. 2). За хресних батьків були місцеві селяни Стефан Михлик та Гафія — дружина Михайла Франка. Батьки новонародженої Марії побралися 06.01.1876 року (спр. 1780, арк. 4), але скільки їм було тоді — священик Дмитро Бережницький не записав.

Прізвище отця Дмитра Бережницького, який так недбало вів записи в метричних книгах Озимини, не потрапило в шематизми Перемишльської єпархії, але дещо про нього вдалося дізнатись.

Був 1748 року народження, походив із загумінкової шляхти, що осіла в Озимині. Очевидно, належав до священиків "старої дати", які високих студій не закінчували, а, як правило, успадкували професію священика від батька чи родини. Коли було висвячено Дмитра Бережницького в ієрейський чин — не відомо. Відомо, що в 1776 році він був парохом в Озимині. Метрична книга села Озимина зафіксувала, що 09.02.1783 року за якогось Івана Малиновського, сина Йосифа Малиновського, з села Прус виходила вдруге заміж вдова по священику Василю Бережницькому — колишньому пароху села Озимина (спр. 1780, арк. 10). 01.09.1779 року (спр. 1780, арк. 4) в сім'ї Дмитра Бережницького та Софії Тшашкевич народився син Михайло; 22.01.1789 року народилася дочка Гафія, яка померла ще дитиною — 08.12.1795 року (спр. 1780, арк. 91). Після Гафії 05.10.1792 року на світ появився син Іван (спр. 1780, арк. 71), відтак, 17.02.1796 року, — син Микола (спр. 1780, арк. 76), 04.11.1798 року — дочка Софія (спр. 1780, арк. 79). Останнім в сім'ї був Костянтин — народився 02.07.1801 року (спр. 1781, арк. 29). В Озимині жив брат Дмитра Бережницького Ілля. Він був одружений з шляхтянкою Анною — дочкою Костянтина Городиського. 30.03.1811 року отець Дмитро Бережницький на 63 році життя, помер (спр. 1781, арк. 101). Професію батька успадкував тільки наймолодший син — Костянтин. Він висвятився доволі пізно — уже мав 28 років. Працював душпастирем в Гвіздцю коло Турки, у Даляві, Криниці та в Орові на Дрогобиччині, а з 1852 року — у селі Рябе Лиського повіту, де й помер 12.11.1864 року.

Маєток отця Дмитра Бережницького успадкувала його дочка Софія. У 14 років вона вийшла заміж за Василя Гребовського, який, висвятившись, зайняв тестеву парафію. Був він 1788 року народження, на десять років старший від дружини Софії. Пропрацював все своє життя в Озимині, там і помер 25.04.1862 року.

Професію батька, отця Василя Гребовського, успадкував син Петро (1827 року народження). В 1851 році, після закінчення Львівської семінарії, він висвятився. Спочатку душпастирював у Самборі, потім у Баличах, де й помер у 1855 році. На парафію в Озимину прибув Михайло Мишкевич — 1817 року народження, в 1848 році висвячений. В Озимині працював до самої смерті — до 22.11.1892 року.

Звинувачувати священників за те, що так недбало вели записи і не думали про майбутніх дослідників, мабуть не, варто, бо не припускали вони, що з Озимини вийдуть предки Івана Франка. Вони писали метрики сьак-так, щоб лише конститорія та уряд не прискіплювалися до них.

28.01.1778 року одружувалися Іван Гурій, син Теодора, та Марія, дочка Теодора Тещовського. За старосту їм був Теодор Франко (спр. 1780, арк. 8). 05.10.1778 року Іван Франко і Петрунела, дружина Стефана Михлика, хрестили сина Михайла в Теодора Коса та його дружини Анастасії (спр. 1780, арк. 3). Василь Франко і Маруся, дружина Івана Бартового, хрестили дитину Григорія та Анни Хомишаків 09.03.1779 року (спр. 1780, арк. 4). Байдужий отець Бережницький про особу, яка потрапляла в метричну книгу, нічого не записував. Просто фіксував "Микола Франко", "Марія Франко", "Василь Франко" — і нічого більше.

Хоч би був записав, чиї вони діти. Правда, деколи, ніби забувшись, отець подавав якусь інформацію. Наприклад, 27.09.1780 року Василь Франко (спр. 1780, арк. 6) був за кума в Івана та Марії Косів при хрещенні дочки Марії. В акті хрещення отець Бережницький записав, що Василь Франко був майстром. Інформація цікава, але не відомо, що під словом "майстер" священник розумів.

Дуже активно кумував у селі Микола Франко, але священник хоч би сказав, чий він син, ким у селі був.

01.11.1781 року в будинку № 44 народився Михайло Франко (спр. 1780, арк. 6). Це найдавніший запис народження у метричній книзі, про Франків в Озимині. Про батьків сказано лише, що ними були місцеві селяни Іван Франко та Тетяна Франко.

Через роки — знову метричний запис про народження. Він стосується Франків, що мешкали в будинку № 24. Тут 20.01.1785 року народилася Ксенія Франко (спр. 1780, арк. 33). Батьки її — Іван

Франко та Марія, дочка Петра Бережницького. Рідними братами Іван Франко з будинку № 24 та Іван Франко з будинку № 44 бути не могли, бо однаковими іменами дітей у сім'ї не називали. Не могли вони бути й батьком та сином, бо в обидвох водночас народжувалися діти. Мабуть, це були двоюрідні брати.

01.11.1789 року в будинку під № 46 у Дмитра Франка та його дружини Гасі Струк народився син Дмитро (спр. 1780, арк. 37). Отже, до попередніх Франків додався ще й Дмитро. Ким він був для них? Якби священник не полінувався і записав, кому саме доводився сином цей Дмитро Франко...

Про Івана Франка, що жив у будинку № 24, вдалося встановити, що він був зятем Петра Бережницького, на котрого під цим конскрипційним номером записано весь ґрунт у Йосифінській метриці. Він помер 25.12.1796 року, зовсім молодим — мав 55 років (спр. 1780, арк. 92), тобто був 1741 року народження.

В Івана Франка та Марії Бережницької було, очевидно, багато дітей, але на батьківському ґрунті залишився син Григорій — мабуть ж наймолодший син Івана Франка, бо тільки їм залишалися у спадок батьківські маетки. Григорій Франко був 1759 року народження, у родині його дуже поважали, бо дуже часто запрошували його за кума чи старосту. Він був одружений з Марією Черевко, місцевою дівчиною, котра, очевидно, народила йому багато дітей. У метричних книгах зафіксовано Настю, яка народилася 14.11.1794 року (спр. 1780, арк. 73), Івана, народженого 16.01.1795 року (спр. 1780, арк. 75), та Якова, що народився 15 жовтня 1798 року (спр. 1780, арк. 78).

Після Якова діти народжувалися вже через більший проміжок часу, а не так, як раніше. Тетяна народилася 28.04.1802 року (спр. 1781, арк. 31), Онуфрій — 23.06.1804 року (спр. 1781, арк. 37). Григорій Франко помер 06.06.1822 року (спр. 1781, арк. 58), проживши 63 роки. Марія Черевко, його дружина, померла 16.03.1840 року, на 64 році життя (спр. 1781, арк. 58).

З цього метричного запису видно, що Марія була на 17 років молодшою за свого чоловіка — народилася в 1776 році. Рід Григорія Франка вже в середині минулого століття так розрісся, що важко всіх перерахувати. Біда тільки, що в цьому роді було мало тих, хто успадковував прізвище "Франко". Сини вмирали — не давали потомства, жінки щедро продовжували рід.

Про Івана Франка, одруженого з Марією, дочкою Петра Бережницького, відомо мало. Помер на 63 році життя — 22.03.1800 року (спр. 1780, арк. 95), отже, народився в 1737 році. Григорій Франко, що жив у будинку

№ 24, а потім у будинку № 27, згідно з новою конскрипцією, як відомо, народився 1759 року.

Різниця між Іваном Франком і Григорієм Франком, зятем Петра Бережницького, — 22 роки. Це наводить на думку, що Іван Франко, можливо, був Григорієві дядьком — отже, обидва Івани Франки могли бути двоюрідними братами, бо звичаю називати дітей у сім'ї однаковими іменами не було.

17.03.1826 року (спр. 1781, арк. 60) помер Теодор Франко. Виповнилося йому сто років — був 1726 року народження. Про батьків Теодора нічого не відомо. Тільки на основі аналізу метричних записів про селян — мешканців будинків, що носили прізвище "Франко", вдалося встановити, що Теодор був рідним братом Івана Франка, який народився у 1737 році, та двоюрідним братом Івана Франка, що мешкав у будинку № 24 і по собі на газдівстві залишив сина Григорія. Теодор Франко жив у будинку № 72, а його рідний брат Іван — у будинку під № 71. Колись обидва будинки мали спільне поле і город, а після одруження братів батько розділив поле між ними, тому вони були такими близькими сусідами.

Теодор Франко був одружений з Ксенією Верещак. Вона прожила всього 50 років, померла 29.11.1799 року (спр. 1780, арк. 94). Отже, народилася вона в 1749 році, а від свого чоловіка була молодшою на 23 роки. Скільки дітей було в Теодора та Ксенії, встановити важко, бо метричні книги народжень цього не зафіксували. Можливо, Теодор Франко був вдівцем, одружуючись з молодшою від себе Ксенією, і, може, в нього були діти з першою дружиною... Через відсутність точних записів у метричних книгах встановити це важко. Однак метричні книги все-таки дещо прояснюють — вони зафіксували дату народження Теодорового сина — 15.07.1788 року (спр. 1780, арк. 35). Ксенії було тоді 39 років, а Теодорові — 62 роки. 12.01.1790 року в них народилася дочка Марія (спр. 1780, арк. 38). У 19 років вона вийшла заміж за вдівця Василя Тарнавського, що мав 25 років.

Після смерті Ксенії Верещак Теодор Франко (йому було тоді 73 роки) одружується з Констанцією Сеньків (у деяких метричних записках — Констанцією Сенькевич). Вона 13.05.1801 року вже немолодому Теодорові Франку народила дочку Агафію (спр. 1781, арк. 60). Більше дітей у них не було. Померла Констанція майже одночасно зі своїм чоловіком: він — 17.03.1826 року, а вона 03.05. цього ж року (спр. 1781, арк. 60).

Можливо, сином Теодора Франка був і Данило, якого метричні книги називають ще Даньком. Народився він у 1775 році, а 05.07.1795 року

(спр. 1780, арк. 85) одружився з Юстиною Фарах. У сім'ї Данила і Юстини було багато дітей, які щасливо виросли, поодружувались і дали Озимині чимало мешканців. На жаль, і в цій гілці прізвище "Франко" втратилося.

Після себе на газдівстві старий Теодор залишив сина Івана. Не відомо: був він найстарший чи наймолодший. Можливо, наймолодший, бо, за звичаєм, успадкував батьківські маєтки. Нема жодного документа, з якого можна було б дізнатися про дати його народження, одруження чи смерті. Це прикро, бо Іван Франко, син Теодора, був дідом Івана Яковича Франка. Не відомо навіть, чи матір'ю Івана Франка, сина Теодора Франка, була Ксенія Верещак... Можливо, він був від першої дружини Теодора?

Нема метрики одруження Івана Франка, сина Теодора, з Катериною Кімакович — дочкою Івана Кімаковича та Магдалени Підгурської з Нагуевич. Можна єдине сказати точно, що Іван Франко брав шлюб у Нагуевичах. Метрична книга з того часу не збереглася. Не збереглася і книга, де могла б бути дата його смерті.

У всіх метричних записах предки Івана Яковича Франка з Озимини значаться не як Франки, а як Франківи.

Ще два цікаві факти виявляють метричні книги села Озимина. Перший факт — що село не було байдужим до Василя Білинського — пароха села Нагуевич. Він працював тут певний час, хоч у шематизмах це місце праці не значиться. В Озимині жив стрийко Василя Білинського Павло Білинський. Він 25.02.1786 року одружувався, як зазначає метрична книга Озимини, з Юліанною Мількевич — дочкою економа в Озимині. Юліанна була полькою.

Молоді брали шлюб у костьолі, але священник з Озимини вважав за потрібне цей акт записати в метричну книгу. Павлові було тоді 22 роки, а Юліанні — 17 років. Не дивно, що у Нагуевичах Яків Франко зустрів отця Білинського як давнього знайомого...

Другий факт — з Озимини походили предки Гната Добровлянського, який залишив батькові Якова Франка свої маєтки в Нагуевичах.

Село Озимина, звідки вийшов рід Франків, належить до глухих сіл. Зелене, одна асфальтована дорога, якою поважно ходять гуси... Церква святого Миколая збудована 1821 року; перебудована в 1861, а згодом — у 1892 році. Навколо церкви — старий цвинтар. Деякі кам'яні могили зберігають прізвища та імена померлих. На почесних місцях нема могил священників — тут ніхто з них не помирав. Зберігся пам'ятник фундаторів Церкви Івану Лівчакові і напис на ньому: "Тут спочиває тіло Івана Ливчака, фундатора сеї церкви, упокоился 15.3.1863 року". Неподалік

ще один пам'ятник, також Іванові Лівчаку, що був фундатором сільської читальні. Він прожив 60 років, упокоївся в Бозі 1911 року, про що й сповіщає напис. Ледве відчитується напис польською мовою про те, що на цвинтарі похоронено Владислава Маціольського, який народився 05.05.1840 року, а помер у Відні 21.06.1921 року. Не відомо, хто це такий.

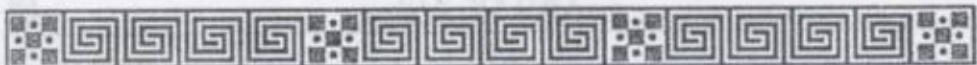
Гроби і гроби... Без хрестів, зарослі травою, яку щороку скошує на сіно і отаву місцевий паламар. Нікого тут уже не ховають. Новий цвинтар далеко за селом.

Тут, навпроти входу до Церкви, де висока кропива і липи, кажуть, десь була могила Теодора Франка — прадіда Івана Франка. А де саме — ніхто не може пригадати. Десь тут, у кропиві і під липами...

Біля Церкви колись була громадська толока. На ній тепер новий будинок колгоспу. Якраз навпроти нього — старе обійстя Франків. Правда, на ньому тепер господарює чотири газди. Давня назва "На Бобиковім" таки залишилася...

Бобиком по-вуличному називали Івана Франка — діда Івана Яковича Франка. Був він "дрібний, як бобик". 1824 року "Бобик" продав своє господарство і відбув у Нагуєвичі. Обійстя переходило з рук у руки. Тепер воно належить Хомишкакам, які знають, що "звідси походить рід Франків". Людей з прізвищами "Франко" тепер у селі нема. Ті, що під іншими прізвищами, навіть не відають про свій зв'язок з Франковим родом.

Давня легенда твердить, що в Озимину Франки прийшли разом з Гуріями і заснували тут рід Франків. Далекий предок теперішніх Гуріїв, що живуть неподалік обійстя Франків, у частині села, яка зветься Замостям, колись воював під хорутвами Лева Даниловича і походив звідкись з під Галича. Був він добрим воїном. В одному з боїв відзначився, і князь дарував йому шляхетський титул та маєтки в Озимині, що тягнулися аж до Самбора. Пізніше Гурії, втративши свої маєтки (постійно ділили їх між дітьми), стали простими людьми. От саме з тим далеким Гурієм і прибув в Озимину фундатор роду Франків.

VII. ЯКІВ ТА СТЕПАН

Первістком у Катерини Кімакович та Івана Франка був син Теодор. За звичаєм, який панував у Франків, першого хлопця назвали іменем дідуся по батькові. Теодор народився 14.02.1798 року, в будинку свого діда (спр. 1780, арк. 72). Хресними батьками його були Михайло Гурій, сусід, та Марія Черевко, дружина Гриня Франка. Михайло Гурій уже не належав до загумінкової шляхти, але діти його ще залишалися шляхтою. Вони мали право в Церкві стояти спереду, бо батько одружений з шляхтянкою Марією Лівчак. Бог був щедрим до Івана та Катерини Франків — мало не щороку нагороджував їх дитиною, але майже всі діти вмирали ще малими. Помер малим і син Теодор — 16.02.1802 року (спр. 1781, арк. 47). Прожив тільки чотири роки. Ховав його, як і хрестив, отець Дмитро Бережницький. Отець, на жаль, не написав у метричній книзі, від чого помер хлопчик.

Через два місяці по смерті Теодора в Катерини та Івана народився 11.05.1802 року другий син (спр. 1781, арк. 31). Традиція вимагала, щоб дитина, яка прийшла на світ по смерті брата, носила його ім'я. Але батьки назвали другого свого сина Яковом. Яків Франко, батько Івана Франка, начебто ціле життя страждав через те, що батьки знехтували традицією. Бог довго не посилав йому дітей, аж на старість. Як біблійному Якову...

Метрика народження Якова Франка і метрики предків розвіяли плітки щодо національності Івана Франка та місця його народження.

Хрестив Якова Франка отець Дмитро Бережницький, а хрещеними батьками були знову-таки Михайло Гурій та Марія Верещак, дружина Григорія Верещака.

08.01.1807 року, на третій день Різдва, в Івана та Катерини Франків народився третій син — Степан. Звичай щодо новонародженого сина було дотримано: його, народженого на Степана, і назвали Степаном. Більше дітей в Івана Франка та Катерини Кімакович не було.

Після смерті батька Катерина Кімакович одержала спадщину, і Франки побудували новий будинок, який у Францисканській метриці значиться під № 83. Через деякий час сім'я переїхала до Нагуєвич, залишивши свій дім родичам, і замешкала на газдівстві Гната Добровлянського — знайомого ще по Озимині. Аж через 32 роки Яків Франко, як і біблійний Яків,

дочекався продовжувача свого роду — назвав його іменем свого батька Івана.

Степан Франко, як і належить молодшому братові, оженився "на бік". Сталося це 1831 року — молодому було 24 роки. Його дружина Катерина Хохlach, на п'ять років молодша від чоловіка, була дочкою шанованого в Нагуєвичах газди Івана Хохlacha та Марії Лесівців. Уже через рік по шлюбі в Степана народився син, якого названо було іменем батькового діда — Іваном. Степан щедро продовжив рід — цей рід і досі працює на прадідівській землі. 09.02.1868 року (вже доволі пізно) одружився Іван Франко, син Степана, з Варварою Кібзою та пішов жити до її хати. Варвара Кібза була незаконно народженою дочкою Орини Кібзи. Було тоді Варварі тільки 18 років (спр. 4026, арк. 11).

Другого сина Степан Франко назвав Григорієм. Народився він 01.05.1835 року (спр. 4022, арк. 16). Ім'я синові було дано всупереч традиції, свято Григорія було ще неблизько. Потім батьки каються: через два роки хлопець помер.

Наступного сина, що народився 15.01.1837 року (спр. 4022, арк. 22), відразу по смерті Григорія, батьки назвали, згідно з традицією, іменем попереднього сина, який помер, — Григорієм.

До того ж наближалось свято Григорія — 23 січня.

Дав Григорій Франко багатьох продовжувачів роду. У тому ж самому році, що й Григорій (28.12.1837 року), народилася в Степана Франка перша дочка (спр. 4022, арк. 28). Назвали її Марією. Справдилося народне повір'я щодо дівчини, яка народжується в один рік з братом. Так уже зорі хотіли, щоб Марія стала покриткою. 01.04.1861 року (спр. 4023, арк. 72) вона породила сина і назвала його Іваном. Сором для родини був такий, що дитину навіть не хрестили в Нагуєвичах, а понесли його в Ясеницю-Сільну. Охрестив сина Марії священник Іван Чайковський. 21.11.1867 року з Марією Франко одружився тридцятидворічний Пантелеймон (чи, по-сільському, Панько) Гром, син Григорія Грома та Анни Чаплі (спр. 4026, арк. 11). З Паньком у Марії Франко дітей уже не було.

Після Марії народився Ілля. Метрична книга не збереглася, тому не відомо, якого саме дня і місяця народився він, але 1840 року. Ілля був п'ятою дитиною в сім'ї. Одружився він 19.02.1860 року (спр. 4025, арк. 45) з Теодозією Лялюк, яку в селі звали ще Фівроною. Вона була старшою від чоловіка — йому було тільки двадцять.

Наймолодшим у Степана Франка був син Петро. Він народився 05.07.1843 року (спр. 4022, арк. 18). Довго парубкував — не знаходив собі пари. Нарешті засватав Параску Кахній, двадцятип'ятирічну вдову по Василю Буцяку. Мала дрібних дітей. Усього одинадцять років прожили

разом Петро і Параска. Мали трьох дітей. Та заразився Петро Франко тифом і 18.02.1887 року помер (спр. 4028, арк. 56). З родиною Франків двічі вдові Парасці Кахній не судилося розстатися. Через деякий час вона вийшла заміж за Григорія Гаврилика, який також був уже двічі вдівцем. На десять років пережила Параска свого третього чоловіка і упокоїлась в Бозі 10.05.1926 року (спр. 4029, арк. 97).

По смерті Петра Франка на тиф, яка сталася 18 лютого 1887 року, вже двічі вдова Параска Кахній, якій чогось не везло з чоловіками, согрішила: 29 квітня 1891 року повила сина, котрого священик, о. Василь Білінський, зрозуміло, записав у книзі новонароджених села як незаконнонародженого, і тому дав чисто, як казали в селі, нелюдське ім'я дитині — Порфирій. Ім'я виявилось заважким для вимови і люди називали незаконнонародженого позашлюбного сина Параски Порхиною.

Порхира виявився вельми живучим, хоч казали хворів так, що думали, що віддасть Богові душу, проте так не сталося. Відслужив армію, а по поверненню у квітні 1925 року заслужив старостів до вдовиці Юлії Чаплі, яка була дочкою Федора Домонтовича (09.08.1868 — 15.01.1927) та Марії Саляк (08.08.1860 — 27.09.1944), селян доволі середньої руки. Юлія в батьків була одиначкою. Вона народилася 02.02.1894 року. За рік до початку війни, 07.08.1913 року, вона вийшла заміж за багатського сина Максима Чаплю, котрий народився 13.05.1887 року і на час одруження мав 26 років, а тому, як тільки вибухнула війна, його демобілізували в діючу армію, і він загинув на війні при обороні Перемишльської фортеці 1914 року. Перед мобілізацією в нього 01.07.1914 року народився син, котрого назвали в честь діда по матері Федором. Дитина пожила два тижні і 16 липня померла.

Старостів від Порфирія Франка Юлія прийняла як велить звичай, і 9 червня, після третього оголошення в церкві оповідей про намір обидвох вступити в подружний стан, отець Михайло Єднакий обвінчав молодих. Первістком у новій подружній парі був син, якого назвали Миколаєм. Він народився 11.10.1927 року, але сильно застудився і по Йорданських святах, 21.01.1928 року, помер. Другою дитиною був також син. Він народився 01.07.1929 року, і його назвали Володимиром. 08.05.1949 року він одружився з Тетяною Куйдрис з села Черчика Яворівського району на Львівщині, яка народилася 02.12.1927 року. І знову: першого сина назвали Микола. Він народився 04.09.1949 року, тобто невдовзі по одруженні батьків, і помер 25.12.1949 року. Другою дитиною була дочка, яку назвали Марією. Вона народилася 13.01.1951 року. Наймолодшою дитиною був син Іван, який народився 19.04.1952 року. Від нього і пішло коріння Франків у Нагуєвичях з прізвищем Франко.

Десь між 1843 та 1851 роком помер брат Якова Франка Степан, бо 1843 року народився його син Петро, а в метричній книзі, що починається 1851 роком, прізвища Степана Франка вже немає. Вдова Катерина Хохlach залишилася з п'ятьма дітьми. Ще поки жила, то й діти були менш-більш доглянуті. Але бідність і важка праця загнали Катерину в могилу 06.06.1861 року — на 49 році життя (спр. 4025, арк. 26). Найстаршому сину, Іванові, було вже, правда, 29 років (нудив світом не жонатим), а найменшому, Петрові, — 14. Не залишалося Якову Франкові нічого іншого, як взяти сиріт під своє крило. Стали вони в нього помічниками по господарству. Після смерті Якова відчували своє право на його маєтки, і це не дуже подобалося новому господареві-Гриневі Гаврилику, але він цього не виявляв — нікого не ображав. Рятував господарство як міг і допомагав племінникам. Найстаршому, Іванові, висватав молоденьку, вісімнадцятирічну Варвару Кібзу (Іванові було вже 36!). Варвара була незаконнонародженою, єдиною дочкою Орини Кібзи, і мати віддала їй усе, що мала. Кусень поля, худібку, хату. Іван пішов у зяті до Орини. Весілля відбулося 09.02.1868 року (спр. 4026, арк. 11), а вже 20.10.1868 року сільська повитуха Марія Гром сповила першого синопка Івана та Варвари. Назвали його Яковом (спр. 4027, арк. 21). Наступного сина, який народився 10.07.1870 року, перед самим святом Петра і Павла (спр. 4027, арк. 31), назвали Петром. Минав час, батьки ладились вже женити сина, але знайшли його мертвим у Радичівському лісі 02.07.1893 року (спр. 4028, арк. 76).

Третьою дитиною в Івана і Варвари була дочка. Народилася 31.01.1873 року (спр. 4027, арк. 43), назвали її Катериною. У 24 роки, 16.02.1897 року (спр. 4026, арк. 75), вийшла заміж за Гната Буцяка, який народився 01.01.1871 року. Дітей у них не було. Померла Катерина 03.12.1931 року (спр. 4028, арк. 43). Її чоловік, Гнат Буцяк, помер 25.01.1949 року — на 18 років переживши дружину. Не одружувався, сам жив як міг.

Про четвертого сина Івана Франка та Варвари Кібзи відомо тільки те, що народився 28.03.1875 року і звали його Олекса (спр. 4027, арк. 53). Михайло, наступний син, народився 15.11.1876 року (спр. 4027, арк. 61). Наймолодшим сином був Максим, народжений 07.06.1879 року (спр. 4027, арк. 73).

Іван Франко, найстарший син Степана, помер 22.07.1895 року (спр. 4029, арк. 81). Коли померла Варвара, його дружина, не відомо. Наймолодший син Івана Франка Яків 19.11.1893 року (спр. 4026, арк. 66), маючи 25 років, одружився з вісімнадцятирічною Тетяною Твердовською, дочкою Василя Твердовського та Катерини Чаплі. Тетяна народилася

20.02.1875 року (спр. 4027, арк. 52). Їхньою першою дочкою була Юлія, народжена 11.03.1897 року (спр. 4029, арк. 72). За нею, 02.01.1898 року, народився син Петро (кн. 190, арк. 22). Син Іван, що народився після Петра, 05.08.1899 року (кн.190, арк. 46), помер дворічним 09.02.1901 року. Більше дітей в Якова і Тетяни не було. 1914 року Яків Франко пішов на війну і помер у львівському шпиталі 17.02.1919 року. Його дружина, Тетяна Твердовська, померла 01.07.1924 року.

На батьківському маєтку залишився син Петро. 24.11.1918 року (кн. 192, арк. 107) він одружився з Анною Гром, дочкою Михайла Грома і Марії Чаплі. Народилася Анна 20.08.1897 року. Через три місяці по шлюбі (27.11.1918 року) молодята справляли вже хрестини. Народилася в них дочка, яку назвали Фрузею (кн. 191, арк. 102). Після Фрузі, 17.08.1920 року (кн. 191, арк. 123) народився син Яків, 29.06.1922 року (кн. 191, арк. 146) син Іван, 24.05.1924 року (кн. 191, арк. 173) — Михайло і 16.01.1926 року народилася дочка Марія (кн. 191, арк. 191).

Найстарша дочка Петра Франка Фрузя 16.02.1935 року вийшла заміж за Степана Матлака (народився 21.01.1908 року) і мала з ним дві доньки: Марію (народилася 02.06.1935 року) та Амелію (народилася 24.03.1940 року). Після родів новонароджена Амелія та її мати померли — 02.04.1940 року.

Яків Франко, син Якова Франка та Тетяни Твердовської, 16.02.1946 року одружився з Катериною Чаплею (народилася 19.11.1922 року), а невдовзі після весілля, 20.05.1946 року, в них народився син Михайло. 31.01.1952 року народився син Іван.

Молодший за Якова брат Іван (народився 29.06.1922 року) одружився з Фрузею Стронською (народилася 14.02.1923 року) і мав дві доньки: Марію (народилася 10.02.1948 року) та Фрузію (народилася 17.10.1951 року, а померла 10.05.1952 року).

Велику гілку для роду Степана Франка дав його п'ятий син — Михайло. 19.02.1903 року, на 26 році життя, він одружився з дочкою Дмитра Сольвара та Анни Буцьяк Фрузею (кн. 192, арк. 29). Фрузі було тоді 22 роки — народилася 17.10.1880 року. Через якихось півтора місяці після одруження, 01.04.1903 року, в Михайла і Фрузі народився синок — Іван (кн. 190, арк. 140). Помер він вісімнадцятирічним — 02.07.1921 року (спр. 4029, арк. 32). 02.02.1905 року народилася дочка — Анна (кн. 190, арк. 140). Вона не виходила заміж, померла 01.09.1989 року. Третя дитина Михайла і Фрузі, син Петро, проживши три місяці, помер 08.09.1908 року (спр. 4029, арк. 32). Після нього, 08.06.1909 року, народилася Марія (кн. 190, арк. 218), а 20.05.1912 (кн. 191, арк. 31) — Фрузя, чи, як пишуть метрики, Євфрузинія. Потім

народжувалися сини: Дмитро — 18.01.1915 року (кн. 191, арк. 72), та наступного дня помер (спр. 4029, арк. 32); Тарас — 12.07.1916 року (кн. 191, арк. 85) і Петро 27.03.1919 року (кн. 191, арк. 106).

Дочка Михайла та Фрузі Франків Марія 22.02.1930 року (кн. 192, арк. 177) вийшла заміж за бориславського коваля Михайла Цура (народився 26.07.1902 року). Він був сином Михайла Цура і Кароліни Ващевської з Підгороддя.

Фрузя (чи Євфрузинія) 08.02.1942 року (кн. 192, арк. 23) вийшла заміж за Миколу Хом'яка, сина нагуєвицьких селян з Війтової гори Михайла Хом'яка та Дарії Лялюк. Микола народився 07.02.1917 року. Виходила Фрузя заміж, уже маючи позашлюбну дочку — байстриючку, що народилася 01.10.1941 року (кн. 191, арк. 377), і звали її Марією. Однак Марія після шлюбу матері померла — 29.09.1942 року. Законнонароджена дочка Люба народилася 28.08.1943 року.

Наймолодший син Михайла та Фрузі Франків Петро успадкував, як і належиться наймолодшому синові, батьківську хату та ґрунт, який невдовзі став колгоспним. Петро Франко одружився з Оленою Ровенською з Борислава. Мав з нею дочку Фрузю, що народилася 21.11.1941 року. Але сталося так, що з Оленою Петро розлучився і став жити з її сестрою — Наталією, активісткою "Просвіти" в Нагуєвичих.

Наймолодший син Івана Франка та Варвари Кібзи Максим був лісником. Працював у державному лісі, дуже чесно ставився до своїх обов'язків, беріг ліс від знищення, тому в селі його не дуже любили, бо звикли з лісу тягнути все, що заманеться. Ще до шлюбу з Оленою Твердовською, донькою всіма поважаного в селі газди Василя Твердовського та Анни Стронської, в Максима народився син Михайло — 22.11.1905 року (кн. 190, арк. 153). Максим і Олена одружилися 15.02.1906 року (кн. 192, арк. 47). Недовго прожили разом — 23.04.1907 року (спр. 4029, арк. 28) Олена померла. Двадцятивосьмирічний вдівець Максим Франко через місяць, 06.06.1907 року (кн. 192, арк. 55), одружився вдруге — з Марією Кахній, дочкою Максима Кахнія та Анастасії Цюник. Марії було 20 років. 22.05.1908 року в Максима і Марії народилася дочка Катерина (кн. 190, арк. 203). 08.06.1926 року (кн. 192, арк. 152) вона вийшла заміж за двадцятисемирічного Миколу Яворського із села Дерезичі-Монастир, що між Дрогобичем і Бориславом, навпроти відомого нафтопереробного заводу в Дрогобичі. Від цього шлюбу було чисельне потомство — семеро дітей: Юліан (народився 11.10.1927 року), Марія (народилася 01.01.1929 року), Михайло (народився 10.11.1930 року), Ярослав (народився 01.10.1929 року), Стефанія (народилася 12.09.1937 року), Віктор (народився 03.04.1946 року) та Дарія (наро-

дилася 01.09.1950 року). Усі Яворські покинули Нагуєвичі і переїхали до Львова.

Лісник Максим Франко помер 22.09.1945 року, а його зять Микола Яворський — 01.07.1996 року.

Григорій Франко, син Степана Франка та Катерини Хохlach, молодший від брата Івана, невдовзі після смерті матері, навіть не витримавши жалоби, 17.11.1861 року одружився з дев'ятнадцятирічною Анною Домович (спр. 4025, арк. 48). Вона (народилася 1842 року) була дочкою Григорія Домовича та Євфросинії Буцjak. Старостами на весіллі були Кость Дум'як та Дмитро Цюник — герої Франкових творів.

Прожив Григорій Франко 58 років. Помер 26.07.1895 року (спр. 4028, арк. 81) — того ж року і місяця (з різницею в чотири дні), що і його старший брат Іван. Через п'ять років 16.02.1900 року (спр. 4029, арк. 4), захворівши тифом, померла його дружина — Анна Домович.

Первістком у Григорія Франка та Анни Домович був Яків. Народився він 05.11.1863 року (спр. 4024, арк. 90). 11.06.1889 року одружився з Анастасією Кахній (спр. 4026, арк. 55), народженою 09.09.1864 року (спр. 4027, арк. 1). Анастасія була дочкою Михайла Кахнія та Теодозії Риб'як. Первістком у Якова і Анастасії був Андрій (народився 13.12.1890 року). Помер він 26.08.1906 року, маючи 15 років (спр. 4029, арк. 26). Наступний син, Микола, народився 19.10.1894 року; після нього 08.03.1898 року (кн. 190, арк. 25), народився Іван. 22.06.1900 року народився син Григорій (кн. 190, арк. 63), за Григорієм 30.02.1903 року, дочка Анна (кн. 190, арк. 103), яка в семирічному віці, 23.11.1910 року, померла на тиф.

Яків Франко помер 21.02.1931 року від грипу (спр. 4029, арк. 113). Прожив 67 років. Його дружина, Настя Кахній, померла 28.01.1940 року, проживши 76 років (спр. 4030, арк. 9).

Після Якова-батька, 13.02.1931 року, помер четвертий син — Григорій, на 31 році життя. Він був одружений (06.03.1926 року) з Фрузею Меринович, сиротою і незаконнонародженою дочкою Марії Меринович (кн. 192, арк. 152). Фрузі було тоді 26 з половиною років. З Григорієм (кн. 191, арк. 198) мала сина Василя (16.10.1926 — 25.06.1927) та Юліана (04.02.1930 — 12.12.1933).

Третій син Якова Франка та Насті Кахній, Іван (народився 08.03.1898 року), 28.08.1923 року (кн. 192, арк. 138) одружився з донькою Пилипа Мазурика і Марії Твердовської Катериною (18.02.1903 — 15.02.1985), яка народила йому чотирьох дітей: Анастасію — народилася 10.10.1925 року (кн. 191, арк. 184), Якова — народився 30.07.1928 року (кн. 191, арк. 222), Петра народився 09.07.1931 року, а помер

15.03.1988 року (кн. 191, арк. 262) і Михайла — народився 20.12.1939 року (кн. 191, арк. 350).

Другим сином Григорія Франка та Анни Домович був Теодор. Він народився 12.05.1868 року (спр. 4027, арк. 18), весь час хворів і помер 06.11.1889 року (спр. 4028, арк. 63). Жив 21 рік, і священник Михайло Єднакий у метриці смерті записав, що помер від виснаження організму. Через два роки після народження Теодора, 28.11.1870 року, народилася Марія (спр. 4028, арк. 33), але довго жити їй не судилось: померла 17.09.1872 року (спр. 4028, арк. 12).

Невідомо, яка доля спіткала Петра Франка, який народився після сестри Марії — 13.06.1873 року (спр. 4027, арк. 25).

Після Петра народився Андрій — він у сім'ї був п'ятою дитиною. Народився 05.11.1875 року (спр. 4027, арк. 56). 13.11.1902 року (кн. 192, арк. 26) одружився з Марією Гірчак, дочкою Стефана Гірчака та Анни Чаплі. Марія народилася 14.07.1886 року, а померла 31.03.1925 року. Андрій Франко помер 24.10.1948 року. Він став зятем Стефана Гірчака, обдарував його внуками, найстаршим з яких був Михайло, що народився 30.03.1904 року (кн. 190, арк. 127). Після нього народився Степан — 18.01.1906 року (кн. 190, арк. 157). Він 16.02.1935 року оженився до Ступниці, де в нього народилося чимало дітей, яких доля закинула в Зелений Кут, Казахстан, на щілину. Після Степана, 10.01.1909 року (кн. 190, арк. 212), народився Василь. Одружився він 26.02.1946 року, а помер 19.12.1987 року.

Наступним, четвертим, сином був Микола, хоч народився 24.02.1911 року (кн. 191, арк. 4) — далеко після свята Миколая. Коли Миколі йшов 26 рік, він застудився, захворів на запалення легень і помер 12.07.1936 року.

П'ятий син Андрія Франка та Марії Гірчак, Іван, що народився 28.03.1913 року (кн. 191, арк. 46), прожив тільки три роки — помер від запалення легень 08.07.1916 року (спр. 4029, арк. 61). Після Івана (кн. 191, арк. 80) 19.08.1915 року народилася Анна. Вона померла через рік — 21.08.1916 року (спр. 4029, арк. 62). Дочку, що народилася після Анни (28.01.1918 року), за традицією назвали також Анною (кн. 191, арк. 98). Фрузя народилася після неї — 04.03.1921 року. У сім'ї вона була вже восьмою дитиною. Дев'ята дитина, Юлія, народилася 02.08.1923 року (кн. 191, арк. 167). Померла дитиною 12.05.1924 року (спр. 5 4029, арк. 91). Після неї народилася Юлія — 29.03.1925 року (кн. 191, арк. 183). Померла вона 01.05.1925 року (спр. 4029, арк. 94).

На батьківському маєтку залишився найстарший син — Михайло Франко. 09.02.1939 року (кн. 192, арк. 219), уже в поважному віці, він одружився з Марією, дочкою Миколи Чаплі та Олени Микитич.

Дружині було тоді 30 років — народилася 05.03.1909 року (померла 28.03.1987 року). Їх першою дитиною був Степан — народився 25.11.1939 року (кн. 191, арк. 360), другою — Микола.

Народився Микола 14.05.1943 року (кн. 191, арк. 392).

Третім сином у сім'ї був Іван. Народився 14.04.1945 року, помер 02.05.1946 року.

Останньою дитиною в Михайла Франка був Роман — народився 08.01.1948 року.

Після Андрія Франка, сина Григорія Франка та Анни Домович, народилася Юлія — 15.11.1878 року (спр. 4027, арк. 70). Вона померла від туберкульозу, маючи 17 років, — 28.09.1895 року (спр. 4028, арк. 82).

Від ангіни 01.02.1887 року (спр. 4028, арк. 56) помер найстарший син Григорія Франка та Анни Домович — Василь. Йому було всього п'ять років.

Передостаннім сином Стефана Франка, брата Якова, та Катерини Хохлач був Ілля. Він помер, маючи 40 років, — 08.07.1880 року (спр. 4028, арк. 35). Був одружений з Теодозією Лялюк. Прожив з нею двадцять років і залишив по собі семеро дітей. Першою їхньою дитиною був Андрій — народився 03.12.1860 року (спр. 4027, арк. 68). Хресним батьком його був Кость Дум'як популярний кум у роді Франків. Друга дитина — Юрій. Народився 31.10.1863 року (спр. 4024, арк. 90).

Третьою дитиною в Іллі Франка була Параска. Народилася 15.08.1865 року (спр. 4027, арк. 6). 28.07.1888 року вийшла заміж за двадцятисемирічного Олексу Дудяка, нагуєвицького селянина, сина Матвія Дудяка та Анни Багрій з Ясениці-Сільної (спр. 4026, арк. 100). Олекса народився 16.10.1861 року, а помер 24.10.1941 року. Дітьми його були: Григорій (народився 18.03.1889 року), Февронія (народилася 05.02.1891 року), Михайло (народився 21.02.1896 року) та Василь (народився 30.08.1899 року).

Василь з Марією Хом'як (04.10.1904 — 18.12.1987), з якою одружився, мав дві дочки: Стефанію (30.07.1929 — 06.07.1946) та Ярославу (народилася 30.07.1933 року). Параска Франко померла 26.02.1938 року в Нагуевичах. Її найстарший син Григорій 11.06.1914 року одружився з Марією Твердовською (19.10.1894 — 18.07.1921), дочкою Юрія Твердовського. У Гриня Дудяка та Марії Твердовської були діти: Михайло (народився 27.02.1917 року), Анна (народилася 30.12.1919 року) та Іван (народився 03.03.1927 року).

У батьківській хаті залишилася жити Ярослава Дудяк, дочка Василя Дудяка та Марії Хом'як. 06.11.1948 року вона вийшла заміж за Михайла Франка, сина Якова Франка та Тетяни Твердовської. Знову

розрізнені лінії Франкового родинного дерева зійшлися до купи. У Михайла і Ярослави були діти: Ірина (народилася 26.05.1949 року), Люба (народилася 05.03.1951 року) та Богдан (народився 01.02.1954 року).

Після Параски Франко народився Іван 06.06.1868 року (спр. 4027, арк. 18). Прожив він тільки п'ять років і від ангіни, як записано в метриці смерті, 06.12.1872 року помер (спр. 4028, арк. 13). Після Івана народилася п'ята дитина — Степан Франко (його було названо іменем його діда). Степан народився 10.12.1871 року (спр. 4027, арк. 38), але не прожив навіть року 07.12.1872 року помер (спр. 4028, арк. 13). Причина смерті ангіна.

Від виснаження 16.03.1893 року помер син Микола Франко. Було йому 19 років — народився 10.01.1874 року (спр. 4027, арк. 47).

У трирічному віці, 02.10.1880 року, від тифу померла наймолодша дитина Іллі Франка — Анна (спр. 4028, арк. 30). Вже після смерті батька. Він помер у липні, а народилась Анна Франко 06.02.1878 року (спр. 4027, арк. 66).

І хоча рід Степана Франка розсіявся по всьому селу, осередок його був неподалік "Воріг", де дорога, звернувши на Ясеницю-Сільну, бігла на Дрогобич. Там мешкав Степан Франко, там і тепер живуть його нащадки. Де могила Степана Франка — ніхто не знає.

Не зблизилися як родичі роди Якова і Степана. Може, спричинився до цього прихід Григорія Гаврилика на обійстя Якова, де вже обжилися нащадки Степана?.. Але ніколи діти Степана та їхні онуки не просили за старостів на весілля дітей та онуків Якова Франка; не просили вони і за хресних батьків для своїх дітей... Так само нащадки роду Якова ставилися до нащадків роду Степана.

Із віднайденням метричних книг Озимини різні тлумачення щодо походження Франків відпали. Не залишилося сумніву в тому, що прадід Івана Франка, Теодор (Федь) Франко, який прожив цілих сто років (у глибокій старості Бог обдарував його ще й молодою дружиною та дітьми), був українцем, селянином, греко-католиком.

Мав у селі рідних та двоюрідних братів. Очевидно, з Озимини був і його батько. Правда, ім'я батька не відоме, бо тодішній священник знехтував настановами щодо записів у метричних книгах — не прояснив у них нічого відносно батька. Міг бути батьком Теодора Василь Франко, про якого з великою повагою пишеться в метричних книгах. Міг бути і Микола Франко, прізвище якого часто зустрічається на сторінках метричних книг. Наприкінці XIX століття ні Василя Франка, ні Миколи

Франка не було вже живих або були вони вже такі старі, що ніхто не запрошував їх за кумів чи старостів.

Не витримує критики думка про “зукраїнщення” предків Франка, які буцімто були німцями. Навіть сам Іван Франко припускався такої думки. І не дивно, бо не міг він про все розпитати у свого батька чи діда, чи стрийка Степана. Усі вони повмирали, коли Іван Франко був ще дитиною. Деякі дослідники вважали, що Іван Франко брав факти і своїх прототипів прямо з життя, що, наприклад, він в образі коваля Гердера в повісті “Основи суспільності” “замаскував” свого діда Івана: “Його прадід був чистокровний німець, коваль, спроваджений з Саксонії ще дідом покійного графа Торського зараз в перших роках австрійського панування. Вже син того старого Гердера оженився з русинкою, дочкою одного заможного торського господаря, а наш Іван, хоч тямив своє німецьке походження, вважав себе русином. Ще дід його покинув двір і осів у селі між господарями, хоч і не робив панщини; от тим-то й Іван Гердер почував себе зовсім мужиком, солідарним з рештою мужиків, і разом з ними стояв не то осторонь, не то в тихім ворогуванні супроти двору”.

Франки віддавна були в Озимині. Після приходу Австрії тут уже жило багато зукраїнчених Франків, і вони зафіксовані в метричних книгах. У метричних записах вони йменуються то кумами, то старостами, то батьками, матерями. У графі “становище” навпроти прізвища Франків усюди стоїть слово “селянин”.

Колонія Крайндберг, звідки могли піти Франки, виникла після окупації західноукраїнських земель Австро-Угорщиною, яка колонізувала окуповані землі своїми поселеннями. Коли ж виникла колонія Крайндберг, Франки вже були в Озимині.

Прізвище “Франко” не походить від слова “франк”, як дехто хоче довести, нав’язуючи Франкам німецьке походження. Воно, можливо, походить від назви географічного місця. Ще у XVI столітті, наприклад, там, де тепер село Залуччя (Залуче) біля Снятина, було село Франківці...

Перша згадка про Франківці відноситься до 1646 року (ЦДДА України у Львові. — Ф. 5, оп. 1, с. 1421), а остання — до 1765 року. Належало це село до королівських земель. Десь у середині XVIII століття воно злилося з іншим селом — із Залучем... Чи жили у Франківцях люди з прізвищами “Франко”? Як встановив дослідник міст і сіл Прикарпаття Петро Сіреджук, люди з такими прізвищами там були. Вони зафіксовані у книгах галицького гродського суду. У 1707 році Франки мешкали не тільки у Франківцях, але й в інших селах, — наприклад, в Угорниках біля Станіслава (ЦДДА України у Львові. — Ф. 5, оп. 1, спр. 203, с. 1016).

Документи дають підстави думати, що для українців не було чужим ім'я "Франко". Воно зустрічається досить часто. Правда, поступово ним називали все менше і менше новонароджених. Уже десь наприкінці XVIII століття це ім'я стає рідкісним. Продовжує воно побутувати на Прикарпатті (ф. 146, оп. 18, спр. 3685, с. 8), про що свідчать Йосифінська та Францисканська метрики навколишніх сіл.

Не були рідкісними і прізвища з коренем. "франк". Йосифінська метрика села Конюхи бережанського циркулу бережанської домінії (ЦДДА України у Львові. — Ф. 19, оп. 9, спр. 34), підписана 20.04.1788 року (тобто тоді, коли й метрики сіл Озимини та Волосатого), зафіксувала кількох людей з прізвищем "Франків". У будинку з конскрипційним номером "402" тоді мешкав досить заможний господар Яким Франків (с. 26), у будинку "185" землевласник Стефан Франків (с. 32). Францисканська метрика села, підписана 19.10.1820 року, теж фіксує Франків: Гресько Франків (будинок 170, с. 29), Стефан Франків (будинок 182, с. 31), Томко Франків (будинок 288, с. 74), Йосиф Франків (будинок 182, с. 83). Нарешті на 156 сторінці цієї ж метрики названо номери земельних ділянок вищейменованих Франків. В обидвох метриках можна знайти також ім'я "Франко": Франко Ткач, Франко Шевців... Чи слово "Франків" було у метриках уже прізвищем — сказати важко.

Церковні метричні книги села Конюхи збереглися від 1835 року (ЦДДА України у Львові. — Ф. 201, оп. 4г, спр. 210 — 214). У них перша згадка про Франків відноситься до 29.05.1836 року. Саме в цей день 36-літній вдівець Антін Франків, що проживав у будинку № 306, брав шлюб з Марією Любонезькою, дочкою Івана Любонезького. Мала Марія 25 років. І Марія, і Антін — місцеві селяни (ЦДДА України у Львові. — Ф. 201, оп. 4г, с. 11). У цих метриках майже на кожній сторінці зустрічається слово "Франків", і люди, що називалися цим словом, були місцевими селянами.

Під прізвищем "Франків" фігурують нащадки вищейменованих селян у документах, що стосуються справи викупу земель у Конюхах від графа Потоцького в листопаді 1860 року (ЦДДА України у Львові. — Ф. 146, оп. 64, спр. 65). Тоді весь ґрунт або його половину було викуплено від графа. Викупили його Іван Франків (будинок 199, с. 58), Павло Франків (будинок 208, с. 58), Петро Франків (будинок 306, с. 59), Іван Франків (будинок 390, с. 61) та Іван Франків (будинок 391, с. 61).

Прізвища "Франко", "Франків" не зустрічаються у Йосифінській та Францисканській метриках села Залуче, що злилося із селом Франківці (ЦДДА України у Львові. — Ф. 19, оп. 10, с. 51; ф. 20, оп. 11,

спр. 30). Цілком можливо, що чоловіки з роду Франків оженилися в інших села або ж ґрунт батьків перейшов до дочок, а ті прибрали собі прізвища своїх чоловіків. Ці факти твердять, що прізвища "Франко", "Франків" з'явилися ще задовго до Австро-Угорщини. Немоżliвим є, щоб в усіх зафіксованих селах Прикарпаття мешкали люди, які пішли від вивезеного з Саксонії коваля...

У документах помічається плутанина із прізвищем. Одне і те ж поле купив то "Франко", то "Франків". У пізніших метричних книгах Нагуєвич один священик записує, що батьком дитини є селянин на прізвище "Франко", другий — на прізвище "Франків". Очевидно, селяни більше послуговувалися прізвиськами, а не прізвищами, і священики при записах народження дитини часто зафіксували саме прізвисько, "шпіднамен", як кажуть гуцули, а не прізвище. У метричних книгах багатьох сіл священики, записуючи факт народження дитини, часто просто писали: народився такого числа, наприклад, Іван, син Івана та Марії... Навіть коли вже прізвища більш-менш прижилися, то священики не "гребували" для більш точного означення і прізвиськами. Часто-густо, коли в селі назбирувалося багато однофамільців, то священик замість прізвища вживав прізвисько...

Прізвище "Франко" вперше з'являється, як уже говорилося вище, у метричних книгах, які в Нагуєвичах вів отець Йосиф Левицький. У 1897—1898 роках минулого століття проти Івана Франка, коли його було висунуто кандидатом у послы, розгорнулася шалена атака. Чисельні агітаційні листки твердили виборцям, що Іван Франко — хитро замаскований жид Франкель, який не захищатиме інтересів селян, бо він не рідного кореня. Доказом того, що Франко таки Франкель, противники брали рудий колір його волосся. Ну чистісінький корчмар... А люди корчмарів у селі не любили, називали їх п'явками...

Ковалем у роді Франків став Яків Франко. Став він ним не в Озимині, а лише тоді, коли переїхав до Нагуєвич. Саме місце, де стояла його садиба — на краю села при дорозі, просило, аби тут, на Війтовій горі, працювала кузня. Яків Франко пішов на науку до дрогобицького коваля, бо місцевий коваль не мав права давати посвідчення про те, що такого-то його учня віднині можна називати ковалем. Таке посвідчення міг дати тільки коваль, що жив і працював у місті. Якщо ж согрішити і твердити, що твори Івана Франка автобіографічні, то ніби саме про це й говорить письменник у своєму "Великому шумі". Там Яків, "хоть неписьменний, а все-таки не лише термінував три роки в Дрогобичі у славетного коваля і довголітнього цехмістра Мороза, але й потім, у часі тісніших років, часто їздив на Поділля по пшеницю та до Садогури по кукурудзу, яку дома

розпродував, та возив сіль із Дрогобича у ті подільські й покутські сторони, де люди, як він мовляв, дуже лакомі на тоту святу сіль, бо її у себе не мають". У метричних книгах Дрогобича між 1825—1842 роками зафіксовано багатьох Морозів, що були ковалями. Очевидно, прізвище "Мороз" так часто повторювалося в кузні Якова Франка, що Іван Франко запам'ятав його на все життя і використав його навіть у повісті "Великий шум".

Певно, вже так доля забажала, аби збереглася кузня, в якій "термінував" Яків Франко. Вона — на самому краю Дрогобича, на вулиці Стрийській, у господарстві, яке тепер має орієнтаційний номер "178". Широкі залізні двері давно замкнені. Останнім власником кузні був Микола Мороз, а в діда його, Михайла, брав науку Яків Франко. Трохи далі звідси колись варили з відходів нафти "шмір", яким змащували осі в колесах возів. Усе було розумно: коваль мав кузню, а шміляр поруч — власний інтерес. За шмілярнею був холерний цвинтар, а збоку — толока...

"Тісні роки", про які говорить Іван Франко у повісті, — це тридцять років минулого століття. "Не переслухаєшся сумних оповідань про ті часи, — писав Іван Франко у 1882 році. — Кілька літ за рядом не родило майже ані крихти: нивка, на котру висіяно корець доброго насіння, видала чвертку самої посліді. Народ кормився гірчицею, лободою, кропивою. Сотки йшли "в Поділе", покидаючи свої хати і поля на ласку Божу; другі спродували земельку не вже за півдармо, але таки-таки майже за нізащо.

Я знаю случай, де один неборака продав нивку "за миску пирогів". Хліб пекли Бог знає з яких мішанин: м'якини, отруб, кори дубової, сушеного пирію, а навіть здрухнілого і втовченого дерева і т. д... Картопля також не родила. З нивки було накопlesh цебричок, та й то дробини, як горошок. Не одна господиня, протомившись цілий день над копанням, вечером усе викопане забирала в запаску і, голосно ридаючи, мов по покійнику, вертала додому..."

Про ті голодні роки Яків Франко любив розповідати чи гостям у хаті, чи просто у кузні. Ковалем Яків Франко став ще при житті Марії Тимишин — першої своєї дружини. Не так поле, яке мав Яків Франко на Війтовій горі, як ковальське ремесло давало йому засоби на прожиток. Воно, як казали в селі, дозволяло йому господарювати на широку ногу і навіть допомагати бідній родині. Бачити чуже добро в Нагуевичах уміли добре. Правда, ніхто не зважав на те, скільки сил треба було на те, аби гепати молотом, дихати чадом, від якого відпльовувалося іржею. Ніхто не хотів бачити опіків, пропаленої дзиндрами шкіри, вивихів, простуд...

Робота з'їдала Якову здоров'я. Село тільки заздрило йому. І його достатку, і молодій жінці...

Степан свій вік скоротав на полі. Не доробився статків, молодим пішов із світа, покинувши дрібних дітей та хвору жінку, яка невдовзі пішла за ним.

Не збереглася і родинна хата. І хоч Франки не будували її, а відкупили, все ж вважали своєю, рідною. Стояла вона від дороги метрів на сто. Заїзд до неї і до кузні був широкий щоб розминулося два вози. Обгороджена від дороги тином з ліщини, біля якого росли мальви, кущі калини, буйний паслін, від якого ніякої користі, тільки кури, ховаючись від спеки, неслися в ньому. У хаті всього двоє невеликих вікон. Виходили вони на полудень, обставлені різними квітами: мушкательною, що цвіла безперервно, і "мокрим Іваном". Великих вікон не треба було, бо, по-перше, вдень людина весь час працює надворі — у хаті нічого сидіти. А по-друге, взимку від великих вікон студінь, і так в усі шпари, що між брусами, з яких дильовано хату, щороку треба було запихати як не конопляне клоччя, то ви сушений мох.

Перед вікнами — малий городець і куш калини, в якому завжди якась птаха звивала гніздо. З дозрілих ягід (а то відразу після першого приморозку) робили сік, який помагав при простуді. Ягоди заливали медом і виставляли на вікно між вазонки — на сонце. Помагав той сік чи ні, але в хаті він завжди був. У городчику росли: розмарин, що на дрібне піжмо схожий, кілька кущів фіолетової туї, айстри, що зацвітали на саму Першу Богородицю і несли їх до Церкви святити.

Зі сходу (зліва, як виходити на подвір'я) — шопа. Усе, що на господарстві, скидалося до неї: старі хомути, і колеса від возів, і grindжолята, і старі коробки на зерно, і мальована дрогобицька скриня, куплена на ярмарку. Відразу за шопою шпихлір. У ньому тримали зерно, і двері тут були під пильним оком. Посеред двору — криниця, викладена камінням, зверху обцямрована дубовими дошками. Криниця досить глибока, бо вода на горі високо не підходить. Ту криницю будімто бозна-коли викопали — може, ще за нападів татар і турків на село. Воду витягували жердкою, а не журавлем. Справа, при вулиці, уже за Якова збудували кузню. За шпихлірем, кузнею та шопою починався сад, до якого входилося через низьку хвіртку. Відразу за хвірткою — пасіка, яку було збудовано ще при Гнаті Добровлянським. Потім пасіку доглядав Яків, а після нього — Онуфрій. Меду в хаті було повно, бо приносили бджоли добрий даток. Поруч — поле, а навколо — ліс. І до Панцизни рукою подати, і Радичів під носом. Ярий віск Яків жертвував Церкві. Сад доглянуто по-господарськи: і не густо, і не зарідко. Засадиш його густо, то під деревами нічого не буде

рости... Ні порічки, ні агрус. Правда, їх чомусь під плотом висаджували... І трава в саду мусить рости — завжди має бути під руками. Треба корову доїти — візьмеш серп, підеш до саду і нажнеш трави — є що корові дати. Яблука в саді такі, щоб довго зберігались. Користі з таких, що не можуть полежати, ніякої. Щоб хоч до Різдва долежали.

З півночі — друге подвір'я, так зване господарське. На нього з хати виводили задні двері, якими ходилося до стодоли і стайні, що стоїть паралельно до хати. За стайнею і стодолю два стійки, чи, як ще кажуть, обороги снопів або сіна. Конструкція їх геніальна: рухливий дашок, який можна підняти на будь-який рівень. Навезли сіна чи снопів — підняли вгору, забрали сіно чи снопи — дашок опустили.

Хата як хата. Не гірше і не краще від інших. Кожну деталь у ній випробувано віками. Посередині сіни, а по боках — дві кімнати. Та, що від сходу, називалась долішньою. У ній стояла велика старосвітська піч, що займала мало не півкімнати зі своїми припічками і запічками, розташування яких пояснено самими назвами. До запічка припирало ліжко з дерев'яних дощок та з дерев'яною побічною. Північну й південну стіни з'єднувала лава. Вздовж південної стіни — друга лава. На східній стіні, якраз над лавою, — мисник, де стояли миски і горшки. Внизу мисника на спеціальних гачках висіли парадні горнятка, куплені в крамниці. З них не пили і мили їх тільки перед великодніми і різдвяними святами, під час великого прибирання.

На стінах — образи, а на печі завжди сушилося просо, яке потім товкли в ступі. На просо накидано верети — на них добре спати. Особливо старим і хворим на радикуліт. Просо добре лікує.

Кімната навпроти, що площею однакова з долішньою кімнатою, вважалася парадною. У ній, уздовж західної стіни над столом, від вікна і над ліжком, висіли образи. Богородиця з дитятком, мальована на полотні, була центральною іконою. З північного боку стояла також піч, але менша, ніж у долішній кімнаті. Навпроти дверей — великий дерев'яний стіл. Його перед святами мили лугом і шкребли ножами. Віко з нього або знімалось, або піднімалось, і відкривалася велика шухляда, в яку ховали хліб, ложки, миски і всякі дрібні кухонні речі. Коло дверей від вікон стояв цебер на трьох ногах. Його називали люшвак. У нім мили посуд. Стіни і стелю білили білою глиною.

Над вікнами висіла полиця з ялинового дерева. У ній стояли горшки і те, що не вміщалося у миснику. Над піччю було прилаштовано гряди, де сушилося все, що в погоду сушилось на сонці надворі. Посеред стелі — грегар. На ньому було виписано, коли саме збудовано хату, хто її господар і будівничий. З обидвох печей дим виходив до димника в сінях, а

звідти вільно собі розвіювався. Міг задимити цілу хату (тоді говорили, що завтра не буде гарної погоди) або ж піднімався вгору і гуляв по горищу, а потім через шпарини виходив надвір.

На поді (стриху) стояли різні господарські речі, зокрема діжки з соломи і перетягнуті коленим лозовим пруттям. До них зсипали зерно, полотна, виправлену шкіру і, звичайно, дубові жолуді, якими годували свиней. На стриху тримали вила, граблі, лежата до саней і тому подібне. Там лежала і лопата, при допомозі якої пекли великодню паску. Вона цілий рік коптілася у диму, а перед Великоднем господар знімав її (господиня мила) і садив нею у піч паску. Люди ворожили: якщо паска вдасться, буде пишна та гарна, не розтріскається, то цілий рік буде, як та паска: добрий, щасливий. Коли ж паска розтріскувалась, розлазилась або западалась, то вважали, що буде цього року в хаті нещастя. "Одинокий раз, — писав Іван Франко, — запалася та роз'їхалася паска в нашій хаті в ту великодню суботу, коли вмер мій отець".

У диму весь час вудилося сало та полоті солонини. Коли наставав переднівок (не було молока і не зібрали ще нового урожаю), їли ту копчену солонину, що висіла на жердках, як у казці про Лиса Микиту.

Багато всякого бачила батьківська хата. 1886 року восени, коли вже скосили траву на отаву і звезли до стодоли, вона згоріла. Був тоді такий вітер, що не давав людині дихати. Зірвалося кілька іскор з обійстя, де тепер живе Іван Гром, і понесло їх на хату Франків. Вона миттю загорілась. Якраз нікого не було вдома — усі були в стодолі, скидали в засіки отаву. Встигли винести з хати тільки трохи меблів, ліжко, мисник, трохи ікон, ще якісь дрібні речі. Решта пішло з вогнем. Врятовані речі тепер зберігаються в музеї.

Про нещастя повідомив Івана Франка Гринь Гаврилик. Іван Франко відповів на це повідомлення — лист від 31.10.1886 року: "Дорогий тату! Дуже тяжко діткнула нас відомість о Вашім нещасті. Напишіть, що то за причина була того пожару і яка велика Ваша шкода, коли надієтесь від асекурації? Чень же озимина вже була засіяна"... Так, була. Захар жив "на боці" — пристав за зятя до Ясінських. Онуфрій, що тільки-но одружився з Юлією Дидинською з Ясениці-Сільної і ще не мав дітей, мешкав разом з Григорієм Гавриликом.

Допомогли погорільцям трохи люди, трохи було асекурації, і в 1887 році на місці згорілої хати вже стояла нова хата, в якій жили дві сім'ї: Григорія Гаврилика та Онуфрія Франка. Невдовзі на батьківське обійстя перенісся і Захар Франко, бо не міг знайти спільної мови з Ясінським — своїм тестем. Він збудував хату на місці згорілої стодоли. Так ті хати стояли до 1936 року — до 20-річчя від дня смерті Івана

Франка. Створений до відзначення дати комітет вирішив відкупити франківське обійстя і поставити на ньому дитячу захоронку. Захар Франко розібрав свою хату і збудував нову, яка стоїть і понині. У цій хаті і відбулися трагічні події під час війни — залишилися сиротами онуки Захара Франка від сина Миколи, бо Миколу і його дружину розстріляли німці.

У 1904 році з обійстя вибрався в село Підгірки коло Калуша Онуфрій Франко. З собою забрав дещо з батьківської садиби, зокрема багато ковальського інструменту, який тепер зберігається в музеї "Родина оселя Франків".

Постало питання: як бути з хатою, в якій бував Іван Франко, його родина, де народився його син Петро. Вона була вже власністю Михайла Кушніра — чоловіка Марії Франко. Питання меморіальності не було враховано, і комітет дозволив Михайлові Кушніреві продати хату, навіть розібрати. Дерево з хати продали десь "на Баню в Бориславі" (є таке передмістя в Бориславі, яке називають Банею). Уже ніхто не пам'ятає, кому саме було продано дерево...

До будівництва дитячої захоронки, як тоді називали дитячі садки, не дійшло. Михайло Кушнір збудував собі малу хату (з кухнею в долоню та сіннями) нижче Франкової пасіки. Ще й сьогодні зберігається її фундамент. Син Микола, який одружився з Марією Білоголовкою, збудував собі невеличку хатину навпроти того місця, де у Франків стояла кузня. На місці кузні збудовано стайню.

У 50-тих роках на обійстю, близько дороги, було поставлено арку та камінь з написом про те, що тут стояла хата Івана Франка. В 1981 році за ініціативою Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка було відновлено обійстя Івана Франка.

Миколі Кушніру було дозволено продати будови, які вже не мали меморіального значення. Усі меморіальні речі від нащадків Михайла Кушніра та Григорія Гаврилика перейшли в музей-садибу. Дерево з хат було продано в село Стефанії Гатараняк для будівництва хати. Воно було старе, але добре.

Усім Кушнірам, у тому числі й синові Зиновію та дочкам Стефанії і Любі, було дано в Дрогобичі помешкання.

На нещастя, рівно через сто років, знову на обійстю Франків сталася велика пожежа — згоріла стодола. Її, звичайно, відреставрували, надали їй первісного вигляду. Найдивніше знову був сильний вітер, знову (права, від електропроводу) іскра, як сто років тому, полетіла з того самого обійстя, де тепер живе Іван Гром.

VIII. ЯСЕНИЦЯ-СІЛЬНА

Дружина Якова Франка Марія Кульчицька походила з Ясениці-Сільної. Це село дуже подібне до Нагуєвич. І воно розділене на дві частини: одна з них, що прилягає до гірського пасма Діл називається Ясеницею Вижньою (Верхньою), а друга — Ясеницею Нижньою (Долішньою). На відміну від Нагуєвич, які одним боком через Війтівську гору витягнулися до Дрогобича, а другим — до самбірської дороги Ясениця-Сільна простяглася одним боком до Дрогобича, а другим — до тракту, що вів на Попелі, а далі — на Борислав, де на передмісті Бая Котівська знаходилися нафтові шиби та копальні земного воску. Туди з Ясениці-Сільної — рукою подати. На заробітки в Борислав відправлялося мало не все село...

І хоч кожна з частин Ясениці-Сільної прагнула до адміністративної окремішності, все ж ця проблема не набула такого характеру, як у Нагуєвичах, де кожен священик хотів мати окрему парафію.

Мешканці Ясениці-Сільної не були такими агресивними, як мешканці Нагуєвич. Вони не ходили свідчити проти своїх душпастирів у Перемишльську консисторію, відмовилися брати участь у відомому процесі проти отця Йосифа Левицького — вважали, це їм не личить. Навпаки, Ясениця-Сільна підтримала Йосифа Левицького в його намаганнях викоренити в селі пияцтво та фізичну і моральну розпусту, за що нагуєвицькі селяни їм дорікали. У Ясениці-Сільній не сталося розколу громади, хоч тут було дві Церкви, посвячені Різду Пресвятої Діви Марії. Одна — одна у долішній частині села, друга — у верхній. Коли було збудовано долішню Церкву — ніхто не знає, та й документів про це немає. Що ж до Церкви у вижній частині села, то вона тут була з давніх давен. Відомо, що її, струхлявілу, було розібрано і на її місці в 1864 році збудовано нову Церкву (у цьому ж році освячено). Ця Церква була в селі основною. Церква в долішній частині села вважалася філіальною, чи, як тоді прийнято було говорити, "дочірньою". Вона була дерев'яна, мала таку ж долю, як усі дерев'яні споруди. В 1904 році в село з канонічною візитацією для перевірки церковних справ прибув перемишльський єпископ К. Чехович. Він, оглянувши Церкву, заборонив відправи у ній, бо Церква ледь трималася. Звичайно, єпископа ясеницька громада послухалась. Церкву було розібрано, продано господарям з Попелів, які возами перевезли її до

себе. Старий іконостас із розібраної церкви звезли у дзвінницю нової Церкви неподалік основної ясеницької дороги. Частина ікон з іконостаса пропала від дощів, вітру, сонця та шашелю, а частина потрапила до рук колекціонерів.

Ясениця-Сільна — село багате. У всіх навколишніх селах на знак знесення панщини ставили хрести, а ясеницька громада, зібравши гроші, уже в 1850 році приступила до будівництва каплиці. Її збудували швидко. Вона без змін існує понині, унікальна пам'ятка культури та історії. Ця каплиця обійшлась мешканцям Ясениці-Сільної, як інформував у 1850 році "Вісник для русинів австрійської держави" (мокрянський декан Лев Кордасевич), в 1786 ринських і 14 крейцарів. Відрізнялась Ясениця-Сільна від сіл даної округи ще й тим, що тут віддавна жили люди горді, нащадки шляхти загородової, про яку складено таку приказку: "В Ясениці така шляхта: спереду — ворок (мішок), а позаду — плахта". Привілеями носії гонорових титулів не користувались, та й сам титул нічого спільного з багатством не мав. Правда, при панщині шляхта загорода кріпосних повинностей не виконувала. Тому своїми "привілеями" шляхтичі з Ясениці-Сільної не хотіли поступатись, і перші місця перед вітварем у Церкві зберігалися за ними — нікого до них шляхта не підпускала. У сіряках шляхта мала не простий комір, а, як казали, "ковнір з Богородицею". Про такий комір звичайні люди і не мріяли, бо на нього треба було багато сукна. Шляхта з Ясениці-Сільної була українською. Титули їй надали польські королі за те, що її предки відзначились у боротьбі проти турків та татар. Дружина Якова Марія з Кульчицьких тягнула свою родовідну від роду Юрія Кульчицького, героя Віденьської битви проти Османської імперії. Ясениця-Сільна була селом особливим — адже в ній жили шляхтичі... Людині, що проштрафилася перед громадою, тут оголошувався бойкот, про який цікаво розповів Василь Франко, небіж Івана Франка, у книзі "Дрогобиччина — земля Івана Франка", яка вийшла як 25-й том "Українського Архіву" в 1973 році. "Для такого, — писав Василь Франко, — що попався під кару бойкоту, не було іншої ради, як піти і перепросити громаду чи товариство, до якого належав, або втікати з села. От приклад — іде чоловік, що його, згідно з громадським судом, за якусь провину бойкотують. Побачив сусіда — "Добрий день, сусіде!", — але сусід не відізвався, відвернувся і пішов. Надходять школярі. Ані одним словом ніхто з них не обізвався до бойкотованого. Прийшла неділя. Біля церкви ніхто до нього ані словом не обізвався. Навіть у власній хаті виникає також непорозуміння. Жінка, діти, ближча родина — всі дивляться на нього вовком. Бо через нього не можна показатися в село між людей. І рад-не-рад треба було що немилу

справу негайно виправити. Це був найкращий і легкий спосіб ліквідувати всякого роду свари, чвари, непорозуміння, які часто між людьми трапляються. Тому в нашому селі не чути було про якісь несовісні вчинки, як крадіж, бійки, п'янство та всякі інші збитки". І це правда. У самбірському повітовому суді справ такого роду зі свічкою не знайдеш за десятки років. Коли родина йшла в поле, то хату закривали не тому, що боялися, аби сусід не злакомився на чуже добро, а від собаки чи kota. Тут ніколи жебрака не відпускали без датку, подорожнього завжди нагодували. Тут кожен міг вільно йти в поле чи в ліс — нікого не боявся.

Від Нагуєвич Ясениця-Сільна відмежувалася адміністративно в 1531 році на основі декрету короля Сигізмунда I. Згідно зданими актів ревізії Перемишльської землі (1692 року), Ясениця-Сільна була невеличким селом з 64 хатами та господарствами. Тільки п'ять родин були вільними від панщини. Вони займали три чверті лану, а всього було три лани. Поля, що належали селові, в актах охарактеризовані як врожайні. Було ще п'ять ланів пустирів. З Ясениці-Сільної до Нагуєвич дорога йшла попри Радичівський ліс, виходила коло Воріт. Вона збереглася понині, дуже запушена, з калюжами і вибоїнами. Цією дорогою тепер їздять тільки вози, яких не пускають на асфальт, та трактори. Від села до Дрогобича, як іти звичною старою дорогою, десь з дванадцять кілометрів.

Великий вплив на Ясеницю-Сільну мали священики та вчителі. Якось складалося так, що сюди прибували досвідчені, поважні пастирі. Від ясеницької громади вони одержували поле та інші датки. Ясениця-Сільна входила до мокрянського деканату Перемишльської єпархії. Найдавніші метрики села відносяться до 1785 року. Вони засвідчують, що тоді тут священиком був Іван Ганкевич. Правда, його записи обриваються 1786 роком. Дальша доля цього священика не відома. У 1786—1796 роках священиком в Ясениці-Сільній був Антоній Новаковський, але метричні книги про нього нічого не розповідають. У 1802 році в село прибуває отець Микола Гуркевич, про якого метричні записи дають щедрі інформації. Оскільки він висвятився 1796 року, то очевидно, ясеницька парафія не була його першим місцем роботи. Де він працював до Ясениці-Сільної — нема жодних даних. Найдавніший довідник шематизу для Перемишльської єпархії інформує, що Микола Гуркевич був 1768 року народження. Був Микола Гуркевич одружений з Катериною Смольницькою — дочкою пароха з села Сушиці Старосамбірського повіту Михайла Смольницького. Було у них багато дітей, більшість з яких помирала ще в дитячому віці. 31.03.1807 року померла дочка Юлія — їй було 6 років (спр. 6143, арк. 51); через півмісяця, 17.04.1807 року, померла дочка Анна — було їй чотири роки. Дочка Текля, що народи-

лася 10.09.1816 року (спр. 6146, арк. 1), пішла з життя 22.01.1817 року (спр. 6143, арк. 56). Перед нею, 14.12.1816 року, помер шестирічний син Михайло (спр. 6143, арк. 56), а 31.01.1817 року народився Гнат (спр. 6146, арк. 7). 12.09.1826 року померла дружина отця Гуркевича Катерина (спр. 6143, арк. 61). Було їй тоді 45 років. У 1831 році холера забрала з села 148 людей. Сповідуючи та причащаючи людей, захворів на холеру і отець Гуркевич. 13.07.1831 року, в розпалі пошесті, він помер (спр. 6143, арк. 66). Долішня Церква мала тоді 827 прихожан, а верхня — 760. Не відомо, скільки людей забрала холера — метричні книги Церкви зафіксували жертви тільки серед українців. У Ясениці-Сільній жили ще поляки та євреї. Якщо в Нагуєвичах люди, перелякані пошестю, шукали винних серед відьом, спалюючи їх (про це свідчать документи з того часу), то в Ясениці-Сільній такого не було.

З дітей отця Гуркевича священниками стали Йосиф (1805 року народження) та Василь, на рік старший. Обидвох їх було висвячено в 1832 році. Василь Гуркевич був парохом у селі Бенькова Вишня, що коло Рудок; потім працював у кафедральній Церкві Перемишля, звідти перейшов у Смільну коло Дрогобича, де й помер 05.01.1859 року. Йосиф Гуркевич після висвячення парохував на Равщині, відтак — в Ільнику Турківського повіту; з 1851 року до самої смерті, що сталася 23.10.1870 року, працював у Біличу-Долішньому Старосамбірського повіту. Це перед смертю отець Микола Гуркевич видав дочку Анну за Семена Лісовського, про якого метрична книга не дає інформації. 13.01.1830 року отець дочекався внучки (спр. 6145, арк. 79) Гонорати.

Від 1831 до 1835 року ясеницька парафія була без пароха. Його функції виконував п'ятдесятирічний затварницький декан отець Тома Гашиц (1785 року народження). На його долю випало обслуговувати кілька парафій, бо холера нанесла відчутну шкоду і священницькому кліру. В 1835 році Тома Гашиц почав працювати у селі Ванівка коло Кросна, де 1854 року помер від тифу. На час його пастирства в Ясениці-Сільній припадає народження Марії Кульчицької. Але метричні книги в селі велися недбало багато пропусків, збереглися оригінали і копії записів. У зв'язку з цим не відомо, якого дня та місяця появилася на світ матір Івана Франка. Нема ніяких записів і про отця Гашица. Не залишено великого сліду і по наступнику отця Томи — отцю Степану Кашубинському, старшому за отця Тому (народився 1770 року). Він висвятився 1797 року, перед тим працював у селі Воцановичі коло Рудок, а в 1837 році почав парохувати в Ясениці-Сільній. Довго тут не трудився — на 68 році життя 28.05.1838 року, він помер. Ясеницька парафія знову залишилася без священника.

Певно Перемишльська консисторія переглянула свій підхід щодо віку священників, які вона посилала в Ясеницю-Сільну. Після смерті отця Кашубинського сюди було скеровано випускника Львівської духовної семінарії, однокурсника Маркіяна Шапкевича Івана Ільницького. Був він старший за Маркіяна — 1809 року народження, але висвячувалися обидва в 1837 році.

Іван Ільницький був сином загородового шляхтича з Ортинич Гната Ільницького та Тетяни, дочки Олександра Ільницького. Одружився Іван з Юстиною Котович, дочкою мокрянського декана Антона Котовича та Катерини Вольської. 28.08.1840 року (спр. 6146, арк. 81) у них народився єдиний син Йосиф. Після народження сина отець Іван Ільницький на 29 році життя (10.12.1840 року) несподівано помер (спр. 6143, арк. 84). Молода вдова вернулася до батька в Броницю, де він парохував, але там її чекало нове горе: 07.02.1841 року батько, Антон Котович, помер.

Уже на другий день після похорону отця Івана Ільницького до Ясениці-Сільної прибув новий священник — Михайло Левицький і охрестив дочку загородового шляхтича Станіслава Білинського та Маріанни Бориславської Анну. Був священник 1802 року народження, у 1826 році — рукопокладений і скерований на роботу в Лопушанку Хомину Старосамбірського повіту. Працював там до 1828 року, потім перейшов адміністратором у Звір Самбірського повіту, а з 1840 року — в Ясеницю Сільну. Довго тут не затримався — перейшов на парафію в село Містковичі Самбірського повіту, де 11.08.1856 року помер. 06.01.1841 року саме на Святвечір, у Михайла Левицького, адміністратора Церкви в Ясениці-Сільній, народився син Іван (спр. 6148, арк. 26). У метричному записі твердиться, що Михайло Левицький — син священника Захара Левицького, пароха Баранчичів, і Катерини, дочки Олександра Новаківського. Дружиною Михайла Левицького була Маріанна, дочка Григорія Гуркевича, міщанина з Дрогобича, та Терези, дочки Казимира Глісовича. Сином Захара Левицького і Катерини Новаківської був і пізніший нагуєвицький парох — Йосиф Левицький, який хрестив Івана Франка. В Нагуєвичах у 1856 році, невдовзі перед народженням Івана Франка, 08.08.1856 року, померла ще одна дочка Захара Левицького — Текля, вдова по Якову Черлюнчакевичу, пароху Олеська. Якщо врахувати, що мати Захара Левицького походила з ясеницької шляхетської родини Бориславських, а батьком її був шляхтич загородовий з Ясениці-Сільної Олександр Новаківський, то приїзд прощтрафленого отця Йосифа Левицького з Перемишля до Нагуєвич був логічним і виправданим. Він шукав порозуміння з крайнами, але не знайшов його.

У 1842 році в Ясениці-Сільну прибув отець Іван Чайковський. Уже старший чоловік — 1789 року народження, у 1815 році висвячений. Він давав шлюб батькам Івана Франка Якову Франку та Марії Кульчицькій, своєю доброю і сумлінною працею залишив у селі глибокий слід. Прибув у Ясениці-Сільну з села Глиничі Яворівського деканату. Це село люди називали ще Гнойничами. Від часу виходу першого шематизму (1828 року) ім'я Івана Чайковського фіксується в цьому селі. Разом з отцем Іваном в Ясениці-Сільну переїхала і його мати Анна з Бачинських, вдова по священникові Волі Малиновській Якову Чайковському. З дому Анна Чайковська була Бачинською. Довго при синові не пожила — померла 21.11.1843 року (спр. 6143, арк. 91). Діти отця Чайковського були вже, мабуть, дорослі, тому про них метричних записів, що стосуються шановного отця, немає. Правда, 1859 року в книгах поруч з кострубатими записами, що подібні до записів Івана Франка, з'являються записи сина отця Чайковського Юліана. Він був 1833 року народження, 1859 року рукопокладений. Юліан після смерті батька (16.07.1867 року) посів ненадовго його парафію. У 1869 році перебрався в Ступницю, що неподалік від Нагуєвич, де працював до 1874 року. Відтак отець Юліан став парохом села Городище (коло Озимини) Самбірського повіту. Там працював до самої смерті — до 26.10.1899 року.

На місце Юліана Чайковського Перемишльська консисторія прислала Павла Левицького, сина Михайла Левицького, який перед Іваном Чайковським парохував у Ясениці-Сільній. Народився Павло Левицький, небіж недавно померлого в Нагуєвичах священника Йосифа Левицького, в 1830 році, висвятився 1856 року. Як і Йосиф Левицький, готував себе до вищої духовної кар'єри, тому не одружувався. Мав завзяття до радикалізму та соціалізму, за що його недолюбливав Іван Франко — він навіть "обезсмертив" ясеницького пароха у своїй п'єсі "Учитель". Та попри все отець Павло Левицький відзначався великою жертівністю — на громадські справи не шкодував грошей. Та він мав з чого жертвувати... Володів 85 моргами ерекційного (дарованого громадою) поля, 49 моргами сіножатей. Згідно з цісарськими декретами від 12.01.1868 року та 25.10.1870 року, отець Левицький одержував від держави доплату в розмірі 89 золотих ринських. 1880 року він мав уже 98 моргів орної землі, більше десяти — пасовиська, додалося йому трохи лісу. Тоді в селі було тільки три поляки та 26 корчмарів-євреїв.

1884 року отця Левицького було йменовано професором духовного права та нагороджено високими церковними відзнаками. Чому він надав перевагу селу, а не великому місту чи семінарії, невідомо. Павло Левицький закінчив Віденську семінарію. 1858 року поступив в докторантуру,

закінчив її 1860 року і був скерований на роботу в Перемишльську семінарію. Там був префектом з 1860 по 1868 рік, а водночас і професором семінарії. Може, мав характер свого стрийка Йосифа Левицького? Факт залишається фактом: 1869 року пішов працювати в Ясеницю-Сільну і працював там до самої смерті — 06.01.1905 року. Перед смертю допомагав йому в роботі отець Іван Шевчик (1870 року народження, в 1901 році висвячений). Перемишльська консисторія не залишила його парохом в Ясениці-Сільній після смерті отця Левицького. Туди прибув отець Михайло Никлович — 1874 року народження, в 1899 році рукопокладений. У Ясеницю-Сільну прибув з села Літині Старосамбірського повіту, де працював адміністратором. В Ясениці-Сільній тоді була трикласна школа з українською мовою навчання, з трьома вчителями. Навчалоя у ній 250 дітей.

З якихось міркувань отець Никлович в 1906 році обмінявся місцями праці з отцем Іваном Негребецьким, далеким родичем матері Івана Франка по лінії Кульчицьких та родичем по лінії Григорія Гаврилика. Отець Негребецький був 1853 року народження, у 1878 році висвячений. Перед Ясеницею працював у Заліссі Канчуцького повіту, біля Ряшева. На його місце пішов працювати отець Никлович. Свою першу Службу Божу в Ясениці-Сільній отець Негребецький, згідно із записами у метричних книгах, відправив 01.06.1906 року. Він підтримав у селі дух, який панував при отцеві Павлові Левицькому. Село було одним з найсвідоміших в окрузі. У ньому діяла "Просвіта" яка мала 57 активістів, позичкову касу, касу Райфайзнера з 84-тисячним капіталом. В Ясениці-Сільній діяли товариство "Сокіл", що об'єднувало 38 чоловік та "Січ" з 32 членами. Допомагав селянам "Сільський господар", до складу якого входило 66 чоловік. У селі був громадський шпихлір, діяло Братство тверезості. За отця Івана Негребецького школа Ясеницька трикласна стала чотирикласною, у ній працювало уже шість учителів. Отцеві Негребецькому франкознавство має завдячувати тим, що він першим із дослідників зайнявся вивченням родоvodu Івана Франка і написав цінну працю "До родоvodu Івана Франка", що була опублікована у 7-й і 8-й книгах "Літературно-наукового вісника" за 1926 рік.

У період польської окупації Ясеницю-Сільну було переведено з Мокрянського деканату в Дрогобицький. Отець Іван Негребецький тоді вже мав не 98 моргів орного поля, а тільки 58 та близько 20 гектарів лук і 7 гектарів пасовищ. Помер отець Іван Негребецький 25.05.1925 року. Його могила збереглася на сільському кладовищі. Там є і могила його дружини Юлії з Волянських Негребецьких, що померла 19.03.1913 року. Походила вона з Вільшаниці на Яворівщині, народилася 18.12.1860 року.

Юлію Негребецьку варто згадати бодай за те, що причинилася до зрушення ясеницького жіноцтва, залучення його до громадсько-суспільної діяльності.

На місце отця Івана Негребецького в Ясениці-Сільну прибув молодий випускник семінарії Стефан Юзв'як (1903 року народження, 1926 року висвячений). Він ненадовго затримався у селі його у 1928 році замінив отець Михайло Радошицький (1880 року народження, 1907 року висвячений). За його адміністрування, в 1928 році, Церква у селі згоріла дотла з усіма документами. До нас дійшли тільки копії документів, та й то недосконалі. В Ясениці мешкало тоді 2100 чоловік, серед них 25 поляків та 29 євреїв.

Замість Церкви в селі було збудовано тимчасову каплицю. Церковні відправи відбувалися і в капличці, зведеній на честь знесення кріпосного права. Нова Церква будувалася довго — її висвятили аж у 1938 році. З приходом "нових господарів" НКВД від отця Радошицького вимагало доносів на парафіян, порушення тайн сповіді. За непослух — карало. У його плебанії було відкрито молочарню. Отець при загадкових обставинах облив себе гасом і спалився. Був це свідомий протест проти свавілля чи звичайне самогубство — невідомо. Із метричного запису, зробленого отцем Єднаким, парохом з Нагуевич, який ховав отця Радошицького, спаленого 30.06.1941 року, можна здогадуватись, що це була навмисна страта. Невдовзі було закрито і Церкву.

Родовід матері Івана Франка Марії Кульчицької, яка походила з Ясениці-Сільної, було з'ясовано вже в 1926 році, в десятю річницю від смерті Івана Франка, стараннями отця Івана Негребецького. Він зробив витяги з метричних книг, що стосувалися родини Марії Кульчицької, і вислав їх на зберігання в Наукове Товариство імені Шевченка. На жаль, матеріали ці десь пропали. Дійшла до нас метрична книга одруження Якова Франка і згадувана вже праця Івана Негребецького "До родоводу Івана Франка". Метрична книга одруження Якова Франка з Марією Кульчицькою зберігається в Центральному Державному історичному архіві України: фонд 201, опис 4а, справа 6144, арк. 47. Запис цей зробив отець Іван Чайковський, хоч шлюб нареченим давав не він, а дядько Марії Кульчицької, рідний брат матері Людвіги Кульчицької Іван Гвоздецький — тодішній парох Волосянки Великої. Уся велика родина Кульчицьких та Гвоздецьких поважала отця Івана Гвоздецького: він єдиний з роду став священником, і всі зверталися до нього за порадою чи допомогою. Не кожній родині, що належала до загумінкової шляхти, щастило тоді вивчити свого сина на священника. До Івана Гвоздецького в 1874 році прибув у гості Іван Франко після Лолина, де познайомився з Ольгою

Рошкевич, дочкою лолінського пароха Михайла Рошкевича. На жаль, про отця Івана Гвоздецького відомо дуже мало. З шематизмів можна дізнатися, що був він 1803 року народження. Закінчив духовну семінарію і висвятився 1833 року. Першим його місцем роботи була бідденька парафія у селі Залокоть. Село це належало до Дрогобицького повіту, але Старосамбірського деканату. Там при Церкві Святого Миколая, збудованій ще 1797 року, і сповняв душпастирські обов'язки отець Іван Гвоздецький. У селі налічувалося тоді близько 900 мешканців. Було 127 моргів ерекційного поля. Громада давала своєму парохіві щороку 18 сягів дров для опалення. Поле залокотське не було таке, як у долинах, тому до нього треба було докладати багато праці.

Отець Гвоздецький був одружений, але вяснити хоч що-небудь про його дружину не вдається — немає жодних даних, хоч метричні книги села Залокоть збереглися (спр. 2102). Згідно з ними, першу свою службу Богу отець Іван Гвоздецький відправив 07.03.1833 року. Останній запис відноситься до 01.01.1843 року. Немає записів, які б стосувалися дітей отця Гвоздецького можна зробити висновок, що дітей у нього не було, він усі свої заощадження дарував родині, в тому числі сестрі Людвізі, яка рано овдовіла, маючи дрібних дітей. 21.01.1842 року помер парох села Волосянка Мала Василь Волосянський. На його місце Перемишльська консисторія послала отця Івана Гвоздецького. До парафії Волосянки Малої, що належала до Турківського повіту і Старосамбірського деканату, належала і Волосянка Велика, яка і за населенням, і за площею була вдвічі більшою від Волосянки Малої. І все одно Волосянка Мала була центром парафії. Після смерті отця Волосянського центр парафії було перенесено у Волосянку Велику — тут парохом при Церкві Святого Миколая, відомій ще до 1828 року, став отець Іван Гвоздецький. Метричні книги Волосянки не збереглися, тому тільки з шематизмів відомо, що 1858 року в Івана Гвоздецького померла дружина — він став удівцем. Парафія у Волосянці була багатою, самого ґрунту — 171 морг. Помер отець Іван Гвоздецький 16.01.1878 року. Поховали його поблизу Церкви у Волосянці Великій. Могила збереглася до наших днів. На похороні отця Гвоздецького Іван Франко не був — над ним ішов суд "за соціалістичні" ідеї та участь у "таємному товаристві".

Метрика одруження свідчить про те, що Яків Франко одружувався у 45 років, був удівцем. Насправді йому було тоді не 45 років, а 53. Про наречену, сказано, що вона дочка Миколи Кульчицького та Людвіги Гвоздецької і, виходячи заміж, мала тільки 20 років (тобто вона 1835 року народження). Згідно закону, вважалася неповнолітньою, а тому для вступу у шлюб повинна була мати дозвіл від батьків чи опікунів. Оскільки

була сиротою, такий дозвіл вступити у стан подружжя з Яковом Франком дав Маріанні Кульчицькій отець Іван Гвоздецький.

За свідків молодим були Григорій Стронський та Іван Годзюмба Кобилецький (шляхтич — "нобіліс") з Ясениці-Сільної.

Григорій Стронський був сином Івана Стронського, рільникав Ясениці-Сільній та Марії Одинак. Був він на десять років молодший від молодого (1812 року народження). Григорій Стронський 09.02.1834 року одружився з Марією, дочкою Івана Гаврилика. Їй було 18 років (спр. 6144, арк. 17). Марія Гаврилик доводилася батькові Григорія Гаврилика, вітчима Івана Франка, рідною сестрою.

Іван де Годзюмба (що означає "з Годзюмбів") Кобилецький належав до гонорової шляхти і шляхетським титулом дуже пишався. Був сином Теодора Кобилецького та Марії Сопотницької, які одружились 01.03.1812 року (спр. 61, арк. 8). Теодорові на час одруження було 20 років, а Марії — 18. Обоє були неповнолітніми, а поспішність з весіллям була невипадковою: 12.06.1812 року (спр. 6145, арк. 6) у молодят народився син Іван де Годзюмба Кобилецький. Метричні книги зафіксували ще сина Константина, що народився 23.05.1818 року (спр. 6145, арк. 17) та Анастасію, народжену 21.10.1827 року (спр. 6145, арк. 64).

Іван Годзюмба Кобилецький був парубком гожим. За ним дівки гинули, але Іван, як шляхтич, з простими дівками знатися не хотів — беріг себе для чогось кращого. І швидко знайшов те, чого хотів. Була це Марія Коссакевич, вдова по священику Михайлові Коссакевичу, який помер 20.06.1827 року в селі Висоцькому Ярославського повіту, де служив парохом місцевої Церкви Різдва Пресвятої Діви Марії. Раніше Михайло Коссакевич парохував у Попелях, недалеко від Ясениці-Сільної. Марія Коссакевич була дочкою ясеницького пароха Миколи Гуркевича. Заміж за отця Миколу Коссакевича вийшла тоді, коли він був ще випускником Львівської семінарії (09.02.1817 року). Алюмін (випускник) Коссакевич мав тоді 27 років, а Марія Гуркевич була на десять років молодшою за нього (спр. 6143, арк. 110).

Після смерті чоловіка Марія Коссакевич повернулася до батька. Поки батько жив, вона трималася, як личить попадянци. Коли ж батько закрав очі, все пішло по-інакшому. 24.03.1834 року молода вдова сповила синочка, назвавши його Олександром (спр. 6144, арк. 45). Священик у метричній книзі записав, що це незаконнонароджений син. 19.02.1836 року вдова сповила ще й дочку Анну (спр. 6144, арк. 21). Отже, було в неї уже двоє незаконнонароджених дітей. Чи були це діти Івана де Годзюмби Кобилецького — важко сказати. Факт залишається фактом, що молодий, розквіті сил, а до того ж, згідно з австрійськими законами, повнолітній Іван

де Годзюмба Кобилецький у 25 років посватав 37-річну вдовицю Марію Коссакевич — 01.09.1836 року в молодій сім'ї народився син Степан (спр. 6146, арк. 67), 16.10.1840 року — Михайло (спр. 6144, арк. 81), 09.05.1845 року — Василь (спр. 6148, арк. 58), який 18.06.1872 року одружився з Юлією Городиською (1853 року народження). Мали три сини: Івана, котрий став відомим дрогобицьким адвокатом та організував Ювілейний Комітет Івана Франка, Михайла та Василя. Помер Василь Кобилецький 28.02.1923 року, а його дружина Юлія 04.01.1928 року.

Михайло Кобилецький (06.06.1875 — 24.03.1942) був одружений з Юлією Бориславською, дочкою шляхтича Григорія Бориславського (народився 01.06.1882 року, коли помер — невідомо). Шлюб було зафіксовано в Ясениці-Сільній 09.08.1900 року. Михайло та Юлія мали шестеро дітей: Кароліну (народилася 25.09.1911 року), Розалію (народилася 16.09.1914 року), Марію (народилася 21.02.1917 року, померла 14.11.1918 року), Марію (народилася 06.09.1918 року), Юлію (народилася 20.06.1921) та Івана (народився 01.07.1925 року). Наймолодший син Кобилецьких Василь (народився 03.05.1896 року), 19.08.1923 року одружився з Настею Калапунь (народилася 15.03.1895 року). З нею мав Антося (народився 30.09.1924 року, помер 08.08.1944 року), Юлію (народилася 22.11.1825 року і скоро померла), Василя (народився 02.06.1928 року), Мирослава (народився 01.04.1930 року) та близнят — Любомира та Ірену, що народилися 01.12.1932 року.

У Ясениці-Сільній залишилися і нащадки найстаршої дочки Михайла Кобилецького — Кароліни. Вона 06.03.1932 року одружилася з Костем Кобилецьким (народився 03.06.1909 року). У них було троє дітей: Богдан (народився 04.05.1933 року), Михайло (народився 21.09.1935 року) та Євгенія (народилася 13.03.1938 року).

Тепер метрика шлюбу батьків Івана Франка нікого нічим не здивує. Однак, — пише Іван Негребецький у праці "До родоводу Івана Франка", — "дивно мені стало, що тогди, в 1855 році, коли шляхотські традиції були в повній силі, шляхтянка повнородна, 20-літна, отже, ще маючи час на видання, входить в мезаліанс з 45-літнім вдівцем. Нишпорання в метриках дає мені переконання, що Яць Франко не nobilis*, а faber ferrarius**, яким записаний при одній шлюбі, яко testis*** партії хлопської з Нагуевич. Сам акт вінчання має свідком Гр. Стронського, який в попередніх вписах перед 1848 р. має слово: subditus****, — тут зломаний звичай, що

* шляхтич (лат.).

** коваль (лат.).

*** свідок, староста (лат.).

**** мешканець (лат.).

чужосельці мають свідком чоловіка з власного села, а другий з села нареченої; в сім акті оба свідки сеничани один *agricola*^{*}, а другий *pobilis*; приналежність Яця Франка до Нагуевич, куди піде за ним жінка, в акті шлюбним зігнорована. Розв'язка: психіка шляхти ходачкової з часів панщизняних вважає собі рівноправним чоловіка чину, пожиточному загалові, хоч ним би був ремісник-коваль (в Ясениці Айзенбарт, Бавм, Кетнер), або панщизняк мистець (Гр. Стронський, артист маляр, різьб'яр, співак в крилосі, заступаючий реєнта). Так щодо сеї психіки були обі сторони рівнородні; а щоби про те не було сумніву, Яць Франко не подає свідком (старостою) *testis* з Нагуевич, а уважаного за рівнородного шляхті Гр. Стронського, з яким, зрештою, приятелював⁷.

У метриці шлюбу нічого не сказано про те, звідки походила Марія Кульчицька. Іван Негребецький вже тоді не міг віднайти метрики народження у церковних метричних книгах села Ясениці-Сільної. Але віднайшов метрику народження її брата Павла (тепер це запис на сторінці 69 справи 6146 вищезгаданого фонду ЦДІА України у Львові). Павло народився 01.06.1838 року. Батьком його був Микола Кульчицький, про якого в метриці говориться, що він шляхтич і господар на батьківській частині в Ясениці-Сільній; матір'ю Павла була Людвіга Кульчицька, дочка Василя Гвоздецького та Юзефи Бжезицької. Юзефа Бжезицька також була шляхтянкою. Її батьки — Лукаш Бжезицький та Соломія Солінська. Не пропущено в метриці й роду Миколи Кульчицького. Сказано, що батько Миколи Кульчицького — Олександр Кульчицький теж був шляхтичем; "мав за жінку собі" Марію Кульчицьку, дочку Стефана Ільницького та Анастасії з роду Яворських. Звідки хто походив — у метриці не говориться.

01.02.1840 року народився Гнат Кульчицький (спр. 6146, с.78). У метриці його народження записано, що батьком Людвіги Кульчицької був Василь Гвоздецький, шляхтич з Підбужа.

Оскільки Василь Гвоздецький був шляхтичем з Підбужа, а метрики Марії Кульчицької в ясеницьких книгах не було, то Іван Негребецький припустив, що мати Івана Франка народилася в Підбужі, де тоді жили її батьки. Насправді ж запису про народження Марії Кульчицької в метричних книгах Підбужа (а вони збереглися) немає. Нема його і в метричних книгах навколишніх сіл... Уже надто по-польськи звучать прізвища предків Марії Кульчицької. Надто активними були її брати в польському визвольному русі. Правда, цей рух захопив багатьох українців, які лозунг "За вашу і нашу волю" сприйняли буквально. Отже, могло статись так, що деякі метрики було занесено в костельні книги. Так було

* селянин (лат.)

раніше: якщо — батько дитини-конкубірата українець, то її хрестили в церкві (дівчат — у костьолі). Але у даному разі метрик і хлопців, і дівчат немає. Ясениця-Сільна належала до дрогобицького польського деканату, і всі метричні записи проводилися у костьолі Варфоломея у Дрогобичі. Тогочасні метричні книги збереглися, однак у них не зафіксовано нікого з Кульчицьких із Ясениці-Сільної.

Залишилося тільки два документи, що зафіксували вік Марії Франко: метрика шлюбу від 07.08.1855 року, яка засвідчує, що було їй 20 років, і метрика смерті від 01.06.1872 року, в якій записано, що померла вона в 40 років. Згідно з першим документом, отже, Марія Франко народилася у 1835 році, а згідно з другим — у 1832. Про перший документ Іван Негребецький знав, а про другий — ні. Іван Негребецький, далекий родич Франка саме по материнській лінії, на основі шлюбних метрик прийшов до висновку, що найстаршим сином у Миколи та Людвіги, діда та бабусі Івана Франка, був Іван — 1832 року народження. Він загинув під час польського повстання 1863-1864 років. Другий син Леон, який, згідно з підрахунками Негребецького, народився у 1834 році. Був офіцером, помер у Львові "яко ліквідатор каси". Третьою дитиною мала б бути мати Івана Франка. Дату її народження було вираховано на основі метрики про шлюб. Метрик народження старших братів Марії Кульчицької Івану Негребецькому в церковних книгах Ясениці-Сільної знайти не вдалося.

Отже, 1835 рік. Він у франкознавчій літературі утвердився як рік народження матері Івана Франка. Підстава для такого твердження — метрика шлюбу та родинний переказ, що Марія була третьою дитиною у сім'ї. Ця дата, мабуть, відповідає правді, бо коли б допустити, що Марія Кульчицька народилася в 1832 році, то на день вінчання їй було 23 роки — брати дозвіл на шлюб з Яковом Франком не було б потреби. День і місяць народження Марії Кульчицької не з'ясовані.

Тільки завдяки домовій книзі вдалося утвердити рік народження Марії Кульчицької — 1835. Але ні рік, ні місяць народження в книзі не називаються.

Метрики народження Доміцелли Кульчицької знайти не вдалося. Її нема в метричних книгах, але день, місяць та рік народження наймолодшої дитини в Кульчицьких (Домки по-звичайному) фіксує домовая книга села. Згідно з нею, Доміцелла народилася 05.06.1844 року. Збереглася метрика шлюбу Доміцелли. 25.10.1868 року вона, дочка світлої пам'яті Миколи Кульчицького та Людвіги Кульчицької з Гвоздецьких, якій було 24 роки, виходила заміж за шляхтича загородового Івана Терлецького, сина Гната Терлецького та Параскевії Матковської, якому

було 26 років (спр. 6150, арк. 32). Свідками під час шлюбу були Йосип Льницький та сусід — Олексій Сеньків. Десь через два місяці Доміцелла народила свого первістка — Гната. Була це 20.01.1869 року (спр. 7372, арк. 60). Домова книга зафіксувала також, що Іван Терлецький народився 16.09.1842 року, а помер 16.07.1911 року. Гнат Терлецький 15.07.1897 року одружився з шляхтянкою загородовою Каролею Унятицькою, народженою 12.11.1876 року (померла 23.01.1914 року). У Гната і Каролі були діти. Марія (народилася 25.11.1897 року), Михайло (народився 14.11.1903 року), Юлія (народилася 13.05.1906 року, померла 16.06.1906) та близнята Іван (народився 21.01.1914 року, помер 08.02.1914 року) і Антон (народився 21.01.1914 року, помер 11.02.1914 року). На батьківському маєтку залишився Михайло, який 05.08.1924 року одружився з Павліною Кобилецькою (народилася 20.11.1904 року). У них були діти Кароліна (народилася 17.07.1915 року), Ігнат (народився 25.08.1928 року) та Ольга (народилася 02.02.1933 року).

Сестра Гната Терлецького (набагато молодша від нього Катерина Терлецька (народилася 12.09.1883 року) вийшла заміж за Андруся Дидинського (народився 17.08.1869 року). Мала з ним три дочки: Марію (народилася 10.07.1904 року), Юлію, яка прожила всього кілька днів, та Домну, чи Доміцеллу, що народилася 07.05.1911 року. Андрусь Дидинський невдовзі після народження Домці помер. Катерина Терлецька вийшла заміж за Михайла Смука, родом з сусіднього села Попелів. Він народився 18.07.1879 року, одружився з вдовою Катериною Терлецькою 23.11.1919 року. Мав з нею Анелю (народилася 02.07.1922 року) та Юлію (народилася 01.04.1925 року), яка живе тепер із сім'єю в Бориславі (вона зберегла фотографію сестри Марії Кульчицької Доміцелли з родиною).

Домна Терлецька у 20 років привела на світ дочку Євгенію. Священик написав у метричній книзі, що дитина вона неправого ложа. Народилася Євгенія 21.08.1931 року. 1934 року вийшла заміж за Михайла Чаплю (народився 11.08.1915 року). У них були діти Марія (народилася 15.08.1935 року) та Кароль (народився 01.01.1938 року).

Старшою від Катерини Терлецької була Марія — народилася 04.12.1876 року. 08.06.1892 року вийшла заміж за Івана Бориславського, сина Дмитра Бориславського, шляхтича загородового в Ясениці-Сільній (народився 03.02.1865 року), народила з ним дев'ятьох дітей: Кароліну (народилася 01.01.1897 року, померла 06.01.1906 року), Юлію (народилася 13.10.1899 року, померла 14.12.1989 року), Володимира (народився 02.03.1902 — помер 02.07.1904 року), Кароліну (народилася 28.06.1906 року, як і перша Кароліна, невдовзі померла), Івана (народи-

вся 20.01.1910 року), Володимира (народився 30.11.1912 року), Михайла (народився 09.11.1915 року, помер 13.05.1918 року), Гната (народився 01.04.1918 року) та Каролію (народилася 06.06.1922 року).

Після Марії народився Павло, потім Гнат (метрики народження їх збереглися). Наймолодшою, як з'ясував Іван Негребецький, була дочка Доменіка. Вона народилася в 05.06.1844 році, вийшла заміж за селянина Івана Терлецького.

У мешканців Ясениці-Сільної зберігся ще один важливий документ, на основі якого можна встановлювати дати народження, одруження чи смерті парафіян. Це домова книга села. Таку книгу заводили собі священники. У ній вони записували, хто в кого народився, коли хто одружувався, хто коли помер. Усі записи в домовій книзі зібрано під номер будинку. Згідно з цією книгою Марія Кульчицька народилася 1835 року в Ясениці-Сільній. Числа та місяця народження не записано. Тут зроблено повний метричний фіксаж наймолодшої з Кульчицьких Доменіки. Її іменується ще Доміцеллою. Іван Негребецький у відомій статті зазначив, що йому не вдалося знайти метрики її народження, але на основі метрики шлюбу він встановив, що народилася Доміцелла Кульчицька 1844 року.

Згідно з документами, старі Кульчицькі жили в будинку, що мав у Ясениці-Сільній конскрипційний номер 99 і вважалися шляхтою (нобіліс) ходачковою, чи шляхтою загоноюю. Про таку шляхту Іван Франко розповів у "Знадобах до вивчення мови і етнографії українського народу" — у розділі "Децю про шляхту ходачкову".

Годішня ходачкова шляхта, як твердив Іван Франко, — це звичайні селяни, такі ж, як і всі. Але гонору мав цей прошарок населення в повну хату. Шляхтичі відрізнялися від інших трохи одежею, що мала претензію на "панськість". Якщо менш-більш багатий хлоп хотів одягнутися подібно до "пана шляхтича", то люди піднімали його на сміх. Різниця між шляхтою, що в метриках іменувалася інтригуючим словом "нобіліс", і звичайними селянами фактично не було. Шляхтичі одружувалися із звичайними селянками, а селянські парубки — із шляхтянками; сусіди між собою дружили, кумували та старостували одні одним. Шляхта, прозвана у нас "шляхтою ходачковою", — каже Іван Франко, — се народ український, руський, принаймні по мові... Може бути, що часть нашої шляхти — давні польські поселенці, котрих королі і пани спроваджували на українські землі, — та тільки ж нині з їх польськості осталося дуже мало, і вони під кожним зглядом — люди корінно українські, а тільки піднесені за які-небудь заслуги або що в стан шляхетства".

Якщо ж тепер між шляхтою та звичайним селянином не було різниці, то зовсім інакше було до знесення кріпацтва. Шляхта загонова була

вільнішою: не відробляла панщини, не відбувала шарварків, її не мав права судити суд домінікальний. Навіть якщо шляхта жила серед мужиків, то і там творила окремі осередки. Над селянином пан ставив війта, а шляхта сама вибирала собі пана префекта.

Не дивно, як каже Іван Франко, "у нашої шляхти загонової осталося далеко більше прихильних споминок і симпатій до Польщі, ніж у мужиків. В літах 1830, 1848, 1863, оповідають наші люди, шляхта наша пильно прислухалася до звісток про польські повстання, живо сприяла їм, а навіть про 1863 рік знають докладно, що шляхта загонова у нас робила складки на повстання.

— Постійте-но, — говорив тоді один шляхтич з села Ясениці до мужиків, — швидко воно не так буде — вернуться давні часи, будемо ми знов хлопами орати, а жінками волочити!"

У 1862, 1863 та 1864 роках Іван Франко жив у Ясениці-Сільній у своєї бабуні Людвіги Кульчицької. Син Людвіги пішов у повстанці й загинув. "Газет у селі ніхто не держав, — писав Іван Франко, — вісті про повстання доходили десь-колись, передавалися усно, шепотом, з додатками і прибільшеннями. Десь-відкись заблукалися у село попереписувані революційні стишки, котрі курсували поміж шляхтою і відчитувалися потаємно. Тямлю зміст одного: пани відгрожувалися там хлопам-мазурам за різню 1846 р. "Швидко, — говорилося в послідній строфіці того вірша, — будемо ми вас вішати за горла на гаки, а за вашу душу засвітимо каганець". Осторожно і з трепетом відчитувались ті вірші, щоб не почули хлопи".

Безумовно, бабуся Людвіга теж мала ті вірші, читала їх і вважала свого внука Івана таким, що може почитати ті вірші. Якби вважала його таким хлопом, яким згаданий уже шляхтич з Ясениці-Сільної збирався орати галицькі перелogi, то не дала б йому їх.

Іван Негребецький мав переконання, що будинок під номером 99, в якому жила сім'я Людвіги Кульчицької і звідки виходила заміж Марія Кульчицька, належав Олександрові Кульчицькому батькові Миколи Кульчицького, чоловіка Людвіги. На основі якихось документів або того, що оповідали в селі, Негребецький твердив, що Олександр Кульчицький був головою всіх теперішніх Кульчицьких, що зайшов він у село з якоїсь найближчої економії купив ґрунт у Голубовського. Справді, у селі був Йоганн Голубовський — його зафіксувала "Крайова табуля", але факту продажу ґрунту якомусь Кульчицькому в ній не зафіксовано.

На основі метричних книг вдалося встановити, що помер Микола Кульчицький 09.10.1846 року, проживши всього-на-всього 43 роки (спр. 800, с. 55). Отже, Микола Кульчицький народився в 1803 році — на цілий рік був молодший від свого майбутнього зятя — Якова Франка

з Нагуєвич. У Людвіги Кульчицької залишилося шестеро дрібних дітей, найстаршому з яких, Іванові було лише 15 років, а найменший, Доменіці, — два роки. У Людвіги жив ще й старий батько — Олександр Кульчицький. Він був давно вже вдівцем і не відомо, хто ж була його жінка. Микола Кульчицький був його єдиним сином. Батько пережив свого сина на цілих три роки — помер 24.02.1849 року (спр. 6147, арк. 69). Мав тоді 70 років — значить, був 1779 року народження.

Ні Йосифінська метрика, складання якої закінчилося у квітні 1787 року (ф. 19, оп. XIV, спр. 241), ні Францисканська, складена в 1820 році (ф. 20, оп. XIV, спр. 88), не зафіксували в Ясениці-Сільній прізвища “Кульчицький”. Це дає підставу думати, що до 1820 року Кульчицьких в селі не було. Появу їх мусили б зафіксувати або “Крайова табуля” — книга купівлі-продажу землі, або ж церковні метричні книги, якщо хтось з Кульчицьких прибув у село до когось за зятя. Усі ці документи збереглися, але жодних даних про Кульчицьких у них нема. Зате у Францисканській метриці є інший, цілком несподіваний факт. Будинок № 99 і затабульовані на нього ґрунти належали Іванові Гвоздецькому. Всього він мав десять моргів ґрунту — був не дуже багатим селянином. На основі порівняння топографічних номерів вдалося встановити, що раніше ці ґрунти належали Іванові Монастирському.

Відгадка таїлася у метричних книгах. Виявилося, що 12.02.1796 року 29-річний Іван Гвоздецький одружився з сімнадцятирічною Марисею Монастирською (спр. 6143, с. 52). Будинок, в якому відбулася ця подія, мав номер 183, а на початку століття, коли проходила перенумерація, одержав номер 99. І Марися Монастирська, і Іван Гвоздецький, як пише метрика шлюбу, були шляхтичами. Що спільного було між Іваном Гвоздецьким та Василем Гвоздецьким чи Людвігою Гвоздецькою (батьками матері Франка), поки що встановити не вдалося.

Збереглися метричні книги із села Підбуж, звідки мала б походити Людвіга Гвоздецька і де мала б народитися Марія Кульчицька. Правда, збереглися тільки копії метричних книг, які на відміну від самих книг мали більш конспективний характер і по давали набагато скучніші відомості. Збереглися Йосифінська метрика, складена у 1788 році — дещо пізніше, ніж у Ясениці-Сільній (ф. 19, оп. XIV, спр. 231), та Францисканська, складена аж у 1839 році (ф. 20, о. XIV, спр. 154А). Однак обидві метрики не зафіксували ні Гвоздецьких, ні Кульчицьких.

Жодних подій не зафіксовано і в “Крайовій табулі”. Збереглися метричні книги Підбужа, але вони не зафіксували ні народження матері Івана Франка та її братів, чи когось іншого з її рідні, хоч охоплюють 1784–1854 роки.

ІХ. ПІДБУЖ

Як і Нагуєвичі, Підбуж належав до Мокрянського деканату Перемишльської дієцезії. Теперішню муровану Церкву Івана Хрестителя було збудовано десь у кінці двадцятих років ХІХ століття на місці дерев'яної Церкви, посвяченої теж Іванові Хрестителю. Бо ж не пасувало селові з претензіями на місто мати "сільську", дерев'яну Церкву, тому вирішили поставити "міську" — кам'яну. Нова Церква не потребувала такого догляду, як дерев'яна, тому перший її ремонт було проведено аж у 1936 році. Крім того, Підбуж було визнано центром новоствореного деканату — Підбузького. 1890 року в Підбужі на пожертви багатших людей було змуровано каплицю і посвячено її Господньому Преображенню. Її також 1936 року реставрували і водночас ремонтували.

Церковні метричні книги, які фіксували смерть, народження та одруження громадян, у Підбужі було заведено тільки з приходом нової австрійської адміністрації, що не давала спуску священикам, які, як правило, не здатні були здійснювати записи латинською мовою. Поволі все ставало на свої місця: священики вчилися писати по-латині, але не завдавали собі труда, коли треба було записати професію тієї чи іншої особи. Тих професійне було багато — вони зводилися до слів "аґріколе" (тобто селянин), "нобіліс" чи "доміно". Мали клопіт священики з тим, як записати по-латині слова "кравець", "швець", "мельник", "боднар", "коваль" — тобто ті професії, які, хоч і не часто, траплялися в селі. Написане священиками важко розібрати — перо не дуже слухалося їх. Аби не мати багато клопоту з латиною, вони якомога менше користувалися нею. Записували тільки ім'я та прізвище особи.

У 1785 році у приходстві було 330 українців, а в місті жило ще 90 поляків та 22 євреї. 1938 року склад населення змінився — не на користь українців. У місті стало вже 261 поляк (вони становили адміністрацію повіту) та 213 євреїв, що заправляли всіма фінансово-економічними справами. Українців було всього 680.

До приходства належала також філіальна Церква Іоанна Хрестителя. Вона знаходилася за півтора кілометра від матірньої Церкви. Була збудована 1830 року, на місці старої дерев'яної Церкви. В 1864 році згоріла від блискавки.

Першим священиком у Підбужі, якого зафіксував шематизм, був Григорій Пужаковський. Народився він у 1788 році, в 1816 році його було висвячено. Помер на 43 році життя — 05.08.1831 року (спр. 4401, арк. 62). Але отець Григорій Пужаковський не був першим священиком, який вів записи у метричних книгах Підбужа. 1784 року тут служив парохом Іван Корчинський, який, якщо судити з метрики його смерті, що сталася 29.04.1791 року, на 69 році життя (спр. 4401, арк. 10), був 1722 року народження. Разом з ним у філіальній Церкві працював священик Василь Малнекевіч, про якого відомо тільки те, що може дати метричний запис про смерть (спр. 4401, арк. 6). Він помер 01.01.1787 року — на 53 році життя, тобто був 1734 року народження. Отоді й прибув у Підбуж Іван Кімакович. Він сповняв тут душпастирські обов'язки до 1796 року. Іван Кімакович доводився рідним братом дідові Катерини Кімакович — бабусі Івана Франка. На превеликий жаль, прізвища його не фіксують шематизми, але дещо про нього розповідають метричні книги. Був одружений з дочкою отця Дмитра Котовича, який дав цілу династію священиків Котовичів, що працювали в Мокрянському деканаті — у Нагуєвичах, Ясениці-Сільній, Мокрянах та Брониці. 27.09.1795 року в отця Івана Кімаковича народилася дочка Розалія. Більше відомостей про цього священика немає. Відомо тільки, що на місце пароха Івана Кімаковича в Підбуж прибув у 1796 році священик Іван Винницький, рідний брат отця Василя Винницького, що був тоді парохом у Нагуєвичах і за якого тут розпочалося будівництво двох Церков Святого Миколая. Дружиною отця Івана Винницького була Тетяна, дочка отця Дмитра Котовича, що парохував у Мокрянах. Чи була Тетяна старшою від сестри Луції, яка була за отцем Іваном Кімаковичем, чи молодшою, на жаль, встановити не вдалося. 30.01.1796 року в отця Івана Винницького та Тетяни Котович народилася дочка Марія (спр. 4402, арк. 45). 01.09.1798 року (спр. 4402, арк. 49) народилася дочка Анжела, 27.03.1800 року — Настя (спр. 4402, арк. 52), а 28.06.1801 — Анна (спр. 4402, арк. 55), яка 26.09. цього ж року померла (спр. 4401, арк. 18). Померла і наступна за Анною дочка Агрипина, що народилася 11.06.1804 року (спр. 4402, арк. 64), а померла 08.07.1805 року (спр. 4401, арк. 21). Через два роки від запалення легенів — 27.09.1807 року (спр. 4401, арк. 22), помер і отець Іван Винницький. Було йому тоді 46 років (тобто був 1761 року народження). Це перед тим він віддав свою п'ятнадцятирічну дочку Теклю заміж за якогось Андрія Мальчевського, котрому було 24 роки. По його смерті мокрянський декан послав на парафію отця Михайла Березницького. Дружиною отця Михайла, котрий належав до шляхти ордену Куприяків, була Анна, дочка Луки Бжезинського, рідна

сестра Марії-Йосифи — дружини Василя Гвоздецького, батька Людвіги Гвоздецької. 18.06.1808 року в сім'ї отця Михайла Бережницького народилася дочка Текля (спр. 4402, арк.72), 06.02.1810 року (спр. 4402, арк. 77) — син Іван, 15.08.1813 року народився син Карло (спр. 4402, арк. 85), а 08.05.1815 року — син Яків (спр. 4402, арк. 92). 17.04.1816 року отець Михайло Бережницький раптово помер від запалення легенів, залишивши дружину з чотирма дрібними дітьми. Найстарший доні було тоді вісім років, а синові — шість. Самому ж отцеві Михайлу сповнилося тільки 35 років — був 1781 року народження.

На місце отця Михайла Бережницького у Підбуж прибув отець Григорій Пужаковський, якого зафіксували шематизми. Він мав тоді 28 років, закінчив духовну семінарію, висвятився у 1816 році. Підбуж був його першою парафією. Був одружений з Антоніною, греко-католичкою, дочкою Лаврентія (Лоренца) Шульцберга. 12.06.1818 року (спр. 4402, арк. 100) в них народився син Петро, який 08.06.1819 року помер (спр. 4401, арк. 40). Наступного сина, що народився 27.11.1821 року (спр. 4404, арк. 28), назвали Олександром-Петром. Не судився довгий вік дочці Корнелії: народилася 03.08.1826 року (спр. 4404, арк. 26), а померла 11.06.1827 року (спр. 4402, арк. 51). Отець Григорій Пужаковський помер 05.08.1831 року. На його місце прийшов Іван Ланкевич — парох, який раніше був парохом Залоктя. У Підбуж він прибув десь у кінці 1831 року, а на його місце в Залокоть став рідний брат Людвіги Гвоздецької Іван Гвоздецький. Нічого суттєвого про цього пароха не вдалося дізнатись. Відомо тільки, що свої обов'язки отець Іван Ланкевич виконував ретельно, вів докладні метричні записи (на відміну від своїх попередників), а тому завдяки йому і вдалося встановити родовідну лінію по матері Івана Франка. Жив отець Іван Ланкевич на плебанії біля Церкви. Будинок мав конскрипційний номер 28. 15.04.1833 року, тобто невдовзі після того, як отець Ланкевич переїхав з Заколотя (спр. 4402, арк. 64), у цьому будинку померла жінка Анна Брилинська, котрій було 62 роки. Важко сказати: була це мати дружини чи, може, звичайна служниця. У будинку під № 28 часто буде зафіксовано смерть різних людей, і це дає підставу твердити, що вони були слугами отця. 26.06.1856 року в домі отця Івана Ланкевича несподівано помер син Лева Кордасевича, що перебрався з Нагуевич у Перемишль. Що саме спричинило смерть — невідомо. Відомо тільки, що мав він всього двадцять років і був вихованцем духовної семінарії (спр. 4401, арк.92). У 1858 році отець Іван Ланкевич овдовів (це відомо з шематизмів). Метрики смерті дружини отця в метричних книгах Підбужа немає. Сам отець Іван Ланкевич помер 20.08.1873 року — на 72 році життя (спр. 4401, арк. 110). На

місце отця Ланкевича прийшов отець Василь Фідик. Він 1840 року народження, 1867 року рукопокладений, у 1874 році овдовів, до Підбужа прибув з села Шум'яч Турківського повіту, де працював з 1868 по 1873 рік. У Підбужі отець Василь Фідик працював тільки рік — у 1874 році перебрався в Розлуч Турківського повіту, де й помер 29.09.1918 року. На його місце став отець Северин Турчманович. Він народився 1844 року, 1869 року рукопокладений, помер у 1892 році. Відразу після закінчення семінарії рік працював у Нагуєвичах, з 1871 по 1874 рік — у Розлучі, потім рік у Підбужі, після чого перейшов у Гвоздець Турківського повіту, а на його місце прибув отець Микола Курівчак, який у Підбужі парохував до самої смерті — до 07.08.1899 року. Отець Микола Курівчак був 1829 року народження, 1858 року рукопокладений. Після закінчення семінарії рік працював у Ясениці-Замковій Турківського повіту, з 1860 по 1874 рік — у селі Яблоніві цього ж повіту; у 1875 році прибув у Підбуж. Метричні книги Підбужа зафіксували, що 17.06.1892 року тут померла на сухоти двадцятисемирічна дочка отця Миколи Курівчака Аврелія.

Отакою була духовна влада Підбужа. Завдяки цим підбузьким священикам метричні книги донесли до нас відомості про рід Івана Франка.

Як вказує метрична книга Ясениці-Сільної, батько Людвіги Гвоздецької був шляхтичем Підбужа. Правда, даних про те, чи був він родом з Підбужа, чи просто, коли вівся запис у Ясениці-Сільній, перебував у Підбужі, немає. Перша згадка про Василя Гвоздецького відноситься до 18.02.1816 року: він, уже п'ятдесятидворічний вдівець, одружувався із сорокадворічною вдовою Мар'яною Татомир з дому Водок (спр. 4403, арк. 38). Зафіксовано й адресу, де молода пара мала замешкати — будинок під орієнтовним номером 11. У цьому будинку 30.06.1800 року помер Фрідріх Водок, якому було 42 роки (був 1758 року народження). Мар'яна Татомир, друга дружина Василя Гвоздецького, згідно з метрикою шлюбу, народилася 1775 року. Фрідріх Водок був, очевидно, її батьком. Коли овдовіла Мар'яна і чи були в неї від першого шлюбу діти, встановити не вдалося через неохайність у записах священиків. Прізвище Татомир було, однак, дуже поширеним у Підбужі. Через рік після шлюбу, 11.10.1817 року, народилася дочка Тереза (спр. 4402, с. 98). Не минуло дівчинці й двох років, як 15.06.1819 року (спр. 4401, арк. 39) вона померла. Більше дітей у сім'ї не було — очевидно, роки брали своє. Усе поле, що належало господарям будинку № 11, у Францісканській і в Йосифінській метриках записано за Тетяною Татомир — тобто Василь Гвоздецький пристав до неї. У дім Мар'яни Василь Гвоздецький привів дітей, що залишились від першої дружини. Деякі з них покинули батька,

завели свої сім'ї, а деякі залишилися тут. 07.09.1827 року (спр. 4401, арк. 100) дочка Марія народила нешлюбного сина Домініка (спр. 4400, арк. 78), 04.07.1839 року (спр. 4405, арк. 53) — нешлюбну дочку Марію. Бог допоміг безпутній Марії — наступного року після народження донечки Марії, 16.06.1840 року (спр. 4405, арк. 64), вона вийшла заміж за коваля з Підбужа Матвія Гайгеля. Матвієві було тоді 44 роки, а Марії — більше — 45. Згідно з метрикою шлюбу, Марія Гвоздецька народилася 1795 року, була дочкою Василя Гвоздецького від першого шлюбу з Марією-Йосифою Бжезіцькою, дочкою Луки Бжезіцького та Соломії Оссолінської. Надто вже по-польськи звучать прізвища предків Марії Кульчицької, хоч, як потім виявляється, у цьому винен священик — перестарався. Матвій Гайгель був удівцем, сином підбузького коваля Ігнація Гайгеля та Йосифи, дочки Каспара Шафера. Гайгелів у Підбужі було повно, але от чи були в Марії Гвоздецької та Матвія Гайгеля спільні діти, з метричних записів не можна дізнатися. У метриці народження позашлюбної дитини Марії Гвоздецької Домініка записано, що в підбузькій метриці дружина Луки Бжезіцького названа Соломією Оссолінською, а в ясеницькій Сальомеєю Солінською. Священики явно намагалися показати панськість роду — прізвище писали на польський манір.

Марія Гвоздецька, вийшовши заміж за Матвія Гайгеля, залишилася у батьківському будинку — в будинку, який дістався у спадок її матері Тетяні Татомир з дому Водок. У цьому будинку 23.09.1844 року помер Василь Гвоздецький (спр. 4401, арк. 76). Мав 80 років — був 1764 року народження. Його дружина Марія Водок-Татомир померла 17.02.1845 року — на 70 році життя.

Аналіз наявних документів наводить на думку, що Василь Гвоздецький був у Підбужі людиною зайшлою, нетутешньою. Могло бути, що він одружився з Соломією Оссолінською (Солінською), пристав до неї, але походив-таки з Підбужа. Вперше прізвище "Гвоздецький" у метриках Підбужа зустрічається під 1803 роком. Саме 19.02.1803 року якийсь двадцятидворічний Яким Гвоздецький (1781 року народження) одружувався з місцевою панною Марисеєю Менкною, котрій було тільки 19 років (спр. 4403, арк. 27). Сумнівно, щоб Яким Гвоздецький був сином Василя Гвоздецького, що народився 1764 року, чи братом...

Якщо прізвище Гвоздецьких у метриках Підбужа зустрічається рідко, то в Опаці, що недалеко від Підбужа — дуже часто. Опака також належала до Підбузького ключа. Йосифінська метрика (ф. 19, оп. XIV, спр. 234), складена 1788 року, зафіксувала, наприклад, Сеня Гвоздецького, що мешкав у будинку № 49; Луку Гвоздецького, що мешкав у будинку

№ 95; Романа Гвоздецького з будинку № 109 та Дмитра Гвоздецького з будинку № 110. Ще більше Гвоздецьких зафіксовано у пізнішій, Францисканській, метриці села (ф. 20, оп. XIV, спр. 160). Усі Гвоздецькі, зафіксовані в метриках, були заможними селянами, але не шляхтою. Усі вони, безперечно, родичі, бо їхні господарства межували між собою. Мали гроші для закупівлі землі. Але у метриках не зафіксовано Василя Гвоздецького, бо не бував він ні старостою, ні кумом. Нічого конкретного не можна сказати і про родинні зв'язки Василя Гвоздецького, але вже те, що опадькі Гвоздецькі запрошували охрестити Івана Гвоздецького, сина Василя Гвоздецького з Залакотя, підтверджує думку, що всі Гвоздецькі були родичами.

Таким чином, факти підказують, що коріння Василя Гвоздецького треба шукати десь коло Підбужа. З метрики його смерті виходило, що він 1764 року народження, а якщо врахувати те, що більшість Йосифінських метрик складалася у 1787–1788 роках, то мало би бути тоді Василеві Гвоздецькому 23–24 роки і, за австрійськими законами, він мав право записувати власність на себе, успадковувати без опікуна право на хату та ґрунт.

Саме прізвище підказує, що Гвоздецькі мали б походити з села Гвіздець, від якого не залишилось і сліду. Після війни, коли встановлювалась у горах радянська влада, біля села вбили якогось активіста, тому село було знищено. А щоб усе це виглядало ефектніше, між горби затягнули трактор, проїхались ним по знищеному селу — так, як колись плугом пройшлися по Карфагену. Окупанти схожі між собою, навіть якщо розділені століттями.

Йосифінська метрика Гвіздця (ф. 19, оп. XIV, спр. 164) складена 1787 року. Вона зафіксувала тут під № 17 Самуеля (тобто Самійла) Гвоздецького, під № 18 — Івана Гвоздецького та під № 19 — Михайла Гвоздецького. Усі вони родичі, мали десь 16–18 моргів землі — назвати їх багачами не можна. Та й метричні книги не називають їх “нобіліс”. Однак “нобілісом” називається-таки мешканець Гвіздця Василь Гвоздецький, що мешкав убудинку під № 45. Опис його лук, пастівників, полів, городів, лісу у Йосифінській метриці займає коло шести сторінок, списаних дрібним почерком. Тільки орного поля у нього 35 моргів, але воно розкидане по різних місцях, — не дивно, бо рельєф гористий. Мати 30 моргів орного поля в горах — це велике багатство. Мав пан Гвоздецький чимало слуг. Вони одружувалися, вмирили — усе це зафіксували метричні книги села, але ні рядочка в них про Василя Гвоздецького... Може, пан Гвоздецький вважав, що в церковних книгах свого села не годиться залишати записи про себе... Раз так, то де ж записи про нього?

Може, в селі, звідки родом Марія-Йосифа Оссолінська? Однак нам відомі тільки прізвища дружини та батьків.

Про Василя Гвоздецького документи заговорили лише тоді, коли він одружився з Марією Татомир...

Можливо, "нобіліс" Василь Гвоздецький вважав себе великим поляком (римо-католиком), і акти громадського стану записувалися у костьольній метриці? Може, так виховав польськість у своєї дочки, що вона також вимагала, аби "нобіліс" Микола Кульчицький зареєстрував шлюб з нею саме в костьолі, щоб там зафіксував і народження своїх дітей?.. Судити про це важко. Метричні книги Підбузького костьолу не збереглися — можна висувати лише здогади. Фактом залишається тільки те, що в родині Людвіги Кульчицької слово "нобіліс" не було пустим звуком...

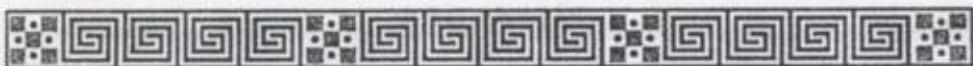
Людвіга Кульчицька в Ясениці-Сільній мала всього десять моргів поля. Чоловік її рано помер — дітей сама допроваджувала до розуму. Поступово продавала поле, щоб синів повиучувати. Для дочок залишалось зовсім мало...

Нічого суттєвого не вдалося дізнатись і про батька Марії Франко Миколу Кульчицького та про діда Олександра Кульчицького. Відомо, що були вони шляхтичами загородовими і в метричних книгах зберегли за собою право іменуватись "нобіліс". Знаємо роки їх життя. Олександр Кульчицький, котрий помер 24.02.1849 року (спр. 6143, арк. 106), був 1779 року народження; Іван Кульчицький, що був одружений з Марією Монастирською, народився в 1767 році. Вони не могли бути між собою батьком і сином, а хіба тільки братами. Між датами їх народження різниця була лише 12 років. Дітей в Івана Кульчицького не було, про що свідчать метричні книги. Ціком природно, що бездітний Іван Кульчицький віддарував свій ґрунт братові Олександру, від якого цей ґрунт перейшов до сина Миколи, що одружився з Людвігою Гвоздецькою. 13.03.1844 року (спр. 6146, арк. 48) метрики зафіксували народження Марії, батьком якої були Іван Густ-Кульчицький, нобіліс, син Михайла Кульчицького, а мамою — Пелагея, дочка Василя Гвоздецького. Документи нічого більше про Пелагею не згадують. Зате згадують про вдівця Івана Кульчицького, який 06.07.1796 року, маючи 32 роки (тобто будучи 1864 року народження), одружувався з двадцятирічною Марією Матковською. Зрозуміло, що Іван Кульчицький, 1867 року народження і одружений з Марією Монастирською, не міг бути рідним братом Іванові Кульчицькому, що одружився з Марією Матковською.

Чи не походила Кульчицькі з Кульчиць, що неподалік Самбора? Родинна легенда стверджує це та й навіть більше: Кульчицькі були родичами героя битви під Віднем Юрія Кульчицького...

Марія Гвоздецька, що вийшла заміж за Матвія Гайгеля, після смерті батька та матері будинок продала і перейшла жити до чоловіка. 1847 року цей будинок перейшов у власність Миколи Стронського, сина Андрія Стронського, пароха села Стронної, та Аполлонії, дочки Івана Черняхівського, пароха села Чукви коло Самбора, та Марії Бачинської. Микола Стронський був одружений з Марією, дочкою пана Теодора Кузевича Винницького та Анни Білинської-Ярошевич. Анна Білинська походила з тих Білинських-Ярошевичів, які служили священиками в Нагуевичах. У цьому будинку 28.02.1847 року народився в Миколи та Марії син Йосиф (спр. 4406, арк. 71), 06.12.1850 року — син Корнелій (спр. 4406, арк. 79), 19.12.1853 року — дочка Іванна (спр. 4406, арк. 86), 07.06.1856 року — син Михайло (спр. 4406, арк. 94) та 27.10.1858 року — дочка Емілія (спр. 4406, арк. 102).

Таке коріння Франкового роду з Підбужа.

Х. ВИХІД З НЕВОЛІ...

Тарас Шевченко так і не дочекався звільнення від кріпацтва. Іван Франко народився якраз тоді, коли в Галичині, провінції Австро-Угорської імперії, кріпацтво було знесене вже вісім років тому, правда, результати цього знесення мучили Галичину ще довго-довго... Тоді, коли малий Франко "побирав науку" в Ясеницькій школі, про панщину нагадували лише хрести по селах при дорозі чи на найвиднішому місці. Мешканці Ясениці-Сільної на честь знесення кріпацтва навіть вимурували каплицю, котра пережила війни, депортації та колективізації і стоїть понині. Про часи панщини люди згадували, збираючись зимовими вечорами у хаті вуйка Павла в Ясениці або ж у кузні Якова Франка. Запамятав малий Іван Франко, розповідь батька про те, як громада села вибрала його для поїздки до Львова — на фестини з нагоди першої річниці знесення панщини, які відбулися 03.05.1849 року. Зберігся навіть лист громади Нагуевич до надвірної канцелярії у Відні, в якому дякувалося найяснішому цісареві за знесення панщини і зичилося йому та його державі многая літ (ЦДДА України. — Львів. — Ф. 146, оп. 30, спр. 2759).

Про те, що руський народ мусить бути вічно вдячним своєму владареві за знесення панщини, говорили своїм учням в Ясениці-Сільній Юліан Андрасевич та священик, і з ними погоджувалися всі селяни, які вважали, що на землі незабаром буде рай, бо раніше, при панщині, було пекло. Та й як не дякувати цісареві за те, що він найперше звільнив від панщини руський нарід у Галичині, а вже пізніше — інші "кохані народи". Тільки нагуєвицький парох Йосиф Левицький був іншої думки — мовляв, погано зробили цісар і його уряд, знісши панщину, до якої уже всі звикли і не уявляють собі життя без неї, а оспівану волю розуміють як звичайну сваволю і безпробудне пияцтво. Проти самого факту існування панщини отець Левицький був проти, але був проти її скасування: треба було зробити ту панщину менш жорстокою, але в жоднім разі не скасовувати її. Саме це і стало причиною суперечки Нагуевич зі своїм парохом, в яку було втягнуто і батька Івана Франка Якова і яка закінчилася трагічно для отця духовного.

Не подобалося знесення панщини і польській шляхті. Вона відчула, що втрачає сенс свого існування, і почала шукати союзників для виступу проти цісаря. Бачила цих союзників зокрема серед української "ходач-

кової шляхти", що сиділа по селах. Але цю "шляхту" спочатку треба було просвітити. В хід пішли різні листки та книжечки. Вони доходили і до Ясениці-Сільної. Родичі Івана Франка з Ясениці-Сільної ще довго зберігали це чтиво, ховаючи його за образами і сволоками. Це була цікава література — вона ставала темою для Франкових статей. У них говорилося, буцімто панщина з давніх-давен базувалася на добровільних угодах між панами та селянами, і була вона добром, а не злом для мужиків. "Гарно пояснювали ці книжечки походження панщини!" — іронізував Іван Франко. З них випливало, що Бог з самого початку сотворив панів і мужиків. Пан мав землю, а хлопові Бог не дав землі. І от безземельний мужик та земельний пан уклали між собою угоду. Пан зобов'язувався дбати про мужика. Дав йому землю, щоб він в поті чола свого, як сказано в Біблії, здобував собі хліб, думав про хату та сім'ю. Пан визначав навіть, на кому мужик може женитися, боронив його від ворогів, ну і зрозуміло, пан мусив просити мужика допомагати і йому. Оця допомога була названа дещо неправильно — панщиною. Панщина була вигідна найперше хлопіві, а не панові, бо в обороні хлопа пан повинен був жертвувати своїм життям. Звичайно, добрі справи забуваються. Забув про це і мужик. Правда, забули й пани. "Хлоп обов'язаний був робити панщину, — писав Іван Франко в "Панщині та її скасуванні 1848 р. в Галичині", — хоч самі пани вже позабували, за що він її робить. Одні казали, що за той ґрунт, на котрім сидить і котрий, мовляв, був панська власність; другі казали, що за ту оборону, яку колись пани давали хлопіві від татар та всяких грабізників; а врешті, інші казали попросту, що то так Бог дав, що так з віку-правіку установлено, аби хлоп робив на пана, що то таке вже натуральне право".

Добре було мужикові. Та за своєю натурою мужик — сотворіння зле, а тому замість вдячності платив своєму владареві, своєму панові, глибокою невдячністю: святив на нього ножі і різав, як це робили гайдамаки, грабував, як опришки, тікав у вольні степи, де ставав п'яницею — козаком.

Звичайно, ці книжечки не писали про те, що в середньому мужик працював на пана 214—321 робочий день. Бувало й таке, що для себе той мужик мав тільки неділі. Пан був би радий забрати для себе і ті неділі, але пам'ятав, що неділя належить Богові, тому не хотів гнівити Його — не гнав хлопів на панщину в ці дні. Не писали книжечки і про такі дрібниці, як те, що хлоп віддавав панові дві третини зі свого селянського господарства. "Коли згадати нашим старим людям про панщину, — писав Іван Франко, — то вони поперед усього пригадують, що панщина — то був такий порядок, при котрім хлоп мусив робити панові. Воно справді так було, але

робота на панському полі була тільки одним проявом панщизняного порядку. Перша основна річ у панщизнянім порядку була та, що законом признана була нерівність між людьми: признано було одних повноправними, панами, а решту людей так чи сяк неповноправними”.

Через таку несправедливість прийшла Божа кара. Вона перш за все проявилась у розвалі та розподілі старої Польщі між трьома державами. Галичина “мала за щастя” попасти під велику ласку Австрії і її якнайяснішого цісаря. Новий господар відразу тверезо оцінив ситуацію, існуючі стосунки визнав непродуктивними, а винною у цій справі визнав польську шляхту, яка довела господарство країни до повної руйнації. Єдиним виходом із становища найясніший цісар визнав скасування давніх кріпосних відносин. Він почав звільняти скасовувати оті старі, “освячені Богом і традицією”, “добровільні угоди” між паном і хлопом, пояснюючи це тим, що його держава буде лише тоді процвітаючою, якщо кожен член суспільства, не кажучи вже про стани, буде процвітаючим. Його імперія базуватиметься на хліборобстві; хлоп годує країну, але саме через існуючі традиції він є найнещаснішим в імперії. Декретом від 23.04.1781 року цісар розпорядився, аби хлопи й далі слухали своїх панів, але женитись вони можуть вже без панського наказу, а з ким їх душа забажає, за власною волею. Цісар милостиво дозволяв підданам віддавати своїх дітей до науки та ремесел. Окрім того, пан не має права брати дітей підданих до себе на службу. Відразу після цього декрету видано було розпорядження про те, що хлоп має робити на свого пана не більше трьох днів на тиждень — тобто вдвоє менше. Цісар зобов’язав відповідні структури забезпечити виконання його розпоряджень вже з 05.04.1782 року. Це приголомшило польську шляхту, яка вважала себе паном Галичини. Більше того. Цісар розпорядився, щоб шляхта готувалася до гіршого: у жовтні 1790 року він збирався зносити панщину. Та зробити цього йому не вдалося. Бог вислухав благання польської шляхти: цісаря Йосифа II не стало, і проект знесення панщини у 1790 році провалився. Наступник цісаря-“реформатора” Леопольд, наляканий криками польської шляхти, не зважувався йти на конфлікт з нею — скасував розпорядження свого попередника. Шляхта задовольнилася цим, але ненадовго. 16.06.1796 року Леопольд II видав раптом патент, згідно з яким, робочий день на панщині повинен був тривати літом не 24 години, а 12, взимку — вісім. Комірники тепер мали право працювати на пана тільки 12 днів на рік, а комірники, старші шістдесяті років, взагалі звільнялись від кріпосних повинностей. Такі ж права одержали і висужені вояки, котрі за цісаря проливали кров на війнах. Звільнялись від повинностей також каліки. Цісар скасував різні податки, які на хлопську голову видумав пан: і за те, що їздив на

базар, мов на жорнах, палив у хаті свічку, мав вікно, одружувався і тому подібне. Було в цьому патенті і щось нечуване: хлоп мав право оскаржувати свого пана — визнався перед законом з ним рівним. Нарешті настав судний день для шляхти — 28 квітня 1848 року. Усім повітовим урядам було доручено сповістити народ, що незабаром панщина буде знесена. "Було се, — писав про ці події Іван Франко, — на самі Великодні свята. З великими бубнами їздили циркулярні комісари по селах і містечках цілої Галичини, всюди скликаючи народ, відчитували йому цісарський патент по-руськи, по-польськи, по-німецьки, вияснювали його, заповідаючи, що з днем 3/15 мая панщизняний обов'язок кінчиться навіки вічні і взивали народ, щоби за те був вірний цісареві і послушний цісарським урядникам"...

Поспішав, поспішав добрий татко цісар. Ще не зніс панщини, а вже казати бити в бубни, розносити вість сю по всіх усюдах. Цісар був такий ласкавий, що промовляв до народу і по-українськи, і по-польськи, і по-німецьки. Ті, хто читав, наголошували на тому, що оці народи, мовами яких читано обіцянку, мають бути вдячні своєму цісареві віднині і навіки. Але виявилось, що ще до тих бубнів і читань народ задекларував свою відданість цісареві. І хто б міг сподіватись: мазури, які зчинили різню, виступили з ножами проти своїх власних, рідних, домових польських панів. І виходило, що свій, польський пан устократ гірший німецького, про якого польські пани ширили найстрашніші чутки.

Не так далеко від Нагуєвич та Ясениці-Сільної село Горожанна Велика. Приїхали туди в 1846 році пани кликати українського селянина братися за коси, сокири, серпи, різне колюче і рубаюче знаряддя та йти здобувати Львів — звільнитися від ласки наймогутнішого та найяснішого цісаря. Закликали селяни найти разом зі шляхтою творити нову Польщу, яка мала б бути для українського селянина мамою рідною. І дикий український селянин, замість того, щоб послухати панів — будівничих нової Польщі, збив їх на квасне яблуко, зв'язав їх як худобу й погнав здавати до Львова. Це був остаточний провал усіх сподівань шляхти на реставрацію Польщі: ні польські, ні українські хлібороби не хотіли в новій Польщі бути з тією шляхтою, яка вгризлася їм в печінки, — більше вірили цісареві.

Після тих подій залишалось два шляхи. Перший — змиритись зі своїм становищем, піти з урядом та цісарем на примирення і потихеньку грабувати селян, як і раніше. Другий шлях — продовжувати боротьбу, бунти, виступи, революції. Але цей шлях був абсолютно безперспективним: він не мав підтримки. Така підтримка могла б бути, якби ще раніше польська шляхта дарувала селянинові волю і скасувала панщизняні відно-

сини. Але шляхта була захланною — не випускала зі своїх рук селянина. А хитрий намісник Галичини граф Стадіон добре бачив, що робиться в краю, і правильно розставляв на своїй карті політичні сили. Перемогу уряду та цесаря він вбачав у скасуванні ними панцизних відносин. Уряд також побоювався робити такий рішучий крок — вирішив панцизні відносини руйнувати поступово, крок за кроком. Але постановив собі перекрити польській шляхті всі шляхи — звести їх спроби реставрації Польщі нанівець. Це було вже зрозуміло після “Мазурської різні” та подій в недалекій від Нагуевич Горожанні Великій.

Однак 1848 рік дав змогу шляхті ризикнути. Пронесилася буря над Європою. Спочатку піднялася Італія, потім — Париж. Скинуто французького короля Людовіка Філіппа. Німці змусили свого короля дати країні конституцію. Врешті піднявся Відень. Наляканий розвитком подій, архієпископ Людвік, який взявся керувати монархією замість хворого цесаря Фердинанда, 10.03.1848 року оголосив у країні свободу слова, друку, народного ополчення та пообіцяв в найближчому часі дати конституцію.

За Віднем пішла Прага, відтак Краків і Львів. Скориставшись правом на народні ополчення, яке дав цесар, польська шляхта відразу взялася за створення такого “ополчення”, це дозволило б визволитися від опіки австрійця. Однак від подій в Горожанні Великій та “Мазурської різні” минуло зовсім мало часу. Шляхті не вірив ні польський, ні український селянин. Врятувати ситуацію могло тільки безвідкупне дарування селянам панщини. Але Польщі без панщини для свого та українського селянина польська шляхта не хотіла. Це розуміли австрійський уряд і граф Стадіон. Вони знали, що коли не здобудуть селянства, то можуть відразу пакувати манатки і забиратися з краю. Шляхта не поспішала. 17.04.1848 року цесар Фердинанд з подачі міністра Піллерсдорфа підписав патент про знесення панщини в Галичині. 07.09.1848 року панщину було знесено в усій монархії. Це послужило основою для легенди про особливу любов “нашого” монарха до народу руського. Ця любов проявлялася в тому, що протягом майже 150 років Австро-Угорська імперія окупувала Галичину, і Галичина давала найбільші надходження в державну казну порівняно з іншими провінціями. Вона іноді давала стільки, скільки-чотири провінції, разом узяті. Зате з державної казни на потреби Галичини припадало найменше в порівнянні з іншими провінціями. Бувало в десятки разів менше, ніж та провінція, що в списку стояла попереду.

Характерною рисою цього варіанта знесення панщини було те, що уряд брав сам на себе “відшкодування” шляхті за нанесені збитки від ліквідації панцизних відносин.

“Але що то за дарунок, — говорив про знесення панщини в Галичині та безкоштовне відшкодування її на соймі колишній кріпак з Богородчан І. Капусняк, — коли за нього береться відшкодування? Прошу високого сойму, за що маємо їх відшкодувати? Їх дар прийшов запізно. Є нас тут сто на доказ, як то нас уважали не за людей, не за підданих, не за хлопів із Галичини чи Шлезька, а за панщизняні машини, за невільників, за найнижчу верству людей. На 300 кроків від панського палацу ми мусли знімати шапку; а коли бідний селянин хотів чого від пана, то мусів жидові дати “куку в руку”, бо жид мав право говорити з паном, а бідний хлоп ні.

Коли бідний хлоп хотів вийти по сходах до панського двору, то говорено йому: “Лишися на подвір’ї, бо забрукаєш палац”. Бо хлоп смердить, пан не може знести того в своїм покою.

І за кожне таке знуцання ми маємо тепер давати відшкодування? Я думаю, ні! Батоги й канчуки, що обвивалися довкола наших голів і нашого струженого тіла, се нехай вистарчає їм, се нехай буде їм відшкодуванням”.

Промова І. Капустянка справила враження. Її ще довго коментували, а уряд поспішив усіх запевнити, що справедливість восторжествує, і відшкодування, звичайно, не буде здійснено за рахунок селян, ну а якщо й прийдеться селянам в певних випадках трошки заплатити за звільнення, то це буде звичайнісінька дрібниця. Обіцянка цісаря про безкоштовне відшкодування, як і промова І. Капусняка, вразила. Правда, промова І. Капусняка подіяла на панів, а обіцянка цісаря — на селян.

Як би там не було, але пани — шляхта знали, що свого вони ніколи не подарують; як прийдеться, то не тільки цісареві, але й чорту з горла видеруть. Так думали пани і лаштувались до майбутньої боротьби, розповсюджуючи між “своїми” відповідну літературу. До списку “своїх” було включено і загумінкову шляхту. “Нобіліс” Кульчицькі та Гвоздецькі не становили винятку: брат Франкової матері став на бік поляків, в обороні прав шляхти і загинув у польському повстанні, ймовірно, десь в 1846–1848 роках. Між простим людом не варто поширювати спеціальних листівок. Він і так обожнював свого цісаря, називав його своїм спасителем і татом, співав йому всюди “Многая літа” і складав найрізноманітніші про нього пісеньки.

Але німець є німець, казали в народі, і любить рахунок. Особливо хоче знати, яку ж це жертву приніс цісар за те, що скасував панщину, а відтак взявся відшкодовувати своїм коштом понесені панам втрати. Уже було видно, що сам уряд і цісар із поставленим перед собою завданням справилися не зможуть, а тому деякі мудрі голови радили, що всі витрати варто перекласти на провінції — на край. Нехай сама Галичина знайде в себе гроші і

розрахується за звільнення від панщини, замість тратити гроші з державної казни. Однак уряд вперто твердив, що з панами розрахується сам.

Балаканина цісаря залишилася балаканиною, обіцянки залишилися обіцянками. У 1850 році було створено міністерську комісію, яка мала завданням знайти джерела в кожній провінції (і у Галичині також), щоб створити фонд, з якого платити панам за звільнення селян від панщини. Цей фонд називався відшкодувальним, або з-латинська — індемнізаційним. Відразу стало зрозуміло, що фонд не буде славитись особливою оригінальністю в пошуку грошей — буде брати їх у вигляді спеціальних податків, що будуть додатком до загального податку. Спочатку про це говорилося стиха, а, в міру того, як суспільство після подій 1848 року заспокоювалось, "наш татко цісар" ставав все більш агресивним і врешті стало зрозуміло; не уряд, а самі селяни заплатять колишнім своїм власникам за те, що їх звільнив від панщини уряд. Цісар у цій справі хотів виглядати порядним і справедливим, не хотів ні копійки більше заплатити панам за їх колишніх підлеглих. Він організував спеціальну комісію, яка мала точно в'яснити у кожного дідича, в'яснення це списати, як співалось водній народній пісні, дрібними словами на папері: скільки днів був селянин на панщині сам, а скільки з кіньми. Треба було в'яснити, скільки яєць, курей, гусей та всляких інших віктуалів приносили панові селяни, тобто скільки сплачували панові натурою, а скільки грішми. Далі починалася цікава арифметика. Усю вартість підневільного мужика ділили на три і одну частину віднімали. Бо стільки платив пан податку державі за того селянина, отже, тепер вона йому не належить. Не належалося колишнім дідичам і ще п'ять відсотків, вирахованих від загальної суми, бо ті гроші треба було дати комісії, яка рахувала, скільки належить відшкодувати панам грошей за звільнення. Усе решта вважалося чистим прибутком дідича. Від цього прибутку ще п'ять відсотків становив капітал, бо стільки він становив в Австрії, а сто відсотків виходили за звичайну пропорцію. Іншими словами, цей прибуток від селянина множився на коефіцієнт 20 — стільки мав уряд заплатити за звільнення селянина. Від таких цифр було страшно і самому цісареві, бо таких грошей у казні не було, а тому справу вдалося владнати так, що одну половину мав заплатити уряд з казни, а другу — край зі своїх прибутків та грошей. Але сталося так, що цісар від сплати вмив руки, і все було зіпхано на край, у даному випадку — на Галичину. Пани також проявили свій норів. Вони воліли мати не просто якісь обіцянки, а синицю в руках. Цісар змушений врахувати їх побажання, а тому випустив для них облігації на суму відшкодувань. Сталося це 1851 року.

Знесення панщини, отже, стало добрим гешефтом, і пани на цьому виграли. Капітал плив сам, не треба було думати, що робити з тими бабиними покладками, і повісмами льону. Були гроші, які ще давали гроші. Уряд годував панів обіцянками, що ось-ось все буде виплачено; пани чекали і скрупульозно відраховували, скільки набігло процентів від облігацій. Так продовжувалося десять років. Народ складав пісні про добро-го цісаря, а проценти зростали і зростали. Врешті вони склали фантастичну суму: 17 818 485 ринських віденської валюти. Згідно з проведеними розрахунками, на початку 1858 року Східна Галичина мала заплатити панам за звільнення 48 353 842 золотих ринських конверсійної валюти (зркм) та 10 500 000 в тій же валюті грошей, набігли від процентів за облігації. Західна Галичина мала відповідно заплатити 30 044 900 зркм та 8 078 263 зркм. Звільнених від панщини у Східній Галичині було 374 885, у Західній 152 950, у Краківському князівстві — 18 101 селянське господарство, тобто разом 545 936 селянських господарств. Не важко підрахувати, скільки грошей мало заплатити кожне господарство. Іван Франко, який вперше оприлюднив ці цифри і показав справжню ласку цісаря, підрахував, що за кожен морг ґрунту селянин мусив заплатити 13 зркм. Це була фантастична кількість. Селянин не міг сплатити такої суми не тільки відразу, а й протягом десятків років. А проценти зростали... На його працювало не одне покоління селян, звільнених від панщини. У 1898 році, тобто по п'ятдесятьох роках після скасування панщини, селяни в Галичині були винні своїм "владателям" дев'ять мільйонів золотих ринських конверсійної валюти боргу. Галицькі селяни заплатили в кілька разів більше за своє звільнення, ніж було підраховано напочатку. Врешті уряд змушений був прийняти рішення про припинення нарахувань відсотків за заборгованість. Справа викупу мала закінчитися в 1908 році. Кожен пан в Галичині дістав за морг ґрунту втричі більше, ніж пан під Віднем, або ж в п'ять разів більше, ніж дідич в Чехії. Такою була любов цісаря до українського селянина. Так насправді виглядало знесення панщини в Галичині, на честь якої ставили пам'ятники. Дідич ставав справжнім паном, він думав тільки про те, як продзіндрити гроші. Йому не потрібно було, як раніше, йти знімати останню свитину зі свого кріпака. Тепер з цим завданням блискуче справлялися податкові інспектори.

Податки і проценти катастрофічно зростали, руйнуючи селянські господарства. До цього долучилися ще неврожайні роки, пошесті, повна бездіяльність уряду. Оце ті умови, в яких формувався Іван Франко. Земля закладалася, а потім ліцитувалася. Селянин ставав люмпеном. Мораль падала...

“Індемнізація” була лише часткою біди. Була ще інша, більш страшна справа за своїми моральними наслідками. На голову селянина скотилися сервітути. Ще за польських часів повелося так, що селянин, не маючи ні лісів, ні пасовиськ, брав від пана дерево на будівництво хати та дрова на паливо з тих лісів, які звалились громадськими. Там він міг збирати ягоди, гриби, пасти худобу. Мав право пасти худобу і на пустирях, облогах та стернях. Зрозуміло, що від цього була користь і селянинові, і пану. Селянину — бо мав хату і змогу існувати, а пану — бо його підданий мав хату і все, що для хати, і міг працювати на пана. Словом, виробились специфічні відносини: селянин користувався ґрунтом, який належав панові і за який пан платив податок. Такі відносини з-латинська називаються сервітутами, що в перекладі означає службовість — тобто, чужа річ служить комусь ще.

Після знесення панщини ліси і пасовиська залишилися в руках панів-дідичів. Тепер селянин вже не мав де пасти худобу, збирати ягоди та гриби, користуватися деревом з лісу. Найстрашніше, що уряд цілком вмив руки, а цісар у своєму пресловутому патенті про знесення панщини залишив усі ці справи у відання повітової влади. Селяни, за традицією, як користувалися лісом та пасовиськами, так і продовжували користуватись. Дідичам це не сподобалось, і вони почали виганяти з пасовиськ худобу, закрили для селян і ліси. Настало справжнє пекло... Пан знав, що з цього він теж здерє своє. Патентом від 05.07.1853 року, після п'яти років кривавих воєн між селянами і дідичами за ліси і пасовиська, цісар розпорядився відлучити сервітутну справу від індемнізації — прискорити сервітути. У 1856 році при львівському намісництві було створено тимчасову крайову комісію з питань сервітутів. Комісія почала розробляти єдину тактику вирішення проблеми. Розробляла цю тактику довго, а 31.10.1857 року Відень надіслав інструкцію з даного питання. Цілих десять років (1848–1858) сервітутна справа вирішувалася при допомозі бійок, погромів, сокир, кіс. Після надходження інструкції здириство державою грошей із селян за ліси та пасовиська набуло, так би мовити, формально цивілізованої форми.

Нова постійна інструкція передбачала певні відшкодування на користь селян — пан віддавав кусень лісу чи пасовиська громаді. Розміри відшкодування за користування лісами і пасовиськами визначали спеціальні комісії. Вони склали списки тільки тих селян, які користувалися пасовиськами та лісами від 1820 року. Комісії з'ясовували, скільки селянин взяв з лісу соснового, букового, дубового чи іншого дерева на будівництво хати. Ретельно вивчалася, скільки це дерево коштувало. Комісії зійшлися на тому, що до уваги братимуться ринкові ціни на дерево в

1836—1845 роках. Потім хтось здогадався, що хату треба час від часу ремонтувати — значить, дерево потрібне ще й на ремонт. Встановлювалося, скільки це коштувало за встановленими цінами, потім цю суму множилося на коефіцієнт 20 — нараховувався капітал. Громаді давався коефіцієнт у вигляді лісу чи пасовиська. Якщо відшкодування давало зиск тільки панам — значить, розрахунки лісів та пасовиськ велися не на користь селян. Почалися суперечки, сварки, бійки, підпали панських маєтків. Але селянин вірив у справедливість цесаря — звертався до комісій і судів. Суд і комісія працювати задаром не хотіли — так здирали з села, що не вистачало заплатити за позов. Пан панові око не виколе — у комісіях, на які скаржилися селяни, сиділи ті ж самі пани, що й в суді. У деяких місцевостях визнавалося відшкодування селу в розмірі восьми крейцарів.

Не міг селянин добитися справедливості. Не допомагав уряд, не допомагав добрий цесар. “А коли все не допомагало, — писав Іван Франко, — селяни бунтувалися, сиділи по криміналах, кидалися на жовнірські багнети, цілими місяцями годували по селах вояків і помалу сходили на жебраків. Сервітутова справа пожерла мільйони народного добробуту, заперла селянству на довгі літа дорогу до господарського розвою”.

До всіх нещасть селянина після звільнення від панщини долучилася ще одна справа, яку з-латинська називали пропінаційною. Під нею таївся панський привілей спивати своїх підданих горілкою та іншими напінками. За паніцизніаних часів пан виробляв горілку і збував її між своїми підданими. Тепер ті часи пройшли, і пан не мав уже права вливати горілку в хлопа. Але ж від цієї справи вони мали чималий прибуток?.. Пани стали домагатися, аби їм відшкодували тепер і цей прибуток... Пан мусить мати компенсацію за нанесені збитки. Уряд навіть якось проявив турботу про стан тверезості громадян монархії. Йому здалося, що при споживанні такої кількості горілки, як задекларували пани дідичі, усі мусять бути алкоголіками, навіть діти. 07.09.1848 року Віденський сойм спробував заборонити дідичам змушувати своїх підлеглих брати у них горілку. Але шляхта зчинила в “обороні народу і його прав на алкоголь” такий крик, що уряд постішно відмінив свою заборону. “Всі дідичі, — писав з цього приводу польський учений Марассе, — дуже собі люблять дохід із пропінації за те, що він правильний і постійний. Легше виорендувати пропінацію, ніж ґрунт, котрого управа вимагає капіталу і вмілої праці, аби довела до користі. В разі недороду, повені або посухи дохід із пропінації ніколи не хибне, як дохід із інших галузей господарства. Пропінація не вимагає майже ніяких вкладів, а, віддана в оренту звичайно

орендареві євреєві, приносить дохід досить постійний і то в готових грошах. Досить буде відібрати дідичам дохід із пропінації, аби їх господарство попхнути в цілковите безладдя". Цю цитату навів Іван Франко у своїй праці "Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині".

Тогочасний галицький економіст Володимир Навроцький щодо пропінації писав: "Кожний новозаложений шинок відбирає майже сотні селянських дітей можливість шкільної освіти: на кожному ринським, видушеним із орендаря шляхтичем Східної Галичини більше його західного товариша, закрепила кров самовбивців і тих п'яниць, що гинуть кожного року в шинкових і весільних війнах; кожний крейцар, добутий паном при продажі горілки, обмитий не тільки кривавим потом, але й слізьми селянських родин над утратою дорослих і не дорослих рідних, котрим горілка завчасу, посередньо чи безпосередньо відібрала життєві сили".

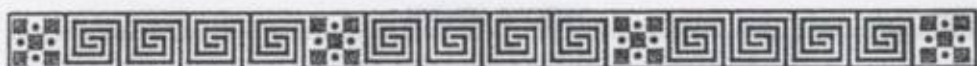
Здавалось би, що з цією справою можна дуже легко дати собі раду: перестати пити. А вже тепер ніхто не змушував селянина пити горілку, як це було раніше. Однак виявилось, що за ці роки селяни стали її невідьниками... Пан і орендар уже не впихали оковиту в селянина, не просили купувати її. За нею приходили самі. Заставляли свої маєтки, грунт... Своє рішуче слово могла сказати Церква. І справді, по всій Галичині з ініціативи городоцького пароха Льва Трещаківського почали виникати "Братства тверезості". Селяни клялися перед громадою, що не будуть пити. "Братства тверезості" ширились по краю, прибуток від горілки падав, шляхта підняла шалений крик. Братства почали переслідуватись, селян почали відверто тероризувати. Одночасно з тим почало активно використовуватись середньовічне правило презентувати священикам на парафію. Згідно нього, на ту чи іншу сільську парафію консисторія мала направляти тільки таких священиків, які були лояльні до свого дідища. А дідищ хотів послухного священика, котрий би толерував п'янство, розпусту... Зрозуміло, що на парафії потрапляли священики відповідного рівня, які менше всього дбали про народ, його освіту, а більше думали за свій прибуток. Села закацапились. На парафії почали потрапляти москвофіли, які в скорому часі окупували майже цілі повіти. Однак свідомість народу росла. Слово, дане громаді, мало вагу. Дідищ вирішили відступити і продати своє право торгівлею та виготовленням горілки державі. Знову була створена комісія, яка підраховувала, скільки кожного з гарячих напоїв виготовляв дідищ, по скільки збував і які за це діставав гроші. Та сума, як звично, множилась на коефіцієнт 20, і це означало, що стільки коштує дідищівська пропінація. З Галичини та сума винесла 66 мільйонів ринських, яких уряд вирішив витягти з кишені селянина. До всіх інших податків додавався і податок з пропінації...

Під кожен хрест свободи селяни клали нагайку, яка краялана панщині їм спини, та пляшку горілки, яка спювала громаду. Такі символи поклав і під хрест у Нагуєвичах Яків Франко...

Не всі кріпосні повинності знімав цісарський патент 1848 року. Він залишав шарварки — ремонтні роботи на дорозі та будівництво нових доріг. Заборонялося ловити рибу в річках, що протікали через село. Селянам не належали озера. Усе залишалося за дідичем. Та одним з найповажніших спадків панщизняного ладу були закріплені законом нерівні виборчі права. Особливо нерівністю характеризувалися виборчі права у селянських куріях та великих посіlostях. За ліквідацію цієї нерівності боровся майже все своє життя Іван Франко. Правда про знесення кріпацтва в Галичині старанно і довго зберігалася в архівах Львівського намісництва, аж поки за розшифрування її не взявся Іван Франко. Вперше оті страшні цифри він опублікував 03 та 05.07.1883 року в часописі "Діло" під назвою "Бесіда Василя Нагірного, виголошена на другім народнім вічі русинів дня 17/29 червня 1883 для умотивування першої резолюції о економічних справах краю". "Іван Франко придумав таку назву через те, — писав Михайло Павлик, як укладач "Спису творів Івана Франка", виданого 1898 року у Львові до 25-ліття від початку літературної та громадської діяльності письменника, — що тоді його ім'я було страшне, особливо для віча".

Польська преса накинулася на цей реферат, бо на світ білий було виволочено цифри та справи, які "були призначені для тихої дискусії в кабінетах міністрів та політиків", а не для віча. Щоб довести опонентам, що ці цифри реальні і їх можна перевірити, Іван Франко в кінці статті додав список джерел 33 позиції... Вони згодом стали основою для його праці "Панщина та її скасоване в 1848 р. в Галичині", вперше видрукованої у Львові в 1898 році і перевиданої в 1913 році.

ХІ. КУЗНЯ ЯКОВА

Десь там, у найглибших закутинах пам'яті Івана Франка, горів вогонь кузні його батька. Той не дуже яскравий вогонь, але такий вражаючий, що ціле життя вирізьблював контури тих, хто був тоді, у дитинстві, з ним...

Спогади раз у раз зринали в пам'яті, тривожили душу і лягали на папір. Іван Франко назве ті спогади "У кузні. Із моїх споминів". Вони точно датовані і мають конкретне місце написання: "Криворівня, 24 липня 1902"... Їх вперше було опубліковано в збірці "Добрий заробок і інші оповідання", що вийшла в 1902 році у Львові. Це був рік, коли Франкові дуже бракувало вогню батькової кузні.

"Сорок літ минуло від тої пори, — напише він, — як у невеличкій дерев'яній кузні в нашій слободі останній раз лунав ковальський вербель, відіграний батьковою рукою молотом по ковадлі. Скільки змінилося за той час! Не лише з кузні, але майже з усього, що було тоді основою тихого, патріархального життя в нашій закутку, не лишилося майже ані сліду. З тодішньої веселої компанії, що гуторила довкола ковальського верстату, димала міхом, натягала обручі на колеса, завзято гримала молотом по розпеченім залізі та сипала веселими анекдотами при чарці горілки, нема, мабуть, нікого вже між живими. А тодішню веселість та жвавість у многих із них погасила доля ще далеко перед їх смертю. І, певно, в ту пору ніхто з них не думав, що та кузня, і та компанія в ній, і той її дружній, радісний настрій лишаться живими та незатертими в душі маленького, рудоволосого хлопчини, що босий, у одній сорочці сидів у куті коло огнища і якого дбайливий батько від часу до часу просив заступити від скачучих іскор.

На дні моїх споминів і досі горить той маленький, але міцний огонь. У ньому пролизуються сині, червоні та золото-білі промені, жевріє, мов розтоплене вугля, і яриється в його глибині щось іще біліше, променясте, відки раз по разу сарахкотять гількасті зиндри. Се огонь у кузні мого батька. І мені здається, що запас його я взяв дитиною в свою душу на далеку мандрівку життя. І що він не погас і досі".

Спогади про звичайні події буденного життя стали справжнім бальзамом для змученої душі, святинею. Вони — наче дірявий міст, по якому страшно ходити, але ходили безліч разів, хоч той міст провисає над прірвою, що ділить минуле та майбутнє. І має той міст дивовижну здатність затримувати на собі все добре, а інше пускає в провалля...

Іван Франко навіть не думав, що запам'ятає зміст розмов, які велися в батьковій кузні, при куванні сокир, лемешів, натягуванні обручів на колеса. Розмови тут звертали часто-густо в інший бік, про що свідчили ті, хто брав участь у розслідуванні конфлікту між отцем Йосифом Левицьким та громадою Нагуевич...

Ще перед народженням Івана Франка, коли на громадській толоці неподалік Церкви Миколая уже стояв пам'ятник на честь знесення кріпацтва, про Нагуевичі згадали в цісарсько-королівській канцелярії як про село, котре належало цісарському скарбу. Комісії розпорядилися поррахувати, в яку копійку влетіло звільнення нагуєвицьких селян. На 31.10.1855 року, коли жорстока епідемія забирала сотнями звільнених людей, комісія вже мала такий підрахунок і могла доповідати найяснішому (ф. 146, оп. 30, спр. 2932, арк. 4). Цісарській казні було згадано, що раніше вона брала з Нагуевич 17 флоринів 26 крейцерів річно натурою та 174 флорини 50 крейцерів грішми. Отже, село давало 191 флорин 50 крейцерів прибутку. Згідно з нормами, що були розроблені комісією, з цієї суми було вирахувано третину, яка раніше йшла на податки і становила 63 флорини 56 крейцерів. Було ще вирахувано п'ять процентів від загальної суми комісії за те, що вона підрахувала, скільки село має платити. Обидві суми становили 70 флоринів 20 крейцерів. Ця сума і була вирахувана від загальної — 191 флорин 50 крейцерів, у результаті чого чистий річний прибуток становив 121 флорин 29 крейцерів. Ці гроші стали підставою для нарахування суми відшкодувань. Як відомо, для цього остаточно одержану суму треба було помножити на коефіцієнт 20. Отже, вивільнення від панщини, за підрахунками комісії, вилалося у 2 459 флоринів 55 крейцерів. Цісарський уряд пообіцяв заплатити ці гроші самому цісареві. Виявилось, що цісар готовий платити самому собі.

Перед новим, 1856 роком, коли отець Йосиф Левицький, уже вкотре надрукувавши в "Зорі Галицькій" свого вірша з новорічними побажаннями, просив у Всевишнього спіслати на Землю рятівника душ грішників і заступника перед злом, до Нагуевич на ім'я тодішнього вїйта Василя Тимишина надійшла депеша про те, щоб селяни вибрали своїх представників, які проводитимуть переговори з урядом щодо вартості викупу. У кузні Якова Франка це було розцінено як добрий знак, бо повинен же знати кожен, у що обійшлося цісареві те звільнення. Кандидатури вибиралися довго, зважалося на грамотність і майновий стан обраного представника, який з-латинська звався пленіпотентом. У результаті дискусій зупинились на кандидатурах Івана Лазоришина, Петра Дум'яка, Василя Тимишина — вїйта. Керівництво цими депутатами було доручено отцеві Йосифу Левицькому.

04.04.1856 року депутацію викликано до Самбора. Там їй було ознайомлено з сумою, в яку обійшлося звільнення селян Нагуевич (ф. 146, оп. 30, спр. 2759, арк. 98). Депутати підписали поданий їм документ — усі ж були письменні...

09.05.1857 року підписаний документ було прочитано на селянському вічі (спр. 2935, арк. 34).

Селяни ще не знали, що за звільнення від панщини їм доведеться платити величезні податки. Не знали вони і того, що відчасу звільнення нараховуються проценти, які теж треба буде сплачувати... Відповідно до підготовлених паспортів податків почалася сплата грошей за звільнення. На жаль, ті паспорти для Нагуевич не збереглися — не відомо, скільки хто мав платити, але точно відомо, що податки підірвали міцне господарство Якова Франка. Він по собі залишив, як писав Іван Франко, господарство в розладі та боргах:

Йосифінський патент панщиняний,
 Прадівський квит на тридцять буків,
 Діда скарга на грунтьєць забраний,
 Батьків акт ліцитаційний драний.

Ось весь скарб, що він лишив для внуків.

Полуда поволі сходилла з очей. Зійшла цілком, коли від нагуєвицьких селян почали відбирати ліси, бо пасовиська, як такого, село не мало. Гайдуки виганяли худобу з лісу, а впертим господарям корови забирали. Нагуевичі опиралися. Але це нічого доброго не давало, хіба побиття канчуками. Селяни звернулись до суду, щоби він вирішив сервітутну проблему. Зберігся документ, який свідчить, що 09.09.1858 року львівська комісія у сервітутних справах доручила Самбірському повітовому судові прийняти позов нагуєвицької громади до розгляду. Доручення мало № 1090.

Повітовий уряд, як і годиться, надіслав відповідне розпорядження "громадській палиці", як називав вйтів отець Йосиф Левицький, — вйтові Василеві Тимишину, аби громада обрала своїх представників і щоб пан вйт "при порозумінні з паном лісничим камеральних лісів" склав список тих, хто користувався правом побору лісу для будівництва будинків та правом поборудля опалення. Це розпорядження під № 1710, від 14.05.1859 року (ф. 146, оп. 64, спр. 2852, арк. 5). У селі і в кузні Якова Франка спокій щез...

До списку тих, хто мав право побору лісу для будівництва будинків та опалення, включалися лише ті, що мали це право ще до 1820 року і користувалися ним. Яків Франко не підходив до цього списку: був нетуте-

пнім — з іншого села. За правом на ліс він змушений був ходити не один раз до Самбора, доказувати, що має таке право, бо хату купив, а не будував. Списки склалися поволі — аж до 1866 року — коли Якова вже не було в живих. У квітні цього року вийт з паном лісничим остаточно склали ці списки. Згідно з ними, право побору лісу мали 366 нагуєвицьких господарств. Деякі з пленіпотентів, обраних сім років тому, помирали — довелося обирати нових. 15.04.1866 року громадський писар виписав новообраним посвідчення про те, що вони представники громади Нагуєвич і мають право захищати інтереси села перед судом. На посвідченнях — вийтова печатка. Тими пленіпотентами були Іван Гавриляк, Михайло Буцяк (він був при війську і прислав гроші на Церкву), Андрій Кебза, Андрій Твардовський та Теодор Білас. Вийтом у селі тоді був Іван Гайгель (ф. 146, оп. 64, спр. 2852, арк. 45).

Права пленіпотентів захищав цісарський патент від 15.07.1853 року, в якому цісар особливо наголошував на тому, що повітовий уряд при розгляді сервітутної справи має уважно прислухатися до думок громади.

До суду пленіпотенти принесли список тих, хто користувався лісом. У ньому фігурував не Яків Франко, а Григорій Гаврилик.

19.08.1866 року в Самборі о дев'ятій годині ранку розпочалося слухання справи Нагуєвич (ф. 146, оп. 64, спр. 2852, арк. 5). Права камери обороняв вельмишановний цісарсько-королівський комісар скарбової дирекції Казимир Сквірчинський. Село захищали пленіпотенти. Першим питанням було: хто користувався лісом і для чого. Зачитано список, внесено уточнення на прохання представника камери — і все пройшло без особливого галасу. Для опалювання у Нагуєвичах селяни брали в лісі готові для користування дрова, у спеціально визначені дні. Заготовляв ці дрова робітник, якому платила камера. Влітку селяни брали дрова раз на тиждень, а взимку — двічі. Коли ж представник камери запитав у пленіпотентів, скільки в загальному щороку вивозилося з лісу дров, то запанувала розгубленість: а хто це рахував?.. Пан Сквірчинський запропонував доручити цю справу компетентним людям.

Не могли представники громади відповісти і на питання, скільки дров брало колись село на будівництво та ремонт житла. Пленіпотенти вдруте здвигнули плечима — як виявилось, цього ніхто не підраховував. Пан Сквірчинський доручив і цю справу спеціалістам. Пленіпотенти і вийт Гайгель навіть образились, мовляв, таких підрахунків ніхто не казав робити... На цю образу пан Сквірчинський відповів, що вийт має все знати, бо ж не щороку будує господар хату, не щороку її ремонтує. У Нагуєвичах, як і по інших селах, є такі хати, що мають понад сто років... Та й хати бувають різні... На велику треба більше дерева, на малу — менше.

Так само із стодолами... Одне слово, мусять шановні представники села погодитися на те, щоб у село приїхала комісія для підрахунків, а її треба годувати, роботу її оплатити... Поважні представники громади мушили на це піти...

Наступного дня засідання було продовжено. Вияснялося, яким саме лісом користувалося село. Виявилось, що воно користувалося лісами з табулярними номерами 7254, 3994, 8987, а не якимись там лісами "За горбом", "Забава", "Люшня", "Перекинутий". Обидві сторони дійшли до порозуміння, що площа тих лісів становила 1725 моргів 368 квадратних сажнів у Нагуєвичах. Селяни вперше почули, що вони користувались не своїм, а ясенівським лісом і що площа його становила 2604 морги 1298 квадратних сажнів — була більшою ніж у Нагуєвичах. Це спантеличило людей, але раз пани так кажуть, то, певно, воно так і було, а щодо площі, то хто її коли міряв...

І раптом пан Сквірчинський знову повернувся до списку тих, хто користувався лісом і має право на майбутній сервітут. Пленіпотенти підказали, що таких господарств налічується 366, а пан Сквірчинський заперечив, що, згідно з його підрахунками, право на ліс має тільки 269 господарств.

Його цифру було визнано судом, а цифру "366" — відкинута.

Пленіпотенти погодилися і з тим, що досі селяни користувалися лісом безкоштовно — за нього не платили. Не платили також за те, що збирали в лісі губи, гриби та ягоди.

Пан Сквірчинський заявив, що камера має бажання викупити собі від громади право побору лісу. Це, мовляв, вигідно для села, бо громада за це одержить гроші або відповідний коефіцієнт у вигляді лісу. Обидві сторони зійшлися на тому, що ціни на ліс будуть такими, як були в 1836—1845 роках.

Засідання було відкладено доти, доки спеціалісти не подадуть даних, необхідних для обрахунку. Народні обранці поїхали собі додому, звітували перед громадою в корчмі та коло церкви, дискутували в Яковій кузні...

Через деякий час із Самбора було повідомлено вїйта про те, що до Нагуєвич виїжджає комісія, яку треба утримувати за рахунок села. Комісія сиділа в Нагуєвичах, як свідчать документи, довго — аж до латинського Різдва. Члени комісії ходили від хати до хати — вияснявали, скільки дерева треба, щоб нагріти дану хату. Господині показували, скільки дров потрібно, щоб зварити щось їсти або спекти хліб. Комісія виробила відповідний коефіцієнт при розрахунках. Не все було просто з таксацією дерева на хату, бо хати у Нагуєвичах виявились не стандартними, а різними, тому для їх будівництва чи ремонту потрібна була неод-

накова кількість дерева. Після наради комісія пройшлася знову селом і детально оглядала хати. Хати, що мали жилу кімнату, сіни та комору під одним дахом і якусь господарську прибудову, було віднесено до першої категорії. Комісія нарахувала 70 таких хат. Хат другої категорії було 110. До них зараховувались будівлі, що мали житлове приміщення, сіни, комору, стайню та стодолу. Будинків третьої категорії було 89.

Це бідні господарства, бо навіть у документі (ф. 146, оп. 64, спр. 2853) зазначено, що вони мали не комору, а комірку, не хлів, а хлівець, який від часу забудови не ремонтувався, а отже, на нього не тратилося дров. Комісія в присутності вийта та пленіпотентів вимірювала до сантиметра розміри будівель, визначала, скільки і якого дерева потрібно на стіни, стелю, крокви, дровітню та пліт. Кожний господар мусив засвідчувати, в якому році його хату було збудовано, коли ремонтвано та які мав при цьому грошові затрати.

Коли все було виміряно, занотовано та обраховано, повітовий уряд знову запросив представників громади до Самбора. Там пан Сквірчинський ознайомив їх з результатами роботи спеціальної комісії. Виявилось, що всім господарствам Нагуевич треба було для спалення дерева на суму 69 золотих ринських 62 крейцери австрійської валюти, а для ремонту та будівництва — аж на 77 золотих ринських і 82 крейцери. Усього — на 147 золотих ринських і 44 крейцери. На підтвердження своїх слів пан Сквірчинський показав розрахунки, записані в затабульованій і прошнурованій грубій книзі (ф. 146, оп. 64, спр. 2852, арк. 33).

Пан Сквірчинський пояснив пленіпотентам, що комісія за рахунок громади знову прибуде до Нагуевич і шукатиме замітника — скільки лісу можна купити за нараховані комісією гроші. Тут члени комісії внесли "рекурс", що селяни не були чесні, визначаючи свої потреби в лісі: коли б село споживало стільки лісу, як нараховано, то його площа явно зменшилася б, а вона збільшилась, бо тепер, через 38 років, становить не 4 198 моргів, а 4 330 моргів. Тому-то комісія мусить ще раз усе перевірити, аби люди не думали, що їх обдурено, а казна щоб не терпіла збитків. Пленіпотенти погодилися з цим, бо факт фактом: ліс замість зменшуватись у розмірах збільшувався. Під цим рішенням 20.01.1867 року підписалися вийт Іван Гайгель, Іван Гавриляк, Мїхайло Буцяк та Андрій Кебза.

Пан Сквірчинський лукавив з громадою. Перш ніж сказати, скільки грошей держава має дати їй за ліс, він уже 31.11.1866 року повідомив Львівську комісію, що, згідно з розрахунками, громаді Нагуевич буде виділено 35 моргів 640 квадратних сажнів лісу лісу.

Перед Великоднем повітовий уряд знову викликав нагуєвицьких пленіпотентів на аудієнцію і повідомив, що справи з лісом вирішено на користь

громади — їй відводиться ліс “Під Гостиславом”, що в документах затабульований під № 3994. Пан Сквірчинський детально оповів про те, як проводилися розрахунки і чому камера вирішила дати громаді цей ліс. Пан з камери пояснив, що ліс під № 3994 можна умовно поділити на три частини. У першій частині є 5% дуба, 8% бука, 79% ялини та 17% осики.

З цих дерев можна одержати 20,5 кубічних стоп дуба, 14 кубічних стоп ялини та 40 — осики й 20,5 кубічних стоп дерева для опалення. Якщо ці кубічні стопи перевести в гроші і додати до того ще й гроші, які можна вилучити з другої та третьої частин лісу, де є менше будівельного дерева, а більше опалювального, то громаді належить не весь ліс, а тільки 35 моргів та 640 квадратних сажнів.

Тільки тоді пленіпотенти зрозуміли, що сталося, і почали, як записано в протоколі, кричати, що їх обдурено і вони з цим не погоджуються. Свої підписи не поставили і, гримнувши дверима, пішли додому. Ці хуліганські випадки засвідчили колеги пана Сквірчинського, присутні на засіданні.

І завирувала кузня Якова Франка, а за нею коршма! Село почуло про панську та цісарську ласку... Та це ж грабунок серед білого дня. Подумати тільки — 35 моргів! Вирішили, що пленіпотенти погано захищали інтереси громади, треба в Самбір послати нових захисників. 10.12.1867 року повітовий староста доповів Львівській сервітутній комісії, що з Нагуевич прибула в суд така делегація, “якої світ не бачив”. І верховодив нею Кость Дум’як. У суд було викликано поліцаїв, які викинули за двері Костя Дум’яка (ф. 146, оп. 64, спр. 2854, арк. 44).

Село бунтувало, не хотіло брати лісу. Але комісія виміряла ліс, позабивала колики для позначення границь. 24.05.1869 року Львівську сервітутну комісію (ф. 146, оп. 64, спр. 2354, арк. 73) було повідомлено про те, що селу виділено ліс, і описано межі цього лісу. На північному заході той ліс межував з Урожем, на півночі та сході — з ґрунтами Нагуевич, на південному сході — з камеральним лісом. Було визначено відповідний коефіцієнт для села Брониця.

Селяни не погоджувалися з тим коефіцієнтом, викрикували за панами, погрозували їм, говорили, що про все доповідять самому цісареві, бо він не знає, що роблять з бідним народом п’явки із Самбора.

Документ від громади підписали Михайло Буцяк та Андрій Твердовський. Інші пленіпотенти (з ними і вїйт) відмовилися підписувати цей документ. Від “камери” свої підписи поставили пан Сквірчинський, Андрій Флекер, повітовий комісар Юліан Ваврасик і “пан надлісничий” Болеслав Шишковський.

Тяганина села з “камерою” “набула” нового розгону. Знову попливли гроші, знову за всі суди-пересуди довелося платити. Знову створювалися

комісії, які, переглянувши попередні умови, встановили, що дуб як будівельний матеріал може служити не сто, а 80 років, м'яке дерево — 50, а не 80 років, хруст — не 30, а 15 років. Громаді вдалося відвоювати трохи лісу більше, і коефіцієнт становив тепер 49 моргів 1280 квадратних сажнів (ф. 146, оп. 64, спр. 2854, арк. 46).

Ліс було доміряно, колики перебито, але селяни не погоджувалися з рішенням — вимагали 300 моргів лісу. Під вимогою села поставили свої підписи Василь Тимішин, колишній війт, Андрій Рурак, новообраний пленіпотент, Іван Гавриляк та новий війт Стефан Чапля.

22.08.1870 року (ф. 146, оп. 64, спр. 2854, арк. 75) цісарсько-королівський повітовий староста повідомив сервітутну Комісію у Львові, що селу відміряно ліс, поставлено межі, але "хлопи і баби" ті межі порозкидали, вимірювачів вигнали палицями. Повітовий староста просив, щоб комісія цей факт взяла до уваги, вирахувала з громади 20 золотих ринських, бо саме стільки треба було заплатити робітникам, які ставили межі.

15.09.1870 року Намісник цісаря в Галичині остаточно затвердив коефіцієнт лісу (ф. 146, оп. 64, спр. 2854, арк. 77) 49 моргів 1280 квадратних сажнів. Громаду було попереджено, що уряд буде суворо придушувати всякі бунти, а оскаржень коефіцієнта жодна комісія приймати не буде. Суперечки навколо лісу все одно не вляглися, але 300 моргів лісу громада так і не добилася.

Виділений ліс почали називати "Панцизноу". Він був неподалік садиби Якова Франка. Зараз там "Стежка Івана Франка". Починається вона від дуба, під яким, як оповідають, Іван Франко 1879 року написав оповідання "Олівець" — про своє навчання в Ясениці-Сільній.

Як вирішувалась пропінанційна справа для Нагуевич — сказати важко, бо нема відповідних документів і не відомо, в яку копіюку обійшлася вона селові. Відомо тільки, що пропінанційне право на Нагуевичі видав ще 1666 року своїм патентом Ян III (ф. 146, оп. 64, спр. 2853, арк. 51). Зберігся список тих осідків, які від 1820 року мали право продавати горілку в Нагуевичах (ф. 146, оп. 78, спр. 332). У цьому списку значаться прізвища тих достойників, які тримали пізніше в своїх руках весь Борислав і Дрогобич.

Горілчаний промисел у Нагуевичах процвітав. Ліс, дарований камерою селові, до 1900 року було вирубано.

"Від старих людей, — писав Іван Франко, — почуєте не раз, що хоч і як було зле за панцини, хоч і як народ був пригноблений і безправний, хоч і як над ним збиткувалися не стільки пани, скільки всілякі підпанки, то все-таки жити було легше, люди малися ліпше... Від інших людей, котрі не мають причини хвалити панцизняні порядки, почуєте часом ще й таку

гадку, що знесення панщини та надання свободи само собою було не зле, але наступило завчасно, застало наших селян неприготовлених, і для того не принесло їм такої користі, як треба було надіятися”...

Тих нарікань не було чути, коли село писало до цісаря і дякувало йому за подаровану свободу; не нарікали люди, коли завзято воювали з Йосифом Левицьким, котрий твердив, що людям, а особливо русинам, таки потрібна панщина і панський кнут над головою, бо як тільки вони почувють волю, то поперегризають один одного, а отже, щоб того не було, треба панщини, тільки вже не такої жорстокої, як раніше. Саме це було основою, чому село, яке вдихнуло свободу, так не злюбило його і виживало його зі своєї парафії. Він був їм не отець, не наставник духовний, а ворог.

Тепер, коли стали вільними, побачили, що їхні надії, їхні сподівання були марними. І те, що день у день працювали на панщині, що над ними свистіла економська нагайка і знущались панські посіпаки, видавалось кращим, ніж те, що є... Навіть забулось, як твердив Іван Франко, що “при найменшій недороді помимо хваленої опіки в краю вибухав голод, люди жили кропивою, гірчицею та корою, цілими громадами тікали на Поділля, на Бессарабію і Бог знає куди, а бувало й таке, що їли трупи померлих людей. Забулось, що жив селянин у курній хаті, зимою й літом ходив у лнкових постолах або в ходаках власної роботи, що їв чорний гливкий хліб, борщ і капусту, ходив у зрібній, брудній сорочці, обов'язково раз на тиждень (а то й частіше) запивався до нестями горілкою, бив жінку і дітей, вірив у чари, упирів і всякі страховища, здалека здіймав шапку не тільки перед паном, але навіть панським лакеєм, — одним словом, був яктой дикун, привиклий до того, що живе не для себе, а для інших”. “Чи свобода винна в тому, — запитував з цього приводу Іван Франко, — що по знесенні панщини людям не стало так добре, як би треба було надіятися. Про те, що свобода застала наших людей не приготованими, нема що й говорити. Жий вони ще й століт під панщи́зніним буком, то певно не були би ліпше приготовленими до свободи. Адже свобода — не готовий печений хліб, котрий можна кряти й їсти; свобода — се школа, в котрій люди вчать жити по-людськи, так, аби нікому не було кривди”.

Про те, що принесла свобода та знесення панщини Гагуевичам, дають чітке уявлення три документи: метричні книги померлих, які зберігаються тепер у ЦДІА України (ф. 201, оп. 4а, спр. 4025, 4028), “Крайова табуля” (ф. 146, оп. I, спр. 1792) та документи Самбірського суду. Метричні книги засвідчують пошесті в селі (особливо гострою була пошесть 1855 року), різке зростання смертності, зокрема дитячої. “Крайова табуля” розповідає про те, що селяни Гагуевич все більше люмпенізува-

лись: землю закладали, продавали. Зростала також кількість карних справ, які розглядав самбірський суд.

Селяни Нагуевич могли в біді чимось зарадити. Кожен міг щось торгувати сіллю чи податись на нафтові промисли у Борислав, на фабрику рафінерії у Дрогобичі. Прокладалася залізниця Кароля-Людвіга, робота була в камеральних лісах. Але зіткнення із законами вже іншого світу обернулося для села новими нещастями.

І все одно малий Іван Франко чув тоді в батьковій кузні жарти веселих, добрих і мудрих людей, яких згадав в останніх своїх творах, повних смутку за втраченим раєм дитинства.

Малий Іван Франко запам'ятовував той час, коли село почало усвідомлювати, чим обійшлася йому дарована свобода — зрозумів, що його обдурено. Це усвідомлення викликало бунт проти тих, хто посягав на людську гідність. Несправедливість сприймалася тепер набагато гостріше і болючіше.

Іван Франко бачив у Нагуевичах комісію, яка ділила на розряди хати, відчував розпач селян, що втрачали в житті все. Спостерігав за урядниками, які закривали навіть соляні криниці, аби люди не мали жодного порятунку... Хлопець переймався болями рідних і близьких. Усвідомлюючи, як дорого коштує селянинові будь-що, бачачи, що на рідні поля, городи, сінокоси звалюється небезпека, Малий Мирон готується вступити у двобій.

У дивний світ його фантазії, у навколишню красу вливається неймовірна гіркота... Світ для хлопця поділився на дві частини: одна — це скривджені, друга — ті, що роблять кривду...

Батькова кузня робила свою справу... В Якові Франку (як і в ковалеві Гердеру із "Основ суспільності") і отець Левицький, і отець Гапонович, якому консисторія довірила розглянути нагуевичську справу, бачили "вільнодумця та еретика, та й то ще впертого, непоправного і войовничо настроєного, а затим подвійно небезпечного! І справді, найлюбішим полем думок, міркувань та мрій коваля Гердера, а притім полем, на котрім з усею силою проявлялася його войовнича натура, було поле релігії, церковщини, відносин попівства до народу. Хоча шкільна його освіта була дуже маленька, то все-таки він власною працею, читанням книжок і розмовами з різними людьми дійшов до таких думок, що геть-геть вибігали поза ті тісні рамці, в яких у нас немовби приписано, немовби Богом самим установлено обертатися мужицькому розумові. Він виробив собі певний критицизм — спокійний, невизиваючий, та при тим і не трусливий та не уступчивий. Зі своїми еретичними поглядами він не ховався ані перед мужиками в кузні чи на ярмарку, ані перед самими попами. Правда, він так само критично відносився й до інших верстов та

установ суспільних, загалом до всіх тих, котрих називав дармоїдами. І коли отак не раз у кузні, гримаючи могучим молотом о розпалене залізо, подразнений оповіданнями людей про різнородні кривди та утиски, коваль Гердер почне було зразу злегка, лагідно, напівіронічно, а дедалі з щораз більшим жаром та запалом перебирати різні болячки мужицького життя, різні недомагання мужицької думки, то голос його при тім стається міцний та дзвінкий, як наострена сталь, роздається чутко по через стук молотів, стогнання міха, прискання іскор і скрип пильників і такими ж яркими, прискаючими іскрами западає в людські душі.

Слухаєш його інколи в отій напівтемній кузні, що мала тільки одні двері, а ні одного вікна, і в уяві твоїй мимохіть встає картина широчезної дикої цілини, покритої буйною хоптою, лопущям та кропивою. А по тій цілині якась таємна незрима рука веде плуг — нехитрий, звичайний хлопський плуг з добре насталеним блискучим лемешем... З Гердерової кузні йшли такі плуги, клалися такі скиби не тільки по оцих справжніх непереглядних чорноземних полях довкола, але також по запущеній, занедбаній цілині народної думки, народного духу".

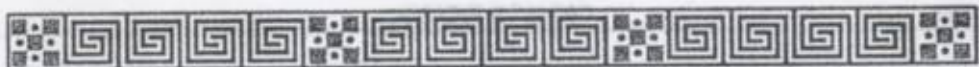
Це блискучий, майже ідеальний образ Якова Франка, виписаний його сином, але навряд чи він відповідав справжньому Якову Франку, ктиторові нагуєвицької Церкви, першому її помічникові, помічникові майже всіх священиків, які правили тут, засновникові церковного братства, великому жертводавцеві. Бо саме таким можна уявити собі Якова Франка на основі тих добрих справ, які зробив він для Церкви і людей. Справа з Йосифом Левицьким аж ніяк не доводить, що він "єретик", відступник... Ні! Він найсердечніший християнин, глибоковіруючий, без тіні скептицизму — як коваль Гердер. Він бореться з "грубим" попом, який стає не пастирем громади, а хижим звіром для неї. Його лагідна християнська душа бунтує, виступає проти цього і завойовує в отців Левицького та Гапоновича славу єретика. Його кузня здобуває собі славу місця, де народжуються єретичні мислі. Вмираючи, Яків Франко просить свою дружину продати корову і оправити для Церкви Євангеліє. Корову Марія Франко продала за дев'ятнадцять ринських — Євангеліє було оправлено. Коваль Гердер це уява Івана Франка про свого батька, навіяна вогнем кузні при дорозі.

Вогонь батькової кузні весь час був у душі Івана Франка. "Як син українського селянина, — скаже він у статті "Дещо про себе самого", — вигодуваний чорним селянським хлібом, працею твердих селянських рук, почуваю обов'язок панщиною всього життя відробити ті шеляги, які видала селянська рука на те, щоб я міг видряпатись на висоту, де видно світло, де пахне воля, де ясніють вселюдські ідеали. Мій руський патріотизм, і то

не сентимент, не національна гордість, — то тяжке ярмо, покладене долею на мої плечі. Я можу здригатися, можу стиха проклинати долю, що поклала мені на плечі це ярмо, але скинути його не можу, іншої батьківщини шукати не можу, бо став би підлим перед власним сумлінням. І коли що полегшує мені нести це ярмо, так це те, що бачу, як руський народ, хоч він гноблений, затемнюваний і деморалізований довгі віки, хоч і сьогодні він бідний, недолугий і непорадний, все-таки підноситься, відчуває в щораз ширших масах жадобу світла, правди та справедливості і до них шукає шляхів. Отже, варто працювати для цього народу, і ніяка праця не піде намарне”.

Такою була доля хати Франків — сюди завжди приходили люди зі своїми справами, зі своїми болями. Після Яця Франка кузня стояла закритою, але не закритою була його хата. Григорій Гаврилик став війтом. На село насунулись індемнізація, сервітути, пропінація...

Була ще інша кузня, яка також викувувала характер малого Івана Франка. Це хата бабусі Людвіги Кульчицької. Людвіга Кульчицька померла 24.03.1871 року. Іван Негребецький, про якого вже згадувалося, вважав, що “якби Іван Франко не мав бабки Людвіки і її доньки Марії, яко матері, ледве чи розвивалась би у нього в селі Нагуевичах жажда знання, ніжне відчуження правди, добра, краси, — ледве чи маєтний, як кажуть, Яць Франко післав би його до висших шкіл, чи став би він ідеалістом аж до самопожертви. Родинна любов роду Гвоздецьких, їх духовний аристократизм стереже його, будить в нім альтруїзм, відчуження “песього обов'язку” служити народові”.

XII. ЗАХАР ФРАНКО

Другий син Якова Франка, якого в метриці названо Захаром, а в селі кликали Михайлом, був зовсім не таким, як старший брат Іван, і завдавав батькам багато клопоту вже змалку. Мав він прикру для сільської дитини рису характеру — не тримався хати... Тому на нього не можна було залишити квочку з курчатами чи худобину... Не міг він, як інші діти, пасти гусей, не міг всидіти на місці. Хоч бери і прив'язує дитину за ноги... Манило хлопця поле, жито, в якому губився і пропадав цілий день, а батьки дізнавались про це, аж тоді, коли хтось приходив і скаржився, що малий витолочив збіжжя... Про їжу теж забував. Хоч і цілими днями бував на свіжому повітрі, добрим здоров'ям похвалитися не міг. Слабовитим ріс.

Був романтиком... Як треба було його до якоїсь роботи, то гукали за ним по заплавах, де високі трави. А він лежить там горілиць, дивиться, які причуди виробляють хмари: то фантастичних звірів з трьома головами, то якогось воза, копиці сіна — чого тільки він не бачив на небі... Дуже любив жайворона. Як заспіває ця пташка, то нічим не прив'яжеш Михайла до хати. Достеменно знав таємниці лісу, поля, лугів, річок... Знав кожне пташине гніздо, лисячі нори, вовчі лігва, дупла вивірок. Тягнув додому все, що наловив за день. Намагався приручити улов, особливо зайчиків...

На Слободі ніхто не міг зрівнятися з Михайлом при збиранні грибів та ягід. Ловити рибу вмів усіма способами: ятерами, кошиками, плетінками, вудками, а особливо — руками. В останньому поступався хіба братові Іванові, але той поїхав на науку і не став йому конкурентом... Знав у потічках всі нори, де могли заховатись риби. А ловив рибу стільки, що не з'їдали вдома — ніс до Дрогобича на продаж. Дрогобичькі жиди знали Михайла і чекали на його рибу. Михайло заробив на рибі так багато грошей, що доклавши ще трохи, купив собі мисливську рушницю-стрільбу. Ходив лісами і полями і приносив підстрелену дичину. Доходився до того, що одного дня прийшли пан лісничий та пан з камери із жандармом і ту стрільбу забрали. Правда Михайло мав ще пристрасть ловити птахів і продавати їх у Дрогобичі разом з клітками, які виготовляв брат Онуфрій.

Учитись Захар просто не хотів. Заганяв його до науки Гриць Гаврилик, але нічого з цього не вийшло. Так і виріс неписьменним. Молодим женився, ще неповнолітнім — мав 22 роки (за законами Австро-Угор-

щини, повнолітнім вважався чоловік у 24 роки). Узяв собі за жінку зовсім молоденьку Марію Ясінську, дочку Теодозія Ясінського, батьками якого були Іван Ясінський та Марія Буцьяк, та Катерини з дому Лазоришин. Мусіли батьки давати дітям дозвіл на одруження. Весілля відбулося 20.11.1881 року (спр. 4026, арк. 37). У листі до Івана Белея від 12.10.1881 року Іван Франко писав: "Мій середущий брат жениться, швидко весілля буде." "Всі ся хлопці поженили, лиш я не думаю, ідуть літа марне з світа, як лист по Дунаю".

Як пройшло братове весілля — (чи так, як описано в повісті "Великий шум"?) — не відомо.

Справляв весілля вітчим. Він повідомляв Івана Франка про те, що "Михайло надумав женитися" і що "робить він то дуже не впору, бо нема зовсім грошей". Іван Франко прислав вітчимові трохи грошей. Братові зробив інший дарунок, — повість "Захар Беркут". Правда, через рік, бо має повість точну дату написання: 01.10. — 15.11.1882 року. Писалась вона на конкурс, який оголосив часопис "Зоря" під редагуванням Омеляна Партицького. Надруковано було її аж в 1883 році, а потім вийшла окремою книжкою. Мав Захар цю книжку з дедикацією Івана Франка і тримав її за сволюком у хаті. Згоріла ця книжка під час пожежі 1886 року...

Пристав Захар за зятя до Ясінських, які мешкали неподалік: рідна хата мала номер 12, а тестева — 23. Якраз під Війтовою горою.

Першою дитиною в Захара і Марії був син. Народився 09.09.1882 року. Прийняла його на світ Божий Євдокія Буцьяк, повивальниця на Війтовій горі. Цю професію перебрала від баби Дозі, яка всім на горі позав'язувала пупки.

Не вшанували молоді батьки звичаю — не назвали сина Яковом, як належалося, а Михайлом. Потім гірко каялись, бо на сьомому році життя, як повернуло на весну, Михайло застудився, захворів на ангіну і 08.03.1888 року помер (спр. 4028, арк. 44). Після народження Михайла, 24.03.1883 року, померла мати Марії Ясінської Катерина (спр. 4028, арк. 44).

Другою дитиною був син. Його вже назвали згідно із звичаєм — Григорієм. Він народився 02.02.1884 року (Архів Дрогобицького Рай-ЗАГСу — книга народжень села Нагуєвичі, 1880—1896 рр. — Арк. 40). Хрестив сина отець Василь Білинський, а хресним батьком був Семен Гатариняк, про якого говорили, що сидить на тому самому місці, де колись стояла хата пана Нагуєвицького. Семен Гатариняк вважав себе правонаступником пана, навіть ховав свій рід на його завалених гробах. Хресною мамою дитини була Софія Хом'як, син якої зіграв фатальну роль у житті Захарових дітей.

26.12.1886 року (там же. — кн. 189, арк. 75) в Захара і Марії народилась дочка, Анна. Хресними батьками у новонародженої були Софія Хом'як та Михайло Павлик — місцевий селянин. 24.02.1924 року, у двадцять років Анна вийшла заміж за нагуєвицького парубка Ілька Сольвара, сина Дмитра Сольвара і Анни Чаплі. Вийшла заміж в Америці, приїхала додому, народила сина і виїхала в Америку назавжди.

Четвертою дитиною Захара і Марії знову була дочка — народилась 03.04.1890 року (Там же. — Арк. 118). Назвали її поширеним на той час іменем — Юлією. Після Юлії 07.01.1893 року народилась Євфросинія (Там же. — Арк. 156). За хресного батька їй було запрошено брата Онуфрія, що, згідно із звичаєм, заборонялося. І сталася біда: дитина у два роки (31.01.1895 року, померла від коклюша (спр. 4028, арк. 92). Трагічно склалася доля і наступної, шостої, Захарової дитини — Івана, який народився 12.02.1896 року (Архів Дрогобицького районного загсу. — Кн. 189, арк. 198). Іван був дуже здібним хлопцем, усі говорили, що головою вдався до стрійка Івана — Івана Франка. Він успішно закінчив Дрогобицьку гімназію, пішов на війну, вернувся з італійського фронту і помер на двадцять третьому році життя (21.10.1918 року (спр. 4029, арк. 68).

23.08.1899 року (Архів Дрогобицького районного загсу. Кн. 190, арк. 47) народився син Василь. Його хрестив новий нагуєвицький священник — Михайло Єднакий, який прибув у село після смерті отця Василя Білинського, що сталося 14.06.1892 року (правда, перед ним один рік працював отець Іван Савчак (народився в 1861 році, 1888 року висвячений).

Отець Михайло Єднакий народився в 1861 році, закінчив Львівську духовну семінарію. 30.05.1885 року (спр. 3426, арк. 20) він, Данило — Михайло Єднакий, абсолювент теології, син Антона Єднакого і Кароліни Кранц, уродженець Рогатина, одружився з Іванною Пелеш, дочкою Юрія Пелеша та Івонни Цавінської, народженої в селі Борне Горлицького повіту. Іванні було тоді 19 років, доводилася сестрою відомого єпископа Юліана Пелеша. Михайло Єднакий, зятятий москвофіл (його називали кацапом), одержав скерування в Нагуєвичі і парохував тут до смерті. За своє переконання попав у Галергоф, але навіть і це не змінило отця-москвофіла. З приходом Михайла Єднакого щезла надія на поділ села на дві адміністративні одиниці, чого добивалися раніше деякі священники. Не протримались біля нового отця помічні священники. Отець Антоній Криницький (1869 року народження, у 1894 році висвячений) пробув у Нагуєвичах до 1897 року, а потім його було скеровано у Стебник біля Трускавця. Недовго пробув у Нагуєвичах і Гіполит Хіяк (1871 року

народження, у 1896 році висвячений) — у 1899 році перейшов на роботу в Медичичі. В 1901 році в Нагуєвичі помічним священиком було скеровано Івана Степаняка (1872 року народження, у 1899 році висвячений), але через рік перейшов на парафію до Кракова. В 1904 році адміністратором при отцеві Єднакому працював отець Іван Гапасевич (1877 року народження, у 1901 році висвячений), а вже в 1905 році він перейшов у село Вовче-Долішне Старосільського деканату. Більше помічних священиків у Нагуєвичах не було.

При отцеві Михайлові Єднакому в Нагуєвичах появилися москвофіли, запрацював комуністичний осередок. Отець-москвофіл прожив довго. Упокоївся в Бозі у похилому віці — в 1953 році. На його могилі написано: "Тут спочиває Михайло Єднакий, 1861—1953, парох нагуєвський з 1894 по 1953 рік". Справа другий напис: "Тут спочиває Іоанна Єднака, р. Пелеш, 1861—1949 р." Насправді Іванна Пелеш народилася в 1866 році — була молодшою від чоловіка. Біля батьківського гробу — гробик їхнього малолітнього сина, а трохи далі поховано Юліана, доктора, "советника городского управления в Ужгороде". На його могилі виписано дати життя — 1891—1923 роки. Тут, на цвинтарі збереглася й могила дочки отця Єднакого Марії. Вона на тридцять першому році вийшла заміж за 36-річного Олександра Маркуса, сина Дмитра Маркуса та Анджели Гдовської (кн. 192, арк. 138).

05.05.1926 року в Марії і Олександра народився син (кн. 191, арк. 194). Після його народження Марія Маркус померла.

Отець Михайло Єднакий спричинився до трагедії сім'ї Захара Франка... Восьмою дитиною в сім'ї Захара Франка була дочка Евфрузіна, при хрещенні якої зберегли традицію — назвали дівчинку іменем раніше померлої дівчинки. Але хоч батьки і дотрималися всіх приписів, Евфрузіна, що народилася 02.01.1904 року, через два тижні (15.01.1904 року) померла (кн. 190, арк. 122).

Нещасливу долю мав наймолодший син Захара Франка — Микола. Він народився 17.03.1905 року — якраз перед Днем Йосифа (Там же. — Кн. 190, арк. 143). На час народження Миколи Захарові Франкові було вже сорок шість років, а найстаршому синові Григорію — двадцять. Настала пора, коли діти почали женитись та виходити заміж. А для селянської родини це означає: дати синові чи дочці у віно кусень поля чи городу, ялівку, вола чи коня. Першою вийшла заміж за Сольвара Анна. Вона нічого з хати не хотіла — виїхала в Америку, там одружилась і на довгі роки перервала стосунки з родиною. Потім четверту дитину Захара Юлію за жінку взяв Йосиф Даніцький, поляк, коваль з хутірця Олексіяти, що коло Дублян на Самбірщині. Той хутірець зовсім близько

від Озьмини, звідки пішли Франки. Йосиф Даніцький був сином Івана Даніцького та Варвари Грехович. Мав двадцять сім років, а Юлія — дев'ятнадцять з половиною. Юлія вважалась малолітньою, і Захар Франко мусів давати їй дозвіл на шлюб. Цей дозвіл писав отець Михайло Єднакий, а Захар Франко поставив під ним хрестик — бух неписьменним. Старостами на весіллі були Пантелеймон Дум'як та сусід Олекса Риб'як. Шлюб відбувся 05.10.1909 року (Архів Дрогобицького районного загсу. — Кн. 192, арк. 67), а через три тижні знову на обійстю Захара грали музики: 21.10.1909 року женився найстарший син — Григорій (Там же. — Арк. 68). Брав за жінку дочку сусіда Лялюка Тетяну, батька якої звали Трохимом, а маму — Настею, що походила з роду Вітковичів. Тетяні було 19 років. Бог щедро нагородив подружжя дітьми. 10.11.1910 року народилась Євфрузіна чи Фрузя (кн. 190, арк. 243), 07.12.1913 року — дочка Маруся (кн. 191, арк. 58), 25.12.1918 року — дочка Анна (кн. 191, арк. 87), 27.09.1919 року — син Іван (кн. 191, арк. 112). Ніхто не думав, що доля Івана, єдиного сина, буде трагічною. Остання дитина — дочка Дарія, що народилася 14.01.1931 року (кн. 191, арк. 255).

Невдовзі на Війтівській горі зажепав молот коваля Йосифа Даніцького — і знову було відновлено добру традицію, закладену ще Яковом Франком: хто їде в міста — зупиниться, поговорить.

Перша світова війна не особливо зачепила Захара. Правда, на фронт забрали сина Івана. При наступі австріяків, що розпочався після легендарного бою січових стрільців на Маківці, фронт зачепив і Нагуєвичі. На подвір'я Захара Франка прийшли австрійські фельдфебелі і наказали своїм кіньми підвезти армії провіант, назбираний у селі. Як не просився Захар, посилаючись на погане здоров'я (а воно й справді було так), але нічого це не давало. Єдине вимолвив Захар — щоб замість нього поїхав син Василь.

Хлопець довів той провіант до російського кордону, а там від нього забрали коней, воза, а самого нагнали додому. Добиратись було небезпечно. Треба було йти пішки, без копійки і без їжі, обминаючи військові патрулі, котрі українців вважали запеклими ворогами Австрійської імперії. Вб'ють — і гріха не буде. Якось добрався Василь до Львова, віднайшов стрийка Івана, що жив на вулиці Понінського, і розповів йому про свої пригоди. Прихід хлопця до Івана Франка був доречним: жив Франко тоді сам. Дружина була в лікарні, сини — на фронтах, дочка — у Києві. За Франком доглядала Целіна Зигмунтовська, яка поселилася в домі Франка з двома дорослими дітьми. "... І можу сказати, — признавався Іван Франко в листі до Василя Якиб'юка, газди в Криворівні, в якого нещо-

давню відпочивав, — що одною з причин моєї хвороби та її тяжкого стану були відносини тої жінки та її сина до мене. Коли, нарешті, літом явився в мене син мого брата, 17-літній парубок із Нагуевич, я був рад, що він мусів лишитися в Львові, відправив у вересні пані Зугм/унтовську/ з дітьми зі свого дому (Здись, не попрощавшись навіть зо мною, вибіг наперед, приставши до польського легіону), і лишилися дома вдвійку з братаничем. Ми прожили як два пустинники до половини цвітня, а тоді на наглядання д-ра Овчарського та опікуна перейшли на життя до приюту для укр. січових стрільців, ул. Петра Скарги, ч. 2”.

Завдяки Василю Франкові знаємо тепер, як проходили останні дні Івана Франка. Спочатку листи Василя Франка з Америки до родини в Нагуевичах приніс до Музею його племінник Михайло Франко, а в 1996 році до Музею завітали його дочки. Про останні дні Івана Франка було написано чимало різного, в тому числі фантазійного. Спогади та листи Василя Франка прояснили багато дечого. Їх з певних причин не було опубліковано, хоч готувалися на початку 70-х років для книги “Дрогобиччина — земля Івана Франка”, що вийшла 1973 року під зарядом НТШ в Сарселі під Парижем у серії “Український архів”. Тодішня редакція відхилила спогади Василя Франка, а той в листах до племінника пояснював, що причиною відхилення стало те, що він у своїх спогадах зачепив багатьох ще живих патріотів”.

Розповівши стрийкові про свої пригоди з форшпаном та біди, які він змушений був перетерпіти, пробиваючись додому, Василь просив у впливового, на його думку, стрийка допомогти.

Хотів, щоб влада повернула йому коні та віз, без яких сільському газді нічого робити. 25 липня стрийко написав листа дирекції Львівської поліції з проханням допомогти племінникові, зокрема забезпечити йому повернення в рідне село у такий небезпечний воєнний час. З цим листом Василь пішов у поліцію, але там нікого з начальників не застав. Вернувся знову до стрийка. Іван Франко був радий, бо мав при собі рідну людину. 25.07. і 10.08.1915 року він звернувся до дирекції Львівської поліції з письмовим проханням залишити у Львові Василя Франка як його слугу, оскільки, як інвалід, мусить мати догляд. Поліція дозволила, і Іван Франко сповістив брата Захара про те, що його син у нього. Потім — притулок стрільців у колишній семінарії отців Студитів, архимандритом яких був Климентій Шептицький, брат митрополита Андрея Шептицького. Про цей час написано багато, в тому числі і завідувачкою притулку Іреною Домбчевською.

Іванові Франку з племінником відвели окрему кімнату. Здоров'я його значно поліпшилося — він міг навіть писати. Так писала Ірена Домб-

чевська. Інше твердив Василь Франко. Врешті в ночі на 15.03.1915 року Франко втік з притулку додому, не повідомивши про це управу. Знайти візника посеред ночі не вдалося — мусив чекати ранку і першого трамвая. Вдома — ні води, ні тепла, ні їжі. На тепло пішло гілля грушки, що росла й росте понині під вікном його дому. Василь пішов до магістрату за дозволом включити воду та за картками на хліб. Ще перед тим, Іван Франко на 9 березня замовив нотаріуса, сусідів і свідків, щоб скласти заповіт. Згідно з тестаментом, усе рухоме й нерухоме майно, а також право на видання творів в рівних частинах заповідав дітям, які мали до смерті отримувати маму. Бібліотеку та архів заповів Науковому Товариству імені Т.Шевченка. Грунт у Підгірцях залишався у спадок дітям брата Онуфрія. Коли б діти продали цей грунт, гроші за частку Івана Франка мали б віддати нащадкам Захара Франка.

Після смерті Івана Франка та похорону, на якому з великої родини Якова був тільки Захар Франко (він прибув до Львова пішки й босий), Василь повернувся додому. Жити було важко...

Василь Франко подався до Дрогобича — найнявся на фабрику очистки нафти "Польмін". Одружився з Марією Шимків, збудував хату. У Дрогобичі його віднайшов син Івана Франка Петро, який уклав контракт з урядом УРСР на роботу як іноземний спеціаліст. Петро почав працювати в Харкові і загітував Василя поїхати з ним. Василь ледве повернувся додому і знову став працювати на фабриці "Польмін". Розповідав робітникам, який рай він бачив на Великій Україні. Це був період Великого Голодомору. Працював на "Польміні" до початку війни. Про початок війни в Дрогобичі залишив спогади "Кінець польського панування в Дрогобичі в 1939 р.", і було опубліковано в книзі "Дрогобиччина — земля Івана Франка". У Дрогобичі його застала радянська влада, від якої уже раз втікав з Харкова, а відтак і німецька. Не чекав нового приходу радянських визволителів — з родиною подався на Захід. Возом заїхав до Нагуевич, зібрав народ, застеріг їх перед приходом більшовиків, розповівши про голодомор, який відчув уже на собі. Виїхав до Німеччини. Підтримував зв'язок з родиною.

Ніщо не віщувало лиха в родині Захара. Підросли внуки. Правда, від дочки Юлії, що за Йосифом Даницьким, — самі внучки. 29.06.1910 року у неї народилася Марія (Архів Дрогобицького районного загсу. — Кн. 190, арк. 136), 06.08.1912 року — Анна (Там же. — Кн. 191, арк. 35); 24.06.1915 року народилася Фрузя (Там же. — Арк. 77), 19.08.1920 року — Анастасія (Там же. Арк. 124). До війни майже всі діти Юлії повиходили заміж. Першою одружилася Анна — 27.11.1933 року (Там же. — Кн. 192, арк. 198). Вона взяла шлюб з

Василем Твердовським, сином Стефана Твердовського та Анни Балущ. Мешкав Василь Твердовський в центрі села, коло Церкви; був добрим шевцем, за що мав у людей пошанівок. Довго не жив — помер в 1938 році. Анна вдруге вийшла заміж за Михайла Чаплю з Ясениці-Сільної. З нащадків ніхто не залишився в Нагуєвичах. Син Василя Твердовського і Анни Даницької перебрався у Борислав, а молодший син, Ярослав, поїхав шукати щастя в Магнітогорськ.

Найстарша дочка Йосифа Даницького, Марія, вийшла заміж пізно — у 27 років. 07.03.1937 року отець Михайло Єднакий дав їй шлюб із 33-річним Михайлом Хруником, сином Атаназія Хруника та Тетяни Гаврилик (Там же. — Арк. 212). В 1944 році Михайла Хруника знайшли вбитим. У нього з Марією було троє дітей: Мирослава, Дмитро, та Віра. Марія вдруге вийшла заміж за Михайла Онуфрієва і виїхала з ним в Котовськ Одеської області. Згодом повернулася звідти і поселилася в Долині. Померла в 1992 році, а Михайло — в 1987 році.

Ніхто не успадкував професії Йосифа Даницького — вона здавалася всім непотрібною. Плуги стали пережитком минулого, коней замінили трактори, нормальних господарів радянська влада поробила колгоспниками.

Одружувалися і діти Григорія Франка — найстаршого сина Захара. Першою вийшла заміж Фрузя, якій на день шлюбу 20.02.1930 року (Там же. — Кн. 192, арк. 177), не було й двадцяти — мусів Григорій Франко на одруження давати дозвіл. Чоловік Фрузі Йосиф Гамзяк, син Михайла Гамзяка та Катерини Страшевської, походив з хутірця Багна, що під Урожем — сусіднім поселенням з Нагуєвичами, як їхати на Самбір. Був на десять років старший за дружину. Мали дочку Марію та сина Ярослава, які роз'їхалися по світу. Хутір Багна знищили більшовики — і знаку не осталося по ньому.

16.02.1936 року (Там же. — Арк. 206) за 30-річного Михайла Валька, син покійного Теодора і Фрузі Шумеляк, вийшла заміж дочка Гриня Франка Марія, якій ішов уже 23 рік — була 1913 року народження. У Марії і Михайла теж було троє дітей. Найстарший син Роман народився 01.02.1937 року (Там же. — Кн. 191, арк. 332); 09.01.1940 року (Там же. — Кн. 191, арк. 370) народилася дочка Віра, а 21.10.1943 року — син Михайло (Там же. Кн. 191, арк. 395). Михайло Валько помер перед війною, а Марія — в 1994 році.

Пішла з батьківського дому дочка Григорія Франка Дарія. Вона працює в Турції у лісництві. Син Івана працював учителем. Був убитий після війни. Дочка Григорія Франка, Дарія, 1916 року народження, вийшла 16.02.1946 р. заміж більше як у тридцять років. Її чоловіком став

Осип Шумеляк, фронтовик, мешканець Нагуевич. Під час війни звільняв Варшаву, дійшов до самого Берліна, його було поранено. Народився 10.03.1918 року. У Ганни та Осипа Шумеляків було троє дітей. Син Іван народився 02.01.1948 року. Він закінчив сільськогосподарський технікум, працює у дрогобицькій "Сільгосптехніці". Середущий син, Мирослав (1949 року народження) закінчив механічний технікум, виїхав у Красноярськ і там працює в геологічній експедиції. Наймолодший син, Любомир (1954 року народження), закінчив Івано-Франківський інститут нафти та газу, працює за спеціальністю.

Осип Шумеляк та його дружина Анна свої передпенсійні та післяпенсійні роки пов'язали з Музеєм Івана Франка в Нагуевичах.

Перед війною, коли якраз одружувались внуки Захара Франка, одружився і найменший син Микола, на якого батько покладав великі надії і який не пішов слідами свого роду — заплутався у тенетах комуністичної пропаганди, став членом КПЗУ. В ідеї комунізму Микола щиро вірив.

У 27 років, 06.08.1931 року, він узяв шлюб з Євфрузиною Кімакович, дочкою Марка Кімаковича та Анни Озги (Там же. — Кн. 192, арк. 186). Народилася Євфрузіна 21.12.1909 року (Там же. Кн. 190, арк. 247). З метрики її народження можна дізнатися, що Марко Кімакович був сином Макара Кімаковича (08.05.1868—26.09.1945), а Анна, мати Євфрузіни — дочкою Петра Озги та Катерини Гаврилик, батько якої колись так вперто захищав ліси та пасовиська на сервітутових процесах і був пленіпотентом громади села. У сім'ї Фрузі було восьмеро дітей.

Дочекався Захар від Миколи і внуків. На самого "Юзефа", коли прилітають з вирію буськи і не обминають Захарового двору, 19.03.1931 року народилася в Миколи і Фрузі дочка — Стефанія (Там же. — Кн. 191, арк. 322). Хрестили її 26.07.1936 року. 08.02.1936 року (Там же. — Кн. 192, арк. 320) народилася дочка Віра, яка невдовзі, 24.10.1936 року, померла. 16.08.1938 року (Там же. — Арк. 344) народився син Михайло.

Ніхто злого слова не міг сказати проти Миколи. Кажуть, що останню сорочку міг з себе віддати. Дотримувався слова, ніколи нікого не ображав. У радянські часи його іменем було названо основну вулицю в Нагуевичах, а тепер односельці перейменували її на вулицю Івана Франка. Не хотіли, щоб головна вулиця носила ім'я людини, яка належала до тієї партії, яка принесла людям стільки лиха.

Микола був депутатом Народних зборів, на яких син Івана Франка Петро уклінно просив батька Сталіна пригорнути Західну Україну до себе. Потім став ще й депутатом Дрогобицької обласної ради. Кажуть, що Захар Франко, дізнавшись про таку кар'єру сина, гірко заплакав.

Микола часто виїжджав із села. Замість себе залишав Дмитра Хом'яка, свого заступника, доброго учня системи — мстивого — мародера. Він під час відсутності Миколи, як стверджує дочка Миколи Франка Стефанія, наказав експропріювати майно тодішнього директора школи Корнелія Камінського, на якого мав зуб ще від шкільних років. Награбоване Хом'як ділив за комуністичним правилом: усе собі. Вернувшись, Микола Франко прогнав з роботи Хом'яка, експропріюване майно повернув директорові школи. Відтоді Хом'як тільки й вичікував, щоб здібати Миколу в темному місці. І дочекався моменту. Випало так, що в селі тоді було розстріляно Михайла Дрогобицького, директора школи, 47-річного; Івана Чаплю, 42-річного; Івана Добрянського, 46-річного; Стефана Дум'яка, 41-річного; Миколу Хруніка, 26-річного. Усі ці смерті було занесено на карб Миколи, бо розстрілювала людей комуністична доба.

Перед приходом німців Миколу хотіли евакуювати. Казав, що нікуди не поїде. Відчував що перед людьми має чисту совість, та й де сім'я має жити... Почав будувати нову хату. Діти дрібні, хворий батько. Не думав ховатися. Але ж ходив по білому світу Дмитро Хом'як. Тепер він став лютим противником комуністичної системи, від котрої наживався. Микола змушений перейти на нелегальне становище. Знайшов притулок у Багнах коло Урожа — у родича Йосифа Гамзяка, також комуніста. Хата була у лісі, далеко від дороги. Та дійшла до Миколи звістка, що захворів син Михайло. Прибіг з Багнів. Ніч переночував з дітьми та жінкою, а вранці Хом'як навів на його хату німців.

Було потім шість місяців дрогобицької тюрми, чотири місяці чортківської, на Тернопільщині. На Йордан 1943 року одержала родина "чорну карту" про те, що в кінці грудня 1942 року Миколу Франка було розстріляно.

Як давала собі раду Фрузя з дітьми і хворим батьком тільки Бог святий знає. Крутила в тому житті як могла. Важко працювала, пішки носила в Дрогобич продавати молоко. Розповідають, що йде одного разу дорогою Гринь Франко, а назустріч йому — батько Захар. "Куди йдете, тату?" — питає. "На жебри", — відповів рідний брат Івана Франка...

07.07.1942 року, на 83 році життя, Захара Франка не стало (ЦДІА України у Львові. — Ф. 201, оп. 4а, спр. 4030, арк. 15). Ховав його отець Михайло Єднакий. Не було чим отцеві заплатити за похорон, то отець казав дати йому великі драбини від воза. Аби тільки не задармо сповняти свій християнський обов'язок. У тому, що в Нагуевичах завжди були і є колотнечі, прозвані тепер кимось між конфесійними конфліктами, велика заслуга "отця духовного" Михайла Єднакого.

Марія Франко, дружина Захара, померла на 68 році життя 15.12.1930 року від астми (Там же. — Спр. 4029, арк. 112).

Трохи допомагав сиротам Василь Франко, що жив тоді в Німеччині. Вислав Фрузі та дітям невеликі пакунки.

Та найстрашніше було попереду. Носячи в Дрогобич молоко на продаж Фрузя познайомилася з однією єврейською родиною. Євреї впросили жінку переховати їх від німців. Фрузя викопала для них криївку в stodолі. Євреї присягалися, що не висунуть із stodолі носа. У криївці були батько і син. Дочка була блондинкою, мало подібною на єврейку, тому з людьми виїхала на роботу в Німеччину. Ті, кого прихистила в stodолі Фрузя, не дуже дотримувалися обіцянок. На довгий час зникали з криївки, приводили з собою інших євреїв — треба було їх обпирати, обшивати та годувати. Якось дорікнула їм Фрузя за необережність, то вони дали Фрузі розписку про те, що за врятування дарують їй своє майно. Не лакомилася Фрузя на чуже. Ніхто в селі не міг припустити, що після смерті чоловіка Фрузя відважиться ризикувати життям дітей і своїм власним.

Закінчувалася війна. Відступали німці, а з ними і фольксдойчери. Два з них зупинилися на перепочинок у Фрузі. Прийняла, бо йшла весна, а фольксдойчери мали коней — допоможуть на полі. Два тижні сиділи вони на Фрузеній шиї. А в stodолі — євреї.

Лихо не спало. Коли ж однієї неділі Стефа погнала пасти худобу, Михась побіг кудись, Фрузя пішла до сестри, фольксдойчери залишились самі. Одному з них приснилося, що в стайні хтось краде їх коней. Прибіг, а там з ями повилазили євреї...

Фрузю забрали відразу наступного дня. Євреї повтікали до лісу, як тільки їх було виявлено. Їх не впіймали. Фрузю спочатку привели в сусіднє село Лішню, — там був постерунок гестапо, а через три дні відвели в тюрму при суді на Стрийській вулиці в Дрогобичі. Маму розшукала дочка Стефанія. Приносила їй їсти. А потім настав день, коли їй повідомили про те, що маму перевезли в іншу тюрму, а там в'язням їжу привозив Український комітет. Якщо хоч щось мамі передати, то обов'язково в фанерній скриньці. Пішла Стефа в місто шукати скриньку, здибала жінок з села: Фрузю Хом'якову, Марію Хом'якову, Рузію Добрянську, які приїхали в Дрогобич возом на базар. У базарні дні коло ринку відбувалися езекуції. З базару зганяли людей, аби бачили: хто не слухає окупаційної влади, буде жорстоко покараний. Людей зганяли до Північної сторони Ринкової площі. Цього ж дня, 16.06.1944 року, коли фронт відкочувався все ближче і ближче до Карпат, під стіну, в Дрогобичі німці вивели 18 чоловіків і одну жінку. Це була Фрузя. Коли її поставили під

стіну і керівник ексекуційної команди голосно почав читати наказ про розстріл, серед зігнаного на площу народу почулися ридання. Плакали жінки з Нагуевич — вони впізнали односельчанку. Фрузя також впізнала їх. Офіцер дав команду “Вогонь!” Люди, почули, як Фрузя скрикнула: “Мої діти, моя Стефію, мій маленький Михасю.” Потім офіцер ходив поміж розстріляними і для певності кожному прострілював голову. Жінки розповіли Стефі про побачене.

Врятовані Фрузею євреї більше не показувалися в Нагуевичі. Чи їх вбили — ніхто не знає.

Малих дітей, Стефанію і Михайла, узяв до себе Михайло Гром. 1981 року, тобто з часу створення музею — садиби в селі Нагуевичах він працював сторожем. Маленький, худий, спрацьовані руки, добрі очі. Приїхала якомсь комісія до Нагуевич, спитала, що йому потрібно. Михайло відповів: “Нічого мені не треба, хіба здалася б мені фузія, відстрашував би нею від музею злодіїв та бандитів...” Нічого більше не хотів. Народився Михайло Гром 09.03.1920 року (Архів Дрогобицького районного загсу. — Кн. 191, арк. 74). Був сином Михайла Грома та Катерини Буцяк. Катерина Буцяк — дочка Тимофія Буцяка та Варвари Ботарської.

23.02.1943 року Михайло одружився з молодшою дочкою Йосифа Даницького та Юлії Франко Настею (Там же. — Кн. 192, арк. 233). Настя народилася 19.08.1920 року.

У маленькій хаті Михайла Грома було тіснувато: у ній жила велика челядь. Батьки дружини (Йосиф Даницький помер 19.12.1970 року — на самого Миколи, а його дружина Юлія — у 1975 році), сам Михайло та Настя, двоє дітей Миколи Франка і власні діти: дочка Віра, що народилася 1943 року (тепер вона працює директором школи в Унятичах), середуца дочка Стефанія, 1945 року народження, навчає у школі дітей англійської мови. На батьківському обійсті залишився найменший син Іван, який народився 16.05.1948 року. Він одружився з Ярославою Савчак з села Бердихів Яворівського району Львівської області (народилася 02.08.1949 року).

Іван Гром віддавна як і батько працює наглядцем музею-садиби в Нагуевичах. Усе вміє Іван, як і його батько: стріху поремонтувати, пліт поставити, траву скосити, дорогу відремонтувати, навести лад на цвинтарі. Робота в нього спотіється, він завжди при ділі...

Має Іван чотири доньки і сина. Найстарша — Лариса. Вона народилася 07.07.1970 року. Після неї — Руслана. Народилася 08.07.1971 року, 19.08.1989 року вийшла заміж за Євтушенка Андрія Олександровича (народився 28.01.1968 року), має сина Володимира (народився 15.07.1990 року). Третя Іванова дочка Богдана. Народила-

ся 05.02.1973 року. Після неї народився син, якого, згідно із звичаєм, називали іменем діда — Михайлом. Народився 16.02.1978 року. Наймолодша дочка, Оксана, народилася 02.04.1979 року. Тяжко жилося Михайлові Грому, але дітей Миколи Франка прийняв як рідних. Не кривдив їх і не дозволяв іншим кривдити їх. Вони називали його татом. Хоч газети розпинались, що сиротам — дітям комуніста Миколи Франка радянська влада дає усе, вони одержували насправді такі мізерні копійки, що їх не вистачало навіть одному на черевички. Заробляв Михайло Гром на своїх дітей і на сиріт столяркою. Помер Михайло 26.06.1996 року.

Дочка Михайла Грома Стефанія після закінчення школи поступила до Бориславського педагогічного училища — учителькою хотіла бути. Але захворіла на запалення легень — навчання змушена була покинути. У 1955 році вийшла заміж за Дмитра Івановича Дрогобицького, який народився 11.05.1926 року. Двоє дочок у них. Старша Іра. Народилася 06.08.1955 року. Одружена. Син Андрій Чайка народився 21.12.1977 року. В 1995 році закінчив технічне училище. Молодша дочка, Люба, працювала в музеї, потім їй забаглося поїхати на Амур. Там уже сина оженила, хоче в рідне село повернутися.

Хто не приїде з родини Франків до Нагуєвич, завітає до Стефанії. У її господі є щось таке від великого роду Якова Франка, що притягує до себе всіх. Стефанія працює прибиральницею у нагуєвицькому музею. Дванадцять років пропрацювала в колгоспі. Колгоспної пенсії не вистачає навіть на хліб...

При Стефанії виріс її брат Михайло. В холоді, голоді, у страху перед облагами, колективізацією проходило їх життя. Коли в 1952 році згоріла хата Михайла Грома, сиріт забрала до себе мамина сестра, з другого кута села.

Михайло закінчив школу, в 1955 році почав навчання у технічній школі в Бориславі. Вивчився на зварника, скерували його на роботу в Кисильовськ, що на Сибірі. Брав участь в будівництві гігантського підприємства — машинобудівного заводу. Вирвався додому аж в 1957 році. Працювати в колгоспі задаром не хотів — поїхав в Донбас на шахти. Звідси восени його було взято в армію. Повернувся з армії в 1960 році. Піднайшов собі роботу будівельника в Дрогобичі. Разом з іншими зводив "хрущовки", долотний завод, на якому працював аж до пенсії. Пенсії не вистачало на життя — найнявся на роботу. 21.10.1961 року одружився з Марусею Ланців із Старого Кропивника (народилася 16.01.1942 року). Жили по гуртожитках. 11.09.1962 року в них народився син Микола. Новонароджений виявився єдиний з роду Якова, який успадкував прізвище "Франко"...

Франко Микола-молодший закінчив Дрогобицьку середню школу № 10, потім — історичний факультет Львівського університету; відслужив армію. Тепер викладає історію в Дрогобицькій СШ № 5.

Тільки завдяки приїздові з Канади дочки Івана Франка Анни Михайлові Франку терміново було надано квартиру на вулиці Володимира Великого в Дрогобичі. Про це багато писалося в газетах — мовляв, ось як радянська влада дбає про нащадків великого Каменяра... З тіткою Анною Михайло бачився кілька хвилин не дозволяти, бо розповідь канадійці щось зайве. Анну опікали скрізь "ангели-хранителі" з КГБ.

21.11.1968 року в Михайла та Марії Франків народилася дочка Леся. Дівчина закінчила факультет іноземних мов Дрогобицького педагогічного інституту і тепер працює на Дрогобицькому долотному заводі перекладачем. Вийшла заміж за Лесика Ігора Ярославовича (народився в 1964 році). Мають двох дочок: Юлю, що народилася 22.05.1989 року, та Христю, народжену 05.04.1993 року.

29.04.1982 року Михайло Франко звернувся до Львівського обкому Компартії України з проханням повідомити його про дату розстрілу його батька. Хотів хоч дізнатися про місце його поховання. Одержав архівну довідку від 30.04.1982 року: "По документам партійного архива, тов. Франко Николай Захарьевич, член КПЗУ с 1927 года, был одним из организаторов и руководителей подпольной антифашистской групп в селах Урож и Нагуевичи. В 1943 году за антифашистскую деятельность арестован полицией и погиб в застенках тюрьмы. Жена Франко Н. З. Розалия Марковна являлась членом подпольной группы, в своем доме укрывала партийных советских активистов, была связной в подпольной группе. В 1943 году арестована и расстреляна в городе Дрогобыче". Підписав довідку завідуючий партархівом І. Тесленко.

У 1993 році Михайло Франко звернувся в посольство Ізраїлю в Києві з проханням допомогти віднайти людей, яким його мати врятувала життя. Посольство скерувало листа в організацію Яд Вашем, звідки надійшла така відповідь: "Посольство государства Израиль в Киеве переслало Ваше письмо, в котором вы рассказываете о том, что Ваша мать спасла еврейскую семью. Благодарим Вас за информацию. К сожалению, Яд Вашем не в состоянии помочь Вам найти этих людей, так как мы не располагаем подобными сведениями, а без свидетельства спасённых мы не можем быть уверены в справедливости Ваших слов. С уважением Катя Гусарова. Русская секция отделений Праведников Мира". Така відповідь засвідчувала, що людей, яких рятувала Рузя Франко, можливо, вже немає живих, а може, вони не хотіли заявляти про те, що їх переховувала Євфрузіна Франко...

У 1966 році дав про себе знати Василь Франко. Він емігрував у Німеччину; там, дізнавшись про трагедію родини брата Миколи, при допомозі сестри Анни Сольвар дістався до Америки. Замешкав у містечку Нью-Арк. Було спочатку важко: шукав роботи, не мав власного дому. Нарешті в 1966 році купив собі будинок. Перед пенсією працював на фабриці, на якій виробляли більярд, але незадовго підприємство було закуплено — через територію мали провести шосейну дорогу, і пішов Василь Франко, як писав він, “на голодну пенсію”.

У 1967 році Анна Сольвар захворіла — втратила пам'ять, і її сини, які виросли і народилися в Америці, віддали маму в притулок для старих, де вона й померла (у тому, 1967 році). Саме через Анну листувався з родичами в Україні Василь Франко.

Настала старість. Василь втратив слух, змушений був відмовити собі в єдиній радості — ходити в українську Церкву і зустрічатися там з краянами. На слуховий апарат не мав грошей. До всіх бід додалися ще й хвороба серця та астма.

Тужив за Нагуевичами, Україною. У листах до племінника Михайла розпитував про своїх товаришів з дитинства, парубоцтва, та про кожного, хто б міг його ще пам'ятати. Українських книжок не мав багато. Там вони були задорогі, а ті, що надходили з України, викликали в нього відразу — добре пам'ятав радянські часи в Харкові, голод 1933 року.

Не склалися в нього стосунки і з Анною Ключко, а особливо після того, як вона зустрілася з Іреною Домбчевською, активною діячкою. Колишня завідуюча притулком Січових стрільців у Львові була вперто переконана, що в трагедії Франка чималу роль зіграв Василь, який не встеріг його у Приюті, а пішов з ним додому. Тоді й описав Василь Франко перебування Івана Франка в притулку — спростував багато тверджень, розповів про умови, в яких стрийко Іван перебував, і віддав свої спогади в книжку “Дрогобищина — земля Івана Франка”. Але спогади редактори відхилили, посилаючись на специфіку видання, яке, мовляв, присвячується цілому краю, а не окремим епізодам з біографії Івана Франка.

В Україну його листи почали надходити все рідше. Згодом листування зовсім перервалося. Про долю Василя та його дітей довго нічого не було відомо.

Дещо про них розповідають метричні книги Дрогобицького районного та міського загсів. Отже 23.11.1924 року (Архів Дрогобицького міського загсу. — Кн. одружень 1909—1936 років, арк. 214) Василь Франко, син Захара Франка та Марії Ясінської, народжений в Нагуевичах 23.08.1899 року, одружився з Марією Шимків, дочкою Григорія

Шимківа та Юлії Пасинович, народженої в Дрогобичі (вул. Плебанія, 50) 08.10.1898 року. Шлюб їм давав священник Павло-Петро Жупанський, якого в 1939 році вивезли в Хабаровськ і він помер. Старостами на весіллі були старший син Захара Григорій Франко з Нагуевич та Годор Пасинович, вуйко Марії. 26.08.1925 року в молодій сім'ї народився син Богдан (Архів Дрогобицького міського загсу. — Кн. народжень 1921—1925 років, арк. 259), який не прожив і тижня — помер 31.08.1925 року. Після Богдана народилась дочка Мирослава-Юлія — 27.09.1926 року (Архів Дрогобицького міського загсу. — Кн. 184, арк. 33). 23.04.1928 року (Там же. — Арк. 112) народився син Ярослав. Не проживши і місяця, він помер — 24.05.1928 року. Після Ярослава народилась дочка Надя (Там же. — Арк. 170). Прожила всього три роки — померла 12.10.1932 року. Наступною дитиною в сім'ї була дочка Неля — народилась 09.02.1935 року (Там же, — Кн. народжень 1932—1939 років, арк. 111). Наймолодшим був син Зиновій-Захар, що народився 06.04.1937 року (Там же. — Арк. 203). Згідно з метричними книгами, в Америку виїхав Василь Франко з дружиною та трьома дітьми; Мирославою, Нелею та наймолодшим сином Зиновієм.

З листів Василя можна було дізнатись децю про їх долю. Найстарша Мирослава, захворіла на алергію. Страждала особливо весною, коли починали цвісти трави та дерева. Працювала на шкідливій фабриці. Весь зарібок ішов на ліки.

Дочка Неля вийшла заміж за інженера — спеціаліста зі скла. Поблизу Нью-Арка роботи для нього не було, тому переїхали в штат Огайо. Повідомляв батько, що в них двоє дітей. Непокоїв спочатку всіх Зиновій. Покинув навчання у середній школі, служив в армії, звідти привіз собі дружинку — жіночку перукарку за фахом. Заробляли непогано, але розтринькували зароблене. Мали двох дітей. Дідусь навчав їх рідної мови. Останній лист від Василя датувався квітнем 1976 року.

В 1996 році до Львова завітали Мирослава і Неля Франки. У Музею Івана Франка вони розповіли про родину Василя Франка та про себе.

Василь Франко помер в 1980 році. Мирослава так і не виходила заміж. Неля Франко 30.04.1960 року одружилася з Ярославом Когутом (народився 23.03.1931 року) — вихідцем з Надвірної. З ним і мала двох дітей. Дочка Нелі Любомира народилася 08.07.1961 року. Вийшла заміж за Василя Кучерина. Дітей не було. Молодший син Мирослав народився 15.07.1963 року. Не одружений, вчиться в університеті, працює автомеханіком. Ярослав Когут помер 23.05.1984 року.

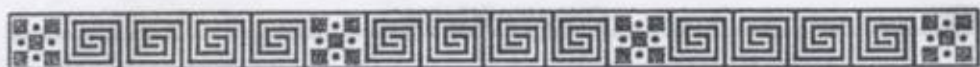
Дружина Зиновія Франка — Таня Ляскаріду грекиня, народилася в Баварії 27.05.1939 року. Старша дочка Зиновія Тамара народилася 04.08.1964 року, заміжня. Чоловіка її звали Юрієм, дітей не мають. Молодша дочка, Зеновія, Зірка, народилася 26.11.1968 року. Вийшла заміж за німця на прізвище Сковронек.

При житті до Захара Франка заходили франкознавці, записували його спогади. Записав спогади й В. Кузьмович і опублікував їх в найпопулярнішій на той час українській газеті "Новий час" (від 02.05.1926 року). Записали спогади С. Климчук, І. Кобилецький, однак нічого вартісного у цих записах немає. Значно вартіснішими є спогади, записані Іваном Коссаком, відомим командиром січових стрільців. Вперше ті спогади було опубліковано в 1926 році — у журналі М. Грушевського "Україна". "Сьогодні вернув він з Нагуєвич, — писав Іван Коссак, — записав собі дещо і пересилаю, хотя й се, що я записав, невичерпує, бо Захар Франко не годен собі все пригадати. Ми сиділи та розмовляли досить довго. Сумно було глядіти на нього, старого, сивого, середнього росту, дрібного в лиці, зі синіми, добрими очима, з високопоставленими густими бровами, що жалувався на свою долю переді мною, молодим. Я не міг дивитися на ті сльози, що пили з його очей... "Я бідую, — казав. — Найстаршому синові записав багато ґрунту. Коли я йому записував, наказав він згадувати про двох молодших синів, бо їм ми дамо до терміну. І я зістав бідний, що нема на чім жити, голій, босий ходжу, нема в що вратися. Іван, четвертий мій син, був студентом, дуже добре вчився, ми з останнього тягнулися, та й урвалося, все пропало. Вернув з італійського фронту у середу і до тижня вмер на гішпанку. І мені, старому, час помирати, а тим часом треба бідувати. Поліпшилося би хіба тоді, як оженив би наймолодшого сина, Миколу, але то тяжко. Я хотів мати поміч від сина, та її не маю. По тижневі хліба не видимо, дуже мало ґрунту, не раз зловлю кілька риб та несу продати до адвоката С. у Дрогобичі, а він подарував мені блюзку. Риби ловлю в ріці, ріжу їх, з середини чищу, напхаю кропивою та й несу, бо живих би до Дрогобича не доніс. І так роблю не раз. Тепер, як видите, я босий, обідраний і журюся, як би то на зиму які капці купити. На роботу не піду, застарий, та й роботи тепер нема, тепер я робив драбини, та то праці много, а зарібку заледве на тютюн.

Раз порятували мене, коли роздавали збіжжя, що прийшло з України. Мені не відважували, як другим, а самому казали набрати, і я набрав собі більше, як чвертку ячменю, а як ніс, то три рази спочив, поки зайшов до фіри. Урожаю в нас нема, жита треба купити, а тут нема за що — сам жну, а помочі ніякої..."

Адвокат, що дав Захарові бlyозку, — це Рудольф Скибінський, який очолював Робітничу громаду імені Івана Франка в 1926 році під час проведення святкувань в честь Франка в Дрогобичі.

Молодший син оженився — Захар був при ньому. 07.07.1942 року Захар помер. Потім не стане його сина Миколи, на котрого покладав стільки надій, розстріляють невістку і залишаться двоє сиріт...

XIII. ОНУФРІЙ ФРАНКО

Десь наприкінці березня 1904 року мешканці Підгірок, що за Калушем, звернули увагу на довгу вервечку драбинястих возів, завантажених кутими скринями, кошеллями, великими діжками та бочками. Вози в'їжджали у село. Люди, що сиділи на них, в якомусь дивному одязі. Не із зрібного полотна, а з цайкового. У такому навіть священик не ходив...

Про прибулих у Підгірках знали. Знали, що це сім'я Онуфрія Франка, наймолодшого брата Івана Франка, "Панські жарти" та "Лиса Микиту" якого, завдяки "Просвіті", вже читали. Спроваджувався Онуфрій Франко на ґрунт тутешнього судді Насади.

Уже 24.04.1904 року Онуфрій писав братові Іванові: "я ужез цілою родиною чотири неділі в Підгорках". Ґрунт судді Онуфрій купив разом з Іваном Франком, тому й писав до нього: "Ото я Вас прошу, милий брате, будьте такі добрі і приїдьте до Підгірок подивитися на свою Отчину, бо то уже то є місце так би родинне. Дорогий брате, поздоровляю Вас з цілою родиною сердечно і запрошаю Вас на ціле літо і до восени з дітьми до нас" (Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України. Ф. 3, спр. 1636, арк. 317). Чи скористався цим запрошенням Іван Франко — не відомо. Мабуть, ні, але приїхати пообіцяв.

Історія переїзду Онуфрія Франка з Нагуевич до Підгірок сумна за своєю суттю.

Не думав Яків Франко, що доля порозкидає його дітей посвітах, а родинне гніздо опустіє. Маетки не розпорошував, примножував, для дітей старався, аби мали, аби не бідували. Та не судилося.

Онуфер, як четверта дитина в сім'ї, ріс при роботі, свої здібності проявляв у різних ремеслах. Умів вистругати, як ніхто, ложки, нещки, зробити миску. Хоч бери і неси його вироби продавати... "Коли Онуфро малий був, — оповідав старший за нього брат Захар, який набагато пережив його, — виказував велику здібність до всіляких ручних робіт. Бувало, як робимо копаниці до санок, то він, небіжчик, зробив шість, а я одну. Ніколи не спустить сокири надурно. І так ми оба покрадьки ніччю — він ще хиріє (це вітчим Гриник), а ми робимо. Зимою робили ми найбільше сани та гендлювали і у понеділок в Дрогобичі продавали, а потому мусили ми йому (вітчимові) давати гроші, бо, бувало, свариться, щоб ми дали, бо треба, каже, то на те, то на те. Вже тоді рвався дуже Онуфро

до ковальства, і він (вітчим) дав його до коваля Коссака у Дрогобичі, бо Онуфро вдома не хотів бути”.

Правда, у відомого коваля Коссака, який мешкав у Дрогобичі далеко від ринку — за Церквою Спаса на Стрийській дорозі, довго не був. Вітчим дав Онуфрові відпускне від коней та домашньої роботи всього на два роки: хай мовляв, вчиться на майстра, а як не схоче — буде партачем. Після двох років Григорій Гаврилик забрав хлопця. “Злодій у коваля, а коней нема кому пасти” — говорив він. Слово “злодій” не треба розуміти дослівно. У Нагуевичах так кажуть про будь-кого, навіть з чистою совістю. Онуфрій не хотів іти від коваля бо в нього було йому добре, але мусив послухатись вітчима. До школи його ніхто вже не посилав. 28.02.1886 року (Архів Дрогобицького районного Загсу. Книга одружень села Ясениця-Сільна 1880–1944 років. — С. 52) Онуфрій одружився з Юлією Дідинською, дочкою ясеницьких шляхтичів Василя Дідинського та Анни Яворської. Народилася Юлія 28.01.1866 року. Старостами на їхньому весіллі були Василь Рибяк з Нагуевич та Теодор Дідинський, шляхтич з Ясениці. Шлюб давав отець Левицький. Про одруження брата Іван Франко повідомляє Ольгу Хоружинську в листі від 24.02.1886 року: “Захар уже три роки женатий і живе осібно, а Онофер тепер жениться і осяде на батьківщині”. Захар справді відокремився — поставив собі хату, а Онофер залишився з вітчимом та мачухою. Відкрив на Війтовій горі кузню. Користувався інструментами батька.

Не тільки загував молот у кузні, але й загули весело в саді за кузнею бджоли. На пасіку намовив його брат Іван, який часто приїжджав з дітьми та жінкою в Нагуевичі. Навіть вощину купував братові у Львові. “Завтра, — писав Іван Франко до дружини 19.05.1890 року, — надіюсь вислати Онофрові паперових вощин, сли дістану”. Дружина також мала свій інтерес до Онуфра купила йому свинку, як читаємо в листі Івана Франка від 12.05.1893 року. Хотіла, щоб підросла свинка до Різдв'яних свят...

Бог був ласкавий до Онуфрія — діти в нього родилися одне за одним. Хирлявих між ними не було, усі працюючі. 11.01.1887 року (Архів Дрогобицького районного загсу. — Кн: 189, арк. 75) народився перший син, якого назвали іменем діда — Яковом. 11.03.1888 року повітуха Євдокія Бузяк прийняла на Божий світ сина Антона (там же: Арк. 93). Його хрестив отець Василь Білинський. Хресними батьками були Теодор Дідинський, родич дружини, та Параска Франко, дружина Стефана Франка, яка згодом стане дружиною (уже третьою) Григорія Гаврилика. Вона спричиниться до сварок в родині, розподілу майна і до виїзду Онуфрія в Підгірки.

22.01.1890 року (Там же. Арк. 115) в Онуфрія народилась перша дочка — яку названо було іменем бабусі — Марією.

Четвертою дитиною в сім'ї була дочка Розалія — народилася 27.04.1892 року (Там же. Арк. 146). 03.05.1894 року народилася Анна п'ята дитина (Там же. Арк. 174). Усіх п'яťох дітей хрестив отець Василь Білинський, а вже шосту, дочку Анастасію, що народилася 10.03.1896 року (Там же. Арк. 199), хрестив священник Михайло Єднакий. Останньою дитиною Онуфрія, яка народилася в Нагуєвичах, був син Михайло. Народився він у розпалі літа 03.06.1900 року (Там же. Кн. 190, арк. 62). За кумів Онуфрій покликав виключно родину дружини: Антона Айзенберга, коваля з Ясениці-Сільної, та Доміцеллу (Домну) Терлецьку.

Мир і спокій панував у сім'ї. Онуфрій жив при Григорієві Гаврилику, разом з ним газдували. Захар жив у своїй хаті, Юлія, вийшовши заміж за коваля Михайла Багрія, перебралася до нього в Ясеницю-Сільну. Усе було добре. Та раптом Гринь Гаврилик вирішив женитися втретє — ніби на Парасці Франко. Почалися сварки, на які збігалося все село. Сварилися за землю, за маєтки...

Дійшло аж до суду. Іван Франко запросив зайнятись справою Андрія Коса та Євгена Олесницького — відомих адвокатів. Суд виніс справедливе рішення — понаділяв усіх землею. Свої частки одержали Онуфрій, Захар, Іван, Юлія та Григорій Гаврилик. Поки земля була вкупі, можна було з неї жити. Після розподілу життя стало неможливим. Задумали купити ґрунт. У Нагуєвичах його ніхто не продавав. Допоміг Атаназій Мельник з Якубової Волі. Він порадив купити землю в Підгірках коло Калуша. Там вільної землі було багато — селяни повніжджали в Америку та Бразилію.

Про це детально розповів Захар Франко: "Тоді з Якубової Волі Мельник порадив нам купити майно коло Калуша в селі Підгірках, у одного судді. Онуфро з Іваном продали свій ґрунт в Нагуєвичах за 6 тисяч срібних ринських (гульденів), а купили за 8 тисяч, хоч той суддя хотів 8200. Ґрунту було сорок моргів. Іван свої гроші дав Онуфрові, кажучи: "Будеш мені віддавати, як будеш мати". І так перенісся туди Онуфро з жінкою і дітьми. Іванові віддав він 400 срібних ринських (гульденів) і більше не віддав". Захар також хотів продати свою частку поля і їхати з Онуфрієм, але дружина не захотіла продавати своїх два пруги посагового ґрунту. Так і казала йому: "Ти своє продай і їдь, як хочеш, а я не поїду". Як сказала, так і зробила. Захар змушений був залишитись у Нагуєвичах і бідувати.

Онуфрій не відразу відважився купувати ґрунт. Перший раз поїхав подивитись у 1902 році, а 1903 року навіть приїхала подивитись Ольга Франко. Купівля була остаточно оформлена 1903 року. "Я уже єсьм в Підгорках, — писав 07.09.1903 року Онуфрій Франко Іванові Франку, — прошу Вас приїжайте скорше, як час позволить, я ту зістану кілька тижнів, також прошу возьміть з собою волочки, підемо на рибу. Напишіть, коли маємося Вас сподівати, абисмо післали фіру, послідна стація єсть Хотьнь, слиби що важного перешкодило, то прошу написати" (Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України. Ф. 3, спр. 636, арк. 291).

Ось тоді замість брата Івана приїхала його дружина. Була більш практичною, зауважила, що слуги ходять по хаті пана судді, як сонні мухи. Суддю звали Насадою. Він мав багато поля і не хотів його парцелювати. Франки не в змозі були його купити, тим більше, що Іван Франко і так узяв кредит. Довелося агітувати інших людей, аби викупити ґрунт пана Насади. Такі люди знайшлися в Ясениці-Сільній — родина Миколи Пфайфера, що був одружений на Марії Костів, дочці Андрія Костіва та Анни Бориславської. Це була досить близька родина Франків.

Онуфрій Франко купив ґрунт разом з хатою — типовою "панською" будівлею, з ганком, по два вікна з кожного боку. Звичайно, була під солом'яною стріхою. Ґрунт у Підгірках був кращий, ніж у Нагуєвичах, родючіший.

Підгірки, які тепер злилися з Калушем, дуже подібні до Нагуєвич. Навіть отой гірський кряж, під яким розмістилося село, називається так, як у Нагуєвичах, — Долом.

Донедавна Підгірки були як окрема адміністративна одиниця і мали все, що в таких випадках належалося. Тепер усе міститься в Калуші, до якого п'ять кілометрів. Раніше, за австрійських та польських часів, у Підгірках був повітовий суд, телеграф, залізнична станція. На північний схід від Підгірок — село Студінка, на схід — Вістова, на південь — Підмихайле і Хотин, де знаходиться найближча станція до Підгірок, а на захід та північний захід — Калуш, про якого до недавня писали, як процентр хімічної промисловості. Південно-східний кут Підгірок припірає до річки Лімниця. Посередині села пропливає річка з чарівною назвою Млинівка. Колись через неї був дерев'яний міст, на якому вечорами після роботи збиралася молодь і співала до півночі. Тепер міст не дерев'яний, а з труб та сталі. Як і в Нагуєвичах, у Підгірках громадського пасовища ніколи не було. Не було, ясна річ, і гуртового випасання худоби — кожен пас собі окремо, при дорогах та в лісі, що називався Копань.

Через Підгірки проходить асфальтова дорога з Калуша до Студинки, а даліше — до Войнилова та Бурштина. За селом дорога розгалужується. Одним відгалуженням можна добратися до Вістової та Івано-Франківська.

Давно Підгірки належали до панів Суботів. Після врегулювання кріпосного права вони мали 260 моргів орної землі, 80 моргів лук та городів, 104 морги землі, 872 морги лісу. Селові належало 493 морги орної землі, 670 моргів лук та городів, 24 морги пастівників. Наприкінці століття у Підгірках було 140 господарств, трохи більше тисячі мешканців: 44 поляки, 1015 греко-католиків — тобто українців, 48 жидів та, як пишуть довідники, три особи інших віросповідань.

Поляки ходили до костьола в Калуші, греко-католики — до своєї Церкви в селі — Стрітєня Господнього. Була в Підгірках ще й дерев'яна церква, але в кінці минулого століття її розібрали, бо була старою — бані могли впасти на голову людям під час відправи. Збудували нову Церкву і освятили в 1899 році. Була напрочуд гарною та ошатною, хоч і дерев'яною. Тоді вже в моду входили муровані Церкви — у Калуші йшов збір коштів на будівництво мурованої Церкви Архістратига Михаїла, яку освячено в 1911 році, а на пропам'ятній таблиці написано: "Церков Свм Михаїла Калуша збудована віруючим потомкам дар цей 1904—1911".

Від старої Церкви залишилася тільки дзвіниця, яку сільські паламарі перетворили в своєрідний церковний музей та архів. Там знаходились церковні речі, що відслужили своє, та писані й друковані книги. Окрім старої дзвіниці, яка грибом притаїлася між Церквою та дорогою, ще донедавна стояла біля Церкви стара, типово галицька, плебанія. У тій 03.03.1811 року народився Антін Любич Могильницький. "Любич" — це герб, до якого він належав. Тут, у Підгірках, парохом працював його батько, який помер, коли Антін був ще дитиною. Мати вдруге вийшла заміж за отця Матковського, який осів у Підгірках. Вітчим виявився виrozumілою людиною — віддав пасерба в 1826 році до Бучацької гімназії, але хлопець не хотів сидіти на одному місці. Після Бучача вчився ще в Чернівцях, Кошицях та Пешті, потім вступив до Львівської духовної семінарії, яку закінчив 1840 року. Одружився з Анною Соболевською, висвятився, дістав приходство в селі Хитарі Стрийського деканату. В 1844 році перенісся ближче до Підгірок — у село Збора, звідси пішов парохувати в село Комарів Станіславського повіту. Бог був щедрий до отця Антона — нагородив його п'ятьма синами і трьома дочками. У Комарові почалося активне літературне життя Антона Любича Могильницького. Тут було написано першу частину "Скита Манявського", яка

назавжди закріпила ім'я свого творця в історії української літератури, а також баладу "Русин-вояк" та інші твори.

В 1859 році Антон Могильницький став парохом села Бабче коло Богородчан. У 1861 році був обраний послом до крайового сойму, промовама в якому на захист прав українців прихилив до себе цілу Галичину. Могильницького було також обрано делегатом до Державної ради у Відні, але інтриги, охолодили його, і він усунувся від усяких справ. Жив тихо і непомітно. Про нього вже при житті забули. Помер наглою смертю, в дорозі, 13.08.1873 року, в селі Яблінці. Там його й поховано на цвинтарі. Старий цвинтар закрили, могили зрівнялися з землею, але його могилу від худоби огорожено плотом. І стояла вона отак забута, як із рештою, сам Антон Могильницький, довгі роки...

Майже нічого, пов'язаного з іменем Могильницького, не дійшло до нас з тих часів. В руїні перетворився оспіваний ним Скит Манявський. Його було закрито в період відомих терезіанських та йосифінських реформ. Не стало й хати в Підгірках, в якій народився Антін Могильницький, хоч вона могла стояти й до тепер. Вирішило село стару плебанію зруйнувати і вибудували нову — гарну, муровану, на три поверхи, з арками, напівкруглими вікнами. Навіть такої школи в селі нема. Не знайшлося людей, які б переконали усіх в тому, що таких справ робити не можна, бо нищиться від цього наша пам'ять і наша історія.

Стільки й пам'яті в селі по великому землякові, що батькой мати його спочивають на місцевому цвинтарі і що на Будинку культури встановлено меморіальну дошку з лаконічним написом: "В Підгірках народився український поет-романтик Могильницький Антін Любич. 1811—1873. Встановлено до 175-річчя з дня народження".

Відкриття цієї пропам'ятної дошки було подією не тільки для Калушини, але й для всієї області. До Підгірок з'їхалося повно гостей, висловлювалася подяка партії та уряду за те, що так опікуються рідною українською культурою... Не говорилося тільки про те, що Антін Могильницький був священиком. На його портреті замість білої опаски навколо шиї красувався салонний віденський метелик. Степан Пушик, письменник з Івано-Франківська, виступаючи, ратував за те, щоб зберегати Церкву в Підгірках, як пам'ятку культури... Але тільки-но закінчилося гучне святкування, на Церкву було вчинено напад. У село приїхала спецмашина з хлопцями, що відбували тюремне покарання на хімічному виробництві Калуша. Їм було обіцяно зменшення терміну покарання, якщо доценту знищать Церкву; якщо ж не захочуть цього зробити, то буде їм біда. І прощтрафлені хлопці з Івано-Франківщини, Львівщини, Тернопільщини послуhalись. Усе, що піддавалось троценню, троцили в друзки; усе,

що могло розбитися, розбивали до найменших осколків; усе, що ламалося, ламали... А потім все, що залишилося, облили їдкою синьою фарбою. На людей, що кинулися рятувати свою святиню, було спрямовано автомати...

Тільки зовсім недавно Будинок культури (після перетворення його на Народний дім) було названо іменем Антона Могильницького, а осквернену більшовицьким варварством Церкву — відновлено. З румовищ вона вийшла ще кращою...

З колишньої Церкви залишилися тільки дві дерев'яні скульптури Христових апостолів. Одна з них тепер в експозиції музею в Підгірках, а друга — у Львові, в музею Івана Франка.

Та мудрі люди в Підгірках все-таки тоді були. Паламареві Андрієві Радейку вдалося врятувати весь церковний архів. Збережено безцінні метричні книги, подомову книгу мешканців села, розпорядження деканату та митрополії, періодику, рукописи. Таких архівів в інших наших Церквах немає. Це неоціненний скарб! Громада вирішила тримати архів при Церкві в селі. І добре зробила!..

Підгірки можуть гордитися також тим, що зберегли хрест, поставлений предками на честь знесення кріпосного права. Тепер тільки відновили його. Не соромно, мешканцям Підгірок за те, що не сплюндрували, а зберегли могили панів Суботів коло Церкви. Бо пан Субота допомагав будувати Церкву — давав ліс, усякі речі для Церкви купував. І з вдячності громада поховала його біля Церкви — як ктиторів та священників. Пам'ятників на могилах Суботів — три. Крайній зліва, з чорного мармуру, — це Карлові Суботі, "власникові дібр в Підгірцях, маршалку калузької повітової ради, почесному мешканцеві міста Калуша, вродженому 29 лютого 1808 року, а померлому 16 лютого 1898 року". Пам'ятник цей спорудила родина і громада села Підгірці в знак вдячності. У крайній зліва могилі поховано маму Карла Суботи Магдалену з Качковських, "найкращу вдову і мати". Вона померла 1861 року. Останнім власником села був Здзіслав Субота.

Навколо Церкви, де колись водили гаївки, ростуть величезні липи, розносячи свій запах по всьому селу в період цвітіння. І рої бджіл, і клени, що горять восени листям, і ясени — справжня сільська ідилія.

Тривалий час у Підгірках парохував Іван Козак. Він народився 01.04.1854 року, закінчив Львівську духовну семінарію, висвятився в 1882 році, а священником у Підгірках став у 1895 році. Був типовим москвофілом. Від громади мав 18 моргів орного поля, сім моргів сіножатей, для опалення одержував 61 сяг дров, а від держави — 385 золотих.

Як москвофіл, під час війни опинився в Талергофі — відомому концтаборі Австро-Угорщини. На місцевому, сільському цвинтарі збереглася

могила отця Козака і його родини. На пам'ятнику — напис: "Тут спочивають талергофці отець совітник Іоан Козак с супругою Олександрою. Діти: Ігнатій, Володимир, Марія, Надежда, Лідія та родина Николая і Тетяни". Ні однієї дати не проставлено. У кінці того довгого переліку імен написано: "Блажені перетерпівши до кінця".

Пам'ятник отця духовного доглядають люди. Хоч він і твердив, що українців "нет". Село Підгірці відоме ще й тим, що звідси бере своє коріння рід українського художника Григорія Смольського, учня Олекси Новаківського. Просто неможливо втриматися, аби не подати відомості про його родовід. Вони науці здебільшого не відомі вводяться в науковий обіг завдяки збереженим подомовим книгам уперше. Дід Григорія Смольського Андрій народився у Підгірках 1821 році. Був одружений з Кароліною Меницькою з Вістової. Одружилися вони 1853 року. Мали дев'ятеро дітей. Дати народження дочок Марії, Теодори, Анастасії, священник чомусь непроставив у домовій чи подомовій книзі. Але зафіксовано, що вони повиходили заміж за сільських хлопців, а Теодора пішла за невістку до Вістової. Дати народження решти дітей проставлено чітко: Стефан, батько Григорія Смольського, народився 07.04.1863 року, Данило — 19.12.1864 року, Павло — 13.10.1867 року, Анна народилася 08.01.1870 року, Олена — 03.06.1872 року, Катерина — 22.07.1879 року.

На батьківському обійсті залишився Стефан Смольський. 12.02.1889 року він одружився з Марією Посацькою з Хотиня (чи Хотина, як кажуть тепер). Марія Посацька — 1869 року народження. Найстаршою в їх сім'ї була Анна — народилася 22.01.1892 року. Після неї народився майбутній художник Григорій 02.12.1893 року. Потім народилася Параска — 03.09.1869 року. Помер у Львові 01.08.1985 року. Йосафат — 01.07.1899 року, Андрій — 13.12.1903 року та Харитон — 03.09.1908 року. Дід Григорія Смольського помер 25.08.1883 року, батько, Стефан Смольський — 20.05.1950 року, а мати, Марія Посацька, — ще 08.03.1935 року. На могилі батьків Григорій Смольський поставив пам'ятник, з портретом батька на чорному мармурі.

Неподалік від батьківської хати мешкав брат Стефана Смольського Павло. Він був одружений з Анастасією Болван, що народилася 14.04.1875 року. Одружилися вони 11.02.1893 року і мали трьох дочок: Савину (народилася 23.03.1894 року), Марію (народилася 12.02.1896 року — померла 01.08.1896 року) і Теодозію (народилася 14.11.1898 року).

На батьківському обійсті залишився брат Григорія Смольського Йосафат. Він одружувався двічі. З першою дружиною, що померла 1926 року, мав двох синів: Ярослава (народився 06.06.1921 року) та

Івана (народився 11.03.1924 року). 26.02.1927 року Йосафат одружився вдруге з Магдалиною Барнась, що народилася 21.09.1907 року і обдарувала свого чоловіка багатьма дітьми: Стефаном (народився 22.01.1929 року), Марією (народилася 13.09.1932 року), Ігорем (народився 29.03.1935 року), Богданом (народився 07.05.1940 року — помер 17.05.1940 року), Анною (народилася 03.08.1941 року), Любомиром (народився 15.06.1944 року), Ольгою (народилася 02.01.1949 року). Йосафат Смольський помер в 1977 році, а його дружина Магдалина в 1990 році.

Смольські були найближчими сусідами Франків у Підгірках, і завдяки їм нам тепер відомо багато фактів з їх життя. Смольські були людьми грамотними і заможними. Мали цегельню, яка не збереглася. Усе поросло травою. Збереглася лише стежина, якою, як твердить переказ Іван Франко через город Смольських ішов з похорону брата Онуфрія до його хати. Обходити навколо Івану Франкові було важко. Проходить та стежка, як і колись, між травами і розкішним садом Смольських, від якого навесні, коли все цвіте, годі відвести очі. Саме Смольські писали від Онуфрія Франка листи до Івана Франка та його родини. Вулиця, на якій тепер мешкають нащадки Онуфрія і де колись стояла його хата, тепер має назву Григорія Смольського, а раніше називалася іменем якогось енкаведиста, який знищив багатьох людей у селі. Вулиці Івана Франка в Підгірках немає. У Калуші є вулиця Івано-Франківська. Утворена вона від назви міста, чи від імені та прізвища великого Каменяря — годі збагнути. Є в Калуші пам'ятник Івану Франкові — біля Народного дому імені Антона Могильницького. Він освячений отцем місцевої Церкви 04.09.1994 року. Підгірки дали життя ще одній вітці роду Онуфрія Франка. Тут 22.08.1906 року, як засвідчує метричний запис (архів Калуського районного загсу. — Кн. 3, арк. 315), народився син, якого назвали подвійним іменем: Омелян-Володимир. На новому місці Онуфрій з сім'єю працював тяжко. Доробився-таки чогось, бо земля щедро віддячувала за працю. Надходила пора весіль у хаті. Як і годиться, мав розпочати її найстарший син — Яків. Про його сватання оповідали різні історії. Хотів він одружитися з однією бідною вдовою — батьки не дозволили. Ходив що до якоїсь дівчини, мав уже з нею одружуватись, але помер від простуди, його син народився вже після смерті батька.

Безжалісним, але правдивим буває тільки документ — він скаже всю правду. Це давня істина...

Найраніше помер Онуфрій Франко. Досі був відомий тільки один документ, який зафіксував це — телеграма Тараса Франка, який тоді був у Підгірках, батькові. Тепер вона виставляється в Музею-оселі родини Франків у Нагуевичах: "Дорогий тату. Помер стрийко Онуфер нині

рано 28.VIII; похорон середу рано. Може би тато з Петром приїхав на похорон, а Петро би з тиждень пробув тут. Ягоди відійшли, овочів нема. Їди обмалі і та пісна, але можна витримати". Телеграма датована помилово 28.VIII.1913 року. Аж тепер виявилось, що помер Онуфрій Франко 28.VII.1913 року. У метриці смерті записано, що залишив удову Юлію, мав 59 років, помер від запалення нирок. Ховав Онуфрія священник Іван Козак. Причину смерті підтверджено свідоцтвом про смерть, виданим 29.07.1913 року, число 39 (Там же. — Спр.14, арк. 53). На похорон Онуфрія прибув Іван Франко разом із сином Петром (а дехто твердить, що приїхав сам). Факт, який опирається лише на переказ. Документального підтвердження нема.

Будинок Онуфрія Франка мав конскрипційний номер 69. Тут стала ще одна сумна подія — 05.10.1913 року помер Яків Франко — син Онуфрія Франка та Юлії; селянин, неодружений, 27-річний. Причина смерті — дизентерія. Похорон відбувся 06.10.1913 року. Ховав Якова теж отець Іван Козак (Там же. — Спр. 14, арк. 54).

Захар згодом розповідав: "Добре жилося Онуфрові, поставив там стодолу, ковальства не робив. Аж раз з початком світової війни десь у марті пішов на рибу і, розібраний, вліз у зимну воду й з перестуди умер. Небіжчик любив ходити на рибу, як я або Іван. Ходити на рибу для Івана було найбільшою приємністю. За Онуфром помер найстарший син його".

Кузня Онуфрія швидко розпалася — ніхто не хотів такого важкого заробітку. Ковальські інструменти попропадали — а вони ж належали колись Якову Франкові, в кузні якого Іван Франко зростав і набирався вражень...

Безжалісний документ зафіксував і те (про це вже згадувалося), що син Якова Франка народився не після його смерті, а раніше — ще 05.07.1912 року. Новонароджений вважався незаконнонародженим — байстрюком, а тому священник Іван Козак назвав його Февронієм, щоб відрізнити від інших (Там же. — Спр. 14, арк. 32). Матір його — Маруся Дзундза. Родина Франків довго не хотіла признаватися до покритки. Але дарма. Сина люди кликали не Февроном, а Федором, а його нащадки виявились дуже порядними людьми. Федір одружився з Анною Чижик з Перевозець, мав з нею шестеро дітей. Син його дочки Оксани, що народилася 1944 року, Андрій (1975 року народження) закінчив Вижницьке художнє училище, є добрим різьбярем — успадкував талант від Онуфрія Франка.

В Онуфрієвому будинку № 69 замешкав син Антон, який після смерті Якова вважався уже найстаршим. Він ще парубком їздив до Америки на заробітки. Потім був на війні, потрапив у російський полон,

відчув Росію, розповідав про неї своїм дітям. З полону вирвався, приїхав додому. 09.06.1918 року одружився з Анастасією Когут, дочкою Кирила і Теклі Крашевської. Настя Когут народилася 10.07.1896 року — була на вісім років молодшою від чоловіка. Сім'я Антона швидко збільшувалася. 02.09.1919 року народився син Іван, 31.07.1921 року — Володимир; Богдан народився 07.03.1926 року, Ярослава народилася 03.05.1928 року, Михайло народився 27.03.1930, Дарія народилася 27.02.1934 (померла 19.01.1936 року); Ярослав народився 29.01.1936 року та Ольга народилася 29.08.1938 року.

Десь на початку 30-х років батьківська хата для Антонової сім'ї виявилася замалою — її перебудували. Стала більшою, просторішою, але повторювала варіант попередньої хати.

У 1947 році Антона за активність його дітей в опорі більшовицькому насильству було вивезено із сім'єю в Комі АРСР. Через якийсь час усі повернулися в Підгірки. Тут Антон і помер в 1974 році. 1972 року померла його дружина Настя. І Антон, і Настя поховані в одній могилі. У ній ще раніше було поховано сина Богдана (помер двадцятирічним у 1946 році). У тій же могилі спочиває також онука Антона Франка по сину Володимирі Любов (1950—1950). Поруч — поховані родичі: батько й мати Анастасії Когут Юлія Капець (18.03.1902 — 10.11.1989), її чоловік Павло Капець, син Івана (1883—2.11.1958); брат Каця Павла-Прокіп Капець (1894—1942) та син Кирила Когута Тимко (1904—1946). Тимко Когут загинув в УПА, як і Когут Іван, син дочки Кирила Когута Анни (1894—1947). Поховано його в могилі, в котрій спочиває прах Антона Франка.

Неподалік цих могил, ближче до старих поховань — могила Онуфрія Франка. Типовий литий хрест із розп'яттям на цементній підставці. На дошці перераховано тих, що спочивають у цій могилі. З Онуфрієм поховано його дружину Юлію (померла 01.11.1945 року), онуку Уляну-Людмилу (12.04.1946 — 11.5.1946) по синові Омеляну-Володимирі. Могила обсаджено квітами. Нема й сліду від давніх поховань — горбки зрівнялися із землею...

У боротьбі за волю України впав найстарший син Антона Іван. Його забрали в радянську армію. Приїхав з армії у відпустку і вже не повертався назад — пішов в УПА. Працював у відділі безпеки (СБ). Загинув 16.06.1945 року в Чорному лісі від руки провокатора. На возі майже повз вікна ястребків та сільської ради його провезла на цвинтар сестра Ярослава. На цвинтарі зійшлися з усіх околиць хлопці з УПА — віддали честь своєму товаришеві.

Другий син Антона Володимир (народився 31.07.1921 року) 19.02.1949 року одружився із Леоною Дзундзою (народилася 14.03.1925 року), дочкою Василя і Параски Триндей. Молоді побудували собі хату на городі, де була батьківська хата, тільки ближче до траси. Було в них два сини: Василь та Орест. У Василя є син Юрій (1981 року народження) та Андрій (1984 року народження). В Ореста є син Володимир (1978 року народження). Володимир Франко, син Антона, помер в 1988 році. Поховано його неподалік могили діда Онуфрія. На його могилі — скорботна Матір Божа з розпущеним омофором. Поруч спочивають мати Леони Дзундзи Параска (1899—1990), брат Олекса (1896—1972) та дід Данило (1850—1915).

Тепер на обійстю Онуфрія мешкає дочка Антона Ярослава, що народилася після Богдана — 03.05.1928 року. Це дівчиною, навчаючись у школі, стала активною і відважною учасницею опору більшовицькій владі. 16.10.1945 року (якраз після загибелі брата Івана) — її схопили, кинули в підвали станіславської в'язниці, там два роки катували її. Терпіла, але не зрадила. В 1947 році Ярославу засудили на 10 років. Пересильна тюрма у Львові, товарні вагони із автоматниками, автономна республіка Комі; колючі дроти, вовки, які щоденно нападали, сумнозвісний "лісоповал". Привезли на каторгу всіх майже босими і голими. П'ятидесятиградусний мороз, обморожені руки (вони не дають спати й досі), 300 грам хліба, один раз на добу баланда. Таких, як Ярослава, були тисячі... Потім — Кемерово, земля, в яку можна було посадити картоплю. І вижила...

Була ж молодість, хоч і спаплюжена. Ярослава, красива дівчина, брала участь в аматорських гуртках. Очей не відведеш від неї, чорнобривої, у віночку, що грала у виставі "Доки сонце зійде". Там, на краю землі, у земному пеклі, українці берегли рідну мову, рідну пісню. Ярослава зберегла фотографії своїх товаришів по боротьбі. Багатьох уже нема в живих. Будучи на засланні (27.08.1956 року), Ярослава вийшла заміж за Василя Григоровича Турчина, із села Сваричева Рожнятівського району. Василь народився в 1928 році. Коли одружувалися, також відбував десять років. 15.04.1957 року в Ярослави і Василя народилася дочка Люба, а 27.08.1959 року — дочка Надія. Правнуки Онуфрія народжувались поза рідною землею...

Додому повернулися в березні 1960 року. Батьківську хату і все з неї порозтягали добрі сусіди та колгосп. Колгоспні активісти навіть порічки повикопували — понасаджували на своїх городах.

Приїхавши з дітьми на батьківське обійстя, Ярослава гірко заплакала. Зірвала гілку бозу, що якраз розцвів, і наступного дня її викликали та

спитали, чому робить людям шкоду — чому ходить по чужому городу, ламає чужий бузок...

Оборонили Ярославу порядні люди села. Їй було повернуто батьківську землю. Тяжко працювала в колгоспі, на руках двоє маленьких дітей, будувала хату. В 1961 році вселилася в нову оселю. Вона, така схожа на дідову, стоїть і тепер.

Дочка Люба 23.11.1974 року одружилася з Володимиром Якимовичем Дзундзою (народився 30.03.1953 року) у Підгірках. Мають двоє дітей: Андрія (народився 29.11.1978 року) та Оксану (народилася 26.03.1984 року).

Вийшла заміж і донька Надія — за Турлая Ігоря Петровича (народився 07.02.1956 року). Ігор походить з села Слобідки, що коло Войнилова. Будують собі нову хату. Троє дітей у них. Найстарший син Ярослав (народився 08.04.1980 року) бабі й дідові, що тримають корову і працюють на полі, з різних частин змонтував трактор. Дід й баба не можуть намилюватись онуком. Дочка Христина народилася 10.07.1983 року, а Ірина, наймолодша 10.04.1989 року.

Уже в Підгірках в Ярослави та Василя Турчинів народився 26.04.1962 року син Роман, а 10.10.1964 року народилася дочка Віра. Роман одружився з Ольгою Ільківною Католою, 1965 року народження. Мають дочку Уляну та сина Святослава, живуть у Калуші. Віра вийшла заміж за Анатолія Вячеславовича Мельничука (народився 10.04.1962 року). Мають сина Віктора (народився 06.03.1985 року) та дочку Тетяну (народилася 18.03.1992 року).

Ярослава Турчин — старша сестра в церковному братстві. Працює, не б'ючись у груди, що, мовляв, воювала за Україну. Не вимагає для себе забагато, як це роблять інші. Чоловік Василь зібрав людей — по лісах викопували останки тих, хто поліг за Україну. Високу могилу насипали в Підгірках...

П'ятою дитиною в сім'ї Антона Франка був син Михайло. Народився він 27.03.1930 року. Живе в Підгірках, має трьох дітей: Ігоря (народився 1963 року), Зоряну (народилася 1966 року) та Іванну (народилася 1972 року).

Шоста дитина Антона, Дарія, померла маленькою. Сьомою дитиною був син Ярослав. Живе в Новиці, має дочку Жанну (1971 року народження).

Наймолодшою з Антонових дітей була дочка Ольга, що народилася 29.08.1938 року. У жовтні 1947 року її разом з татом, мамою, братом Михайлом та Ярославою вивезли в Караганду. Ярослава пробула там до 20.03.1960 року. Не згадувати б тих часів. Вернулася з родиною до-

му. Живе в другій половині хати, в якій живе Ярослава Турчин. З Володимиром Михайловичем Білінським має двох синів: Івана (народився 27.06.1971 року) та Михайла (народився 16.11.1972 року).

Ольга Франко-Білінська — активістка сільської "Просвіти". Після Антона в сім'ї Онуфрія Франка народилася Марія. Вийшла заміж за Антона Бринчака. Її разом з чоловіком та синами (їх було чотири) вивезли в Караганду. Найстарший син, Володимир (1907 року народження) там так і помер в 1961 році. У Росії залишився жити син Мирослав (1933 року народження) зі своїми дітьми: Володимир (1958 року народження) та Галина (1956 року народження). Другий син Володимира Бринчака Орест (1937 року народження), тепер живе в Калуші, має дочку Галину (1966 року народження). Третя дитина Володимира — дочка Ольга (1943 року народження). Має дочку Лесю (1963 року народження) та близнят Оксану й Ігоря (1970 року народження).

Другий син Марії Бринчак, Микола (1910—1950) залишив по собі дочку Олександрю (1937 року народження) та внуків по ній: Марію (1954 року народження), Володимира (1973 року народження).

Третім сином Марії був Олекса (1913—1995). Мав двох синів: Ігоря (1946—1967) та Івана (1938 року народження). Ігоря вбило струмом. В Івана є дочка Іванка (1964 року народження) та два сини — Ігор (1968 року народження) та Ярослав (1972 року народження).

Наймолодший син, Михайло, народився у 1920 році. Як і всіх його братів, його вивезли. Щасливо повернувся, живе в Студінці. Має дочку Оксану (1949 року народження), сина Ярослава (1951 року народження) та дочку Олесю (1953 року народження). В Ярослава є дочка Оксана (1974 року народження) та син Ярослав (1981 року народження). В Олесі є син Василь (1979 року народження). В Оксани, найстаршої з дітей Михайла Бринчака, є дочка Ліля (1969 року народження). Оксана живе в Калуші.

Після Марії Франко в родині Онуфрія Франка народилася Розалія — 22.04.1892 року. Вона вийшла заміж за Йосипа Гонту з села Збори Калуського повіту. Йосип з першої світової війни не повернувся. По ньому залишився син Іван (1914 року народження). Іван Гонта — це той славний отаман Іван Гамалія, сотенний УПА у страшному для більшовиків Чорному лісі. Був легендою цього лісу. Загинув у бою з більшовиками 01.11.1946 року коло села Грабівки. У 1991 році його перепоховали — у центрі села насипали високу могилу. На ній — березовий хрест.

Розалія Франко-Гонга вдруге вийшла заміж за Федора Баб'яка. Мала з ним сина Михайла. Дочка Михайла Люба живе в Болахові, а син Ігор — у Львові. Померла Розалія, дочка Онуфрія, в 1972 році.

Після Розалії народилася Анна. Була п'ятою дитиною в сім'ї. У родині її вважали найбіднішою. Вийшла заміж за Івана Когута з Підгірок, який ковалював, мала з ним трьох дітей: Івана, Петруню та Ольгу. Анну з чоловіком та дітьми вивезли в автономну республіку Комі. У 1949 році вона пішла в тайгу і не повернулася. Ніхто не знає, що з нею сталося. Не повернулися на Україну і її діти — залишилися в Росії. Кажуть, хтось з них приїжджав у Підгірки, але було це давно. Тепер з ними зв'язок втрачено.

Шостою дитиною в сім'ї Онуфрія була Анастасія (Настя). Вона народилася 10.03.1896 року. У Підгірках вийшла заміж за Данила Магаса, на два роки старшого від неї. Обох чекала доля усіх Франків — їх було вивезено в Хабаровський край. Найстарший син Насті Микола (1913 року народження) був членом ОУН, потім пішов в УПА. Одружився з Настею Будзан. Їх сина Ігоря (1940 року народження) в 1954 році вбив грім. Микола Магас загинув у боротьбі за незалежність України. Поховано його в братській могилі, разом з одинадцятьма його товаришами по зброї.

Другою дитиною у Насті Магас була Марія — народилася 04.02.1922 року. Красуня, учасниця церковного та сільського хорів. Усе мала, крім щасливої долі. Перший її чоловік, Іван Олексійович Магас (1918 року народження), загинув у рядах УПА в 1945 році. Марія та Іван мали дочку Віру, яка народилася 12.12.1944 року.

Марія уникла вивезення. Переховувалася в людей, не раз опинялася в дуже складних ситуаціях, думала, що не вийде вже з них живою. Та Бог милував — не вивезли в Сибір. Другий її чоловік, Дмитро Гнатович Рарак, був 1917 року народження. Одружилася з ним в 1947 році, прожили разом тільки два роки. Далися у знаки тортур в німецькому полоні. Мала з Дмитром сина Богдана — народився 09.09.1948 року. Богдан одружився з Любою Мельник (1948 року народження) мають двох дітей: Оксану (народилася 30.10.1971 року) та Богдана (народився 1975 року).

Після смерті Дмитра Рарака Марія вийшла заміж втретє — за Степана Тихоновича Думінкевича (1915–1980). Степан був добрим шевцем. Шив чоботи для вояків УПА. З ним Марія мала сина Миколу, який народився 19.04.1956 року. Микола одружився з Галиною Йосипівною Федак — народилася 16.04.1961 року. Двоє дітей у них: Тетяна (народилася 17.10.1981 року) та Степан (народився 20.06.1985 року).

При батьках живе тепер Марія Магас, дочка Насті. Онука Тетяна усім вдалася в бабуню.

Третім сином Насті Франко був Володимир — народився 28.08.1930 року. Хресним батьком його був Тарас Франко. Теж був вивезений у Хабаровський край з родиною — 04.08.1949 року. Додому повернувся 10.06.1962 року. Йому заборонялося жити в рідному селі і взагалі в Україні. З Підгірок його виганяли, а він не хотів вступатися. На засланні одружився з Марією Дмитрівною Мельничною, яка народилася 26.09.1933 року в Чернівці коло Тисмениці під Станіславом. У Хабаровському краю народилися діти Володимира та Марії: Віра — 22.02.1953 року, Галина 02.10.1956 року). Розповідають про Володимира Магаса таке. Впіймала його міліція, бо не вступається з села. Привела до високого калуського начальства, і воно каже йому забиратися з території району. “Куди?” — запитує Володимир. “Хотя в Москву”, — відповідає начальник. “Таж я не хочу, товариш начальник, Підгірок міняти на Москву білокамінну”. Не дали договорити — виштовхали за двері.

Володимир Магас в Підгірках таки залишився, бо в справу втрутився Тарас Франко, на якого ще якимось зважали. Сім'я залишилася в рідному Володимировому селі. Працює Володимир тепер “заправником” на “Хлорвінілі” — заправляє бензином машини фірми “Хлорвініл”. Серед калуських водіїв має популярність та повагу. Йде на роботу — зупиняється авто, водій пропонує підвезти...

Дочка Володимира Віра закінчила Івано-Франківський торговельний технікум, живе в Калуші. Її чоловік, Радовець Микола Миколайович (1954 року народження) — музикант військового оркестру в Калуші. Мають Віра і Микола доньку Руслану (народилася 05.05.1974 року) та сина Дмитрика (народився 12.02.1986 року).

Друга дочка Миколи, Галина, живе з батьками. Закінчила Калуський хіміко-технологічний технікум, працює на “Хлорвінілі” в лабораторії. Вийшла заміж за водія Івана Дмитровича Верастка (1956 року народження). Має двох синів: Ярослава (народився 02.05.1978 року) та Володимира (народився 08.05.1985 року).

Наймолодшою з дітей Насті Франко-Магас є дочка Ольга (1937 року народження). Вона вийшла заміж за Зиновія Кончаківського, виїхала з Підгірок, живе тепер у Рудниках Миколаївського району Львівської області. Мають Кончаківські трьох дітей: Ігоря, Оксану та Галину.

Останнім в Нагуевичах з Онуфрієвих дітей народився син Михайло. Добрий слід залишив по собі в Підгірках. Одружився 14.02.1922 року з Юлією Когут, дочкою Григорія Когута та Явдохи Ясенчук, що народилася 04.05.1899 року. Михайло пішов з батьківського обійстя купив

поля, в 1926 році поставив нову хату за дорогою, що з Калуша веде на Студінки — якраз навпроти того місця, де тепер Народний дім імені А. Могильницького. Не благословив Господь сім'ю Михайла дітьми. Дочка померла ще малою, і більше дітей не було. Обминали лелеки двір Михайла Франка, та не обминали його хату діти Івана Франка. Склалося так, що ґрунт у Підгірках Іван Франко заповів перед смертю Онуфрові Франкові та його нащадкам. Якби діти продавали той ґрунт, то його частку мусили б повернути нащадкам брата Захара. Так не сталося, тому діти Івана Франка мали моральне право приїжджати сюди, в Підгірки, і почуватися як вдома. Приїжджали Франко Тарас, його дочки Люба, Віра, Зеня. Бував тут і Петро Франко.

Михайло Франко з красивим, гарним голосом (грав у виставах на сільській сцені), співав у церковному та сільському хорах, був активістом "Просвіти". Розповсюджував українські календарі та пресу. Славився винахідництвом: змонтував на Млинівці щось на зразок перпетум мобіле — черпав воду з річки і поливав город. Брався Михайло за всяку роботу, був добрим організатором, і в селі любили його.

Узяв собі за вихованка сільського хлопця Михайла, який тепер має прізвище "Франко". Народився він 04.11.1939 року. Закінчив Калуський хіміко-технологічний технікум, працював начальником зміни на "Хлорвінілі". 12.01.1951 року Михайло Онуфрійович Франко помер. Михайло Франко-молодший відразу покинув свою хімію, заснував з мамою парники, сад, пасіку, шкілку. Ще й сьогодні заворожує цим усім односельчан; на подвір'ї в нього ростуть помідори, рівні з хатнім дахом, а овочі в нього які! Таких ніхто не має... Посадить курку — самі чорні курятка повиводяться. Хоч би одне біле.

Два сини в Михайла: Роман (народився 27.11.1971 року) і Тарас (народився 30.08.1973 року).

Юлія Франко, дружина Михайла Онуфрійовича Франка, померла 20.07.1982 року. Похована в одній могилі з чоловіком та його братом Яковом — найстаршим сином Онуфрія Франка.

Разом з Антоном Франком на батьківському маєтку залишився жити наймолодший син Онуфрія Франка Омелян-Володимир, який народився вже в Підгірках. 11.08.1934 року він одружився з Анною Тацуняк (народилася 05.12.1913 року в Калуші), дочкою Дмитра Тацуняка та Розалії Гринів. Після весілля молоді вирішили відокремитись від великої сім'ї Антона. Саме тоді в селі продавав в дуже вигідному місці ґрунт Микола Пфайфер, який приїхав колись разом з Онуфрієм Франком сюди із Ясениці-Сільної. Почалося будівництво хати. Її закінчили десь в 1936

році, влітку, бо первісток молодшої сім'ї Мирослав-Онуфрій народився ще в "старій" хаті — 15.04.1936 року.

Омеляна-Володимира не вивезли, як інших. Він жив у Підгірках, працював на будівництві дороги. Помер 11.10.1988 року, а його дружина Анна — 20.04.1991 року. Вже на "новій" хаті в Омеляна-Володимира Франка народилась молодша дочка, яку назвали також подвійним іменем — Оксана-Любов. Сьогодні вона працює доцентом кафедри історії Львівського університету імені Івана Франка. Її син Андрій Франко (народився 14.03.1965 року) працює у відділі франкознавства Інституту літератури імені Т. Шевченка НАН України.

12.04.1946 року в Омеляна-Володимира Франка народилася ще одна дочка — Уляна-Людмила. Вона померла ще дитиною 11.05.1946 року. Поховано її в могилі діда Онуфрія.

02.02.1991 року помер Онуфрій-Мирослав Франко. Його поховано на батьківщині.

Онуфрій-Мирослав 27.04.1963 року одружився з Марією Пихней (народилася 01.09.1942 року) з Калуша, дочкою Миколи Пихнея та Марії Яцишин. Мав з нею двох дочок. Старша, Франко Оксана, народилася 07.04.1964 року, закінчила Львівський університет, викладає в Калуському хіміко-технологічному технікумі. Вийшла заміж за Мотляка Миколу Петровича (народився 1961 року). Родом він з Хотина, чи як колись казали, Хотіня. Працює водієм. У Мотляків — дві дочки: Уляна — народилася 18.08.1986 року та Ліля — народилася 24.09.1990 року.

Молодша дочка Мирослава та Марії Франків Олеся народилася 18.11.1966 року. Закінчила Дрогобицьке музичне училище, потім — Івано-Франківський педагогічний інститут імені В. Стефаніка. Працює викладачем музики в Калуському училищі культури. Нещодавно, 12.11.1994 року, вийшла заміж за Володимира Богдановича Маліборського (народився 01.02.1968 року). Живуть Олеся та Володимир у Калуші на старій вулиці, що має гарну назву — Дзвонарська.

Дружина Онуфрія Франка Юлія Дідинська померла 01.11.1945 року — пережила чоловіка на 32 роки.

Тепер Підгірки вважаються містом. Мешканці його почувуються мешканцями міста більше, ніж ті, хто живе в Калуші... Хрущов покладав на нього великі надії, бо то він доповнив відомий лозунг веїленіна про те, що комунізм це є радянська влада плюс електрифікація всієї країни ще й короткою фразою: плюс хімізація. Ця хрущовівська хімізація зараз вилазить боком...

... 04.05.1899 року. Минало пішло з батьківської особи кутин

Правда, в роки радянських п'ятирічок, у Підгірках було збудовано "Карпатнафтомаш". Під його забудову пішло чимало селянських господарств. Мав бути знесений і будинок Омеляна-Володимира Франка. Почалася боротьба між прихильниками хімізації та прихильниками культури. Закінчилась ця боротьба тим, що в хаті, де мешкав Омелян-Володимир Франко, було організовано музей "Родинна оселя-музей сім'ї Франків", який функціонує і тепер. Тут знаходиться ряд цікавих експонатів, яких не мають музеї Івана Франка у Львові та Нагуевичах. Адже відомо, що після розподілу все майно з Нагуевич (або ж його частку) в Підгірки привіз з собою Онуфрій Франко...

Небо над Підгірками високе й чисте. По дорозі в село міцно стоять дуби — як стоїть рід Онуфрія, що пустив коріння глибоко в землю.

XIV. РІД ЮЛІ ГАВРИЛИК

Юлія Гаврилик повернулася на батьківщину батька та матерів Ясениці-Сільну. 14.02.1884 року (Архів Дрогобицького районного загсу. — Книга одружень. — Арк. 82) вийшла заміж за Михайла Багрія з Ясениці-Сільної. Із шлюбної метрики випливає, що був він сином Михайла Багрія та Марії Олексовської, селян з цього ж села. Михайлові Багрієві було на час шлюбу 29 років, а Юлії — тільки 15. До повноліття бракувало п'ять років, тому батько, Григорій Гаврилик, мусив давати письмовий дозвіл на одруження: "Я отець в присутствіи двох свидителей созволяю супружество моеї неповнолітної доньки Юліани з Михайлом Багрієм". І підпис — "Гринь Гаврилик". Свідками були Михайло Підбуський, селянин з Ясениці-Сільної, та Василь Риб'як, селянин з Нагуевич.

Чоловік Юлії Багрій народився 19.11.1854 року (ЦДІА України, м. Львів. — Спр. 6169, арк. 29). З метрики можна дізнатися, що батько Михайла Багрія, також Михайло Багрій, був сином Олекси Багрія та Анни, доньки Григорія Слив'яка. Був він 1817 року народження. Маму Михайла Багрія, чоловіка Юлії Гаврилик, звали Марією, була дочкою Максима Олексовського та Анни, доньки Григорія Підбуського, а тому не дивно, що Михайло Підбуський, син Григорія був на весіллі за старосту. Народилася вона в 1826 році.

Михайло Багрій походив з великої родини Багріїв, які від давна мешкали в Ясениці-Сільній, шляхтою Багрії не були. Михайло був другою дитиною в сім'ї. Першою дитиною був син Іван, що народився 18.01.1852 року (Спр. 6149, арк. 12). Він згодом мешкав у сусідстві з Юлією Гаврилик, був одружений з Анною Басараб, брати якої, як дехто твердив, були прототипами братів Басарабів з повісті "Борислав сміється" Івана Франка. Анна Басараб померла 24.10.1925 року. У неї були такі діти: Михайло (народився 13.12.1886 року), Микола (народився 14.10.1889 року), який виявився затятим "атеїстом", бо записав про нього священник в подомовій книзі села, що "не ходить до Церкви і є атеїстом"; Анна (народилася 28.02.1895 року), Іван (народився 23.11.1901 року), також такий "атеїст", як Микола, бо, за реляцією священника, не ходив до Церкви.

У батьківській хаті, що мала орієнтаційний номер 175 (Михайло Багрій, чоловік Юлії Гаврилик, вибудував нову хату, яка одержала номер 174), залишився жити найстарший син Михайло. Він 03.03.1910 року одружився з Марією Гром, дочкою Василя Грома та Анни Халавки. Марія була другою дитиною в сім'ї — народилася 03.04.1887 року. Бог не судив їй довгого віку. Померла 15.05.1915 року. Мала двох синів: старший, Володимир, народився 21.09.1911 року, а молодший, Ангін, — 25.07.1913 року. Він помер невдовзі після матері — 15.07.1916 року.

У батьківській хаті залишився жити Володимир. Він одружився з Марією Яцуляк. Їхня дочка Анна народилася 01.01.1939 року, а син Ігор — 21.02.1940 року. Живуть тепер в Ясениці-Сільній.

Після народження Михайла, майбутнього чоловіка Юлії Гаврилик, прийшов на світ 03.02.1857 року його брат Василь. Був він третім сином у сім'ї.

Мало знаємо про Юлію Гаврилик. Мало згадують про неї ті, що залишили спогади про Івана Франка. Тільки з листів Григорія Гаврилика до Івана Франка відомо, що була хворобливою. Не мав Григорій Гаврилик надії що вийде заміж, але доля послала їй старшого від неї парубка з Ясениці-Сільної — Михайла Багрія. Не дуже охоче віддавав Гринь Гаврилик свою дочку (писав про це Іванові Франку), але зваживши все, таки віддав. Мала Юлія всього 15 років — може тому і не зауважували її знайомі Івана Франка. Любив Іван Франко свою сестру, допомагав їй у лікуванні. Не цуралася Юлії в Ясениці-Сільній і родина Марії Кульчицької.

— 22.12.1885 року, коли Юлії виповнилося ледве шістьнадцять років, благословив її Господь першою дитиною — дочкою Анною. Наприкінці 1906 року вона вийшла заміж за Тимофія Шкільника з села Дерезичі, що між Дрогобичем і Бориславом (метрика шлюбу не збереглася). Тимофій Шкільник був сином Стефана Шкільника та Магдалини Коцко. 29.10.1907 року народився в Юлії син Дмитро, про долю якого нічого не відомо. Після Дмитра народився Володимир — 25.10.1909 року. Він був одружений з Ольгою Мащурович з Попелів (14.09.1914 — 12.08.1995), прожив з нею щасливо багато років. Помер 12.03.1990 року. У Володимира Шкільника та Ольги Мащурович було четверо дітей. Найстарша дитина — дочка Дарія, що народилася 30.08.1936 року. Працювала все життя бухгалтером, вийшла заміж за Ярослава Блищака (народився 26.01.1937 року) з Дерезич. У Дерезичах поставили хату, живуть і господарюють там. У Дарії і Ярослава тільки один син — Роман, що народився 20.06.1964 року. Здобув вищу освіту і працює заступником директора Дрогобицької гімназії. Директором цієї гімназії є Іван Ле-

пкий — нащадок великого роду Богдана Лепкого. Роман Блищак одружений із Світланою Фірман (народилася 05.05.1968 року) з Дерезич. У них — донечка Марія, яка народилася 21.09.1992 року.

Молодший брат Дарії Володимирівни Шкільник, Степан, народився 11.09.1937 року, працює учителем музики; одружений з Любов'ю Бабяк з Дерезич (народився 08.06.1940 року). У них троє дітей: дочка і два сини. Дочка Ольга — найстарша — народилася 08.01.1965 року; після неї народився Орест (29.05.1970 — 5.11.1974), потім — Богдан (13.09.1976 року). Богдан тепер здобуває вищу освіту. Ольга працює музкерівником, одружена з Ігорем Горічком (народився 10.01.1963 року) із Сколівського району. У них два сини: Андрій (народився 01.10.1988 року) та Петро (народився 20.06.1965 року). Усі нащадки Степана Володимировича Шкільника живуть у Трускавці.

Третьою дитиною Володимира Тимофійовича Шкільника була дочка Ярослава. Ніхто не може сказати: народилася вона в 1943 чи в 1944 році. Була війна. Прожила Ярослава всього кілька місяців...

Наймолодша дочка Володимира — Марія. Народилася 01.01.1945 року. Працює вихователем. Одружена з Блищаком Мироном (народився 02.02.1946 року), братом Блищака Ярослава, що одружений з найстаршою сестрою Марією-Дарією. У них є син Степан. Народився 27.06.1974 року. Вчиться в Дрогобицькому педагогічному інституті. Мешкають Блищаки в Дрогобичі.

Багато нащадків залишив по собі третій син Анни Багрії-Шкільник Михайло. Він народився 02.10.1911 року. Був одружений з Іриною Федик (03.06.1927- 28.04.1992), що походила з батьківщини Франків — Озьмини. Залишила Ірина Федик по собі трьох дітей. Найстарша — Оксана (04.12.1946 — 12.06.1989) після неї — Тарас-Іван (народився 04.07.1948 року) і Богдан (народився 21.08.1960 року). Оксана була одружена з Романовським Степаном (народився 02.06.1947 року), мала з ним сина Андрія (народився 05.04.1971 року), що обрав професію військового службовця. Андрій одружений з Наталією Цепак з Дрогобича (народилась 16.05.1973 року). Мають сина Романа, що народився 30.08.1995 року. Сестра Андрія Романовського, Ірина народилася, як і її племінник Роман, 30 серпня, тільки 1976 року. Вона ветеринар, одружена з Олегом Мацехом з Дублян, що коло Озьмини. Має сина Назара (народився 25.01.1966 року). Усі вони проживають в Дерезичах. Дрогобич став місцем, де проживають нащадки Тараса-Івана Шкільника. Він інженер, одружений з Світланою Крижською з Дрогобича (народилася 15.11.1953 року), має двох дітей: дочку Наталю (народилася 17.08.1978 року) та Назара (народився 07.07.1981 року).

У Дерезичах мешкає і сім'я наймолодшого сина — Богдана Михайловича Шкільника. За фахом він інженер-будівельник, одружений з Ларисою Антоною (народилася 14.02.1968 року) з Дрогобича, має дочку Оксану, що народилася 18.11.1994 року.

Четвертим сином Тимофія Шкільника та старшої дочки Юлії Багрій-Гаврилик Анни був Антон (07.09.1913 — 21.01.1979). Він мав за жінку Катерину Алініну (народилася 01.12.1929 року) з Північного Казахстану. Їх старший син, Володимир (народився 23.03.1953 року), — оператор холодильного устаткування; неодружений, живе в Дерезичах. У Бориславі мешкає сім'я його молодшого брата, Ярослава, який народився 04.03.1955 року. Ярослав працює слюсарем, одружений з Ольгою Тимоч (народилася 17.04.1964 року) з Борислава. В них дві доньки: Люба (народилася 02.06.1985 року) та Тетяна (народилася 11.12.1986 року). Мало знаємо тепер про наймолодшого сина Анни Багрій, Степана. Він був в УПА, потім емігрував у Німеччину, а звідти — у Канаду. Родині відомо, що помер він десь в 60-х роках, залишив по собі сина Тараса та дочку Дору, які з родичами в Україні не підтримують зв'язків.

Анна Багрій, від якої почалася ця гілка роду, померла 10.04.1950 року.

Після Анни в Юлії Гаврилик народився син Михайло (10.08.1887 року). Його назвали так в честь діда Михайла Багрія, і це мало принести йому щастя. Але Михайла забрали на Першу світову війну і з війни він не повернувся.

Третя дитина в сім'ї — дочка Кароліна. Народилася 26.11.1892 року. 27.02.1913 року вийшла заміж за Стефана Кірча (07.01.1886—20.06.1934), який був найстаршим з дітей у великій сім'ї Василя Кірча (помер 07.12.1921 року) та Параски Багрій (померла 30.01.1922 року). У Кароліні і Стефана було шестеро дітей: Стефанія (народилася 24.10.1914 року), Володимир (народився 10.05.1918 року) який помер дитиною; Стефан (народився 17.12.1920 року), Юлія (народилася 29.01.1923 року), Кароліна (25.02.1925- 19.06.1928) та Антон (народився 23.09.1927 року).

Після народження третьої дитини Юлія Багрій захворіла. У 1893 році, за наполяганням брата Івана Франка, вона виїхала на лікування в Коломию до відомого лікаря Володимира Кобринського, послугами якого постійно користувалися і сам Іван Франко, його дружина Ольга та діти. Юлія Багрій зупинилася у Михайла Павлика, який тоді жив у Коломні і випускав радикальну газету "Хлібороб". Про перебування Юлії Багрій у Коломні згадується в листі І. Франка до М. Павлика із села Попелів

(там учителював М. Воробець) від 07.08.1893 року. "Був я в суботу, — писав Франко, — у Багрія, чоловіка сестри, переказав йому про неї. Кажіть їй, щоб не безпокоїлася ані роботами, ані дитиною. По її від'їзді мама пару день були там, дитина привикла і бавиться добре. Сорочки пришлють їй нині або завтра. Гроші також будуть. Напишіть, як поступає її лічення". Лист засвідчує родинні стосунки між Юлією Багрією та Іваном Франком і його сім'єю. Сестра захворіла в незручну для хлібороба пору, та ще й була маленька дитина. Але приїхала "мама" — Ольга Хоружинська, дружина Івана Франка, на допомогу, бо була тоді (чи, як кажуть в Нагуевичах, "сиділа") в чоловіковому селі. Бралася до незвичної для неї селянської праці, поралася коло хати і дитини. Від цього стався вибух крові, і доктор Антонович зопалу встановив діагноз — туберкульоз. На щастя, діагноз цей не підтвердився. Ольга просто була перетомлена, і Франко поїхав до знайомого священика в гори домовитись про відпочинок в нього дружини.

У згаданому листі є згадка про добродія, вчителя Воробця Михайла Васильовича, якого франкознавча література (навіть 50-томник) перехрестила на Мирона. Михайло Воробець колись учителював у Ясениці-Сільній, але занадто розгорнув радикальну пропаганду, що не сподобалося отцеві П. Левицькому, який домігся, щоб радикальний учитель залишив село в спокою. Михайло Воробець перейшов працювати в село Попелі, що поруч з Ясеницею-Сільною. Іван Франко часто бував у нього в Ясениці-Сільній, на основі життєвих пригод М. Воробця написав п'єсу "Учитель", яку вперше було поставлено театром "Руська Бесіда" в 1894 році. Усі відразу впізнали, що прототипом учителя Ткача є пан Воробець. У листі Іван Франко просить Михайла Павлика, щоб він вислав М. Воробцеві радикальну пресу — "Народ" і "Хлібороб".

Хворіла Юлія Багрія. Дітей у неї довго не було. Аж 24.07.1904 року народився син Василь (Архів Дрогобицького районного загсу. — Кн. 192, с. 102). У селі тоді постійного пароха не було — новонародженого хрестив нагуєвицький парох Михайло Єднакий, хресними батьками були Григорій Халавко та Єва Когут.

01.03.1924 року Василь Багрія одружився з Наталією Олексовською, дочкою Якова Олексовського (18.10.1862 — 29.06.1926), сина Максима Олексовського та Марії Шепітчак, та Анни (21.11.1869 — 1.04.1915), дочки Петра Довжинського та Катерини Голубінки.

Яків Олексовський був товаришем Івана Франка, членом радикальної партії. Як розповідають у Ясениці-Сільній, сходився Яків Олексовський з Іваном Франком в Радичівському лісі, одержував від нього "за-

вдання". Але ці розповіді дослідники Івана Франка не підтверджують та й спогадів від Якова Олексовського не записали.

Наталія Олексовська, четверта дитина в сім'ї, була старшою від свого чоловіка — народилася 02.10.1902 року. Батьки Наталії були сусідами Юлі та Михайла Багріїв.

Першою дитиною в сім'ї Василя Багрія була Марія — народилася 21.09.1924 року. Вона вийшла заміж за Петра Максимовича Федика, родом з Озьмини (чи Озимини), і вони замешкали в Бориславі. Їхня дочка Ольга Федик (1947 року народження) працює кардіологом у Нововолинській районній лікарні. Син Богдан Федик (1955 року народження), інженер-металознавець, живе у Львові.

Четвертою дитиною в сім'ї Василя Багрія був син Михайло. Народився 09.06.1926 року. В 1944 році його забрали в радянську армію і, ненавченого, погнали проти німців. Юнак загинув десь у Карпатах — про місце його заховання родина нічого не знає. Своєю загибеллю, як не парадоксально, Михайло врятував цілу родину від біди. Радянські будівничі в Ясениці-Сільній вирішили що Василь Багрій — куркуль, і його треба знищити, або вивезти в Казахстан чи в Сибір. Але довідка воякомату про загибель Михайла не дала змоги цим намірам здійснитися. Після сина Михайла народилася дочка Дарія — 01.04.1929 року. В 1953 році закінчила Львівський медичний інститут, вийшла заміж за лікаря Володимира Ковальського (народився 24.02.1928 року) і тривалий час працювала завідуючою відділом гінекології в Дрогобичі. Професію медика від батьків успадкував син Юрій (народився 31.01.1959 року), тепер лікар бальнеологічної лікарні в Дрогобичі. Молодша дочка, Оксана (народилася 22.10.1962 року), стала вчителькою музики в Дрогобичі. Вона вийшла заміж за Любомира Івановича Фрайта (народився 24.04.1959 року) і має двох дітей: Ірину (народилася 16.05.1986 року) та Соломію (народилася 05.10.1992 року). Сім'я Ковальських живе в Дрогобичі. Їм у спадок залишився батьківський будинок у Ясениці-Сільній, але склалося так, що вони його продали а самі перебралися до Дрогобича. Ще й тепер на обійсті нових господарів можна побачити ковальське причандалля Михайла Багрія...

Наймоладша дитина в сім'ї Василя та Наталії Багріїв дочка Стефанія. Народилася 19.08.1940 року. Вийшла заміж за Сторонського Мирона Миколайовича з Ясениці-Сільної. Працює тепер лікарем-терапевтом в Рихтичах біля Дрогобича. Їх син Микола (народився 1963 року), кібернетик, кандидат наук, живе і працює в Москві. Дочка Наталка (народилася в 1969 році), лікар-терапевт, також працює в Рихтичах.

Щасливими були Василь та Наталія Багрії, бо повмирали в один і той же день — 13.02.1985 року. Спочатку Наталія, а через кілька годин — Василь. Поховали їх в Ясениці-Сільній.

П'ятою дитиною Юлії Багрій була дочка, названа в честь матері Юлією. Народилася 25.04.1907 року. 06.09.1923 року вийшла заміж за Стефана Грома (народився 15.09.1895 року), наймолодшого сина Василя Грома (20.03.1860 — 15.12.1936) та Анни Халавки (народилася 06.06.1866 року). Отець П. Левицький, який у сумарній книзі села записував дані про Стефана Грома, очевидно, недолюблював його — записав, що Стефан Гром — “великий мудрагель”, а після цих слів поставив великий знак оклику. У Юлії Багрій-Гром були діти: Наталія (народилася 06.02.1925 року), Василь (12.05.1927 — 03.08.1927), Михайло (29.07.1928—09.10.1928), Ірена (народилася 28.06.1931 року), Оксана (народилася 08.10.1934 року) та Ігор (народився 08.02.1936 року).

Наймолодша дочка Юлії Багрій Юлія Гром померла 30.10.1938 року.

Стефан Гром, залишившись з малими дітьми, одружився вдруге — з Марією Сушицькою, про яку даних у сумарній книзі немає. Судячи з прізвища, можна припускати, що походила вона не з Ясениці-Сільної. У Стефана Грома з Марією був син Василь — народився 01.01.1940 року.

15.11.1908 року, на п'ятдесят четвертому році життя, помер Михайло Багрій, чоловік Юлії Гаврилик. Його наймолодшій донечці Юлії було всього сім місяців. Помер від запалення легенів. Опустіла кузня, село сумувало за ковалем. Зміни собі не виховав. Через три місяці після його смерті дружина Юлія (24.02.1909 року) народила дочку Наталію (Архів Дрогобицького районного загсу. — Книга народжень села Ясениця-Сільна. — Арк. 169), яка незадовго померла — 05.09.1910 року.

Встиг Михайло-коваль видати заміж тільки старшу дочку. Діти були ще дрібними...

Як свідчить метрична книга одружень, що знаходиться в Дрогобицькому районному загсі, 24.11.1916 року Юлія Багрій, вдова по Михайлові Багрію, донька Гриня Гаврилика та Марії Кульчицької, народжена 26.01.1868 року, вийшла заміж вдруге за Романа Одинака, місцевого селянина, вдівця по Анастасії Одинак з дому Костик, сина Данька Костика та Параскеви Голубінки. Народився Роман 27.01.1863 року.

Роман Одинак мешкав неподалік від дому Юлії Багрій. 15.02.1887 року він одружився з Анастасією Костик (народилася 24.02.1860 року). Мав з нею двох дітей: Василя (народився 23.02.1889 року) та Юлію (народилася 23.01.1896 року). Як свідчить книга померлих села Ясе-

ниця-Сільна, Анастасія Костик, дружина Романа Одинака, померла 12.06.1916 року від туберкульозу, а вже 24.11 цього ж року він узяв собі за жінку Юлію Багрій.

З дочкою Романа Одинака та Насті Костик 14.06.1918 року одружився Микола Багрій, небіж Михайла Багрія (04.05.1890—13.12.1940), і мав з нею дев'ятеро дітей, які пустили глибоке коріння в Ясениці-Сільній та в навколишніх селах.

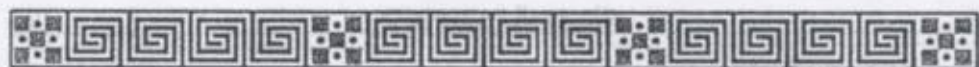
У 30-х роках в Юлії Багрій-Одинак все сильніше почала проявлятися хвороба, якою хворів її брат Іван Франко і яка звела його в могилу через неправильне лікування, — інфекційний ревматоїдний поліартрит (аж тепер її встановлено). Скручені руки, немилосердний біль у суглобах... У Франка як-не-як були все-таки лікарі, курорти, пансіонати. А в Юлії нічого не було. Із скрученими руками поралася коло худоби, виконувала різну жіночу роботу. На похороні брата не була — займалася похоронами батька в Нагуєвичах. Тільки дві фотографії залишилося по ній. Одна — вона боса, в довгій чорній спідниці сидить на порозі хати. Руки поскручені. На голові біла хустина. Кажуть, що цю фотографію зробили німці, коли вступили в село. Фотографію віддали Юлії. Тепер це безцінний документ. Друга фотографія, очевидно, з якогось посвідчення. І все...

Це є велика спільна могила родини Багрій у селі. На ній — кам'яна фігура: Христос у терновім вінку.

Померла Юлія Багрій 26.02.1943 року. Вже було організовано Львівський літературно-меморіальний музей Івана Франка. Вже було записано багато спогадів. Нема тільки спогадів Юлії Багрій — не знайшлося часу. Людська байдужість...

Останні пошуки відкрили ще одну сенсаційну вістку: Ясениця-Сільна — батьківщина не тільки однієї гілки Франкового роду — Кульчицьких, звідки походила мати, але й батьківщина батька — Якова Франка по лінії матері Катерини Кімакович. Вона була дочкою Івана Кімаковича, сина Івана Кімаковича. Той Іван Кімакович доводився дідом Катерині Кімакович і був одружений з Магдалиною Підгурською, що родом з Ясениці-Сільної.

Кімаковичі — один з найстаріших українських родів Нагуєвич. Вони згадуються ще в давні часи — коли щедрий король роздавав вільну землю для обробітку, щоб не лежала облогом. Узяв тієї землі й далекий предок Кімаковичів — це зафіксували документи. Цей рід Франків однією лінією бере початок в Озьміні, що на Самбірщині, а другою — ще десь в кінці XVII століття з'єднався з Ясеницею-Сільною, яку можна вважати такою ж Батьківщиною Івана Франка, як і Нагуєвичі.

XV. НАЩАДКИ ІВАНА ФРАНКА

Іван Франко одружився у зрілому віці — за кілька місяців до тридцятки. Про те, чому оженився так пізно, говорив своїм друзям. Після Уляни Кравченко, яка відмовилася стати його дружиною, зрозумів, що знайти собі жінку (та ще й освічену) серед галичанок буде неможливо. До того ж сталося так, що Уляна Кравченко, яка тоді вчителювала в Бібрці, неподалік від Львова, спочатку навіть погодилася на пропозицію Івана Франка, написала йому про це в листі, а, спохопившись, зранку, навздогін листу, писаному ввечері, послала інший, лист про те, що свого слова зрікається. Мовляв, Франка-поета вона буде вічно любити й обожнювати, але Франка-людину не в змозі оцчасливити. Хай вже вибачить їй. Руку й серце вона вирішила віддати іншому — зовсім не поетові і навіть не українцеві. Може, сама того не бажаючи, дала зрозуміти Іванові Франкові, що в'язати з ним свою долю не варто. У житті він нічого не досяг, хоч і геній. Його товариші, звичайні собі люди, уже давно мають добре оплачувані посади, займають важливе місце в суспільстві, живуть в гарних помешканнях, а не переїжджають щороку з одного поганого помешкання у ще гірше...

Відмовила Іванові Франкові Йосифа Дзвонковська. Він пропонував їй не тільки серце й руку. Обіцяв ще й закласти сільськогосподарську комуну чи спілку на вкрай запущеному полі Дзвонковських в Станіславові "за рампою". Юзефа відмовилася від усього, зсилаючись на слабке здоров'я. Іван Франко збагнув: справа не в здоров'ї, а в тому, що він "русін" і що велике провалля розділило "від мого твій рід". Справа з комунною закінчилася тим, що в ролі експерта з Нагуєвич було викликано вітчима Івана Франка Григорія Гаврилика, який, оглянувши господарство, сказав, що та спілка — дурна затія.

Інші особи не влаштували Івана Франка, бо прагнув ще й вірного помічника у праці. Це чудово розумів його друг Михайло Павлик, який став переконувати Франка, що нікого від його сестри Анни він не знайде. Але Франкове серце не хилилося до Анни, хоч вона й кохала його до останніх своїх днів і не виходила заміж. Павлик до кінця свого життя не міг вибачити Франкові такої байдужості.

Іван Франко почав доказувати своїм приятелям, що шукати йому жінку серед галичанок нема потреби. Треба податись, мовляв, на Велику

Україну. На початку 1880 року опинився в справжній облозі. Політичні процеси, гострі дискусії з народовцями робили свою справу. Сподівався перебрати від О. Партицького журнал "Зоря" — щоб зробити його своїм органом, але з цього нічого не вийшло. Журнал перейшов у руки Товариства імені Тараса Шевченка. Побоювалися, щоб такий солідний журнал Франко не перетворив у рупор соціалістичних ідей. На власний журнал грошей не мав. Правда, можна було б їх заробити написанням для німецьких видавців історії української літератури. Такої історії ще ніхто не написав, а щоб її написати, треба було їхати до Києва, бо без допомоги Києва про таку історію не можна було й мріяти.

У Києві познайомився з українцями, що групувалися навколо київської "Громади", та з Ольгою Хоружинською, сестрою дружини активного члена цього товариства Єлисея Кипріяновича Трегубова.

Ольга Франкові сподобалася — між ними зав'язалося живе листування. Один з його листів до неї — це цілий трактат про ставлення чоловіків до жінок. Франко говорив про свої особисті вимоги до жінок. Насамперед, дружина повинна бути чоловікові товаришем, другом та помічником у праці. І це найголовніше. А тому на перших порах між чоловіком та жінкою може й не бути великої любові. Достатньо симпатії та співпраці, а спільна мета зблизить обидвох — виникне сильне кохання. Іван Франко, роз'яснюючи Ользі основні положення своєї теорії про стосунки між чоловіком та жінкою, не забував пояснити їй, за які гроші вони, як сім'я, що створена за цією теорією, будуть жити. Прибутки сім'ї перевищувати видатки...

Ольга спочатку навіть обурювалася. Навіщо їй оті трактати, теорії. Їй треба любові, великої, міцної, на все життя! Це ж так чудово! Як у французьких романах! Та поступово Франко закохував її в себе... Ольгу турбувала уже інша проблема: якщо вона погодиться стати його дружиною, то змушена буде їхати жити до нього — в чужий край, в Галичину, де не розмовляють ні російською мовою, як це заведено навіть між українцями в Києві, особливо інтелігенцією, ні французькою, якою вона володіє досконало — вивчила її в інституті благородних (тобто шляхетних) дівиць. Не вмє варити, прибирати... У її домі все за неї робила кухарка, а там? Для Ольги все це — проблеми, а для Франка — ніщо. Мови вона навчиться, лишень потрапить в українське середовище. Куховарити також. Це ж невелика штука! Навіть кулешу може приготувати чи яєчницю... Не пропадуть. Обставини змінять Олечку на краще, наповнять її життя новим змістом — вона стане чоловіком пожиточним громаді... Інакше вона ніколи не навчиться розмовляти по-українськи...

Ольга розмовляла переважно російською мовою, пересипаючи її щедро французькими словами. Поза очі її називали москаліхою. Для галицької суспільності вона так і не стала "своєю", була весь час чужою. "З теперішньою моєю жінкою я оженився, — признавався у 1898 році в листі Агатангелові Кримському Іван Франко, — без любові, а з доктрини, що треба оженитися з українкою і то більш освіченою, курсисткою. Певна річ, мій вибір був не архіблискучий, і, мавши іншу жінку, я міг би був розвинутися краще і доконати чогось більшого, ну, та дарма, судженої конем не об'їдеш". Справді, в тодішній Галичині не те що курсисток не було — не було навіть гімназисток. Першою закінчила гімназію в Галичині Ольга Окуневська. Було це 1884 року.

А Ольга Хоружинська закінчила Вищі жіночі (так звані бестужевські) курси...

Не була забобонною, але чомусь була переконана, що мусить вийти заміж тільки в квітні, бо народилася під таким сузір'ям. В інші місяці її одруження буде не щасливим. Ольга приспішує Івана Франка, щоб збирав документи, які вимагає від нього, як іноземця, церква. Він зібрав папери і приїхав. Шлюб мав відбутися в квітні, і мав бути щасливим. Але виявилось, що бракує ще якогось папірця. Франко написав до Львова, щоб вислали. Папірець прийшов, але вже квітень минув...

Ще мріяла Ольга про велику білу фату, яку понесуть світилки за нею. Мріяла про фаєтон і четвірку запряжених у нього коней. Білих коней, які вихором провезуть її з нареченим до шлюбу від дому, де мешкала, до Церкви, в якій будуть вінчатися.

Але нічого цього не було. Родина вирішила, що для загального спокою шлюб Ольги з Іваном Франком не треба афішувати. Все робити скромно і стримано. Дати шлюб було запрошено однофамільця Єлисея Кипріяновича — отця Симеона Трегубова. Не варто їхати в ще недобудований Володимирівський собор, як його хотіла Ольга, досить каплиці Петра і Павла в колегії Галагана, в якій працював Єлисей Кипріянович. Не треба навіть фаєтона... Просто пройти коридорчиком з кімнат, де мешкали Трегубови, перейти подвір'я, піднятися сходами на другий поверх і стати перед церковним вівтарем.

І треба ж було, щоб саме в той момент, як молоді (Франко у гарному чорному фрак) стояли у притворі, відчинилася галаганівська бібліотека, що справа за декілька кроків. Коли священник прикликав молодих до вівтаря, Ольга з жахом помітила, що молодий щез. Почалися пошуки. Хтось здогадався заглянути в бібліотеку. Франко у весільному одязі та білих рукавичках сидів, заглиблений у читання якогось манускрипта... Про своє вінчання уже хвора Ольга, згадуючи оповідала різне. Їй здава-

лося, що четвірка білих коней таки була і що перед тим, як молоді мали сідати в карету, коні дуже били ногами. Віщували тоді, що це поганий знак...

"4 мая, — писалося у метриці шлюбу, — жених — австрійський подданий, літератор, Иван Яковлевич Франко, греко-униатского вероисповедания, тридцати лет, первым браком /сочетался/. Невеста — дочь титулярного советника Фёдора Васильевича Хоружинского девица Ольга, православного вероисповедания, двадцатидвух лет, первым браком. Таинство брака совершил священник Симеон Трегубов с диаконом Григорьевичем. Поручителями были — по жениху: статский советник Петр Кириллович Любимов и технолог Филарет Юрьевич Гладилевич; по невесте: фабричный инспектор Киевского округа Измаил Орестович Новицкий и студент университета св. Владимира Виктор Владимирович Игнатович".

Це відбувалося 4 травня за старим стилем, 16 травня — за новим стилем 1886 року. Після шлюбу — прийом, на який прибули всі, хто горнувся до "Громади". Для них цей шлюб був символом єднання Західної та Східної України. Найстарший член "Громади" Павло Житецький так і сказав, піднімаючи тост за молодих, що шлюб Івана Франка з Ольгою Хоружинською є здійсненням віковичної мрії українського народу до возз'єднання. Тост Житецького підхопили інші промовці, і весілля уподібнилося до віча. Забігали філери, губернаторство теж було "в курсе дела", що робиться на "свадьбе австрійського подданого с дочерью титулярного советника". Хтось, підвипивши, крикнув "Гірко!", його підтримали інші. Франка почали штурхати, а він не розумів, про що йдеться. Ольга від усього того аж розплакалась. Виручив Єлисей Кипріянович. Він пояснив, що тут такий звичай — коли кричать "Гірко!", то молодий має поцілувати молоду. У Галичині такого звичаю ще не було, тому Франко стояв розгублений, а розвеселий Єлисей Кипріянович, аби хоч якось вийти з такої прикрої ситуації, поцілував свою жінку під вигуки гостей. Ольга це також вважала знаком на майбутнє життя.

Нарешті завдяки генерал-губернаторові сталося так, що молоді того ж таки вечора, уникаючи неприємностей, мусили тікати в Галичину. На вокзал проводжати молодих поїхали майже всі. Зайшли в ресторан, пили шампанське, виголошували тости...

Поїзд від'їхав. Наступні дні для гостей стали сумними днями. Їх викликали в поліцію. Для багатьох усе скінчилося трагічно.

Львів зустрів молодих холодно. Ніхто не склав їм візиту, не приходили поздоровлення і поштою. Михайло Павлик гнівався, а коли його запитували, що він, найближчий друг, думає про це одруження, тільки

здвигав плечима. Претендентки на Франка не могли надивуватись, що міг знайти він у тій московській баришні. Чим вони кращі від них?.. Та ще й виявилося, що обранниця і не багата, без приданого...

Розмови про одруження Івана Франка торочилися у відповідних львівських колах. Придане його молодій дружини зацікавило навіть намісника цисаря в Галичині Казимира Бадені. Коли Франко прибув до намісника в справі затвердження габлітації, той насамперед запитав скільки грошей узяв за жінкою...

Єдина Ольга Рошкевич не забула про важливу подію у житті Івана Франка. Надіслала поздоровлення — білий конверт, тиснена на ньому пара голубів і дві переплетені обручки... Бажала щастя на многі літа... І серце Франкове наче різонув хтось ножем спогадів...

Замешкало подружжя неподалік Наукової бібліотеки університету на вулиці Голембій (по-польськи — вулиця голубів) в будинку № 9. Цього будинку тепер немає. На його місці стоїть інший. Була це стара рудера, тому винаймання її коштувало дешево. У кінці цієї вулиці був будинок Наталя Вахнянина та його зятя Кирила Студинського, а далше — Каліча гора з Цитаделлю. Осип Маковей, який тільки-но ввійшов у літературу кількома розпачливими віршами, був наближений до Франків — вони запрошували його на обіди до себе. Такий звичай завела Ольга. Маковей радо приймав запрошення. По-перше, йому було непереливки, а по-друге, задався метою усе почуте, побачене записувати у щоденник. Але цікавого виявилося мало. Франки жили вбого, ніхто до них не навідувався, домашня обстановка дуже скромна. Розмови про літературу, мистецтво за столом не велися... І щоденник Маковея, який дійшов до нас, звичайними візитами і обмежився.

Ставлення до Ольги в Галичині не змінювалося — вона була тут завжди білою вороною. Їй тикали в очі, що не вміє дати собі ради з господарством, розтринькує гроші, не дбає про свою і чоловікову опінію, та й взагалі все в неї не так і що вона "якась така" — що міг Франко знайти в ній?

Ольга на це не звертала увагу. Вона щаслива, їй дуже добре з чоловіком. Їм заздрили. Вони зважувалися йти по Болехові босоніж. Він обняв її за талію, пригортає до себе. Де ж це таке видано?.. Або ж вертаються вулицею в Болехові з рибалки, шкірять одне одному зуби... Пхе!..

Ольга горда за свого чоловіка, а він робить усе, щоб їй небуло сумно за рідним домом. Усе йде чудово. Вона очікує дитя, наперед готує йому "придане"... Помешкання на Голембій трохи вогкувате — треба зміни-

ти його на сухіше. Франко шукає, але всі мешкання то дорогі, то незручні — далекі від редакцій... Доведеться трохи потерпіти.

У самому розпалі літа (16.07.1887 року) народжується довгоочікувана дитина. Син. Його називають Андрієм. Радості батьків немає меж. Оскільки мати православна, дитину вирішили хрестити в православному храмі. У Львові всього один такий храм — Церква Георгія. Його спеціально для православних буковинців та румунів, що служать в армії, вибудував австрійський монарх. Приходство бідне. Приход давали тільки емігранти з Росії (а їх було мало) та галицькі москвофіли, що зрікалися греко-католицизму, аби цим відмежуватися від українців і стати "настоящими русскими". Годішня метрична книга народжень не збереглася, але зберігся метричний відпис, згідно з яким Андрій Франко народився 04.07. за старим стилем, чи 16.07.1887 року — за новим. Хрестив немовля отець Воробкевич (син Сидора Воробкевича) 15/27.10.1888 року. Місце проживання — вул. Големб'я, 4. Хресними батьками новонародженому були: Наталія Кобринська та син київського генерала у відставці Сергій Деген. Усі ці факти "спростовують" різні "спогади" сучасників про те, що Франкових дітей хрестили уже в доволі дорослому віці, коли їм треба було вже йти до школи і мати метрики хрещення... За кумів їм запрошували багатьох людей... Але все виглядало не так, як твердять автори спогадів про Івана Франка. Збереглися документи, і вони засвідчують протилежне (Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т.Шевченка НАН України. Ф.3, спр. 2543) Франкові діти росли хрещеними.

"Жінка моя дякує Вам за пам'ять про нашого малого. — пише Іван Франко Михайлові Драгоманову 19.03.1888 року. — Він уже починає говорити, звісно, своїм язиком і дуже її радує. Не знаю, що се за знак, що так любить папір їсти; я міркую, що як собі змалку понапсує живіт папером, то опісля відцурається усякого писательства". Просто якась біда з дитиною: схопить якийсь папір і відразу тягне його до рота... У кожному листі Франко застерігає Ольгу, щоб берегла дитину від цього. Ріс Андрій хворобливим. Мало того, що перехворів у дитячому віці різними дитячими хворобами, то ще й чіплялися до нього різні простуди, інфекції... "Що таке з хлопчиком? Чи ви його не перестудили?" — пише до дружини в Болехів, коли вона поїхала в гості до куми Наталії Кобринської влітку 1888 року. Якщо Іван Франко і десь відривається на пару днів від Львова то вже нас тупного дня надсилає листа дружині: як син, чи не простудився, чи спить добре... У листах до дружини влітку 1891 року, коли вона поїхала в гості до Олени Пчілки на Волинь в Колодяжне пише: Не "Андрій", а "Андрусик", "Андрусь", "Андрусько", "Андрунь". Якщо

Ольга забула чомусь написати про сина, то відразу докір: "Чому не пишеш мені більше про дітей?" "... Що робить Андрусько, чи кріпший став, чи виріс?" Коли дружина була з дітьми в Нагуєвичих у червні 1899 року, надсилає настанову:

"Старайся виводити діточок якнайчастіше на свіже повітря, хоч потроху й на дощ та вітер, нехай гартуються."

Іван Франко буквально страждав за дітьми, коли у 1892 році поїхав у Відень до відомого славіста Ватрослава Ягича готувати докторську роботу. Мав розпачливий настрій, та ще й знав, що ніколи його не допустять до університетської кафедри. Писав дружині: "Олю, Олю. Австрія перестане бути Австрією, як це станеться". Дружина вірила, що все зміниться на краще. Вона не могла змиритися з тим, що її чоловік, талановитий, практичний, не знайде собі пристойної роботи. Мучилася тим, що він ходить по тих редакціях, закопує свій талант... Вірила, що вирве його і світ дізнається, кого відкидав від себе...

У Відні Іван Франко, сидячи в теплій бібліотеці, мучиться тим, що вдома хворіють діти, дружина сама, грошей нема, останні зібрали, аби дати йому на поїздку у Відень. "Дуже мене занепокоїла відомість про нову слабкість наших діточок. Що се з ними таке? Буть ласкава напиши мені коротенько, але, хоч що другий день, як вони маються і як ти даєш собі раду" ... "Прошу тебе, пиши мені як можеш частіше, поки діти нездорові, хоч по картці кореспонденційній" ... Просить піти до п. Савчака, якого годі застати на місці, і довідатись, як там з конкурсом на п'єси, бо він, Франко, має надію, що "Украдене щастя" візьме якесь місце. Тоді треба, дорога Олічко, потурбуватись, аби вчасно дістати гроші, бо п. Савчак не сидить на місці і його ввечері треба шукати по кнайпах. Найчастіше в "Монополі". Потрібно ще, дорога Олічко, піти в університетську бібліотеку і зробити мені відписи з книжок, бо то дуже важне для дисертації. І пиши, не забувай, як діти. Вона все мусить, знайти, відписати, написати, записати, дістати, варити, прати, куховарити, сушити голову над тим, звідки роздобути гроші. Зовсім вибилася з сил. Але витримає. Щоб тільки з ним було все добре. Вони мусять мати докторат. Від непосильного напруження лучається вибух крові. Але про нього дізнається чоловік від інших. Вона йому про це не напише. Це може погано відбитися на його роботі...

Відень для Франка — каторга. В уяві скресає Целіна Зигмунтовська. Гонить її від себе, кається, як грішник, але вона міцно вгризається пазурами в душу. Не може володіти собою. Де то зілля, щоб забути? Де нірвана? Нарешті криза минула. Знову з покутою до дружини і дітей... І хоч в батька всі діти однакові, але він тягнеться до Андрія. Може, через те, що інші вже якимось дають собі раду, а він чомусь не такий, як інші.

Хворобливий, з хворіб не може вибратися... Бере його з собою в Карпати. Може, гірське повітря допоможе? Може, вода? Зранку обидва — в ліс по гриби, ягоди. Ранкове повітря п'янить. Андрусь підніметься трохи вгору і задихається. Батькові — ножем по серці. Неба йому прихилив би...

Одного разу були в Довгополі над Білим Черемошем. Відпочинок мало не закінчився трагедією. "Ми всі разом бавилися на клоцках, — свідчить Петро Франко у спогадах "Іван Франко зблизька", — і на дарабах, які стояли на воді. Вода була дуже прозора і ясна. Повінь ще не йшла. Повінь надходила досить скоро і не завжди в ту саму пору. Коли брат стояв на одній дарабі, прив'язаний до берега, і завзято гріб кермою, щоб як найдальше відігнати її на середину ріки, поборюючи струю, підійшла повінь. Покотилася жовта мутна струя. Брат задивився на воду, і в тій хвилі еластична керма штовхнула його в груди, і він, мов грушка, полетів у воду. Ми задеревеніли, але батько миттю кинувся за братом і спас його в останню хвилину." Саме ця пригода з Андрієм і відобразилась у Франковій поемі "Герен у нозі", яка за життя поета не побачила світу, і лише завдяки старанням М. Возняка побачила світ у 1927 року у збірнику "За сто літ".

Врятувати Андрія від каменя, якого хтось жбурнув йому в голову, від чого почалися головні болі, головокружіння й епілептичні приступи, Іван Франко не зміг.

У 1906 році Андрій з Тарасом, "хліба святого ради", як пише Іван Франко Єлисеєві Кипріяновичу, вступили на класичну філологію Львівського університету. Через рік — трагедія з батьковими руками. Паралізовані... На допомогу батькові приходить син. Стає його руками. Андрієві потрібно вчитись, а він сидить біля хворого, перегортає сторінки книжок, які читає батько, робить виписки, пише під диктування, супроводжує батька в поїздках. Навіть ліжко Андрія перенесли в батькову кімнату, аби був помічним батькові щомиті. Виконував син усе з істинною синівською самопосвятою. Ольга в розпачі. Замінити Андрія ніким. Не знайшлося нікого і в Києві, куди звернулася за допомогою. У 1912 році Андрій закінчує університет і як вчений — дослідник дебютує в "Записки наукового товариства імені Шевченка" глибокою розвідкою "Григорій Ількевич як етнограф". Праця своєю скрупульозністю і обсягом зібраного матеріалу викликала захоплення навіть у дуже прискіпливого і завжди незадоволеного усім Василя Щурата, який відгукнувся у "Ділі" рецензією. Перед Андрієм Франком відкривався яскравий світ ученого.

Хотів прислужитись літературі поезією. Вірші записував у зошити, робив для них обгортки, але жодного зошита не надрукував. До нас дійшов тільки один такий зошит під назвою "Полин життя", під порядко-

вим номером "IV". Синові вірші, мабуть, читав і батько, але не бачив у них високої поезії...

Друзі та знайомі Івана Франка, звичайно, жаліли Андрія, а водночас і заздрили йому. Такі сини бувають рідко. Його рукою писано багато творів Івана Франка, в тому числі трагічний трактат "Історія моєї хвороби". Андрій каталогізував книжки батькової бібліотеки, вів його листування. Його рукою писано листи до В. Ягича, М. Грушевського, А. Черні, А. Крушельницького, В. Ратальського... Рукою Андрія писалися "Празник святого Спаса. Причинок до історії староруського письменства і культури", "Вступна часть літопису по обох редакціях", "Найстаріші традиції Київської землі", "Причинок до історії церковно-слов'янської літератури", "Гесіод та його твори" та багато інше. Був Андрій і коректором — його рука на багатьох художніх творах та перекладах батька, зокрема на перекладах Шекспіра та Мільтона. Завдяки Андрієві побачила світ праця Івана Франка "Галицько-руські народні приповідки", в якій зібрано багатющий фольклорний матеріал. У передмові до третього тому, що вийшов 1910 році, Іван Франко писав: "На закінчення складаю щирю подяку моему синові Андрієві, без якого помочі і дуже старанного співробітництва, я при без владності обох рук не міг би був повести своєї праці так, як вона фактично доконана. Особливо немало праці задав він собі в систематичнім впорядкуванні рукописного матеріалу та в добиранні численних варіантів із друкованих джерел". Це була справді титанічна праця, і вона увінчалася заслуженим успіхом та визнанням. У багатьох випадках, особливо в перекладах, Андрій Франко докінчував розпочату батьком працю. Вважається, що самостійно він переклав частину "Германа та Доротеї".

Андрій супроводжував батька в мандрівках, пов'язаних з читанням "Мойсея". Від природи дуже сором'язливий, він, скулившись, сидів біля батька на сцені і перегортав йому сторінки, обережно, щоб не збивати його з ритму.

Епілепсія нищила молодий організм. Збоку здавалося, що юнак цілком позбавлений життєвих сил. "Обидва, і батько, і син, — згадував Д. Дорошенко про від'їзд з Києва Андрія Франка з батьком 1909 року, — здалися мені такими безпомічними й безпорадними, що в мене з'явилася думка: "А чи не поїхати ще й самому третьому з ними? Чи доведе Андрій батька?" Дехто згадує, що приступи епілепсії мав Андрій навіть посеред вулиці, коли йшов з батьком. Його кидало на землю, корчило в судорогах, а батько бігав навколо, побивався і не міг нічим допомогти синові.

Через хворобу не можна було визначитися, куди йти Андрієві працювати. Навряд чи одержав би з таким здоров'ям місце вчителя в гімназії...

Здоров'я погіршувалося, життя поволі покидало цю чудову, талановиту дитину. Усе для Андрія закінчилося вночі з 21 на 22 квітня 1913 року. Ліг спати і зранку застали його мертвим.

Наступного дня газета "Діло" помістила некролог: "Андрій Франко, син д-ра Івана Франка, помер нагло сеї ночі з 21 на 22 квітня на удар серця в 26 році життя. Покійний, скінчивши філософічний віділ Львівського університету, звернувся до наукової праці; між ін. написав студію про етнографа Ількевича, поміщену в "Записках Наукового Товариства ім. Шевченка". Попри те покійний від часу недуги свого батька був його невідступним товаришем і помічником; доглядав його, допомагав йому при наукових заняттях, писав його твори. Отсе тихе, скромне, повне самопошвяти молоде життя, розділене між наукову працю і поміч батькови, перервала смерть, тим трагічніша, що не попереджена ніякою недугою".

Наступний номер "Діла" повідомив, що похорон відбудеться з дому жалоби, що на вулиці Поннінського, 4, о 12 годині дня. За цим повідомленням ішло інше — що на місце вічного спочинку провели покійного товариші та сім'я. Над могилою, "якій місце визначив львівський магістрат аж у самім куті цвинтаря", промовляв православний священик Церкви Георгія отець Дігон. У Львівському обласному архіві загсу збереглася метрична книга усопших Церкви Георгія. Шостий запис за 1913 рік сповіщає: "9 квітня за старим стилем помер, а 11 квітня був похоронений Андрій Франко зі Львова, православний, мужчина, 26 років, причина смерті — епілесія".

Михайло Мочульський згадував, що "засмучений поет прийшов відразу по смерті сина до книгарні Наукового Товариства імені Шевченка, позичив грошей і сам зайнявся похороном сина". Свої страждання переносив зі стоїчним спокоєм: "Ми особливо подивлялися зрезигнований спокій батька, коли помер Андрій". Так тільки здавалося. Михайло Павлик оповідав, коли Іван Франко залишався наодинці з сином, то ходив навколо його труни, як птах з обрізаними крилами. Можна зрозуміти ту страшенну трагедію батька... Не мав рук, щоб витерти сльози, котрі чомусь ніхто не зауважував. "На страсному тижні, — повідомляв Іван Франко Ватрослава Ягича в листі від 27 квітня 1913 року, — мене й мою родину спіткало велике горе. Раптово помер від судоми мій старший син Андрій. Я втратив в ньому не тільки найдорожчого помічника в час недуги моїх рук, але й інтелігентного, високоосвіченого писаря, котрий минулого року закінчив навчання в університеті (класичну філологію)". У цьому ж листі додає, "що це горе не буде особливою перешкодою в моїй науковій праці". Неправда. Смуток і горе стали надто тяжкими... На початку війни Іван Франко, покинувши рідний дім, перебирається до свого шкі-

льного товариша Йосифа Рейхарта, що мешкав на вулиці Курковій, лишень для того, щоб разом з другом щодня ходити на Личаківський цвинтар. Йосиф якраз тоді втратив дружину. Він ішов в один куток цвинтаря, а Франко — в інший. Потім Йосиф Рейхерт вертався за Іваном Франком, який, клякнувши на коліна перед могилою сина, не міг підвестися...

Згідно з книгою поховань Личаківського цвинтаря, Андрія Франка поховано на 66 полі. Могила одержала реєстраційний номер 1206. Це поле припірало до заднього паркану цвинтаря, там завжди, було безладдя, не кажучи вже про пізніші часи. У наші дні вже ніхто не знав, де могила Андрія Франка. Ні родина, ні дослідники, ні люди. При будівництві задньої залізобетонної стіни цвинтаря ділянка, де знаходилася могила Андрія Франка, перетворилася на звичайнісінький смітник, до якого годі було досягнути через високу кропиву, будяки та нечистоти. Тільки на деяких могилах можна було прочитати написи. Саме завдяки їх нумерації і було віднайдено могилу Андрія Франка. Зробили це дослідники О. Дзюбан, Т. Різун та І. Міліянчук. Ділянку було очищено, могилу впорядковано, поставлено дубовий хрест. 27.04.1994 року могилу найстаршого сина Івана Франка було освячено.

Другим сином Івана Франка був Тарас. Він народився після Андрія — 09.03.1889 року, у Львові, на самі іменини Тарасія, за православним календарем, а також в дні святкування генія Тараса Шевченка. Хрестили Тараса в Церкві Георгія. Жили Франки тоді на вулиці Зиблікевича, 10. Будинку № 10 вже немає, а на його місці стоїть будинок № 32 вулиці Івана Франка. "Оце я розбалакався про поезію, — писав Іван Франко 20.03.1889 року Михайлові Драгоманову, — а забув про дійсність. У мене родився другий син Тарас. Жінка після родів дуже ослаблена, але, впрочім, здорова і пробує вже вставати".

Тарас був здоровою і кмітливою дитиною. У листах тато називав його часто "Тарасище". Скрізь було його повно і завжди мали з ним якийсь клопіт. Поїхали до Колодяжного — дружина повідомляє, що Тарас надибав якусь яму і впав в неї. "Чому Тарасище так часто в яму падає?" — запитує Іван Франко у дружини. Що мала відписувати: така вже натура...

Наступна згадка Івана Франка про сина Тараса відноситься до 1906 року: "Мої два хлопці, — писав Іван Франко Є. Трегубові 01.02.1906 року, — вже в VII гімн. класі, а третій — у IV. Найстарший Андрій також нездужав тепер на очі єгипетським запаленням і отсе два місяці ходить до лікаря день в день, а півтора місяця не ходив до школи. З сього півроку всі повиносили добрі класи, не виключаючи й Гандзі, яка у нас не то учениця, не то кухарка, бо мама іноді, зачитавшись або й так

засидівшись, не варить обіду, аж поки вона не прийде зі школи. Слуги не держимо, живемо, як у стайні, ніхто до нас і ми ні до кого, ну, та се вже така глава, що про неї краще помовчати". Повно згадок Івана Франка про відпочинок з дітьми в Криворівні: "До сьогодні ми мали гарну погоду, — інформує Іван Франко дружину 03.09.1907 року, — щодня ходили то на гриби, то на афини, зрештою, Тарас і Петро частіше сиділи на Черемоші". За афинами та грибами ходив Андрій. Тарас з Петром мали задоволення вчити сина пароха Криворівні Олексія Волянського Романа. Так вчили, що Роман розревівся над якоюсь книжкою, бо не міг зрозуміти що в ній написано. Відтак декілька згадок про Тараса в листах початку війни, коли його, 25-літнього, демобілізували в діючу австрійську армію, і батько бовго не знав, де він знаходиться.

Тарас Франко в 1913 році закінчив Львівський університет, класичну філологію. Його набутки в красному письменстві, а особливо в перекладах, були значно більшими, ніж в брата Андрія. Ще за життя батька, в 1913 році, Тарас Франко видав збірку веселих віршів "На крилах гумору" і збірку перекладів віршів римських поетів Горация, Катулла та Марціяла під назвою "Старе вино в новім місі". У цьому ж 1913 році Тарас видав ще одну збірку веселих віршів "З чужої левади". В 1918 вийшли його переспіви "Збиточний Амор" у видавництві "Шляхи". Здійснив переклад "Хмар" Арістофана, написав "Нарис історії римської літератури", який вийшов окремою книжкою в 1921 році. Тарас Франко вніс свій внесок у розвиток спорту в Галичині серед українців. Накладом "Сокола-Батька" в 1923 році вийшла його двісті сторінкова "Історія й теорія руханки", а в 1925 році книжка "Розвиток руханки серед українців". У 1937 році Тарас Франко видав окремою книгою свою першу наукову працю "Лис Микита. Критичний розбір поеми Івана Франка". Подальша його наукова, письменницька та перекладацька діяльність пов'язана з радянським періодом "розвитку". Він видав кілька книжок спогадів про батька ("Великий Каменяр", 1966; "Про батька" — Радянський письменник, 1956; Держлітвидав, 1964). В 1965 році у видавництві "Радянський письменник" вийшла збірка його гуморесок "Уздовж і впоперек", а в 1969 році в "Молоді" — збірка "веселих, сумних та повчальних епізодів з людської історії" "У мандрівці століть".

В 1921 році Тарас Франко, маючи 33 роки, одружився з Катериною Фалькевич, дочкою Івана Фалькевича та Марії Іваськів. Катерина народилася в 27.11.1896 році в Бібрці, де колись учетилувала Уляна Кравченко. 30.10.1925 року в Тараса і Катерини народилася дочка, яку назвали подвійним іменем — Зиновія-Ростислава (ЦДІА України, Львів. — Спр. 3384, арк. 59). Рівно через рік, 30.10.1926 року народи-

лася друга дочка Дарія-Любомира (Там же — Спр. 3384, арк. 59). А 28.03.1932 року народився довгоочікуваний син — Роланд-Олександр (Архів загсу Львівської області // Книга народжень загального шпиталю №412, 91-й запис за 1932 рік).

Тарас Франко тривалий час працював у Станіславові, Ряшеві, Львові, долаючи нужду. Терпів неприхильне ставлення до себе, бо він українець, син Івана Франка. Після переїзду зі Станіслава до Львова в 1947 році поселився не в батьківському домі, а змушений був жити з сім'єю в будинку, що належав колись Михайлові Грушевському. У будинку батька наново створювався музей, і його було призначено директором цього музею. Але не надовго. Після вбивства Ярослава Франка НКВД вдало, що тепер почнуть вбивати всіх українських діячів, у тому числі і Франків, тому сім'ю Франків, начебто щоб захистити від бандерівців, було депортовано в Київ. Там їм справді було створено чудові житлові умови. Тарас Франко захистив кандидатську дисертацію "Іван Франко і Борислав". Став старшим науковим працівником Інституту літератури імені Тараса Шевченка АН УРСР. Та був він на звичайній еміграції... Для приїзду до Львова мусив мати спеціальний дозвіл. Квартира Франків перебувала під контролем НКВД...

Тужив, мабуть, за домом. У русифікованому Києві ходив у вишиваній сорочці і тішився, коли хтось заговорив по-українськи.

Став письменником, але свого таланту до кінця так і не зреалізував. Першою померла дружина Катерина — 01.02.1962 року. 13.11.1971 року помер і він у Києві. По-різному склалася доля його нащадків. Дорога найстаршої дочки Зиновії була особливо страдницькою. Вона навчалася спочатку в академічній гімназії у Львові, а потім змушена була з батьками виїхати до Станіслава, де закінчила гімназію в лютому 1944 року, якраз перед самим приходом радянської армії. Сім'я переїхала до Львова, де відразу відчула нову владу. Багато друзів Зиновії опинилося у в'язницях, багато вивезено і розстріляно. Її не чіпляли. Вона фіксувалася в інших картках.

Зиновію без особливих труднощів було прийнято на філологічний факультет Львівського університету. У 1949 році, коли якраз закінчила університет, змушена була з батьками покинути Львів і піти на "набереження" до Києва. Там їй було запропоновано вчитися в аспірантурі при Інституті мовознавства імені О. Потебні АН УРСР. Турбувався її ідейним зростанням ідеологічний відділ ЦК КПУ. Їй відразу було запропоновано актуальну тему дисертації: "Іван Франко в боротьбі з українським буржуазним націоналізмом". Противитись не було сенсу, хоч твердо заявляла, що хоче працювати над мовознавчими проблемами. Її

заспокоювали, що і на це настане час. Кандидатську роботу захистила в 1953 році. Після захисту її гучно було прийнято в Інститут мовознавства імені О. Потебні — цього вона хотіла. Спочатку молодшим науковим співробітником, а згодом — старшим.

За розпорядженням ЦК КПУ, її кидають на “передовий ідеологічний фронт” боротьби з українським буржуазним націоналізмом, який тоді, на думку ідеологів, особливо почав піднімати голову та ще й активізувався Ватикан... А це ще гірше! Було замучено багато священників, а знищити греко-католицьку Церкву не вдалося. Вона перейшла у підпілля. Це не давало спокою ідеологам... Треба було робити Івана Франка борцем проти уніатства. У пресі “дослідники” й “сучасники” виявляють повно творів, в яких Іван Франко — затятий антиуніат. Люди в це не вірили...

Семе в цей період Зиновія Франко починає активно працювати як вчений-мовознавець. З'являються мовознавчі роботи і завойовують загальне визнання. Вони, як окремі розділи, залучаються до відомого двотомного видання “Курсу історії української літературної мови”. Видання здобувають дослідження про боротьбу Івана Франка за єдину українську мову, дослідження про стилістику творів Івана Франка, Лесі Українки, Михайла Коцюбинського, багатьох покутських письменників, а також праці з проблем усного мовлення, історії мовних взаємин, історії розвитку та правопису. Зиновія Франко стала автором понад 200 статей, збірників, словників, монографій. В 1968 році підготувала до захисту докторську дисертацію “Мова Івана Франка” і два розділи до курсу “Стилістика”: “Лексична стилістика” та “Фразеологічна стилістика”. Кожен з цих розділів міг бути докторською дисертацією. На них вчилися тисячі філологів України. Та захистити хоч якусь дисертацію Зиновії Франко і не вдалося. Зрештою, їй могли присвоїти звання доктора наук навіть без захисту дисертації, але ж...

Україну шалено русифікували. В українські міста закидалися десанти з Приуралля та Приволжя, щоб доконати “хохлов”. Більшом в оці був Львів, Західна Україна. Тут тільки змінювалася криміногенна обстановка, але десантникам нічого не вдалося зробити з національною свідомістю галичанина, з його високою духовною культурою. Українська мова зникла з діловодства, з вищих навчальних закладів, зменшувалася кількість українських шкіл. Зате насаджувалися російські школи, вчителі української мови мали дивовижно малі учбові завантаження і високі заробітні платні. Усі ці процеси набували статусу природних, натуральних, необхідних, історично виправданих. Геноцид визнавався явищем правомірним. Відразу почали між собою змагатися ренегати. Так званий акамемік

Білодід переконував, що українська нація двомовна. Вона має за рідну як російську, так і українську мови. Але й цього було недостатньо. Подумати тільки: на одну площину ставити "великий русский", яким "разговаривал Ленин", та якусь українську мову. Ні, має бути тільки "русский". Треба "науково довести", що українська мова зіллється з російською. Не треба противитись силі природи. І саме в такій ситуації судилося проявити Франків характер внучці Зиновії. Вона виступила одверто проти тих, хто хотів позбавити мови її народ. З нею, онукою Франка, вченим-мовознавцем, рахувався світ... Для інституту протест Зиновії Франко — це було щось нечуване. Її спочатку вмовляли не виступати, мовчати, вдавати, що нічого не бачить і не чує. Обіцяли закордонні поїздки, гори-долини, а вона не йшла на вмовлення. Стояла твердо на своєму, і її голос було чути у усьому світі. Мала за собою свій народ. Рішуче виступила проти шельмування її імені, на захист з заарештованих шестидесятників.

Її не заарештували... Сталося так, що на передодні виступів шестидесятників Зиновія Франко представляла українське мовознавство на з'їзді славістів у Болгарії, звідки привезла три номери журналу "Сучасність". Скориставшись цим фактом, теоретик злиття української мови з російською А.Жовтобрюх зробив на неї донесення в партбюро інституту, і партбюро, враховуючи всі попередні заслуги комуністки Зиновії Тарасівни Франко, виключило її з партії. За кожним її кроком було встановлено посиленій нагляд. А вона цього не злякалася — продовжувала вести свою лінію. Десь відразу після виключення з партії її приловили на передачі за кордон "Репортажу з заповідника імені Берії" Валентина Мороза. Її поставили на такі умови, що погодилася написати листа-покаяння на ім'я секретаря по ідеології ЦК КПУ. Головний ідеолог "снисходительно" помилував, а справу передав на розгляд в інститут, де Зиновія Франко ще працювала. Там одногласно вирішили, що "не смотря на прошення" секретаря з ідеології тов. Ф.Овчаренка, колектив не може змиритися з перебуванням у стінах Інституту такої заскорузлої націоналістки. Зиновію Франко вигнали з роботи. Її долею стурбувалася світова громадськість. З багатьох університетів світу їй поспішили з допомогою — пропонували працю; навіть надсилали на дорогу гроші. Інститут не цурався тих грошей — замість Зиновії Франко посилав інших "високих" вчених... "Визначні українські вчені", КДБ вирішили остаточно розправитись з непокірною внучкою Франка. Поповзли чутки про її співробітництво з органами безпеки, її непорядність щодо тих, хто її мав за порядну людину. Знаходились свідки, які твердили, що Зиновія Франко тільки вдає з себе патріотку чи націоналістку, а насправді може навіть гроші, зібрані на допомогу арештованим шестидесятникам, привла-

снити собі. Видумували компрометацію за компрометацією... І дехто вірив у цю брехню...

Розгорнулася акція ліквідації шестидесятників як осіб і шестидесятиництва як явища. Насамперед влада та органи КГБ почало насильницьки переконувати народ, що шестидесятники — це його вороги, що вони, мовляв, — ЦРУ, зрадники своєї Батьківщини, що вони не хочуть, аби простий народ жив у добрі, продають за гроші наші плани і таємниці.

КГБ стало виявляти на території України емісарів ЦРУ, які брали від шестидесятників інформацію і платили їм за це доларами. Одним з таких емісарів і виявився сумної пам'яті Довбуш, який, приїхавши з-за кордону, відвідував усіх, кого треба було арештовувати, а причин на це в КГБ не було. Отож Довбуш понаговорювався з "агентами", на зворотній дорозі його затримали, і він розповів про свою "діяльність". Таким чином радянське "правосуддя" знайшло для арештів причини...

До агентів ЦРУ, завербованих Довбушем, було зараховано і Зиновію Франко. Їй готували чітко визначену роль. Вона мала в засобах масової інформації виступити із розвінчанням агентів ЦРУ. Мала показати їх продажну сутність, антинародний характер. Зиновію Франко тримали в КГБ, викручували їй мозок і руки протягом п'яти тижнів, підсували їй матеріали, що доказували її антирадянську діяльність, за яку чекають довгі роки таборів та тюрем.

І Зиновія Франко після фізичних і моральних тортур зламалась. Вирішила написати покаяння. Написала його, але воно обурило КГБ. "Ви для кого це писали? Для "Сучасності"? І покаяння Зиновії Франко склали сам ж кагебісти. І їхній текст Зиновія Франко повинна була читати перед телевізійними камерами і надрукувати в пресі. Почалася боротьба за кожне слово, за кожну фразу. Відвоювала те, що не буде називати завербованих "агентів та ворогів народу". Замість фрази "була шпигункою" вставила "була на шляху шпигунства", але рідне КГБ вчасно зупинило її і показало "правильну дорогу". Каяття було написане в репильній "Радянській Україні" 01.03.1972 року. 13.11.1971 року помер батько — Тарас Франко. Обшуки в його квартирі почалися вже після його похорону...

Зиновію Франко, розкаяну, відпустили на "волю". Часом хотілося накласти на себе руки. У травні повідомили, що, згідно з наказом директора інституту, її поновлено на роботі. Повернення в Інститут було справжнім пеклом. Бойкот і зневага... "Праведні" обурювались, як це можуть таку націоналістку, що звернула на шлях шпигунства, пускати у святі стіни інституту; інші бойкотували її покаяння-зраду. Уникали зустрічі з нею, щоб не звітувати в парткомі та в КГБ про розмову з нею.

Зиновія Франко в столиці України була в повній облозі. Як її дід колись у Львові...

Зробили з неї наче лаборантку. Не мала змоги друкуватись, науково працювати. Про захист докторської не могло бути й мови. Правда могла б повернути собі довіру партії та уряду, якби писала статті про пагубну діяльність націоналістів, дисидентів, армії УПА. Не пішла на те.

Минав час. Блокада прорвалася: змогла принаймні працювати науково. З'являються її статті в "Мовознавстві" та в "Культурі слова". Дозволено друкувати монографію "Граматична будова українських гідронімів", яка була справжньою докторською дисертацією. Дозвіл на захист докторської не давали. Вирішено було терпіти її, поки не буде проведено в рамках ЮНЕСКО до 130-річчя від народження Івана Франка міжнародного симпрозіуму "Іван Франко і світова культура". Відразу після святкування Зиновію Франко було вигнано з роботи. На пенсію. Треба ж дати дорогу молодим будівничим комунізму!

Знищення й приниження не припинялось навіть після вигнання. Її не пустили на похорон тітки Ганни в Канаду. Світ опротестував це. Як компенсацію, їй було запропоновано поїхати на так звані Другі Франківські читання. Але для цього потрібна була партійна характеристика. Таку характеристику міг мати тільки член партії, а, як відомо, партія давно очистилася від такої членкині. Зиновія Франко навіть написала заявупрохання прийняти її в партію. Партбюро обурилося і показало заявниці на двері...

Пенсійний період у творчому житті Зиновії Франко був найбільш палідним. Вона намагалася компенсувати все, що було втрачене. Друкує статті, дослідження, в яких розкриває "білі" плями в нашій історії, реабілітує імена заборонених діячів науки та культури. Виступає проти невігластва в науці, проти спотворення окремими "дослідниками" творчості її діда. Вже перед самою смертю разом з молодим поетом і дослідником Михайлом Василенком готує до видання твори, які з певних причин не увійшли до 50-томного видання. Пише для такого видання блискучу вступну статтю. Особливо цінними виявилися її аналіз стосунків між Іваном Франком та Михайлом Грушевським та критика "марксизму" і "соціалізму" Івана Франка. До друку було підготовлено твори Петра Франка і читанку для дітей Андрія Молодченка "Веселка". Настравді ж "Андрій Молодченко" — це був колективний псевдонім — книжку підготували до друку учасники київської "Громади", а видав її у Львові Іван Франко. На черзі в Зиновії Франко були твори Аркадія Любченка...

Зиновія Франко була активною в період створення Руху, раділа розпочатому духовному відродженню. Організовувала акції протесту проти

чорнобильського геноциду, відстоювала греко-католицьку Церкву в Західній Україні, підтримувала голодуючих студентів на Майдані Незалежності в Києві. Скрізь встигає, хоче допомогти своєю працею і участю. Її раниць кожне слово недовіри до її особи. Страждає, через те, що деякі колишні друзі відвернулися від неї, не пробачили їй отих покаянь. Прагне з усіма порозумітись. В дні путчу львівська газета "Рагуша" друкує її статтю про шестидесятників. Для газети "Поступ" підготувала статтю про себе, про свій життєвий шлях — важку дорогу нащадка Івана Франка. Востаннє виступала на конференції, присвяченій 125-річчю від народження Михайла Грушевського.

Потім злягла. Наступила неблаганна смерть. Нічого не дало хірургічне втручання, яке пережила дуже важко. Доля хотіла, щоб випила чашу страждань як духовних, так і фізичних до самого дна. Потрібні були їй знеболюючі препарати, але в усьому стольному граді для неї їх не знайшлося... У муках кликала до себе внуків Олю і Богдана — дітей сина Андрія, що жив з нею, щоб заспівали з ними пісню "Ти воскреснеш, моя Україно". Високі і чисті дитячі голоси вдарялись у її зранену душу і летіли в світ непереможною вірою в прийдешній щасливий український день.

Її голос тримтів від сліз, які з'являлися у цю хвилину в її очах. Мужньо несла свій хрест до кінця. 17.11.1991 року її не стало. Ховали її на Байковому кладовищі на знаменитому 33 полі, де святі могили В.Стуса, Ю.Тихого, Ю.Литвина.

У 1950 році Зиновія Франко вийшла заміж за Павла Юрачківського, сина Опанаса Юрачківського і Євдокії Баріяляк. Павло народився 24.12.1920 року в Києві, а батьки його походили з Новосілок Гостинних близько Рудок. Батько був активним учасником визвольних змагань, близький до кіл С.Петлюри. Був знищений радянською владою. У дитинстві став круглою сиротою. Навчався у Дніпропетровському університеті (1938—1941), потім війна, фронт, навчання у Львівському університеті — закінчив його в 1949 році. Спочатку працював асистентом кафедри фізики у Львівському університеті, потім — на цій же посаді у Київському політехнічному інституті. Там закінчив аспірантуру. Кандидат фізичних наук. Спочатку старший викладач, а потім — доцент кафедри фізики Київського політехнічного інституту. Ціле життя був надійною опорою для своєї дружини — Зиновії Франко, був її активним помічником, другом і соратником.

Старший син Зиновії Франко та Павла Юрачківського, Юрій, народився у Києві 25.06.1951 року. Закінчив Київський університет імені Шевченка в 1973 році, а в 1979 році — аспірантуру при цьому університеті. Спочатку працював старшим інженером Інституту геронтології, а

потім старшим науковим працівником Інституту кібернетики АН України. В 1975 році одружився з Любов'ю Миколаївною Коваль (народилася 14.08.1953 року) з Донецька. Люба закінчила Київський інститут культури і працює перекладачем в Інституті кібернетики НАН України. У Юрія і Люби — син Данило, який народився 22.07. 1976 року. Навчається у Київському політехнічному інституті.

Молодший син Зиновії Франко і Павла Юрачківського, Андрій, народився 04.05.1958 року. В 1980 році закінчив фізичний факультет Київського університету імені Шевченка і в 1984 році аспірантуру при ньому. Кандидат фізичних наук. Після закінчення аспірантури працює в Київському університеті: спочатку (1984—1988) науковим працівником, потім — асистентом (1988—1993), а з 1993 року — доцентом.

В 1981 році Андрій Юрачківський одружився з Лесею Кизимишин, дочкою Михайла Кизимишина та Анастасії Брич. Леся народилася в Калуші Івано-Франківської області; в 1980 році закінчила Київський університет і відтоді працює в Інституті кібернетики НАН України. У Лесі і Андрія двоє дітей: старший — Богдан (народився 18.07.1983 року) та молодша — Ольга, яка, як і мати, народилася 22.02., але 1985 року. І Богдан, і Оля — ще школярі.

Зиновія Тарасівна оповідала про своїх внуків таку історію. Любив Богдан бавитись у війну. Збирав зброю, пістолі, шаблі, сідлав вороного і відправлявся на війну. Брав з собою сестричку Ольгу, а та завжди запитувала: "А може, не треба?" — "Треба!" — відповідав Богдан...

Тиха, смирна, майже не помітна, рідко коли з'являлася на люди друга дочка Тараса Франка Дарина-Любомира. Її в родині звали Любою. У 1950 році закінчила Львівський університет, до якого вступила в 1945 році. Потім у Києві, куди виїхала з батьками, закінчила аспірантуру в Інституті літератури імені Т. Шевченка АН УРСР і відтоді аж до виходу на пенсію в 1992 році працювала у видавництві "Українська Радянська Енциклопедія", на різних посадах — коректора до редактора. Після переїзду родини Зиновії Франко на нову квартиру, ближче до вокзалу в Києві, залишилася на старій великій батьківській квартирі сама. Не одружена.

Цілком інакше склалася доля Роланда-Оленсандра. Правда, друге своє ім'я він ніколи не вживав, усі його звали Ролянд. Він розпочав, як і сестри, науку в Станіславові. Після призначення батька директором Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка, переїхав у Львів, продовжив навчання у Львівській середній школі № 49. Сім'я мешкала в будинку Михайла Грушевського, що поруч з дідовою хатою. До Роланда приходили друзі. Одні бавилися у відбиванки, гуляли по

саду, а дехто залишався у хаті. Це були ті, хто входив в українське підпілля.

Тут писалися листівки, робилося те, чого б не можна було б робити в іншому місці. Багато з його товаришів так і не уникли в'язень та заслань. В 1949 році, відразу після закінчення школи, Роланд вступив до Львівського політехнічного інституту(нафтовий факультет), але закінчив навчання в 1954 році в Київському політехнічному інституті. Почав працювати в Київському Інституті автоматики, на різних посадах, аж до заступника директора інституту. В 1962 році одружився з Аллою Шморгун, дочкою Петра Шморгуна та Зинаїди Яковлевої. Алла народилася 27.10.1937 року в Константинівці Запорізької області. У 1963 році закінчила Київський педагогічний інститут іноземних мов. Деякий час працювала в школі вчителем французької мови. З 1968 року аж до виходу на пенсію в 1992 році викладала французьку мову в Київському політехнічному інституті.

В 1972 році Роланд Франко став кандидатом технічних наук, автором монографій з проблем автоматизації промислових процесів. У співавторстві видав книжки: "Автоматизация производственных процессов на открытых горных разработках", (К.: Техніка, 1972); "Автоматизовані системи у промисловості /На прикладі гірничорудного та металургійного виробництва/" (К.: Знання, 1973); "Газоаналитические приборы и системы" (М.: Машиностроение, 1983).

В 1992 році Роланд-Олександр Франко став радником Посольства України у Великобританії. Єдиний з нащадків Івана Франка, який носить прізвище "Франко" і зовнішньо подібний на свого діда.

На жаль, продовження роду Франків цією гілкою нема.

Наймолодший з синів Івана Франка, Петро Франко, народився 15.11.1890 року в Нагуевичах, однак метричного запису про його народження в метричних книгах села нема, та й зрозуміло: Франкові діти були православними, і їхня Церква була у Львові. Метрики народження цієї Церкви не збереглися. Зберігся тільки витяг про хрещення Петра 15.11.1896 року.

Про народження сина Петра Іван Франко повідомив своїх друзів, зокрема (традиційно) Михайла Драгоманова. "У мене вродився третій син, прозвали ми його Петром, — писав він Драгоманову 28.07.1890 року. — Жінка здорова, живе на селі з дітьми".

Десь через рік Петрусь вже ходив. Кашляв і дуже налякав своїм кашлем Олену Пчілку, коли був у гостях з мамою у Колодяжному. Олена Пчілка думала, що в Петруся почався туберкульоз. "Його оглядав лікар, — заспокоює Лесину маму Іван Франко в листі від 30.09.1891 року, — і запевняв нас, що ніяких сухіт унього нема, ані признаки, а є невеличка

англійська болізна і звичайні випадки, якими болять діти, коли в них ріжуться зуби". У Нагуевичах, куди із сім'єю їздив мало не щоліта, мало не втонув у Зборі, що в кінці городу Франків. Тепер у тій річці жаби скачуть, а колись це була ріка!.. І, як Андрія в Черемоші, врятував сина тато...

Петро був улюбленцем матері. Вони кликали його "Петя". Ріс здоровим, рухливим, вчився в тій самій гімназії, що й брати, але в молодших класах. В 1911 році почав захоплюватися міжнародним скаутським рухом, став організовувати перші осередки організації "Пласт". На початку війни пішов добровольцем в Легіон Українських січових стрільців. Входив до складу другої сотні, командиром якої був Роман Сушко. В цій сотні хорунжим була легендарна Софія Галечко. Петро був четарем. В часи ЗУНРу був одним з перших українських військових летунів — закінчив для цього спеціальну летунську школу на Балканах. Летунський відділ стояв в Красному, і трагічно закінчив своє існування як бойова одиниця УГА, перестав існувати. У Красному 04.02.1919 року 28-річний Петро Франко одружився з 22-річною Ольгою-Марією Білевич, дочкою отця Теодора Білевича, декана буського, та Ольги Базилевич. Ольга Білевич народилася в день Св. Ольги (тому й була названа Ольгою) 24.07.1896 року, в селі Вирів коло Кам'янки-Стумилової. Потім мешкала в селі Полоничне. Була спортивною дівчиною, часто виступала в різних змаганнях, завойовувала призи. Про її успіхи в спорті писала тодішня преса: фотографії Ольги Франко, з чарівною широкою посмішкою, можна було знайти в різних ілюстрованих жіночих журналах. Але не спорт приніс славу Ользі Феодорівні Франко. В 1937 році у Львові накладом Петра Франка і з його переднім словом вийшла її куховарська книжка "Всенародна кухня", яка має високий попит понині. Книга витримала вже багато видань. У наші дні, завдяки літературному опрацюванню Оксани Сенатович та видавництву "Каменярь", ця книжка видалася в 1990, 1992 роках (з 1995 року почала виходити частинами).

В 1923 році Петро Франко закінчив політехнічний інститут, одержав диплом інженера-хіміка. Знайти роботу за спеціальністю не міг — мав надто яскраве минуле. Працював не за спеціальністю. Учив руханку і хімію в Коломийській гімназії. Потім учителював у Яворівській школі на Львівщині, працював у Львівській академічній гімназії. Займався організацією "Пласту", був активним у багатьох громадських організаціях. За рекомендацією польських професорів Львівської політехніки, він підписав контракт на п'ять років з урядом УРСР на роботу в Харкові — як іноземний спеціаліст. Це була звичайнісінька пастка для Петра Франка. Його скерували на роботу в науково-дослідний інститут прикладної

фізико-хімії. Тоді в тому інституті не треба було іноземних спеціалістів, бо в ньому працювали українські вчені зі світовою славою. Теми, над якими було запропоновано Петрові Франку працювати, не вирішували якихось кардинальних проблем науки. Ні, теми його робіт були малозначні. В Інституті фізико-хімії Петро Франко розробляв такі теми: "Дослідження газової фази розкладу гіпсу при одночаснім одержанні сірчаної кислоти"; "Одержання сірчаної кислоти з гіпсу при одночаснім одержанні цементу"; "Комбінат на базі цементу і сірчаної кислоти, одержаних з гіпсу". Мабуть, жодна з цих тем не мала тоді практичної реалізації... Приблизно такі ж розробки Петра Франка і в Науково-дослідному інституті молочної промисловості. Тут він працював над технологічною (а не науковою) темою одержання казеїну з молока з допомогою електрики (звичайний спосіб одержання та автоматичний, безперервний).

Уся так звана наукова робота Петра Франка для уряду УРСР не мала значення. Важливим було те, що Петро Франко в Радянській Україні, а не десь у капіталістичному світі. Усім можна було доказувати, як піклується радянський уряд про нащадків кращих синів України. Не зрозуміло, як це не вдалося НКВД змусити Петра Франка прийняти громадянство УРСР. Скільки б тоді було галасу... Однак Петро Франко в 1936 році, після закінчення контракту, повернувся додому, став членом НТШ, викладав у таємному українському університеті. Не сказав ніде ні слова про своє ставлення до СРСР, УРСР. Адже бачив голод 1933 року, мільйони трупів. Бачив, у якому становищі українська інтелігенція. Не міг навіть запрошувати до себе гостей. У нього було все, а в них — нічого. Вони пухли з голоду. Діти Петра вчилися у школі, але їм заборонялося спілкуватися, контактувати з учнями... Петро Франко уникнув тієї долі, яка спіткала багатьох українців в УРСР, уникнув 1937 року...

Разом з Петром Франком у Львів повернулася його дружина, дочки Віра та Іванна, племінник Василь, син стрийка з Нагуєвич. Коли стало зрозуміло, що Галичина буде окупована радянською армією, Петро Франко міг, ясна річ, емігрувати на Захід, як це робили сотні тисяч людей. Але не емігрував. Залишився. Оповідують, що з'явився представник НКВД і "приказав" залишатись, бо йому не вдасться втекти від руки "Смершу" ("Смерш" це просто — смерть шпіонам). Нарешті розігрався останній акт драми. Петра Франка обрали депутатом Народних зборів трудящих Західної України, зібраних у Львівській опері. Петра Франка включили до ініціативного комітету зборів. Петро виступив з найважливішою доповіддю — про необхідність возз'єднання Західної України з Радянською Україною в єдиній сім'ї народів-братів — Союзі Радянсь-

ких Соціалістичних республік. Це мало стати актом історичної справедливості, бо тільки так може процвітати український народ...

Петро Франко закликав присутніх здійснити цей акт — звернутися з проханням до батька Сталіна та Верховної Ради УРСР. І батько Сталін, і Верховна Рада не давала себе просити вдруге... Збереглися фотографії з того часу. Не збереглися тільки учасники зборів. Вони були винищені. Петра Франка перед знищенням обирають ще депутатом Верховної Ради УРСР.

Сім'я Петра Франка в цей період мешкала в батьківському будинку, оскільки брат Тарас був у Станіславові, а сестра Анна переїхала в Канаду.

Дуже швидко Петро Франко став доцентом хімії у Львівському торгово-економічному інституті. Але невдовзі його робота різко змінюється. 26.01.1940 року Народний комісаріат освіти УРСР прийняв постанову про організацію Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка в будинку, де жила сім'я письменника і якого він заповів своїм дітям (бібліотеку заповів НТШ). Петра Франка призначили директором музею, його дружину — бухгалтером, а матір — допоміжним науковим співробітником (так називалася ця посада). Співом "Інтернаціоналу", піснею про батька Сталіна, що сизокрилим орлом із-за гір високих вилітає, та ще "Вічним революціонером" 10.10.1940 року було відкрито Літературно-меморіальний музей Івана Франка у Львові. У музеї було трохи матеріалів, що мали відношення до Івана Франка, і повно бюстів та портретів діячів комуністичної партії у різних розмірах — в залежності від значимості того чи іншого вождя в ієрархічній драбині.

Як депутатові Верховної Ради та у зв'язку з тим, що будинок Івана Франка тепер перейшов уже на державний баланс, Петрові Франку було запропоновано перейти мешкати в будинок, що стояв поруч — на стику вулиць Софії, Раціславської та Понінського, і який належав відомому промисловцеві та купцеві Антонію Увері. Це був не просто будинок, а комплекс будинків, збудованих в 1923 році за проектом відомого львівського архітектора, завідуючого кафедрою архітектури Львівського політехнічного інституту І. Багецького. Це був один із найкращих львівських позаміських палаців. Щоб Петрові Франку легко ходилося на роботу в батьківський дім, було спеціально збудовано сходи, залишки яких збереглися донині.

Дружина Франка не хотіла перебиратися в чужий, хоч і прекрасний будинок, де були фарфорові ванни, чудовий паркет з різних порід дерев, кришталеві люстри і всілякі інші дива. Не могла покидати будинку, з яким було пов'язане її життя. Намовила чоловіка, щоб за гроші, які йому вручи-

ли у вигляді ювілейного подарунка в честь 25-ліття його літературної та наукової діяльності в 1898 році, купити клаптик поля на Софіївці, поруч з ґрунтом, купленим для забудівлі професором Михайлом Грушевським, і звести там свій будинок. Який-небудь, але свій. Їй не хотілося більше поневірятися по чужих квартирах, переїжджати з однієї на іншу. В 1902 році її мрія здійснилася.

Полюбила своє гніздо... Воно було її. Не впливало на неї навіть те, що її мав бачити в гарнім будинку, із отим розкішним паркетом, сам Микита Хрущов, що прийїжджав до Львова. Ольга не хотіла йти туди. Їй вшили кілька порядних суконь, навіть гарний чепчик, який носили жінки в Росії в кінці століття, винесли нагору піаніно, про яке вона весь час мріяла. Залишається загадкою, як можна було винести цей інструмент по тих дивовижних сходах. У цій кімнаті за життя Франка жив Тарас і Петро. Петро навіть зробив в одній з кімнат хімічну лабораторію.

Про зустріч Ольги Франко з Хрущовим нема жодних спогадів. Піаніно пропало. Не відомо, чи забрали його відразу після зустрічі, чи пізніше.

Ольгу притиснули роки. Боялася людей, уникала зустрічей з ними; щонеділі, як була погода, ходила до Церкви. Коли була молодшою, організувала збір грошей для голодуючих в Україні, разом з іншими йшла з протестами до радянського консула. В 1925 році навіть відважилася поїхати в Харків. Її прийняли як високу гостю і призначили пенсію в розмірі 50 американських доларів. Цими грішми не користувалася. Користувалися ними внуки. Вона вже нічого не потребувала. Бачили, як сиділа на підмурівку хати і на когось чекала. До самого вечора чекала, аж поки за нею хтось не приходив і не відводив наверх.

Про Франка Петра Івановича дуже багато писала тодішня преса. Він виступав з лекціями, друкувався в газетах та журналах, зустрічався із студентами, розповідав про батька, про здійснення його сокровенних мрій. На початку війни при відступі радянської армії його, без особистої на це згоди, евакуювали на Схід разом з іншими місцевими активістами радянської влади, втому числі з академіком Кирилом Студинським. Відтоді сліди за Петром Франком пропали. Існують найрізноманітніші версії про його загибель, але перевіркою жодна з них не підтвердилась. Єдине точно відомо — за ним приїхала машина, і його забрали. Ймовірно, загинув по дорозі на Схід десь під Тернополем, коли санітарний поїзд, під знаками якого вивозили активістів, було бомбардовано німецькою авіацією. Кирило Студинський неподалік мав родину і хотів скористатися

моментом — втекти з-під опіки НКВД. Однак це йому не вдалося. Розстріляли при спробі втекти.

Пропаганда пускала різні версії про загибель Петра Франка, але донині нема офіційної відповіді, де він пропав.

Дружина Івана Франка померла в перші дні окупації німцями Львова — 17.07.1941 року. В останню путь провело її кілька людей. Поховали неподалік могили Івана Франка — в тіні, яка падає від пам'ятника на його могилі, збудованого в 1933 році...

Ім'я Петра Франка хотіли, щоб забулось. Мали забути його громадського і політичного діяча, організатора "Пласту", січового стрільця, письменника... А спадщина Петра Франка дивовижна не тільки за обсягом, але й за різноманіттю охоплених ним проблем з різних ділянок людського буття. Його наукові зацікавлення такі широкі, що важко збагнути: як це могло йти від однієї людини... Правда, на перших порах своєї письменницької та наукової діяльності Петро Франко виступав радше як пропагандист наукових знань. Він намагався інформувати людей про успіхи науки, культури — нагадував цим молодого Івана Франка, який організовував випуск різних бібліотек. Петро Франко теж організував видавництво "Франко Син і спілка" в 1919 році у Відні.

В 1913 році Петро Франко у Львові випускав для юнаків "Пластові ігри та забави", які публікувалися в англійських книжках для бой-скаутів. Він розробляв ті ігри та забави, які мали елементи українських дитячих забав та ігор. Перебуваючи в лавах УСС, він написав підручник з фортифікаційних робіт. Цей підручник не вдалося видати, але натомість видав іншу працю "Співвідношення літаків з гарматами". В 1921 році у "Франко-Син і Спілка" вийшла книга "Теорія зглядности. Після А. Айнштейна" — популярний виклад (вперше українською мовою) теорії відносності А. Ейнштейна, який, до речі, був почесним членом НТШ. Спілка та її директор Петро Франко в 1921 році випустив книгу "Що кожний повинен знати про знімок" — популярну розповідь про будову світла і його розклад на сім основних кольорів, про лінзи і фокуси лінз, про хід променів у різних лінзах, світлочутливі матеріали і створення світлини. У цьому ж році Петро Франко випустив методичний посібник "як закласти пластові дружини?", "Перерізка овочів", "Відмолодження. Після Є. Штайнаха" та "Огляд території України (після С. Рудницького)". Різних, не сумісних між собою проблем торкається Петро Франко у цих виданнях... У дальших роках він активно збагачує дитячу літературу — доповнює її своїми власними творами, переробками та п'єсами. В 1922 році видає історичні оповідання "Семенко, Івась та Гануся", в 1923 році — "Битву під Пилявцями. Полковник Абазин", "Першу сповідь" (історичні

оповідання), оповідання з життя пластунів "Пластова пригода", "Різдвяну пригоду школярика". Остання книжка вийшла в друкарні А. Кисилевського в Коломії. Спілка "Франко Син і Спілка" збанкрутувала — перестала існувати. Популярною була дитяча книжка Петра Франка "Сон маєвої ночі" — одноактівка для дитячого театру. Славу Петрові Франку приніс "Підручник шведської руханки для народних і середніх шкіл", що в 1923 році вийшов у видавництві книговидавця М. Таранька і був написаний на основі аналогічної книжки шведа Л. Тернгрена.

Петро Франко популяризував і творчість свого батька. В 1928 році видав окремою книжкою інсценізацію "Захара Беркута" у вигляді драми на 4 дії, в 1930 році — драму, створену на основі батькових оповідань, під назвою "Без праці". У цьому ж році як драму на 4 дії видав відомий "Борислав сміється". У 1940 році цей твір було перекладено російською мовою, і він вийшов удруте. Для деяких своїх п'єс Петро Франко запозичав сюжети інших авторів — для п'єси на дві дії, що вийшла в 1929 році в Коломії у видавництві "Рекорд", "Заздрісні". Для цієї п'єси запозичено тему німецьких авторів. Комедію на чотири дії "Марко Спотикайло" було видано теж у 1929 році, але жодну з п'єс не було поставлено на сцені. Більш плідною була оригінальна творчість Петра Франка. В 1924 році в серії "Бібліотека" Нового часу" вийшла його збірка "Пачкар Демко і інші оповідання". Майже не зауважила критика виходу в 1923 році в Коломії збірки оповідань "На самітнім острові". В 1928 році коломийське видавництво "Ока" випускає "історичне оповідання з 1648 року" Петра Франка "Махнівська попівна" та збірку "В пралісах Бразилії", присвячену темі еміграції. Коломийське видавництво "Чорногора" в 1930 році видало збірку оповідань Петра Франка "Дядько шкіпер", яка переносить читача у незвичний світ — на один з вітрильників Одеського пароплавства. Це показово для творчої природи Петра Франка. Моря і живого моряка він не бачив, на кораблі ніколи не бував, але виявив досконале знання морського життя, обсипав галицького читача цілим міхом слів із лексикона моряків.

Петро Франко здійснив також переклад на польську мову поеми Івана Франка "Іван Вишенський", переклав "Мойсея", дописав дві глави повісті "Борислав сміється" — сюжетно викінчив відповідно до батькових розповідей.

Велика перерва у творчій діяльності Петра Франка спричинена відсутністю його в Галичині і неможливістю творити в Харкові. Після повернення на батьківщину Петро Франко активно взявся до роботи. В 1937 році в "Рідній школі" видав свої блискучі спогади про батька — "Іван Франко зблизька". Радянським читачам були відомі тільки фраг-

менти цих спогадів, поміщені в книзі "Іван Франко у спогадах сучасників", що вийшла до столітнього ювілею письменника — в 1956 році.

Велике визнання Петрові Франку принесла повість "Від Стрипи до Дамаска. Пригоди четаря УСС", яку в 1937 році видав Іван Тиктор. Твір містить у собі окремі автобіографічні моменти, але в основному це плід творчої уяви автора. Вдруге повість було перевидано аж у 1992 році. Це єдина річ з творчого доробку Петра Франка, видана в наш час.

На жаль, Петро Франко, як письменник, у Західній Україні був майже невідомий. І не тому, що його книги видавалися мізерними тиражами і в провінційних видавництвах. Його письменницьку та наукову діяльність перевершував його внесок у спорт, "Пласт" та в Січове стрілецтво. Сталося так, що на час повернення Петра Франка додому вже вийшло чимало праць, присвячених Січовому стрілецтву, як художніх, так і мемуарних. У них часто зринало ім'я Петра Франка. Описувалася його служба в армії, дії на фронті і в тилу, говорилося про його подвиги, переходи через лінію фронту за "язиками", для вербування українців, що служили в царській армії, у січові стрільці. Ним захоплювалися як летуном. Ім'я Петра Франка пов'язувалося з такими поняттями, як патріотизм, мужність, відданість Україні. Він грав у футбольній команді "Україна", і це ще більше схияляло людей на його бік. Отже, Петро Франко не міг unikнути трагічної долі. Машина НКВД не випустила його зі свого поля зору. Він був надто популярний у Галичині.

Під час німецької окупації сім'ю Петра Франка було виселено з будинку Антоні Увери, а оскільки німецький уряд повернув власникам націоналізовані будинки, то й будинок Івана Франка щойно організований музей, було продано. Будинок Антонія Увери став використовуватися для інших цілей, а будинок Івана Франка було продано фольксдойчєрові Байєру — директорові львівської фабрики "Одеон", яка спеціалізувалася на виробництві косметики. Оскільки Байєр вважав Івана Франка людиною німецького походження (фольксдойчером), він зробив дуже ретельний капітальний ремонт будинку — врятував його від знищення. Жити директорові в цьому будинку не дозволив, очевидно, сам Бог. Коли Байєр мав якраз намір перебиратися до нового мешкання, перед ним упала бомба. Байєр сприйняв це як поганий знак і покинув будинок. Тим більше, надходив кінець німцям у Галичині.

Сім'я Петра Франка згодом одержала великий і гарний особняк у районі Нового Львова, де мешкає і тепер. У ньому 27.03.1987 року померла дружина Петра Франка Ольга Федорівна Франко-Білевич, яка так і не дізналася, де подівся її чоловік. Поховано Ольгу Франко неподалік Івана Франка.

Трагічно склалася доля старшої дочки Петра Франка Віри Франко (31.01.1923 — 31.01.1996). Під час війни, при відвіданні у Відні тітки Анни Франко-Ключко, її було кинуте в концтабір Равенсбрюк. Звідти, як тільки вступили у Відень радянські війська, Віру Франко було відправлено в сталінські концтабори. З них повернулася у Львів, з двома дочками Надією та Іванною, аж після смерті Сталіна. Віра Петрівна була замужем за Богданом Сітницьким (18.05.1914 — 29.01.1997), сином відомого львівського математика, професора Львівської академічної гімназії Івана Сітницького.

Дочка Віри Франко, Надія Франко, народилася 12.06.1950 року. В 1973 році закінчила Львівський університет (українську філологію) і відтоді працює у Центральному Державному історичному архіві України у Львові. 05.06.1976 року вийшла заміж за Андрія Майкута, сина Теодора і Ольги Майкутів, який народився 16.04.1944 року у Львові. Він закінчив радіофакультет Львівської політехніки. 22.04.1978 року в Надії Франко та Андрія Майкута народилася дочка Марія.

Три дочки має молодша дочка Віри Франко Іванна, яка народилася 22.03.1952 року: Олю (народилася 24.08.1972 року), Наталю (народилася 10.08.1977 року) та Марту (народилася 23.08.1978 року), яка тепер вчиться у Львівській Академії мистецтв. Наталя вчиться у Львівському художньому коледжі імені І.Труша. Найстарша дочка, Ольга, 17.02.1996 року вийшла заміж за Марка Чуклінського, сина Любові та Михайла Чуклінських. Він народився 12.10.1968 року, закінчив економічний факультет Львівського університету.

Чоловіком Іванни, дочки Віри Франко, доводиться Михайло Міліянчук, син відомого українського фізика Василя Міліянчука. Він народився 21.11.1940 року, працює старшим науковим працівником кафедри фізики Львівського університету.

Інакше склалася доля молодшої дочки Петра Франка Іванни, яку називали вдома Асею. Народилася вона в Коломиї 24.01.1925 року, де тоді працював її батько. Коли мала п'ять років, із сім'єю виїхала в Харків, де закінчила чотири класи радянської школи. Після повернення до Львова навчалася в школі імені Маркіяна Шашкевича. До возз'єднання встигла закінчити тільки один клас гімназії. Потім закінчила сім класів нової школи. Відтак ходила до школи під час німецької окупації, а перед самим звільненням Львова від німців закінчила навчання у гімназії. У травні 1944 року вступила на нафтовий факультет Львівського політехнічного інституту, закінчила його в 1950 році. У цьому ж році вийшла заміж за Мирослава Галуцка. Мирослав Галуцак народився у Львові 04.07.1925 року. Батько його, Осип Васильович Галуцак (04.12.1892 —

18.07.1981), після закінчення Львівської академічної гімназії був у Січових стрільцях, потім воював в Українській Галицькій Армії, закінчив правовий факультет Краківського університету 1926 року. В 1927 році розпочав адвокатську практику в Яворові Львівської області. В 1932 році відкрив самостійну адвокатську контору, яка успішно функціонувала до 1939 року. З приходом радянських військ їде працювати в Польщу — в Грубешів. В 1944 році, після закінчення війни, повернувся до Львова. Перестав займатися адвокатською практикою, пов'язав свою долю з Львівським музеєм етнографії. Тут працював спочатку науковим працівником, а відтак — головним бухгалтером. Потім (аж до виходу на пенсію в 1972 році) працював у системі Академії наук УРСР. Був одружений з Кордубою Уляною Михайлівною (10.03.1888 — 03.03.1978), яка була рідною сестрою відомого українського історика Мирона Кордуби. З Осипом Галуцаком Уляна Кордуба побралася 23.04.1923 року. Їх первісток, Мирослав, народився у Львові, але потім мешкав з батьками в Яворові. В 1943 році закінчив гімназію в Холмі і відразу вступив до Львівського політехнічного інституту. Закінчив його в 1945 році. Відтоді працював у системі електропостачання (аж до виходу на пенсію в 1985 році). Помер 26.07.1987 року. Похований на Личаківському цвинтарі.

Найстарша дочка Іванни Франко та Мирослава Галуцака — Любов-Ліда. Народилася у Львові 01.04.1951 року. Закінчила середню школу № 4, яка колись була відомою школою сестер Василіанок, гордістю її патрона митрополита Андрія Шегтицького. В 1973 році закінчила Львівський університет, українську філологію. Працювала вчителькою української мови в селі Бунів на Яворівщині, потім — у Львівській середній школі № 28. З 1976 по 1993 рік працювала перекладачем у туристичному бюро "Супутник". Не одружена.

Друга дитина в сім'ї Галуцаків — син Петро. Народився 12.09.1954 року. Закінчив школу № 4. В 1976 році закінчив факультет АСУ (Автоматичні системи управління) Львівського політехнічного інституту. Два роки відслужив у армії, потім працював в Інституті геології та геохімії АН УРСР. Тепер працює в товаристві з обмеженою відповідальністю. 05.01.1989 року одружився з Олесею Станіславівною Ярош (народилася в Києві 20.09.1966 року), яка працює лікарем. В них троє дітей: Мирослав (народився 01.09.1989 року), Ярема-Дарій (народився 02.02.1991 року) та Зорян-Роман (народився 08.06.1993 року).

Ірина Галуцак, яку звали ще Орисею, була третьою дитиною Іванни Франко-Галуцак. Народилася 04.04.1957 року, в 1981 році закінчила Львівську політехніку. Вийшла заміж за Глинного Андрія Теодоровича, який народився 26.06.1956 року в селі Підгірці Бродівського району

Львівської області. Працював лікарем-хірургом на кафедрі черепнево-лицевої хірургії Львівського медичного університету. В Орісі й Андрія двоє дітей: Маркіян (народився 11.05.1979 року) та Теодор (народився 14.09.1980 року). В 1994 році Андрій Глинний виїхав на роботу в Канаду, а згодом за ним поїхала і вся сім'я. Там 09.06.1997 року померла Ірина-Оріся Галушак. Там вона й похована.

Четвертою дитиною в Галушаків була дочка Адріана, що народилася 14.08.1959 року. В 1981 році закінчила теплотехнічний факультет Львівської політехніки, працювала на різних роботах, пов'язаних і не пов'язаних з основною спеціальністю. Тепер працює разом з братом Петром. Виховує дочку Галушак Христину Ростиславівну (народилася 01.02.1985 року).

Наймолодша з Галушаків, Мар'яна Галушак, народилася у Львові 08.07.1961 року. Закінчила СШ № 4, а потім — стоматологічний факультет Львівського медичного університету. Працює в обласній стоматологічній поліклініці. 04.11.1983 року вийшла заміж за Мар'яна Макаруху (народився 08.08.1950 року), сина відомого львівського професора-хірурга Йосипа Макарухи. У них XVII ст. двоє дітей: дочка Адріана (народилася 05.04.1985 року) та син Іриней (народився 05.06.1986 року). У 2000 році виїхали в США.

Не судилося і цій гілці Франкового роду обминути лихої долі.

Не обминула зла доля і наймолодшу, єдину, дочку Івана Франка Анну...

Вона народилася у Львові 03.09.1892 року, після братів Андрія, Тараса і Петра. "У мене дома благодать, — писав Іван Франко в той час Михайлові Павлику, — дочка вродилась, жінка нездужає, з кухаркою вічні сварки, діти кричать, грошей треба багато, а нема, одним словом, голова тріщить і робити нічого не хочеться". Такий не вельми втішний лист, хоч Ганнуся, чи Гандзя, як її звав батько, була справжньою втіхою для батьків. Важке мала дитинство. Мамина хвороба, депресії, які часто заволодали нею, змушували дівчину брати на себе всю жіночу роботу. І не оті тяготи в дитинстві згадувала потім Ганна, а оте найкраще в ньому. Згадувала ті хвилини, коли батько ще, при здоров'ї, міг погладити її рюсяве волосся або читав їй казки "Коли ще звірі говорили", або... Не так багато було цих "або". Ті хвилини були дуже короткими. Розуміла, що батько з матір'ю роблять все, аби захистити її від жорстокого світу, в який мала йти.

Закінчила жіночу вчительську семінарію, але вчителькою працювати не змогла, бо уряд сумнівався в її лояльності і не видав їй так званого свідоцтва лояльності, без якого на державну роботу не приймали. Ганна

Франко була активною учасницею акцій, спрямованих проти політики тодішнього уряду. Ганна Франко взяла активну участь у боротьбі за Український університет у Львові, в результаті якої було вбито студента Адама Коцка, а над українськими студентами, що боролися за Український університет, було вчинено ганебну розправу.

Не знайшовши роботи в школі, у скрутну хвилину, коли захворів батько, пішла працювати в страхове товариство "Дністер". Перед Першою світовою війною закінчила спеціальні медичні курси сестер милосердя, які провадив відомий вчений Євген Озаркевич. Ці курси готували сестер милосердя на випадок війни.

На початку війни Іван Франко, побоюючись за долю дочки, відправив її до родичів у Київ. Мав намір особисто відвезти її, але його не пустили. В листах до Є. Трегубова дуже просив заопікуватися дочкою і якнайдовше протримати її у себе. Зворушливий епізод прощання батька з дочкою, його вітцівське благословення, ліг в основу хвилюючих спогадів Анни Франко "Останній поцілунок". Це було справді прощання назавжди. Більше вони не бачились.

Розруха, страждання, горе і біль народу не втримують Ганну в Трегубових. Вона стала сестрою милосердя санітарного поїзда, який обслуговував поранених на трасі Львів-Берлін. У дорозі дізналася про смерть батька. На похороні не була, і ця рана, що востаннє не побачила свого батька, пекла її все життя. Коли назавжди прибула жити в Канаду, на цвинтарі поставила надмогильний пам'ятник батькові з датами його життя...

В 1919 році Ганна Франко вийшла заміж за Петра Ключка. Він походив зі Східної України, працював лікарем у поїзді, в якому працювала і Ганна. В 1920 році в них народився син Тарас. Після закінчення війни Петро Ключко одержав роботу в селі Довгому на Закарпатті, де в 1922 році народився другий його син — Мирон.

В 1936 році сім'я Петра Ключка змушена була покинути Закарпаття через вороже ставлення профашистського уряду до українців взагалі і до Ключків зокрема.

Родина тікає до Відня, але із закінченням Другої світової війни тікає ще раз — у Канаду. У Відні органи НКВД заарештували Петра Ключка і відправили його у Львів, де зазнав жорстоких тортур. Ганна вирвала чоловіка з лабет загальновідомих катів і вбивць, але він після тортур довго не жив.

В останні роки життя Ганна Франко мріяла приїхати на Україну. Чекала запрошення на святкування 125-літнього ювілею Івана Франка і запрошення на відкриття меморіального музею-садибив Нагуевичах. В думках уже бродила рідними полями. В листах дорідних випитувалась,

чи не змінилося щось у рідних сторонах, відколи їх покинула. Чи росте батьків дуб на Забаві в Панщизьному лісі, чи збираються бузьки на полях коло Війтової гори перед відльотом у вирій. Так і не бачила того журливого ключа журавлів, не чула того розпачливого "кру" ще відтоді, як виїхала з рідної землі. Тут, у Канаді, таких ключів не чути...

Двічі була у Львові. Востаннє — щоб провести на вічний спочинок брата Тараса. Коли померла вона, нікому з Франків поїхати не дозволили. Не могла наплакатись і не мала змоги ні з ким по-людськи поговорити. Всюди її "охороняли", забороняли.

Останні дні провела у будинку для перестарілих. Померла 24.04.1988 року. Похована в Торонто.

До 100-річчя від народження батька написала і видала книжку спогадів "Іван Франко і його родина". Через рік у Вінніпезі видала книжечку "Рукописи Івана Франка в Канаді".

Спогадів Анни Франко в повному вигляді український читач в Україні не міг читати. Тільки окремі фрагменти її увійшли до збірника "Іван Франко у спогадах сучасників". Було вибрано тільки ті уривки, в яких компрометувався Михайло Грушевський та інші діячі, з якими знався і працював Іван Франко. Повністю спогади Анни Франко було опубліковано в часописі "Дзвін" у другій та третій книгах за 1994 рік.

"Тато залишив завіщання, — закінчувала свої спогади Анна Франко, — списане в присутності Бандрівського й д-ра Кобринського Ст. Бараном. У цьому завіщанні зробив тато своїми спадкоємцями нарівні Тараса, Петра й мене. Спадок по ньому — це вілла у Львові й авторське право. Моїм бажанням було залишити хату нашу родинним майном зі збіркою пам'яток по татові й мамі. Доля судила інакше".

Пам'яток по батькові залишилося не так уже й багато в Анни Франко. Два листи до неї від батька, писані в Ліпіку, та лист до Києва. Листи ці вже відомі й опубліковані. Ще залишилась ікона Матері Божої й Ісуса Христа. Цими іконами благословив священник у Києві молоде подружжя Франків. Залишилась в Анни Франко й ікона, яку подарував Ользі Хоружинській її дід.

Листи від батька Анна Франко передала Львівському літературно-меморіальному музею Івана Франка. Решта речей, бібліотека та епістолярна спадщина і рукописи всупереч волі Івана Франка і як наруга над його пам'яттю було забрано зі Львова. Усе це знаходиться в Інституті літератури імені Т. Шевченка НАН України.

Під час перебування Анни Ключко у Львові віднайшлася сорочка, яку свого часу вишила і подарувала Іванові Франкові Христя Алчевська з Харкова. Вона також у музеї.

Зв'язок Анни Франко та її дітей з родиною в Україні не можна назвати плідним. Зовсім мало відомо про цю гілку роду Івана Франка. Відомо, що обидва сини поженилися, а Тарас уже помер. Намагання встановити контакт з нащадками Анни Франко виявилися марними...

Тільки один раз, 26.08.1995 року, напередодні дня народження Івана Франка, у Нагуєвичах вдалося зібрати великий рід Якова Франка. Більшість роду вперше бачила Нагуєвичі, один одного не знали. Такі різні і такі далекі...

У Церкві Миколая, де колись був хрещений Іван Франко та його брати і сестри, звідки ховали діда і бабу, батька і маму, де стільки молитов склав рід Франків, відбулася Велика Служба Божа за здоров'я суцільних Франків та за упокій душ померлих. Їх список довгий-довгий... Тодішній отець Церкви Григорій Петрушак урочисто, в супроводі асистентів, при запалених свічках, кадильному димі і співі хору вніс Євангеліє, яке подарував Церкві в срібній оправі Яків Франко. До нього торкнулися устами всі нащадки Якова. Молитви склалися перед іконостасом, який відновив батько Франка, та хрестами, викутими ним із заліза в своїй кузні.

Потім відбулася панахида на могилі батька, що в почесному ряду на цвинтарі, та на могилі матері. Залишив рід, за давнім звичаєм, на їх могилах запалені свічки і хліб. І рушив увесь рід з цвинтаря від могил до порогів хати Якова на Війтівській горі, яку звуть тепер Франківкою. Йшли нащадки по синові Івану, битий-перебитий, нищений і незнищений рід його брата Онуфрія, що покинув землю обітовану і пішов під Діл в Підгірці, рід Захара Франка, повний трагедій. Ішов рід сестри Юлії Багрії. Кланялася їм рідна стріха, батьківські пороги, криниця посеред двору і калина, що під вікном батьківської оселі.

З тієї непоказної сільської хати вийшов у мандрівку століть той величний український рід. А на Різдво 1996 року, коли від цих подій не минуло ще й півроку, зайнялася Церква Миколая... На очах усіх згоріла дотла, навіки забравши з собою пам'ять предків і роду Франка. Згоріли вівтарі, зроблені руками Якова, згоріло Євангеліє, дароване Яковом Франком, щоб Господь благословив його дітьми, розтеклася срібна окова його попелищем. Згоріли стародруки, спопеліли метричні книги, де пам'ять про рід.

Збереглися лише хрести. Вони не горять. Одні, що викував їх Яків на дах Церкви, другий хрест- той, що поставив на пам'ятку про знесення

панщини. Він був розбитий, понищений, але його зберегли. Знову стоїть і нагадує людям про їх історію.

І ще один хрест. Це той, яким хрестили Івана Франка. Старий, дерев'яний, різьблений. Його врятували від знищення, і він тепер у Національному музеї у Львові...

Хрести залишилися. Залишився рід Якова, щоб нести їх.

Після довгих суперечок між конфесіями місце, де стояла Церква, обгороджено парканом і засіяно травою. Ще пахне згарищем... Тільки залишилася дзвіниця зі старими дзвонами, а за нею старий цвинтар. На ньому вже не ховають. Нема місця. Пройде час, і він заросте травою, а згодом прийме пізніші покоління. Нема на ньому нащадків Івана Франка. Вони розсипані порохом по світу...

XV НАШАДКИ ІВАНА ФРАНКА / 199
XIV РІД ЯКОВА ТАВРІАНІК / 198
XIII ЦВІНТАР ІВАНА ФРАНКА / 197
XII ЗАХАР ФРАНКО / 196
XI КУВЧИН ФРАНКО / 195

Роман ГОРЯК, Ярослав ПНАТІВ

ІВАН ФРАНКО

КНИГА ПЕРША

РІД ЯКОВА

Львівський національний університет імені Івана Франка
Львівський національний університет імені Івана Франка
Львівський національний університет імені Івана Франка
Львівський національний університет імені Івана Франка

Львівський національний університет імені Івана Франка
Львівський національний університет імені Івана Франка
Львівський національний університет імені Івана Франка
Львівський національний університет імені Івана Франка

Львівський національний університет імені Івана Франка
Львівський національний університет імені Івана Франка
Львівський національний університет імені Івана Франка
Львівський національний університет імені Івана Франка

ЗМІСТ

ПЕРЕДНЄ СЛОВО	2
I. ОБГТОВАНА ЗЕМЛЯ ЯКОВА ФРАНКА	6
II. СВЯТИНЯ ЯКОВА ФРАНКА	17
III. ПЕРШЕ ПОТОМСТВО ЯКОВА ФРАНКА	29
IV. ГУЧНА СВАРКА	37
V. ДРУГЕ ЗАМІЖЖЯ МАРІЇ	55
VI. ПРИХІД У НАГУЄВИЧІ	71
VII. ЯКІВ ТА СТЕПАН	86
VIII. ЯСЕНИЦЯ-СІЛЬНА	104
IX. ПІДБУЖ	121
X. ВИХІД З НЕВОЛІ...	129
XI. КУЗНЯ ЯКОВА	141
XII. ЗАХАР ФРАНКО	153
XIII. ОНУФРІЙ ФРАНКО	171
XIV. РІД ЮЛІ ГАВРИЛИК	190
XV. НАЦІАДКИ ІВАНА ФРАНКА	199

ЕСЕЇСТИЧНЕ ВИДАННЯ

Роман ГОРАК, Ярослав ГНАТІВ

ІВАН ФРАНКО

КНИГА ПЕРША

РІД ЯКОВА

Редактор Катерина ЗОЗУЛЯ ✎
Художній редактор Роман ГИМОН
Технічний редактор Софія ДОВБА
Комп'ютерне макетування Ольги КУЗЬМИЧ

Здано на складання 10.09.2000. Підписано до друку 30.11.2000.
Формат 70x100 1/16. Папір офс. Офс. друк. Гарнітура Амадем.
Умовн. друк. арк. 18,7. Умовн. фарб.-літ. 19,02. Обл. вид. арк. 15,54.
Зал. 788

Видавництво Отців Василів "Місіонер".
Друкарня видавництва Отців Василів "Місіонер".
80300, м. Жолтва Львівської обл., вул. Василівська, 8.

